Miroslav Krleža

Povratak Filipa Latinovicza

Bulaja naklada

Povratak Filipa Latinovicza

Miroslav Krleža

SVITALO je, kada je Filip stigao na kaptolski kolodvor. Dvadeset i tri godine nije ga zapravo bilo u ovom zakutku, a znao je još uvijek sve kako dolazi: i truli slinavi krovovi i jabuka fratarskoga tornja i siva, vjetrom isprana jednokatnica na dnu mračnog drvoreda, Meduzina glava od sadre nad teškim, okovanim hrastovim vratima i hladna kvaka. Dvadeset i tri godine su prošle od onog jutra, kada se dovukao pod ova vrata kao izgubljeni sin: sedmogimnazijalac, koji je ukrao svojoj majci stotinjarku, tri dana i tri noći pio i lumpao sa javnim ženama i kelnericama, a onda se vratio i našao zaključana vrata i ostao na ulici, te otada živi na ulici već mnogo godina, a ništa se nije promijenilo uglavnom. Zastao je pred stranim zaključanim vratima, i kao i onog jutra imao je osjećaj hladnog gvozdenog dodira te teške, masivne kvake u školjci svoga dlana: znao je, kako će ta vrata biti teška pod njegovom rukom, i znao je, kako se lišće miče u krošnjama kestenova, i čuo je jednu lastavicu, kako je prhnula iznad njegove glave, a bilo mu je (onog jutra) kao da sanja: bio je sav čađav, umoran, neispavan, osjećajući kako mu nešto plazi oko okovratnika: po svoj prilici stjenica. Nikada ne će zaboraviti onoga mračnog svitanja i one pijane posljednje, treće noći i onog sivog jutra - dok živi.

Na uglu, gdje se kao mali dečko igrao sa svojim bijelim janjcem, stajalo je gradilište obzidano kao čovjek visokim zidom i na tom visokom zidu bile su naslikane reklame za ženske steznike i koksove patent-peći: steznici su bili vitki, stegnuti u pasu, a ispod jedne gvozdene patent-peći lizao je plamen. Da, tu pod zidom, tu je onog jutra stao i nije mogao dalje. Osjećao je srce u grlu, u nogama, u zglobovima, u prsima, među rebrima, u mesu, i tako sav samo jedno tamno krvavo srce, prislonio se uza zid da ne padne. Dugo je stajao pod vitkim ženskim steznicima, a prsti su mu bili puni prašine i maltera, jer je zid bio star, pljesniv, s pjegama od salitre. Prošao je pokraj njega pekarski naučnik s mrežom topla peciva:

zamirisale su žemlje i čulo se dugo kako iza ugla pekar vuče svoje papuče po asfaltu.

Zastao je Filip kraj toga starog i trulog zida i dotaknuo ga rukom, kao da dira dragi i zaboravljeni grob. Kiša je s vjetrom izlizala steznike: ispod morta provirivale su na sve strane cigle, a tek na jednome mjestu ostao je još modrikast jezičac koksovog plamena pod stalkom naslikane gvozdene patent-peći; ugledavši taj davno pokojni znamen, Filip je osjetio kako se u njemu rastvaraju daleke, pomrle slike, i tako mu je bilo, kao da pred neshvatljivo ogromnim prostorima stoji potpuno sam.

Čuli su se ljudski koraci iza ugla. Prošao je pekarski naučnik s mrežom topla peciva: zamirisale su žemlje i čulo se dugo kako iza ugla pekar vuče svoje papuče po asfaltu. Nigdje nije bilo nikoga. Prazna ulica, sa starim sivim tornjem na dnu drvoreda i tihim odsjajima blagoga jutra po zatvorenim oknima, zavjese, cvjetovi u loncima, zaključana vrata, verige, lavlje glave, kameni pragovi i mjedene ploče stanara; gdje-gdje po koje starinsko zvonce. Pred jednokatnicom stajala je svjetiljka. Ona ista, koja je svijetlila nad krevetom njegovih najpaklenijih dječačkih kriza: taj upaljeni narančasti odraz promatrao je noći i noći na stropu između zmajskih obraza i glicinija i modrog jorgovana, a plamičak je svjetiljčin izgarao i micao se neprekidno, kao bolesna ribica između četiri stakla prljave posude.

Sve je bilo sivo, a kuća je izgledala neobično mračnom, upravo tamnosmeđom. Meduzina glava nad ulaznim vratima zgrčila se sva kao da umire, a usne su joj bile natečene, zmije riđovke na glavi tuste, uznemirene, a vrata ulazna ogromna, okovana, kao tvrđavna. Ta sjeverna strana jednokatnice bila je isprana vjetrom, a Filipu je bila potpuno tuđa pomisao, da je pod krovom te sive, zelenkaste jednokatnice (jedamput davno) raslo njegovo vlastito krvavo, tako neizrecivo intenzivno djetinjstvo. Ovamo su se preselili već u gospodskoj fazi mamine karijere: kada je mati prodala trafiku u Fratarskoj ulici i kada je kanonik Lovro javno dolazio k njima na crnu kavu i domino.

Sve je znao kako dolazi: i kvaka u ruci, i težak, masivan otpor

vratnica, i dugi neprozračeni hodnik namazan sivom uljenom bojom, i drvene stube, i veliki bijelo uokvireni prozor u međukatu s izgledom u vrt. Stojeći pred stranom i zaključanom kućom, Filipu je palo na um kako bi bilo da uđe. Pristupio je tiho vratima, primio za tešku hladnu kvaku, kvaka je popustila i vrata su se otvorila: kuća nije bila zaključana. Zatvorio je za sobom nečujno ulazna vrata i polagano kao tat, da se nije čulo savršeno ništa, na prstima, bez daha, dovukao se do prozora u međukatu. Prozor je bio otvoren, a vrt je već bio pun bijele jutarnje svjetlosti. U starom ogromnom razlistanom orahu bilo je mnogo cvrkuta ptičjeg. Stajao je tiho taj stari vrt, sa svoje četiri simetrične bijele staze, sa rascvalim žutim ružama i staklenim kuglama i patuljcima i vodoskokom i zlatnim ribicama, kao netaknut, savršeno uredan, poliven, obrezan, kao da se nije ništa dogodilo i kao da se u životu uopće ništa ne događa. Pod zidom, obraslim vinjagom, iza gustog zimzelena, vidio se krov kokošinjca. "Tepihklopfer" je bio pred kokošinjcem, onaj isti tepihklopfer na kome je Filip palio vatromet u predvečerje Karolinine svadbe. Karolina stanovala je sa svojim ocem u pivnici, i njen otac znao je da puni i preparira krepane ptice i da im ispunja oči šarenom staklovinom, a Karolina je bila debela, dvanaest godina starija od Filipa i prala je flaše u pivovari. Filip bio se patio zbog te debele Karoline pune tri godine, jalovo i bolno. Kao prerano zrelo, razdrto, neuravnoteženo dijete, sa dubokim i mračnim kompleksima moralnog poniženja u sebi, pun nečiste krvi i osjećaja mračnog progona, rastrgan ljubavnim motivima na razne blesave male, naivne djevojčice (svoje vršnjakinje), Filip je osjetio jednoga dana u zdjeli svoga krila debela, tusta stegna dobroćudne Karoline.

Dogodilo se to dolje u Karolininoj kuhinji, kod kipućih lonaca i usijane šparherdske ploče; on je sjedio na kuhinjskom stolcu i gledao Karolinu kako pere rublje, a Karolina, izlivši pun lonac kipuće vode u korito i čekajući da se ta voda ohladi, sjela je u Filipovo krilo. Filip je u ono vrijeme čitao Zolinu »Nanu«, slikao akvarele, pio prve čaše piva s gađenjem i bljuvao od pete cigarete, i taj mali dečko, koji je igrajući šah i nogomet bio s jedne strane sklon još najnaivnijem podjetinjenju, a s druge rastrgan između najbjesomučnijih poroka, osjetio je iznenada u svome krilu debelu, mokru, znojavu, usijanu

Karolininu stražnjicu. Ta slučajna, nesmotrena, bezazlena Karolinina kretnja ostala mu je najpadavičavijom, najsladostrasnijom emocijom čitavog djetinjstva. Koliko sa samo nagledao blijedih obrisa kostanjevečkih vinograda, kamo je Karolina otputovala sa svojim vincilirom, i, trčeći za psima, loveći školjke i gledajući kako se škope kopuni, on je prosanjao noći i noći u bunilu, snatreći o onom nepovratnom nadnaravnom užitku, kada mu je Karolina bila u krilu. Paleći na tom tepihklopferu svoj posljednji vatromet u predvečerje Karolinine svadbe, on je bio na rubu samoubojstva od žalosti; čitavog tog ljeta skakao je s višeg ramena baroknog svetog Florijana u vodu pod mostom, samo da bi se voda zakrvarila nad njim. Jer je kolala među đacima legenda, da je jedamput jedan mlinar skočio sa svetoga Florijana i da ga više nikada nisu izvukli, nego se je samo voda zakrvarila nad njim.

"Vatromet u predvečerje Karolinine svadbe! Krvava voda pod mostom! Koliko se već vode zakrvarilo nad njim, a on još uvijek pliva i još se uvijek miče! I onog jutra, kada se bio vraćao ovim stubama kao pokajnik, kao tat, koji je ukrao stotinjarku (a dolazi od bludnih i prljavih pijanih žena), i onog jutra, kada ga je rođena majka izbacila na ulicu s moralnim zgražanjem, i onda se nad njim zakrvarila blatna i sudbonosna mutna voda. Kako je tu treperio na tome prozoru onoga jutra, više mrtav nego živ, i kako je nesnosno dugo trajalo ono čekanje tu, na tome mjestu: noć prije toga, kada je imao još četrdeset kruna i kada je bila još i ta mogućnost otvorena da otputuje nekamo daleko, i ona noć bila je strašna! I ta posljednja noć, kada je nestajala forinta za forintom i kada se s matematskom sigurnošću približavala katastrofa, bila je sablasna i smrtonosna. Ali tada je tu pred njim stajalo ono najteže: trebalo je popeti se još četrnaest stepenica i pozvoniti na vratima lijevo na prvome spratu. On je stajao onog davnog svitanja nad ovim prozorom valjda više od jedne ure nepomično i ne bi se ni onda bio pokrenuo, da nije čuo kako se otvaraju vrata negdje u prizemlju i kako netko dolazi. Njemu je izgledalo, kao da taj netko dolazi ovamo na prvi kat. To je bila ustala jedna sluškinja i s tavom punom kukuruznog brašna pošla je hraniti piliće. Tako se je našao pred maminim vratima; smeđa, uljenom bojom namazana vrata, sa kvakom od žute mjedi i

staklenim, žutom mjedi optočenim kolutom, koji je izgledao kao minijatura prozora na lađi. Iza tog metalnog kotačića bio je poklopac spušten." "Pločica u drvenom okviru."

"Ime i prezime njegove mame. Udovice. Njemu tako dobro poznato ime i prezime njegove mame." "Tu stanuje ta gospođa, koja hoda u crnini, udovica, njegova mama, trafikantkinja iz Fratarske ulice, a njen sin, sedmogimnazijalac, vratio se iz bordela, a sve je tek na početku."

"Kako je pozvonio i kada?"

"Dugo nije bilo nikoga; sve je bilo tiho, kao izumrlo."

"Pozvonio je opet. (Baterije električnog zvonca kod njih nisu nikada bile naročito pune i zvuk zvona bio je sasvim slab.) To mu je neobično prijalo. Spava. Dugo spava. I bolje je, da se sve dogodi što kasnije."

"Onda su se poslije duge zvonjave otvorila vrata od sobe i čule su se papuče na drvenim daskama. To je bila ona. Otvorio se poklopac na mjedenom kotačiću, i on je osjetio njen hladni, neumoljivi pogled. Javio se njen strogi i surovi glas. Zapitala ga je što želi? I to u pluralu:

- Što želite?

- Pa ja sam, otvori mi!"

"Isti taj strogi i surovi glas opet se javio iza zaključanih vrata, da ga taj glas ne pozna i neka se vrati onamo, odakle je došao. Tamo i spada. I opet u pluralu:

- Tamo i spadate."

"Njemu je bilo kao da će se onesvijestiti, no za svega tog mutnog razgovaranja kroz rupicu dogleda usred drvene daske, na taj tajanstveni okovani kolutić, on je osjećao, da se tu radi o nekakvim važnim neprekoračivostima. O demarkaciji. I kada se spustio poklopac i kada se opet čulo smucanje pustenih papuča po drvenim daskama, i to, kako su se iznutra, u stanu, zatvorila vrata od sobe, Filipu je bilo jasno, da su ostala jedna vrata zaključana pred njim konačno i nepovratno."

"Tako se okrenuo, spustio niz stube i tako je ostao na ulici dvadeset i tri godine potpuno sam."

"A sada se vratio u taj zabitni provincijalni zakutak, i jutro je proljetno, i on se našao na prvome spratu te stare vlažne kuće, te ne bi bilo zgodno da netko primijeti tog nepoznatog prolaznika, kako se u sivom svitanju vuče po tuđim praznim kućama." Onako isto na prstima, korak po korak, oprezno, sustegnutog daha, kao što se uvukao, Filip se prokrijumčario opet natrag na ulicu, gdje je pod gustim krošnjama kestenova još bilo sasvim tamno, zelenkasto i mračno.

PTICE, vode i livade, sve je to bilo lagano jutarnje proljetno gibanje slika, kao san trepetljivo micanje sjena i osvjetljenja, a ipak Filip nikako nije mogao progutati svoju potištenost, što ga je stegla u grlu kao neshvatljivo klupko žalosti. Brzovlak stigao je na kaptolski kolodvor nešto poslije tri, a sada je već oko grada stao da raste proziran sjaj modrog, svježeg travanjskog jutra, punog svjetlosti nad njivama i nad oranicama. Svileni vjetar jutarnji, teški bijeli, trudni travanjski oblaci, mirisi na poljima i boje u daljinama, sve je raslo kao tiha instrumentacija modrog jutarnjeg buđenja. Iz daljine, s otvorenog terena, preko oranica, razlijegala se bronča jutarnja zvonjava, a nad zelenkastom bakrenom jabukom kaptolske fratarske crkve gomilahu se teški bijeli oblaci, te se vrapci pod krošnjama platana uznemiriše glasno, kao pred ranu jutarnju kišu.

Da, tu je ležao pred Filipom u miru jutarnjem Kaptol, sjedište gornjopanonskog i ilirskog biskupa, slavna protuturska tvrđava šesnaestoga vijeka, na rubu posavskoga blata i močvara, grad Filipova djetinjstva i prve mladosti, gdje ga nije bilo toliko godina, a gdje mu se jutros pričinilo sve tako poznatim, a opet toliko stranim, kao da je negdje davno već umro i kao da kroz koprene nejasne neshvatljivosti prozire zaboravljene obrise mrtvih stvari i događaja. Preko šetališta, gdje su pod platanama cvali krugovi crvenih i žutih tulipana, vukla su se niz drvored polagano mesarska kola, pretovarena krvavim goveđim butovima; jedna se plavkasta teleća noga zapletala među žbice, te je tako izgledalo kao da će tu plavkastu teleću nogu točak prelomiti u zglobu. Fasciniran tom plavkastom oguljenom telećom nogom, zaputio se Filip za mesarskim kolima preko mosta, pa uz mahovinom obrasle sive fratarske plotove i našao se u Fratarskoj ulici. Na dnu dudovog drvoreda, pod strmim krovom jedne duge prizemnice, odmah kraj prvog prozora uz smeđi plot, stajala su visoka zelenkasta drvena vrata, zatvorena, zaključana lokotom i gvozdenom motkom, sa

limenom tablom i natpisom: Kraljevska mala prodaja duhana.

"Tu je davno, prije trideset godina, stajala trafika njegove majke, gospođe Regine, a tu stoji još i danas trafika, kao u vrijeme njegova djetinjstva, kada su vode kapale po zarđalim žljebovima i čuli se ždralovi kako plaču u tamnim noćima visoko nad gradom. Tu još uvijek stoji stuba od trule cigle, a prag su izglodali štakori. I roleta je na oknu isto tako poderana kao i prije trideset godina, a tamo, iza rolete, ona vlažna, pljesniva, mračna soba s trulim podom, gdje se on toliko naklečao iza željezne peći u kutu. Kleči Filip u polumraku i potpuno je sam u sobi, samo se izvana čuju koraci prolaznika od duda do plota, od plota do zida, uza zid pokraj prvog prozora i preko žljebastog kanala, u kome je gnjila zelenkastomasna voda puna slame i pahuljica od živadi." Zagledao se Filip u taj kanal pod drvenim mostićem, pun slame, smeća i pahuljica od živadi, a jedna mala lađica od novinskog papira, ta draga dječja pustolovna korablja, zapela je o ciglu, sva mokra i namočena, pred potonućem. Sagnuo se Filip, da podigne svoju malu brodolomnu dječju lađicu iz smrdljive lokve (nad kojom je toliko sati prosanjao o dalekim moreplovcima), ali mu se to već u isti tren pričinilo preglupim: tako je stao pred trafikantkinjin prozor i, zagledavši se u one mrlje na musavom staklu, ostao je nepomično, dugo.

Tu odmah iza zida stajao je mamim eliptični politirani sto, a na stolu crvenkasti baršunasti album s fotografijama. Crveni baršunasti album, ta skupocjena, tajanstvena knjiga bila je okovana zlatnim plehom, a imala je na prednjim koricama herolda u viteškom oklopu s trubom: preko trube bio je prevješen stijeg sa dva raskriljena ogromna orla. Taj izblijedjeli baršunasti album s viteškim trubačem, to je bila jedna od onih tajanstvenih svetinja, koju je bilo zabranjeno dirati. To se svetogrđe kažnjavalo dugotrajnim klečanjem iza peći, gdje je zaudaralo po štakorima. A tu uz prozor, na drugoj strani te oguljene sive stijene, visila je neshvatljivo divna, ebanovinom uokvirena slika ženskog akta, koji nije imao više od trideset centimetara, a uljena ploha počela je već pokazivati prve pjege gnjileža: zelenkastosivo osvjetljenje gologa tijela stalo je dobivati nadnaravnu boju prozirne pojave, koja je izgledala kao da nije stvorena ljudskom rukom. Njegova majka, ta najtajnovitija pojava

njegova djetinjstva, trafikantkinja Regina, koju su svi zvali Regina, a ona se zapravo zvala Kazimiera i bila je Poljakinja te nikada nije naučila dobro hrvatski, čuvala je ljubomorno tu tajanstvenu, ebanovinom uokvirenu sliku nepoznate gole žene, kao relikviju, a Filip nije nikada otkrio, ni što prikazuje ta slika ni odakle je njegova majka tu sliku donijela. Ta ga je slika mučila godinama, i to nije bila jedina tajna, kojom je sebi razbijao glavu, sjedeći ovdje uz ovaj prljavi prozor, pod ovom razderanom roletom i slušajući vjetar kako urla na tavanu. Kraj ovog prozora razbolio se smrtno one jesenje noći, kada su prolazili gradom engleski konji u dugim povorkama za transvalsko ratište, a noć je bila maglena, listopadska. Čulo se, kako u pari toplog konjskog vonja tutnje kopita o daske drvenoga mosta na uglu Fratarske. Ti konji bijahu na putu za daleka, nepoznata, južna mora, na putu za ekvator, gdje blistaju tajanstvene zvijezde južne polutke. Crne nakatranizirane lađe, što škripe u dalekim lukama, čekale su te konje, da ih progutaju i prebace nekamo neshvatljivo daleko, gdje plaze udavi i bodu otrovni komarci. Prošlo je bezbrojno mnogo engleskih konja te noći, protutnjala je šuma tih crnih lomnih konjskih nožnih stabljika, što se gibahu uznemireno, više kao noge nekakvih čudnih potkovanih ptica nego kopitara. Te noći mati nije spavala kod kuće čitavu noć. Odbila je već davno ponoć na fratarskom tornju, a povorci engleskih konja nije bilo kraja: konji su prolazili neprekidno, jedni za drugima, repovi, glave, kopita, u beskrajnim tamnim gomilama repova, vratova i kopita. Masa grivastog mračnog mesa i rzanja, od čega su počela zvoniti stakla na prozorima kao od grmljavine. Uznemiren tom neobičnom grmljavinom, usplahiren od samoće i od bdjenja, Filip se dovukao do tog prozora i podigao tu masnu poderanu roletu samo toliko da mu pogled dopre do konjskih trbuha: provirujući tako ispod rolete, on se izgubio zatravljen onim neshvatljivo mračnim micanjem tamnih konjskih bedara, gnjatova, zglobova, kopita, u bolećivom treperenju od straha i od neobične, mutne, veličanstvene emocije. Pritisnuvši tako nos i čelo i glavu o hladno staklo, Filip je gledao povorku konja kako putuje u Južnu Afriku, a bila je duboka noć i mati se nije vraćala. Usnuo je spram jutra, kada su fratri već zvonili na ranu jutarnju misu, a majke nije bilo. Prvi pogled, kada se probudio: mamina postelja bila je prazna.

Trafikantkinja Regina došla je kući oko osam, pogladila ga po kosi i rekla mu neka obuče svoje baršunasto odijelo, jer da idu u grad. Majka ga je pomilovala i rekla mu je: Zygmusik! To je bio znak naročite milosti i blagonaklonosti, kad bi ona stavila svoju ruku na njegovu kosu, a pogotovo, ako ga je nazvala njegovim pravim imenom, a baršunasto odijelo bilo je (već samo po sebi) simbolom svetkovine i najneobičnijih događaja. U svom tamnomodrom baršunu, sa čipkastim okovratnikom, s manšetama i žaboom, Filip je sam sebi izgledao neobično svečano i otmjeno (kao kakav viteški sredovječni sokolar sa čipkama i baršunastim bereom), a trafikantkinja Regina, potpuno hladna spram svoga djeteta, mnogo je polagala na dekorativnu stranu njegova izgleda. (Time se izdvajala iz kruga svojih sustanara oko trafike i u tome bio je naglašen nekakav naročiti prkos iz socijalnog otpora, kao da ona ipak nije isto s ostalim siromasima u dvorištu i preko puta: trafikantkinjino dijete bilo je uvijek pomno oprano i najbiranije obučeno, i baš taj fantastični i lutkasti potez ukusa njegove majke bio je poslije uzrokom teških sudara u krugovima Filipovih drugova. Za trafikantkinjino dijete govorilo se po gradu da mu je otac biskup, a taj glas otrovao je Filipovo djetinjstvo neizlječivo i gorko.) Putovali su u grad dugo u hladnom, nezagrijanom vagonu, a u gradu ostavila je mati Filipa u jednoj kavani pod staklenim lukom izloga, kod mramornog stola; naručila je za njega čokoladu i rekla kelneru neka pripazi na maloga, da će se ona skoro vratiti. Već u kavani Filip je bio u vrućici: sve okomite crte nestajale su pod njegovim pogledom u beskrajnim vertikalama, a vodoravni potezi kružili su oko njega vijugavo, kao neprekidno i uznemireno talasanje linija. Mati se vratila tek poslijepodne. Oči su joj bile mutne, umorne, natečene od suza, krvave. Obrve izlizane, lice upalo. Tu je Filip prvi put ustanovio da mu je mati naprahana brašnom kao klaun, a pod tom bijelom brašnjavom obrazinom da ima drugo, žalosno, sivo, izmučeno lice. Mahao je nogama, jeo već treću čokoladu sa slatkim vrhnjem, a mati ga je u kavani ponovo pogladila i rekla mu tiho, kroz suze, da sada idu u posjete jednoj gospođi i da ondje mora biti vrlo učtiv.

- Ti si moj dobri mali Zygmusik, zar ne?

"On je dobri i maleni Zygmusik, i to još njen? O, kako je sve to bilo neobično i svečano!" Tada je primijetio da je stavila na sebe svoj starinski zlatni nakit i starinske okovane naušnice, što ih je čuvala u svilenoj pojastučenoj kutiji, a Filip se nije sjećao, da bi ih bio ikada vidio na svojoj majci. U teškoj crnoj svili, sa starinskim nakitom, njegova mati izgledala je vrlo otmjeno. Lice joj je bilo potpuno beskrvno, bijelo, kao da je mrtva.

Bilo je sasvim mlačno listopadsko poslijepodne. Idući s majkom, on je u jednom parku na tratini ubrao tri tratinčice i, držeći tako u ruci ta tri topla uvehla cvijetka, ušao je za majkom u visoku, čađavu, mračnu kuću sa staklenim vratima. Stakla bila su na tim ulaznim vratima crveno-zelenkasta, a vrata, na kojima je mati pozvonila, lakirana, blistava i neobično visoka. Ušao je u sjeni svoje majke, osjećajući njenu končanu rukavicu u svojoj ruci, i to, kako kroz onaj konac mamine rukavice bije neka neobična toplina. Prolazeći tako za majkom kroz mračne sobe i predsoblja, otirući se o sagove i pogledavajući na razne stalke i neobične predmete, njemu je bilo jasno samo to, da tu ima mnogo soba i da je tu sve neobično visoko: i vrata, i peći, i pokućstvo, i zavjese, i prozori! Debeli sagovi, odsjaj politura i porculanskog posuda po staklenim ormarima, slike koje pokazuju zečeve i srne na srebrnim pladnjevima, teški, dlakavi sukneni stolnjaci i naslonjači, sve ga je to neobično uznemirilo, i on je čupkao nervozno one tri tratinčice svojim znojnim prstićima. Gospođa, koja ih je primila, imala je surovo, dlakavo lice i ogromnu, sasvim kao ugljen crnu frizuru; zlatne zube, zlatne narukvice, zlatan lornjon, a prste krcate prstenjem i draguljima. Kada ga je dotakla svojom koščatom rukom za podbradak, Filip je na svom usijanom obrazu osjetio neugodan i neobično hladan dodir zlata. Ta crnokosa gospođa dala mu je u srebro zamotanu pločicu čokolade i poslala ga u drugu sobu, jer da ima nešto da govori s mamom, a on će se dotle u drugoj sobi igrati s Faraonom. Faraon, to je bila šojka u krletki od žute mjedi, i kada je Filip stupio preko praga, Faraon mu se javio promuklim i hrapavim glasom: Bon jour, monsieur!

Protrnuvši od tog ptičjeg glasa, bez daha, nepomično, Filip se pripio uz jedan ogroman pojastučeni starinski naslonjač, osjećajući kako mu prsti polagano ulaze u staniol, kako se čokolada topi u njegovoj

ruci, kako ne zna što da počne sa svojim zgužvanim cvjetićima ("da ih baci"), kako mama plače prijeko u sobi, tiho, sasvim tiho, ali plače, a šojka čeprka po svojoj krletki, vrti vrtaljku, ljušti lješnjake, brusi svoj kljun o blistave žbice, i sve je tako neugodno, zagušljivo, mračno, pretoplo, sve se lijepi kao rastopljena čokolada, sve zaudara po gadnoj kreštavoj sivoj ptici. Bon jour, monsieur!

Te noći zaurlao je vjetar s prvim snijegom. Lomio je granje, rušio žbuku u dimnjaku (te su se i štakori na tavanu pritajili od straha), ždrijebe je kod pekara preko puta prebilo nogu, a Filip je čitavu noć bulaznio o engleskim konjima, o gavranu koji govori francuski i o tome da je čuo mamu gdje plače. Vidio je svoju mamu, u neobično sjajnom ogledalu, kako mrtva sjedi kao u staklenom izlogu, a pred njom na stolnjaku stoji paketić banknota (crveno-zelenkasti sveščić banknota svezan ljubičastom vrpcom, to je neobično jasno vidio pred njom na dlakavom suknenom stolnjaku), a gavran iz druge sobe viče francuski: Bon jour, monsieur!

Vjetar u dimnjaku, tmina i mamin plač u tmini. Nikada se nije usudio da bilo što zapita tu šutljivu ženu, ali te noći, već skoro u zagrljaju smrti, on je zapitao majku sasvim prirodno, zašto plače? Nije odgovorila ništa. Tihi jecaji.

Ustao je i pošao do mamine postelje.

- Mama! Što je tebi? Zašto plačeš?

Kako je stajao uz majčinu postelju, bosonog, u svojoj dugoj spavaćoj košulji, mislio je da će ga mati potjerati natrag, ali dogodilo se obratno: ona je uzela obje njegove ruke i stala ih cjelivati, i tako (ni sam nije znao kako se to zapravo dogodilo) se našao u njenoj postelji, osjećajući samo to, kako je mamino tijelo hladno, a suze vrele kao rastopljeni vosak; tako je plakao s njom, a vani je urlao vjetar, rušio dimnjake i nosio mrtve ptice i uvelo lišće. Te noći je pao u tešku upalu pluća i ostao tako između života i smrti dugu jednu zimu, upropastivši svoje bronhije i lijevo plućno krilo za čitav život.

"A sve je počelo kod ovog sivog, prljavog prozora one davne listopadske noći s engleskim konjima."

"Drama jedne provincijalne trafikantkinje! Gavran koji govori francuski! Banknote na stolnjaku i ona antipatična stara baba s crnom perikom! Kakva je to bila drama? Kakav je to bio tajanstveni posjet u onoj mračnoj palači? Gdje je to sve danas i kamo se to sve rasplinulo kao magla?"

Stojeći uz taj prljavi prizemni prozor, sasvim uz staklo, tako da je čuo kako negdje iza stijene u sobi kuca sat, Filip je osjetio kako se netko iza zavjese u sobi miče, i kada se iza poderane rolete pojavilo nečije žuto, pospano, bradato lice, Filip se trgnuo i sav zbunjen i uznemiren hitrim je koracima pošao niz ulicu, do fratarske crkve. Crkva je bila prazna. Jedna je prosjakinja glasno uzdisala pred žrtvenikom Blažene Djevice, barokne carske figure, s krunom na glavi i žezlom u ruci, u crvenkastom brokatnom plaštu, izvezenom zlatnim ljiljanima. U ogromnoj zgradi bilo je vlažno, hladno, vonjalo je po mokrom pepelu i po gnjilim krpama. Iza glavnog oltara izgledalo je kao što izgleda iza kazališnih kulisa: stare prnje, škrinje, daske, ljestve, paučina, petrolejke, flaša s terpentinom, kliješta. Sve jedna stara, već odavno odigrana predstava, koja još uvijek traje, a ne zna se zapravo zašto. Zastave na žrtvenicima, likovi svetaca, mramorni anđeli, vlažan sumrak i dalek cvrkut ptica oko tornja. A vani oko crkve travom obrasli grobovi. Ogromne plohe bijelih baroknih zidova, isprane kišom i vjetrom, s lastavičjim gnijezdima i tragom vrapčjim, a uz porušenu i zimzelenom obraslu ogradu od crvene cigle stari grobovi kovača i kovačica, poštovanih cehovskih majstora, i gospode opata i kanonika panonskog kaptola, sa zvučnim naslovima i sredovječnim grbovima njihovih crkvenih časti. Pod ogromnom granitnom pločom u sjeni apside leži tu jedan grof Uexhuell-Cranensteeg, koji je dojahao ovamo na tursku granicu u čipkama Luja Petnaestog a onda umro u ovom panonskom blatu i ostavio za sobom na Kostanjevcu sto dvadeset praznih soba, koje stoje tako iza njega već dvjesta godina prazne i netaknute. Tu leži i opat Blažene Djevice kanonik Lovro, pod već visokim čempresom, prijatelj njegove majke Kazimiere, na koga je Filip jedno vrijeme sumnjao da bi mu mogao biti ocem, a tamo negdje uz glavnu stazu

lijevo, sav obrastao travom, sa crnom ovalnom pločicom na teškom, masivnom križu, tamo je grob njegova legitimnog oca Filipa, sobara i ličnog kamerdinera Njegove Presvjetlosti Biskupa Silvestra, po kome se on sam iz vlastite inicijative prekrstio u Filipa, premda je bio kršten na ime poljskog kralja Sigismunda, a i u školi su ga sve do gimnazije zvali Sigismund. Filipov otac umro je kada su Filipu bile dvije godine, i on nije zapravo znao, sjeća li se svoga pokojnoga oca doista ili samo po fotografijama iz baršunastog albuma. Otac Filipov bio je sluga biskupov, sobar, koji je navodno došao u biskupsku službu na kaptolskom gradu na preporuku jednog madžarskog grofa, a fotografija u maminom albumu prikazivala ga je u galoniranoj grofovskoj livreji kao »valeta de chambre«, u lakiranim polucipelama i bijelim končanim čarapama, što su pod koljenom bile podvezane bogato urešenom zlatnom podvezicom. Obrijano bijelo lice, s jakim strastvenim zarezima oko usana i zdravim zubalom, jedna savršeno bezlična pojava s hladnokrvnim pasivnim pogledom rođenoga sluge, taj Filipov tajanstveni otac stajao je nad njegovim djetinjstvom kao sjena, pred kojom je on godinama strepio. Taj mrtvac, koga se Filip sjeća samo sa odra, kada je ležao između maćuhica i papirnatih čipaka, počeo je da živi u Filipovoj fantaziji kao sve teže i sve mračnije pitanje. I, eto danas, nakon četrdeset godina, Filip nema na to pitanje odgovora: da li je ta trula livreja pod tim hrastovim križem doista njegov otac ili je to bio samo jedan potez njegove majke trafikantkinje, za koju se govorilo po gradu mnogo, ali koja nije nikada ni na jedno njegovo pitanje dala nikakav odgovor, po kome bi se moglo bilo što zaključiti, što se ne bi pokrivalo sa strogim službenim dokumentima. A po tim službenim dokumentima taj madžarski grofovski sluga Filip uzeo je hotelsku sobaricu Kazimieru (koja je prije toga služila po zapadnoevropskim velegradovima i govorila nekoliko evropskih jezika), i tu u biskupskoj službi na kaptolskom gradu rodilo im se dijete u desetom mjesecu zakonitog braka, kršteno u krstionici ove fratarske crkve na ime Sigismunda Kazimira.

SUNCE se već probilo kroz krošnje lipa i dudova, kada se Filip vratio niz Fratarsku ulicu. Trafika je bila otvorena, i on se našao pred pultom; ono neugodno bradato lice nalilo mu je njegovu šljivovicu mrko i sumnjičavo, promatrajući ispod oka tog blijedog stranca, koji se već za rana jutra vuče pod tuđim prozorima. Popio je šljivovicu, i još jednu, zapalio cigaretu i sjeo na visoku praznu bačvu, upijajući u sebe čitav taj slap starih i tako dobro poznatih mirisa.

"Oni davni isti, nepromijenjeni mirisi! Čitava ta mala prizemna soba obavijena je tananom horizontalom dima, što se povija oko ormara i slamnatog stalka sa žemljama, kao koprena: iz svega struji oštar i osjetljivo vlažan vonj duhana, koji je tu natopio čitav prostor svojim mirisnim prostrujivanjem. Miris cigara, miris starih vaserica, kiselkast miris crnog kruha, miris šljivovice, petrolejke i prostog bagoša u ružičastim paketima na posljednjoj dasci stelaže! I lovačka kobasica visi još uvijek na onom istom čavlu na vanjskoj dasci staklenog ormara, sa šupertlima i lojanicama!" Promatrajući te stare i tako intimno poznate stvari, Filip je pomirisao svoje prste, ne će li na njima osjetiti miris mokre dječje spužvice i čuti škripu pisaljke, što se teško i nezgrapno miče po vlažnoj plohi pločice. Tu, odmah uz pult pred staklenim ormarom pokraj slamnatoga stalka za žemlje, bila je od zida do zida prevješena crvenkasta zavjesa, što se pomicala duž limene štange na bakrenim kolutićima i tako dijelila sobu na dva dijela: na samu trafiku i na prostor odvojen zavjesom, gdje je Filip učio da piše svoja prva slova, a ogromna dječja sjena padala je preko zavjese i puzala po stropu kao neman. Sada nije bilo nikakve zavjese, ali stari naslonjač, nekada presvučen crnom kožom, još je uvijek stajao ondje prislonjen naslonom o stijenu, prebačen gnjilim smrdljivim gunjem kao stari konj. Već mu je onda, prije trideset godina, provirivala utroba, ispunjena gurtama, perastim kolutima i čupercima suhe, oštre, bodljikave morske trave, a danas je to samo

gnjili kostur jednog naslonjača, ispunjen krpama i pokriven gunjem. I onaj stari, olupljeni politirani stol još je tu! Ladicom toga starog oguljenog stola igrao se Filip punih sedam godina. Otvoriti ladicu toga crvljivog i pod politurom tako tajnovito živog stola (punog nevidljivog micanja) bilo je strogo zabranjeno. Ali ta ladica bila je tako silna i tako se neobično teško otvarala, kao tajanstvena vrata, a u polutmini toga mračnog prostora blistao je oštar, goli nabrušeni kuhinjski nož, te promatrajući onu blistavu solingensku oštricu, Filip je imao osjećaj kao da je prestupio prag paučinaste, mračne sredovječne oružarnice. Zapeo bi mu dah i čulo se srce kako mu bije u grlu od strave, da ga ne bi čula mama prijeko iz trafike, i da mu ne bi tako u jednu jedinu sekundu propao napor polaganog i nečujnog pomicanja ladice, što bi često znalo da traje i više od pola sata, s napetim dahom i uznemirenim, treperećim prstima.

Sve je stajalo u tome vlažnom grobu na svome mjestu, samo jedne stvari nije bilo: starog paravana! Bio je to starinski engleski petorokrilni paravan, s okvirima od crvenog mahagonija, ali mu je svila potpuno sagnjila, pak je netko preko draperije nalijepio stare ocalne otiske i litografije iz ilustriranih listova: engleske kraljeve s Marija-Stuart-okovratnicima, gole ropkinje, sokolare, konjanike, grafove, grofice, lovce, jelene i generale. Crnci i crnačke luke: daleke plohe plitkog mora što se kotrlja preko žala pjenušavim zelenim talasima, a tu je jarbol, na jarbolu vijori se zastava na vjetru, a Filip ima tropsku bijelu kacigu i hrabro gazi preko zelenog Konga s povorkom robova; prašuma diše i čuju se majmuni kako viču po granama. Vani je zima. Dvostruka telefonska žica ispružila se preko ceste ispod starog, mahovinom obraslog krova na drugu stranu ulice, i puna je teškog, mokrog snijega što pada u lisnatim pahuljama jednolično i neprekidno. Jedna je ptica dodirnula lepetom svog toplog krila žicu, i mokar snijeg stresao se sa žice. Snijeg pada, i to se vidi kroz nezavješeni gornji dio staklenih vrata, i čitava trafika plovi okomito kao gondola zrakoplova, trafika sa svojim mračnim mirisima, cigarama, zavjesama i starim naslonjačem diže se okomito uvis i leti, a paravan pred divanom raste u nadstvarne dimenzije. Pred Ladysmithom grme topovi. Suklja oganj iz željeznih ždrijela i miriše barut: jedna se šestoroprežna baterija

napela iza sve snage da ispne težak top na postav; dlakava stegna konjska, krvare ranjene butine, uznemirene crne repine, raskrvavljene nozdrve, fijuk bičeva i stravične maske konjanika u odsjaju zadimljene topovske grmljavine: opsada Ladysmitha, general de Wet sa svojom pratnjom na ogromnom crnom pastuhu promatra opsadu Ladysmitha, a vani pada mokar snijeg, zvone negdje na dnu ulice saonice. Filip, omotan starim vunenim pledom, tako da mu rese padaju preko koljena kao pravome putniku, putuje na svojoj stolici i gleda one grofovske konjušnike, sokolare, kneginje i kraljeve, gleda sablasti u oklopima kako gasnu u polutmini sutonjoj. Od vremena na vrijeme zvonce na vratima trafike; otresanje snijega sa čizama kakvog foringaša, koji kupuje vasericu i pije svoj fraklić droždenke, ili je netko skočio po jednu virđiniju za gospodina doktora; miris duhana, rakije, a iznad glave malog baroknog Crnca s bijelim turbanom potitrava modrikast plamičak za cigare, ako baš tko od poglavite gospode želi da odmah pripali cigaru, kao stalna konta gospe Regine, trafikantkinje na uglu Fratarske ulice. Te slike sa sivog starinskog paravana, to su zapravo bile jedine prave slike, što ih je ikada doživio u svom životu. Slikajući poslije i sam i pišući mnogo o slikarstvu, Filip je mnogo toga napisao i pročitao o problemima slikarske tehnike, ali, ipak, on je uvijek nejasno, duboko, negdje u nepoznatome sebi osjećao, kako bi slike, kada bi doista bile prave, žive slike, trebale da govore bar tako glasno, kao što su njemu govorile one sive poderane krpe u onim sumracima, tu, u toj smrdljivoj sobi. Ni na jednoj slici nikada više nije umro nitko tako tragično kao Pšemislav, kralj češki s lavljim grbom na grudima od oklopa, tu u ovoj trafici, u žućkastom i čađavom osvjetljenju petrolejske svjetiljke. Tigarske kretnje u doskoku, čudna ljepota brončanih crnačkih leđa ronilaca bisera, nakostriješena lavlja griva, burske baterije pred Ladysmithom, maršali, konji, divne mlade žene, čitav taj uzbuđeni san ključao je tu na onom španjolskom zidu kao zelenkast otrov u čarobnjakovoj retorti, i s tim gledanjem spram unutra, s tim neprekidnim snatrenjem u sebi i o sebi, tu je počela njegova tako kobna izolacija od svake stvarnosti. Tu se odbio od životne neposrednosti još davno, odmah na početku, i trideset godina goni se za tom životnom neposrednošću, a još je nije stigao.

Stala su kola pred trafikom. Ušao je kočijaš po fraklić rakije, i taj hrapavi glas, težak bat kočijaševih čizama, to je trglo Filipa i on se uznemirio, kao da ga je netko probudio. Vani je blistalo vedro travanjsko jutro, lajali su psi i čuo se kokot preko ulice kako kukuriče veselo i izazovno. Platio je svoju šljivovicu i zaputio se spram šetališta pod bedemom stare tvrđave, osjećajući toplinu sunca i vonj vlažnog dima u nosnicama.

KAVANA pod platanama na šetalištu bila je već otvorena. Bila je te noći nekakva dobrotvorna zabava i sve je vonjalo po prolivenom vinu i ukiseljenom jelu, a jedna je grbava starica dizala oblak prašine skupljajući zlovoljno i gunđajući zgužvani staniol, rastrgane serpentine, kosti, ostatke jela i čikove. Filip je naručio čašu mlijeka. Kidajući vršcima prstiju već treću kiflu, žvačući to vlažno, razmočeno, bljutavoslatko tijesto bez okusa i bez volje, potpuno rastresen i odsutan, on je zurio u platane pred prozorima kavanskim, u nasade s tulipanima i u prazna mesarska kola, što su se krvava vraćala uz fratarske plotove. Promatrajući sivo i namreškano lice grbave smetlarice, njene okorjele obraze, tvrde kao od slonove kože, njene groteskne kretnje, njenu tužnu pojavu, Filip se gubio u detaljima, te nikako nije mogao da tim detaljima oko sebe udahne neki dublji smisao.

Sve sami detalji oko njega: razmočena kifla, cvrkut vrabaca, stara vještica što diže prašinu, rano jutro i umor u člancima prstiju, u tjemenu, u rukama, u mislima, u svemu. Sve sami detalji i neki neizrecivo težak, neshvatljiv umor. Već dulje vremena primjećivao je Filip, kako se sve stvari i dojmovi pod njegovim pogledom raspadaju u detalje; samo za najrastvorenijih ratnih dana kada je sve bilo u raspadanju i kada se nije ništa drugo osjećalo nego prenagomilavanje tvari u slijepim količinama, i to, kako čovjek sam po sebi i nije ništa drugo nego neka neznatna i sitna količina, samo za onih najmračnijih i najosamljenijih dana događalo se Filipu da se nije snalazio u zbivanju, gubeći pregled nad svojim vlastitim trajanjem. A u posljednje vrijeme nemiri su u Filipu sve više rasli i to uznemirivanje postajalo je sve nesnosnije.

Boje, na primjer, to živo vrelo njegovih najtoplijih emocija, počele su u njegovu oku sivjeti: dok bi se boje prije javljale Filipu snažno, kao mlazovi vodopada, ili kao udari pojedinih glazbala, sada, u posljednje vrijeme ta je životna snaga pojedinih boja polagano

venula i njemu je izgledalo, kao da boje ne oživljavaju predmete, kao da to nisu koprene kojima su omotane životne pojave, nego samo obrisi pojedinih oblika, obojadisani vrlo blijedo, pravilno, kao obrisi crteža ispunjeni vodenim bojama po dječjim crtankama, bez odnosa, bez pastozne instrumentacije, bez zanosa. Prazno. Dok su mu se prije toga boje javljale kao simboli stanja i rasvjeta, sada se sve to obojadisano doživljavanje pretvaralo u nemirno i neshvatljivo kretanje obojadisanih ploha po ulicama, po sivim i čađavim gradovima: kobalt-ploča tramvajskih kola u vodoravnom kretanju, tamnožuta platnena mrlja bluze prometnog redara, svijetlozelena košulja jednog prolaznika i sasvim blijedi akvamarin Tihog oceana na ogromnoj zemljopisnoj karti u izlogu jedne knjižare. Kobalt, tamnožuto, svijetlozeleno, blijedi akvamarin kao packe, kao mrlje, kao obojadisane činjenice, a iza toga ništa. Kobalt, tamnožuto, svijetlozeleno, u odnosu spram blatnosivog obruča pneumatika na točku automobilskom u hitroj vrtnji, spram svijetloružičaste bois-de-rose-krpe na tijelu jedne mlade djevojke ili tamnozelene zavjese kao draperije jednog izloga, prenatrpanog politiranim pokućstvom, samo ti odnosi tih boja u neshvatljivom micanju, bez djelovanja, mrtvo, glupo, nevjerojatno prazno, bez doživljaja, bez emotivne podloge: ništavno, isprazno.

Teku ljudi po ulicama, miču se lica u povorkama, lica naprahana, blijeda, klaunska, sa zarezima gorućeg karmina oko usana, kratkovidne maske žena u crnini, lica grbavaca, donje čeljusti, voštani dugi prsti sa crnim, modrikastim noktima, sve prilično ružno. Gadna lica, zvjerske njuške, žigosane bludom i porocima, zlobom i brigama, lica smolava i ugrijana, glave mrkvaste, gubice crnačke, zubala tvrda, oštra, mesožderska, a sve je sivo kao fotografski negativ.

Sjedi tako Filip iza gradskog prljavog kavanskog stakla u izlogu, gleda micanje gomila na ulici i sanja o svom posljednjem koloristočkom doživljaju prije godinu i pol u južnom jednom malenom baroknom gradu, kad je bila tiha, zlatna jesen, a njegovi živci nisu još bili u tako dekomponiranom stanju kao proljetos. Bila je sasvim mirna, uljena, blaga jesen, i ono smeđe drvo u kamenom dvoru samostana (sasvim tamnosmeđe kao izlizana brokatna

tkanina), onaj mramorni vitez u oklopu na sivoj brončanoj ploči i one tri voštanice pred jednom zlatnouokvirenom slikom i crvenom, sepijom oličenom i kišom ispranom crkvom u tmini, to je bio poluzlatan bogomrak sutona, punog sjaja jedne blagoslovljene inspiracije! Dogorijevala je na mramornoj četvorini crkvenog poda jedna voštanica i njeni posljednji proplamsaji gasnuli su u širokim polumračnim krugovima u dubljini crkvenog prostora, kao proplamsaji pogašene buktinje, i miješali se s odsjajem zlata na propovjedaonicama i s odjecima redovničkih sandala na mramoru praznog hrama u neobičnu i intimnu grobnu harmoniju. Filipu je bilo kao da je ušao u svijetlozelenkasti prostor jedne svježe, od ulja još mokre slike, i u onoj praznoj crkvi on je osjetio potrebu da podigne od unutrašnjeg uzbuđenja svoje obje ruke, uznemiren i ponesen bogatstvom nove palete, što se pred njim otvorila kao kakva dragocjena okovana kutija. U onom egzaltiranom trenu, s uzdignutim rukama na mramornom crkvenom podu, izgledao je kao kakav tajanstveni delfijski kip, s dvije masivne, okomite, kao prikovane noge na crkvenom mramoru, s rukama u oblacima trepetljive inspiracije, koja je izgledala sasvim blizu pred njim, nadohvat: samo da se namoče kistovi i otpočne slikanje. U očekivanju te svoje nove slike, toga svog egzaltiranog polaska u nove prostore i okvire novih izražajnih mogućnosti, čitava ona jesen prošla mu je sretno i blago kao na toplom ženskom dlanu. Crne helebarde na tvorničkim dimnjacima, bazaltni trijemovi s mramornim tramovima i izgledom na zelena tiha ogledala alpskih voda, vlažne šume s jesenjim mirisima i zamagljenim gorskim masivima ledenjaka, sve je to izgledalo već kao »s onu stranu realizacije«! Topli titraji posljednjih zrelih jesenjih podneva nad starim krovovima gradskim, mramorni stolovi po tihim gorskim krčmama, zaboravljene davne ranjave žalosti jalovih umora, sve je to izgledalo tako blistavo, tako zrelo, tako konačno svladano, da se Filip osjećao mnogo bliže maglama, ribama, bregovima i crvenim jabukama po voćnjacima, nego bilo čemu ljudskom u sebi i oko sebe. Odonda je prošlo već mnogo vremena, a on nije naslikao ništa; poslije ona dva-tri sretna jesenja dana, on nije dugo već doživio ništa što bi bilo vrijedno da se uopće doživi: vuče se po kavanama, živi među ovim dvonošcima, koji nose kišobrane i uvijek, kada govore,

govore o nečem stvarnom (o kruhu ili mesu), miču čeljustima i zubalima od kaučuka, a sve je jalovo i nema nikakvog višeg razloga za opstanak. Sjedi tako Filip u kavani i gleda ljude kako prolaze ulicom i misli o tom, kako je to micanje ulicama zapravo čudno i zagonetno.

"Prolaze ljudi i nose u svojim mračnim crijevima skuhane kokošje glave, žalosne ptičje oči, kravlje butove, konjska stegna, a sinoć još te su životinje veselo mahale repom i kokoši kvocale su u predvečerje svoje smrti u kokošinjcima, a sada se sve svršilo u ljudskim crijevima, i to se micanje i žderanje u jednu riječ zove: život po zapadnim evropskim gradovima u sutonu jedne stare civilizacije."

"Ruke. Kako samo izgledaju te mase ljudskih ruku što se miču gradskim ulicama? Te ljudske ruke kolju, puštaju krv drugim životinjama, stvaraju strojeve, bodu iglama, drže usijane pegle, svjetiljke, zastave, britve, instrumente, ljudi ih pronose ulicama i ne znaju što bi s njima? Skidaju suknene šešire, mašu palicama, nose u rukama kišobrane, cigarete, knjige, jedna ruka drži drugu u magnetizmu tjelesnog dodira, tople su ruke ljudske, znoje se, krastave su, ranjene, okupane, nafarbane, njišu se u mrtvim njihajima, prate kretnju ljudskoga gibanja kao mesnati uresi u jednoličnim amplitudama. I tako se miču ljudske ruke ulicama zajedno s ljudima, po tom dugotrajnom i jalovom ljudskom putu, koji teče i koji navire između zidova gradskih kao voda. A ljudi vuku sa sobom svoje ruke, svoje dugove, svoje gnjile zube i brige, i žene, i djecu, i umorne noge, i nezdravo, žalosnu tijelo, i tako se miču u bokovima i u zglobovima, otvaraju usta, govore, viču, a gdjegdje javlja se na usnama ljudskim smijeh. Još uvijek ima mnogo krvoločne prašume u obrazima ljudskim i taj protuprirodni smijeh što se tu i tamo javlja među ljudima, taj smijeh zvoni kao srebrno zvonce nad tminama, ali uglavnom lica su ljudska umorna i nepomična: više drvena nego mesnata. Čudni su ti obrazi ljudski, ukočeni, tvrdi, kao dlijetom tesani, a lanci i tkanine i krzna, sve to visi na ljudima kao suvišan ukras i plete se zajedno sa suknjama, sa grivom i dlakama, stakalcima i očima u čudnom neraspletivom kolopletu i zapletu: kratkovidno, umorno, zlobno i dosadno uglavnom. Lijeno i sivo zapravo, kao što je dosadno ovo čađavo

pastelnosivo nebo nad krovovima i prljava olovnosiva boja na tintastim odrazima stakala po zatvorenim prozorima."

Promatra tako Filip iz kavane ljudsko kretanje na ulici i misli o tome, "kako bi zapravo sve to gibanje trebalo zaustaviti na jednom platnu i naslikati. I kopita na asfaltu, i škripu teretnih osovina pod težinom točkova, i grmljavinu metala na granitu i šinama, kako bi sve to stvarno i istinito trebalo nekako zaustaviti u gibanju, fiksirati u nekoj višoj objektivaciji", a istodobno osjeća, kako je nemoćan spram svih tih količina i kako se pasivno gubi pod njima kao pregažen i nemoćan detalj. "Jer: kako bi bilo moguće da se svi ti razliveni mirisi pilovine, benzina, ulja, praha, dima, bagoša, glicerina i pneumatika naslikaju u onom žamoru i kašljanju, u onim trenutačnim neshvatljivim polutišinama, kad se ne čuje ni zvuk gumene trube ni zvono tramvajskog gonga, kao da je čitav grad stao i zaustavio se pod potplatom jednog paralitika, koji vuče svoju mrtvu cipelu po asfaltu, i ne čuje se u taj tren drugo ništa nego samo to, kako taj paralitik vuče svoju poderanu cipelu po pločniku." Pretjerano jaka akustična razdraženost smetala je Filipa u posljednje vrijeme; on se već dugo borio s tim pitanjem, kako da izluči čitave komplekse zvučnih dojmova iz svojih slikarskih zamisli. Ti akustični motivi sve su ga jače smetali u njegovim koncepcijama i njemu je izgledalo, da bi mogao ponovo da slika samo da je gluh! Preko njegove slike, koju bi od vremena na vrijeme ugledao, prelio bi se obično koji akustični efekt i u taj tren u njegovoj glavi nestalo bi slikarskog spoja; njega bi taj novi zvuk zanio u nove asocijacije, i on se gubio u jalovom kruženju nad slikama kao ptica grabilica, kad joj se sakrio plijen i nestao iz vidokruga. Kao fijuk vjetra, tako bi znao Filipa zanijeti po koji neočekivani zvuk, i on se rasplinuo u lebdenju po prostorima, što su nestajali u jalovoj mračnoj praznini. Sjediti tako nepomično već godinama po kavanskim izlozima, gristi svoj nokat na lijevom kažiprstu i razbijati sebi glavu nad osnovnim pitanjem: treba li uopće slikati, a ako bezuvjetno treba, onda kako?

"Eto, prolaze ulicama gradske gomile, nestaju u sumraku i slikarstvo im je potpuno suvišno. Čemu bi ovim ljudima bile potrebne slike? Još zveckaju ostruge, a i cvjetići od papira se vide u zapučcima ženskih kaputa, a sise se ženske miču pod bijelim platnom kao

voštane kugle, glasovi su tihi, obrazi prolaze i govore, a on prisluškuje razgovorima uličnim već godinama i još nikada ni jednog prolaznika nije čuo da bi govorio o slikarstvu. Bijedu svoju nose sa sobom ta ljudožderska, gruba i žilava lica, a slikarstvo im nije nikakvo pitanje, nego njihova bijeda. Miču se ljudi kao voštane lutke, grebu se po zatiljku, žvaču duhan, a za njima se sve dimi od cigara, od tijela i od žalosti. Svako pojedino lice vuče sa sobom ogromne krugove svoga postojanja i svoju toplu utrobu i strane tople utrobe, iz kojih je promiljelo kao gusjenica, i sada se vuče i prti sa svojim otrovnim žalcem, i grize, i bode, i jede, i proždire, i žderu ga, i zapregli su ga i biju ga bičalom po glavi, i sve se miče u krugovima otpora i gladi i strave, a u svemu tome je slikarstvo uglavnom nepoznata i suvišna stvar!"

"U svakom ljudskom oku ima tuge, s kakvom događaje promatraju životinje iz kaveza; kretnje su ljudske hijenske i ranjave, jer je sve rešetkama okovano i sve je u kavezu zaključano, a u kavezima je slikarstvo potpuno nepotrebno. Kako bi čovjek mogao da zaustavi ove ljudske bujice po ulicama i da im progovori o životu na slikarski način? Ženke nose jantarne ogrlice i zmijske cipele i šarene pete, a oči su im plave kao proljetne vode. Ženke sanjaju o krznu, o svilenim čarapama, a ne o slikama. Vuku se ljudi ulicama okovani lancima, promiču žbice na točkovima, odjekuju kopita i ima nečeg gušterskog u licima, lutkastog, sivog, pijanog, i sve je umorno i mamurno i neispavano, a u tome kretanju netko je podignuo svoj štap sa srebrom okovanim drškom kao pukovnijski tambur i tako se kreće, kao da stupa pred limenom glazbom i kao da znade kamo je pošao: kako bi to bilo moguće, da se naslika takav jedan glupi prolaznik, koji hoda ispred gomila, a ima polucilindar, a naročito je važno pri tome to, da izgleda kao pukovnijski tambur i da mu je jasno, kamo se to kreću i on i ulica, i zajedno s njime svemirski uređaj, koji kuca tako pravilno kao sat između niklenih pločica u džepu, i kazala odmiču pravilno i sve teče i sve promiče kao navinuti sat u džepu jednog glupog prolaznika." Gubeći se tako u nizovima nastranih i bizarnih zapažanja, Filip je i sam znao da se gubi u neslikarskom gledanju i da se sve to njegovo razmatranje polagano rasplinjuje u ništetnoj analizi detalja, ali taj proces

raspadanja, to neprekidno zastranjivanje izviralo je iz njega sve bujnije i imperativnije. Netko nosi u ruci dinju, a netko puši lulu; jedna ženka žmirka očima kao vidra i sigurno će još noćas uloviti ribu u mutnim vodama, a jedan čovjek izgleda kao da je stupio iz tirolske slike: ima kratke hlačice od jelenje kože i harmoniku. Glodavci, termiti, sitničavi, žuti, kancelistički kratkovidni mravi s okovratnicima od prljava kaučuka koji se međusobno uništavaju otrovnom kiselinom po smrdljivim i neprozračenim sobama, gdje plaču plinske svjetiljke, trbušine nalivene pivom, svjetlucave biciklističke žbice i frizura jedne gospođe kao stare egipatske mumije, sve to pospano i gladno režanje u pogledima, ta rugoba tijela, ta žalost mesa, ta glupost prometala, sve se to micalo pred Filipom bezbojno, sivo, neshvatljivo i mračno. Sve tegobniji postajali su ti nemiri i sve češći!

Javio bi se tako u njemu stari i zaboravljeni miris prljavog vučjeg kaveza, sive i otrcane smrdljive menažerije, koju je vidio nekada davno u jednom provincijalnom panonskom predgrađu. Padala je kiša. Krotiteljica zvjeradi, u crvenoj galoniranoj husarskoj atili, gladila je debelu pospanu zmijurinu pod crvenkastom ispruganom platnenom perinom, i čula se kiša kako klizi po zelenkastom jedru menažerije, a negdje je pjevao jedan limeni žlijeb. U krugovima slika što su značile život njegovih posljednjih godina, u dimu popljuvanih krčama i rakijom polivenih kavanskih stolova, nad praznim drvoredima i besmislenim jutarnjim zvonjavama dalekih zvona, nad teškim, probdjevenim noćima javio se Filipu takav jedan zaboravljeni vučji miris prljave i žalosne provincijalne menažerije kao žalostan zvuk i kao kap otrova, i njegovo bi stanje postajalo još žalosnije i još otrovanije. Pod dojmom tog odvratnog životinjskog, vučjeg mirisa, što je bio natopio polumračan prostor ispod mokrog zelenkastog jedra, zajedno sa zagušljivim smradom nedogorjele acetilenke i mokre pilovine, on bi zastao i, kao da mu se preko polutke moždana prelila oštra glavobolja, on bi se uhvatio za glavu i ne bi mogao dalje. Iz takvih stanja mogao je da se spasi samo alkoholom. Napiti se i zaboraviti.

Sjedi on tako negdje u predgrađu i pije već drugi dan. Suton je u krčmi i polumrak, a uz plinsku peć na divanu dremucka crni mačak

i prede. Krema je pod mostom, a ispod tamnog kamenog luka mosta vidi se kroz staklo prozorno, kako se na blagoj proljetnoj kiši vuče siromašan židovski sprovod: drvena urna na krovu pogrebne kočije smiješno se miče nad crnom škrinjom, a rabi ima potpuno crnu kovrčavu, biblijsku, asirsku bradu. Iznad te žalosne povorke dugih zgužvanih salonroka i kišobrana potitrava na uznemirenom talasu vjetra pastelnoplava zastava jedne reklame za sterilizirano mlijeko: ono ogromno, nadnaravno dojenče na tom pastelnoplavom platnu, natečenih i izbuljenih vodenih očiju, ona modra zastava razapeta preko ulice sa crvenim kućama od cigle, rakijašnice, izlozi staretinara, onaj ubogi židovski sprovod i zaboravljeni miris vučji (vonj nagnjilog crnog mesa na limenom tanjiru na podu kaveza), sve te slike stoje pred Filipom kao neobično živi detalji, bez ikakve jedinstvene unutarnje spojne snage, koja bi sve to mogla da spoji do nekog smisla i suvislosti. Ta snaga spajanja te rastvorenosti osjećala bi se na momente u alkoholu, a opasnost te neurastenije bila je upravo u tome, da su otrežnjenja iz tih pijanih stanja postajala sve praznija i sve sivlja. Život počeo se u Filipu topiti na sastavne dijelove: u njemu je neprekidno rastvorno, analitičko raspadanje svega počelo da raste sve nemirnije, to je u njemu rastao proces, koji se negdje otkinuo od svoje svrhe, i sada se već dulje vremena sve samo od sebe kreće u smjeru rastvaranja. To kontemplativno uništavanje svega što mu dolazi pod ruku ili pred oko pretvara se polagano u ideju što je stala da ga progoni iz dana u dan sve intenzivnije: pod njegovom vlastitom predodžbom o vlastitom subjektivnom životu počeo je da nestaje svaki, pa i najmanji smisao. Njegov vlastiti život negdje se otkinuo od svoje podloge i stao pretvarati u fantom, koji nema nikakva razloga da postoji, i to već prilično dugo traje, a postaje sve teže i sve zamornije.

FILIP je stanovao u jednoj petorokatnici, gdje je sve vonjalo po guščjoj masti, po plinskim svjetiljkama i po dječjim tragovima, a lift je izgledao žalosno, kao staklena kočija drugorazrednog pogreba: crno lakirana škrinja sa jastucima od tamnog izlizanog pliša. Stajati kraj prozora i zuriti u čađave sumrake, to je bio Filipov život posljednje dvije-tri godine: gledati bolesnu djecu zamotanih vratova, kako kopiraju nekakve uzorke na staklu prozorskom, čitave dane. Kako su mračni ljudski stanovi, kako su smrdljivi brlozi ti ljudski stanovi, a djeca zamotana u flanelne krpe kopiraju glupe crteže i drže ruke nad glavom, neumorno, visoko, čitave kišne dane. Dimnjaci, krovovi i gusta koprena čađe nad tim mračnim zidinama kao zavjesa, i svaka mrlja čađe ostavlja za sobom trag kao stjenica. A dim se vuče iznad krovova žućkastosiv i prljav kao gladno seosko pseto, težak kao vreća cementa i zelen kao blatna voda. Kacige čađavih dimnjaka na vjetru, gudala tramvajskih lira, mokre, tamnosive, slinave ulice, polumrak. Filip stoji kraj prozora i razmišlja o tome kako sve te koksove peći i hidranti i gazometri, tako glupo nagomilani na jednome mjestu, zapravo nemaju smisla: sve te industrijalne naprave prljave su kao zahodi i sve te gomile izmetina, robe i sirovina trebalo bi odvojiti od ljudskih stanova! Šume vodovodne cijevi, plaču pipe i plinski kokoti, zvrndaju telefoni i bakrene žice na krovovima, udara se vratima, zveče glazbala, laju psi, a negdje u zidu pjeva jednolično jedna te ista kap, u pravilnim razmacima, kao otkucaj sata. Pjesme kapljica, odjeci koraka ljudskih u nerasvijetljenim hodnicima, daleki glasovi negdje u dubljini petorokatnice, plakanje crnačke ploče na gramofonu i treperenje Filipovih živaca u tome zvučnom paklu što zuji oko njega infernalno, a on je prestao da shvaća zašto se sve to zbiva i gdje leži zapravo razlog, što on nema snage da se otme svemu oko sebe i da otpočne nešto novo sa sobom i sa životom oko sebe.

Leži pod njegovim nogama ogroman čađavi velegrad u oblaku čađe

i dima, u polusutonu februarskom, i to je ta toliko razvikana Evropa, ta zlatna blagoslovljena zemlja, s modrim toplim južnim zatonima gdje cvatu naranče, i s tim sjevernim strašnim čađavim tvrđavama gdje boluju djeca od angine, a po mokrim ulicama se vuku škrofulozne djevojke. "Kako su žalosne sadrene Hygieje po prašnjavim ljekarničkim izlozima! Kao lim dječjih igračaka, tako su tanke i prozirne i besmislene sve ograde ljudskih shema, kojima se ljudi ograđuju od životne istine i od istinite životne stvarnosti. To su zapravo sve pločice dječjih igračaka, religija, božićnih bedastoća, idila koje uznose kult čiste laži, a iza svega proviruje roba: kupujte margarin, čokoladu, naranče, vaniliju, sukno, gumije! Ljudi su izmislili tapete, sagove, parkete, cijevi s ugrijanom vodom, staklena vrata, zlatne ribice, kaktuse i čitave izloge knjiga po svojim stanovima, koje nitko ne čita. Ljudi su nagomilali pod svojim krovovima kitajsku majoliku, akvarele, damastne stolnjake, svilene čarape, krzna i dragulje. Ljudi lakiraju svoje nokte kao perverzni istočnjaci, kupaju se u mramornim kupaonicama, voze se u ugrijanim kočijama, piju gorke želučane likere, ali pojma zapravo nemaju što je to životna stvarnost i kako bi trebalo živjeti?"

Sve češće i sve intenzivnije javljala se u posljednje vrijeme u Filipu misao, kako bi bilo da se otkine od sve te čađe i od tog smrada i da otputuje kući u Panoniju, gdje nije bio već davno. Da proživi dolje kod majke na kostanjevečkom vinogradu jednu jesen, bogatu, mirnu, vinorodnu! "Mračna tintasta jugovina, blijeda mjesečina, mlačna noć s dalekim titranjem luči u dolini. Crne krošnje hrastova na raskršćima, uznemirene zvjezdane niti iza maglenih mrlja, a gdjegdje u dalekim vinogradima po koji osamljeni pucanj, što se onda dugo razlijeva jarugama i poljima i nestaje u jarku kod mlina kao daleka grmljavina. Tišina u polju. Gdjegdje se čuje po koji list kukuruza kako se maknuo, kao da je prošla žena sa štirkanom podsuknjom preko staze i šušnula preko brvna. Teku vode kaljave, blatne, panonske i klokoću pod mostovima, a raspeto tijelo visi pod topolom nijemo, plehnato, pod drvenim krovićem sa papirnatim cvijećem pod staklom u škrinjici, kao u staklenom lijesu: tu je čitavo poslijepodne plakao jedan slijepac s harmonikom, a sada je tiho i nema nikoga. Spava Panonija i nema čađe, ni jurnjave, ni živaca.

Ondje su noći tihe kao ugasla lula: bez svjetala, bez dima, bez čađe. Samo se psi kreću noću uz plotove, podvinuta repa, uvijene hrptenice, sasvim na prednjim šapama, na skok spremni, blistavih očiju, drugovi plotova i graba, u mreži mirisa i svježih tragova: tu miris opanka, tamo trula kost, tamo plot a za plotom mlada patka u kokošinjcu."

Tako se Filip dugo trzao u svom čađavom snatrenju, kad je neku noć osjetio da je došlo vrijeme da krene. Iznad čađavog oblaka nad zadimljenim kolodvorom stajala je rasvijetljena ploča kolodvorske ure; ona crna kazala na tamnonarančastoj staklenoj osvijetljenoj ploči probudila su u Filipu osjećaj vremena, on je osjetio kako vrijeme prolazi, i kako bi bilo dobro da krene. Tako je krenuo i tako sada sjedi tu u kaptolskoj kavani i, kao dim njegove cigarete, oko njega kolutaju se pramenovi umornog snatrenja o prolaznosti čovjeka u prostoru i u vremenu, i o tome kako je životna stvarnost neshvatljivo ogromna spram ovakve trepetljive pojave, koja se zove subjekt, i nekih sitnih, posve neznatnih, izvan subjekta nepostojećih detalja, koji sačinjavaju spoznajne krugove ovakvog subjekta, koji i sam nije drugo nego detalj u nizu detalja, a sve je zapravo neko ogromno kretanje puno umora i žalosti.

"GDJE nam je dokaz, da naše »ja« traje, da smo »mi« još uvijek trajno i neprekidno »mi«, gdje nam je zapravo mjera? Da on kao subjekt nije otputovao definitivno iz ovih prljavih i zaostalih prilika, kada je prije jedanaest godina posljednji put sjedio u ovoj smrdljivoj kavani, čekajući na svoj vlak? Onda je imao kraj sebe na stolici špagom svezani zamotak u novinskom papiru: jednu košulju i jednu keficu za zube. A ona se košulja već davno razderala i ona kefica za zube davno se već otrcala, i njegovo meso (tjelesna građa uopće), sve se to već davno izmijenilo, i kako zapravo može da dokaže i po čemu da je on ostao onaj isti on, koji se tu prije jedanaest godina nervozno trzao očekujući onaj tren, kada će ostaviti sve to za sobom?"

"Ime i prezime, stanje oko izvjesnog imena i prezimena, to su samo nekakve vanjske, najpovršnije oznake! Konvencionalne, plitke građanske mjere! Po čemu bi on mogao uvjeriti »sebe« s nekom izvjesnom, izvan svake sumnje pouzdanom garancijom, da to on doista mjeri »sebe«? Po licu? Pa to se lice potpuno izmijenilo! Po kretnjama? Te njegove kretnje danas, to su kretnje jednog sasvim drugog čovjeka! Po tjelesnom kontinuitetu? U njemu nema danas više ni jednog atoma od onog tjelesnog stanja prije jedanaest godina."

Nasuprot Filipu na zidu stajalo je ogromno zlatnouokvireno kavansko ogledalo, a s lijeve i desne strane toga zrcala na zlatnim konzolama dvije su empire-karijatide nosile na glavi dvije zlatne helenske posude sa zelenim paunovim perjem i paominim granama. U perspektivi zrcaonog musavog amalgama, u dubokom prostoru ispod srebrnastog daška, stajala je u dubljini čitava dvorana: sa dva zelena paralelograma biljarskog sukna, s grbavom smetlaricom, što pomeće prorešetane tombole, zmije i korijandole, s gologlavim pekarskim naučnikom, koji broji na mramornoj kružnici stola kavansko pecivo na ruke pospane kelnerice. A tu, u prvome planu,

odmah ispred sivog i mutnog stakla gleda u kavanu jedan čovjek, blijed, neispavan, umoran, prosjed, s dubokim podočnjacima i gorućom cigaretom na usni, uzrujan, ispijen, ustreperen, koji pije mlako mlijeko i razmišlja o identitetu svoga vlastitog »ja«. Taj čovjek sumnja u identitet svoga vlastitog »ja«. Taj čovjek sumnja u identitet svoje vlastite egzistencije, a jutros je doputovao, i tu u toj kavani nije ga bilo već jedanaest godina.

"Čudno! Sjedi takav jedan neodređeni »netko« u jednom ogledalu, naziva samoga sebe »sobom«, nosi to svoje sasvim mutno i nejasno »ja« u sebi godinama, puši, a gadi mu se pušenje, osjeća kako mu je mučno, kako ga steže srce, boli glava, kolutaju mu se oko pogleda čudni zelenkasti krugovi i sve to tako nejasno i mutno kruži, i sve je to tako pogodbeno, tako neodređeno, tako čudno trepetljivo: biti subjekt i osjećati identitet svoga subjekta!"

Sasvim refleksivno, primijetivši da taj blijedi i nepoznati čovjek puši i da mu je to sigurno već pedeseta cigareta noćas, Filip je posegnuo za zapaljenom cigaretom, što mu se prilijepila za usnu, i bacio je taj smrdljivi gorući papir u pepeonik, osjetivši tek sada da mu se nikotin cijedi u grlo kao smola i da mu je jezik zapečen od tog odvratnog smrdljivog taloga. Gucnuvši ponovo gutljaj mlijeka i izgubivši se u čitavom talasu protumisli, što su se javljale u njemu protiv tog hipohondričnog nemira (kao protugibanje jednog dijela njegove ličnosti), on je udahnuo slap vjetrovitog talasa, što je kao svježi dah proljetnog jutra prostrujao kroz gusti oblak dima, prolivenog vina i parketnog ulja.

"Doista! Identitet jednog subjekta ne da se utvrditi ni po licu ni po grimasama, ni po nekim vanjskim pojavama. Njegovo lice, potezi te njegove fiziognomije, kretnje njegova tijela, to nisu više kretnje ni potezi njegova tijela otprije jedanaest godina, ali kontinuitet njegova »ja« svejedno negdje postoji, duboko, sakriveno, nejasno, ali stvarno i intenzivno!"

"To su oni vrapci na starom dvorišnom orahu, onaj Karolinin »tepihklopfer«, miris one smrdljive trafike u Fratarskoj ulici, ona trula kamerdinerska livreja na fratarskom groblju, ona gnjila i potopljena novinska lađica u kanalu pod prizemnim sivim

prozorom, gdje je gledao engleske konje! Taj neshvatljivi identitet se tu miče pod njegovim engleskim suknom, ispod ove vanjske naprave, gdje se čuje kako kuca njegov sat pod naborom njegova prsluka, pod ovim mesom, u ovim nemirnim, trepetljivim prstima (u kojima se osjeća svaki kucaj srca, a na jastučcima hladan dodir mramorne kružnice kavanskog stola), pod ovim bujnim pletivom, u toj kopreni tih prozirnih odnosa, u toj neshvatljivoj tkanini toga stanja, pod njom negdje zamotan, tajnovito sakriven, kuca i bije taj njegov identitet, i to nije fantom, nego meso, kavana, čaša mlijeka, stvarnost jutra i povratka. Tkanina njegova ruha je oko mesa topla, i vodu osjeća da je hladna na caklini zuba, i kaplje voda sa čaše po njegovom dlanu, i to je ugodno. Ura kuca u prsluku i odvija se pero u mehanizmu sata, on pije celuloid srčući mlako mlijeko, osjeća svoju mekanu parisku košulju..."

"Tu se doista mnogo izmijenilo u ovih posljednjih jedanaest godina iz temelja. Kada je on posljednji put sjedio u ovoj neugodnoj kavani, onda su prilike oko njega a i u njemu bile mnogo žalosnije nego jutros. Onda se ponovo i konačno raskrstio s majkom, onda je putovao u nepoznato, gladan, pokrpan, mladenački glupo neiskusan, čovjek koji zapravo nije sam znao što hoće, a danas on više nije onaj isti »ja«, to je istina! Iz ogledala gleda u njega jedno drugo lice; spram onog poderanog, sušičavog, propitog, ingeniozno samouvjerenog mladog pustolova, to je danas jedan gospodin u engleskom suknu, prosjed, okupan, koji putuje u spavaćem vagonu, a u kolodvorskoj garderobi čeka na njega prtljaga u svinjskoj koži s prevlakom od jelenovine. Ali između ta dva lica: onog pijanog sušičavca s jednom košuljom i jednom keficom za zube i ovog gospodina, koji nosi u svojoj lisnici rendgenološku snimku svog lijevog plućnog krila (snimljenu u jednom skupom južnošvicarskom sanatoriju), postoji ipak nevidljivi most: to su ove slike i ovi predmeti oko njega! Ovo zlatnouokvireno zrcalo sa dvije karijatide s paunovim perjem, ovaj blatni panonski zakutak, ovo žalosno kaptolsko stanje s tulipanima i vjevericom u krletki usred rondoa pod svjetiljkom; ova kavana, ovo žalosno fratarsko zvono, što tu jalovo plače nad praznim tavanima i dimnjacima već tako mnogo godina! On se jutros vratio u jednu svoju staru i nesavladanu sliku,

u stare brige i nemire, i odatle ta žalost u njemu i ta potištenost, kao da se probudio u svom vlastitom grobu."

Pred kavanom, pod starim bedemom carske prinčevske tvrđave, cvali su već prvi kestenovi: crvene cigle tvrđavnih zidina što se rumene kroz intenzivno zelenu tratinu glacisa, to su danas još jedini svjedoci slave te stare tvrđave, o kojoj su nekoć po Evropi pjesnici pisali heksametre, kao o jednom od osnovnih ugaonika zapadne kulture. Tu je gospodin gradonačelnik i starosta vatrogasaca zasadio maćuhice u lijehe oko glazbenog paviljona, a na kući opančara Bolteka napisano je ogromnim verzalom ispod raspona čitavog krova: Humanic. Dvokatnica advokata doktora Siebenscheina sa nürnberškim erkerom na uglu još je uvijek jedina dvokatnica na ovoj šetališnoj strani, a ova blatna cesta vodi niz Fratarsku ulicu u Kravoder, pa u Bikovo, na Biškupec, pa preko Lisjaka, Jame i Turčina u Kostanjevec, kamo putuje on lično, u selo Kostanjevec, da vidi svoju gospođu majku, trafikantkinju Reginu, koja ima tamo jednokatnicu i vinograd i klijet u vinogradu i zove ga svojim monotonim pismima već nekoliko godina. "Sada je konačno krenuo, i sada sjedi tu pod tim strašnim ogledalom i čeka na foringaša, a sve je zapravo suvišno, i umorno, i žalosno. A najžalosnije od svega je tamo usred rondoa ispod platana ona mramorna žena, što se sagnula nad urnom kao kakva figura nadgrobnog spomenika, a zapravo to nije nikakav nadgrobni spomenik, nego lik Pobjede, koja polaže palmu na piramidu »Velikoga Vremena 1914-1918«. S postolja je netko nepoznat dlijetom sa betonske ploče sastrugao natpis »Veliko Vrijeme«, te sada ta Pobjeda tuguje zaogrnuta velom bez patetičnog natpisa." Pri otkriću toga spomenika stajao je Filip ukočen u dvoredu počasne kompanije, stegnut remenjem i nabojnjačama, obuhvativši vrat kundaka sa pet prstiju, kao da su mu se zalijepili za okovanu hrastovinu, a gospodin jedan u salonroku, s kišobranom, govorio je nešto na motiv poznatog požunskog marijaterezijanskog citata i bubanj je zvučao muklo kao poderan.

Promatrajući tu sagnutu mramornu ženu, jednu neobično slabu, diletantsku kasnosecesionističku radnju, Filip se prenio u sasvim daleke komplekse. Počeo je misliti o tome, "kako se suvišnost svake

prigodničarske umjetnosti, a naročito kiparstva, vidi osobito dobro po provincijalnim šetalištima, gdje stoje postolja raznih oborenih spomenika, podignutih u čast tome tako glasnom vremenu, a danas je skinuto sa njih sve što je bilo oko njih prividno veliko, i tako su ostali još samo mali i slabi kipovi (više oprani mokrom kiparskom spužvom nego izvajani rukom), zapravo obična cehovska prevara i loša roba! Svi ti orlovi i natpisi, sve to glasno i nametljivo zveketanje broncom spomenika kao mačem, i kipom kao ratnim uvodnikom, sve bi to trebalo gledati iz deset-petnaestogodišnje retrospektive: kako malen razmak, a kako su se perspektive izmijenile. Čovjek je stajao tu stegnut remenjem i olovom, a danas se više ne sjeća ničeg i nikog oko tog spomenika! Samo toga, da je padala kiša i da je bubanj zvučao kao poderan. Sve je pojela teška, gusta, siva panonska magla."

FORINGE nikakve nije bilo, kao što to obično biva u ovakvim zgodama. Jedan fijaker odvezao je gospodina geometra na komisiju, a kod drugoga našao je Filip u jednoj malenoj svijetlozelenkastoj izbi, kraj goruće peći, staru krezubu babicu i ta mu je žvačući žemlju natopljenu kavom iz crvenkastog politrenog lonca, rekla, »da se japica buju popoldan vrnuli, ali gda, da to ona reči nemre«. Još je bila jedna mogućnost: da telegrafira u Kostanjevec po kola i da prespava u kaptolskom hotelu do te foringe kostanjevečke. Umoran, neispavan, uznemiren dugotrajnom dvodnevnom vožnjom, u strahu pred odvratnom, stjeničavom hotelskom sobom, u teškoj potištenosti, samo da što prije krene iz ovog svračjeg zakutka, Filip se vukao sivim grbavim uličicama oko šetališta, gledajući zatvorene štagljeve, gnojnice, plastove sijena i kukuruzne klipove po kukuružnjacima, osjećajući se izgubljen u ovoj glasnoj jutarnjoj idili i nemoćan da stvori bilo kakvu odluku. Preko puta odjekivao je glas nakovnja: u dvorištu kovačevu potkivali su debelu podravsku kobilu, situ, prežderanu, jogunastu, s modrim pantljikama u grivi. Cvrčale su potkove, mirisalo je po ugljenu i spaljenim papcima.

Tu je stajao nekakav žuti fijaker: to bi mogla biti prilika! To je bio biškupečki foringaš, Jože Podravec, koji je sinoć iz biškupečkog farofa dovezao gazdaricu velečasnoga na bečki brzovlak, a jutros se vraća s vrećom cementa natrag u Biškupec. Pokazalo se nakon duljeg pregovaranja, da je Jože Podravec spreman da poveze gospodina do Biškupca, »pak ako, rečemo, gospodin hoće, on može da krene s Jožinom prilikom do Biškupca, a i do Kostanjevca, ako mu je, rečemo, kak bi rekli, z voljom«, kamo poprečnim putem preko turčinske livade i nije tako daleko: »bumo rekli dve ure otprilike«. Tako su konačno sklopili pogodbu, potkovali Micu, krenuli do Löwingera po vreću cementa i po plehnati škaf, ukrcali su Filipove kofere na kolodvoru, i tako iznad vreće cementa i svojih ogromnih kofera, na visokom federzicu fijakera Jože Podravca,

konačno su krenuli niz Fratarsku, pa preko Ilirske na Krajišku spram malte, kod pruge, već sasvim na kraju grada. Tu je tekao uz široku cestu drvored starih jablanova, a na onoj niskoj bidermajerskoj prizemnici kod malte svih šest prozora u fronti bilo je pomno zatvoreno teškim gvozdenim pločama.

- Frajle!

Joža Podravec okrenuo se na zicu spram gospodina i, namignuvši mu lukavo, on je svojom lulom prezirno odmahnuo spram te zaključane i gvozdenim pločama obijene prizemnice »gde frajle još sigurno spavaju«.

Kakva sablasna riječ: frajle!

A ipak! Koliko je dubokih tajna pokopano u toj tako vulgarnoj riječi, koju panonski foringaši izgovaraju, skupljajući pri tome pljuvačku pod jezikom od gađenja i moralnoga prezira! Tajne jednog davnog i žalosnog djetinjstva, kada je ta riječ kružila nad dječjim brigama kao tajanstveni zrakoplov, koji je netko jedamput vidio, a nitko nije imao pojma gdje bi se bio mogao zapravo spustiti! Tu negdje iza živice stoji onaj šipkov grm, gdje je veterinarov Aurel vidio jedno poslijepodne jednu frajlu kako leži gola pod crvenim suncobranom. Istražili su poslije toga događaja drugovi čitavo polje sve do potoka, po živicama i po grabama, a nitko nije našao ni traga toj frajlinoj pustolovini. Jednu su svijetlomodru, sasvim izblijedjelu vrpcu našli, kako je zapela na glogu, i jednu limenu »harnadlu«, ali da li su ti predmeti bili baš od one pustolovke, što se sunčala pod šipkom, to se nije moglo utvrditi! Kao psi podvinuta repa, tako su gimnazijalci obilazili tu sivu i neugodnu kuću, gdje nije nikada bilo nikog, sve zatvoreno i zaključano, a ipak se govorilo, da frajle piju kavu pod orahom u sjenci.

U šestom razredu, nakon jednogodišnje bjesomučne borbe, Filip je jednog podneva riskirao čitavu svoju moralnu egzistenciju i zaputio se k frajlama. Bilo je srpanjsko podne. Race po mlakama u dudovoj sjeni, slak s modrim zvončićima na koncima uza strehe klonuo je od okomita sunca, po svim su kućama bile spuštene zavjese. Zamisao je bila smiona, ali logična. Upravo u podne, to je najzgodniji momenat, kada ne će nikome pasti na pamet da je on krenuo frajlama! Grad je

ležao potpuno prazan, a Filipu je bilo hladno, kao da hoda po mračnoj pivnici. Ogromno plavo nebo, plotovi, mak cvate po vrtovima, jablanovi, lipe pred crkvom, jedan je pas pretrčao preko ulice i, preskočivši lijeno plot, nestao u peršunu i paradajzu, a Filip se miče, drven, kao u narkozi, obamro iznutra, hladan, ali nošen nekom okrutnom i strašnom, smrtonosnom snagom, te bi sada na mjestu umro, ali ne bi mogao da se zaustavi! Nigdje nema nikog, samo on jedan jedini ide preko biskupskog trga: on ima neugodan osjećaj, da je izložen i žigosan, da je proziran i da svi znadu kamo se zaputio, te iza svake spuštene rolete viri sada po jedno poznato oko i gleda trafikantkinjinog sina, kako se zaputio u kupleraj, kamo konačno i spada, »jer ni sam se nije rodio ni u čemu boljem«. Preko pločnika pred biskupskom crkvom pretrčala mu je preko puta bijela mačka, a kroz otvorena vrata slastičarnice na uglu čulo se kako netko tuče šlag u kotliću.

Nošen svojim nemirom, fiksidejom svoga stravičnog nemira, kao mjesečar, voštanih ruku i hladnoznojavih članaka, Filip se gibao u bunilu, poluslijep, dršćući, klecavih koljena, niz Krajišku, u smjeru ove sive grozne kuće kod malte, sa šest prozora u fronti, zakrivenih teškim ocalnim pločama, zarđalim od vjetra i kiše. Zaokrenuo je preko dvorišta popločenog ciglom, gdje je vonjalo na kokoši i golubove, i sve je izgledalo idilično u sjeni ogromnog oraha, a sve je bilo potpuno prazno, kao izumrlo. Kućna vrata, bijela, staklena, prijazno rastvorena, zlatno ogledalo u predsoblju sa crvenim suknenim zavjesama, a na mramornoj ploči ispred ogledala porculanska Crnica, koja nosi na glavi zlatan vrč, a u vrču papirnate ruže od svilenog krepa. Tišina. Jedan je kunić doskakutao iz polutamnog hodnika, pomirisao trag Filipov i opet nestao u tmini. Od tajanstvenog micanja toga tamnog krznenog klupka Filipu je počelo da bije srce u grlu, mislio je da je jež, a onda je i kunića nestalo, i sve je opet bilo mirno i mrtvo. Nepomično. Iza jednih vrata čulo se glasno micanje lonaca i tave, i kao da je netko zalupio vratašcima od šparherda. Filip je pristupio i pokucao (a već mu je došla misao da se vrati natrag na ulicu), kad je jedna stara baba s modrom pregačom i naočarima na čelu otvorila kuhinjska vrata i, miješajući u ruci u crnom gvozdenom loncu kukuruzno brašno,

zapitala ga ispod oka, vrlo suzdržljivo i hladno, što želi? Koga traži?

Odložila je zatim lonac na stol, obrisala ruke i, smucajući se u pustenim papučama kroz polutminu hodnika, nestala za jednom zavjesom. Kuhinjska vrata ostala su otvorena: na ploči štednjaka jedna je rupa bila nepokrivena i kroz čađavu kružnicu sukljao je tamnorumeni plamen, sasvim čađav i mračan kao lomača. Iza zavjese čula se škripa vrata, pregovaranje, dogovaranje, polusmijeh, a onda se Filip, uz strogo nepovjerljive poglede one stare kratkovidne babe, zaputio drsko, više slijepo nego svjesno, spram vrata, na koja je stara uprla prstom.

U vlažnom kiselkastom slapu mirisa, poslije punog sunčanog ljetnog sjaja kao oslijepljen, tapajući u potpunoj tmini, Filip je pri škurom osvjetljenju otvorenih vrata vidio samo lavore, naslone stolica s prebačenim ženskim haljinama, pelargonije na prozorskoj dasci i razglednice po stijenama, a iz neprozirne tmine pozvao ga je nečiji glas da pristupi bliže k postelji.

Tu, obasjana snopom svjetlosti, što je padala kroz maleni kolut na prozorskoj ploči, ležala je žena, a trbuh joj je bio raskriven, ogroman i sasvim bijel kao svježi hljeb, kada leži na pekarskoj lopati. Samo to, da je taj trbuh ogroman, naduven, mekan i nagnjio kao kvasac pod prstom, da ima pupak, kao prijesan hljeb na pekarskoj lopati, to je bila jedina slika, što mu je ostala u pameti sasvim živo i neizbrisivo.

"Frajle! Gdje je ono davno vrijeme čudnih frajlinskih tajna i tog bijelog prijesnog trbušastog ženinog hljeba s pupkom?"

Klima se Filip na federzicu Jože Podravca i gubi se u mislima, da nađe konkretnu mogućnost, kako bi se dao taj motiv zapravo slikarski riješiti?

"Crno-bijelo?"

"Preslabo. Prejednostrano. Kod onog davnog događaja bila je glavna rasvjeta onog nečeg gnjilog, prijesnog, naduvenog, ogromnog, onog tajanstvenog nečeg ženskog, što bi trebalo da se donese toulouselautrecovski, ali opet osvijetljeno jednim naročito nezdravim, nadnaravnim osvjetljenjem gnjile puti. Taj trbuh trebalo bi da se prelije preko platna u sasvim gnjilom, žitkom stanju, kao

prezreo camembert, i to ne bi smjelo da se donese kao slika običnog, banalnog bordelskog prereza: taj trbuh treba da bude umoran, ogroman trbuh jedne stare, izmučene rodilje, ozbiljne, žalosne, ispijene žene, koja je prestala biti kaptolskom frajlom, već je simbol, formula stanja, u kojem živi suvremena žena, sakrivena kao dječački sanktuarij, a popljuvana kao pljuvačnica, koja se gadi i jednom Joži Podravcu. Oko toga kreveta trebalo bi omotati sve one nevidljive koprene potajne goruće pohote, stravu nevinog straha i očekivanja nečeg neobjavljivo nadnaravnog, a kad tamo, to je hladan sumrak, u kome sve vonja kiselkasto po octu! Trbuh ženski bila bi tema, ali tema potpuno otvorena, opasna: tema ženske golotinje, što bi je jedamput trebalo fiksirati bestidno istinito, s najčulnijim zanosima, s naročitim neprikrivenim potcrtavanjem tjelesnog. Jedno bijelo golo tijelo trebalo bi naslikati, morbidno, suludo, perverzno, kao torzo zamočen u rasvjetu straha, nemira, groznice, malodobne strave, tmine, smrada, bordelskog vonja kiselih perina, šnelzidera i prljavih šalica, na kojima se razmočila žemlja, a jedna zelena neugodna muha zuji u tmini i bije krilima o ogledalo."

Razmišljajući o onom davnom događaju pod onim starim krovom što je ostao za jablanima iza pruge, Filip je osjećao kako se u njemu šire krugovi asocijacija: te asocijacije rastu do oluje, do furioznog fijuka prenapete vidovitosti, koja obično svojim intenzitetom uništava sve njegove stvaralačke klice u zametku: "kada je taj govor na platnu suviše vezan o jednostranost slikarskog sredstva! Slikati zvukove i mirise je nemoguće, a slike su nezamislive u svojoj savršenoj realizaciji bez zvukova i bez mirisa! Smrdljivi, kiseli prostor one mračne sobe, onaj bordelski clair-obscur treba da se ispuni treperenjem jednoga glasa, slavnog sifilitičnog, promuklog alta, koji se koluta kroz dušnik kao stari piskut razbijene svirale, glasa, koji bi trebao da bude tako siv, kao što su bile sive one poderane vreće pod ženinom posteljom. Najvažnija podloga onoga kobnog događaja bio je taj promukli ženski alt: on je ispunio sliku onog davnog srpanjskog podneva, kada se tu jedan mali dečko prepao golotinje ženskog trbuha i pobjegao iz sobe kao kradljivac, a srce mu je tako lupalo, kao da je iz postelje posegnula za njim neshvatljivo dlakava, grabežljiva zvijer."

Žena mu je rekla da pristupi. On je pristupio.

Da sjedne na postelju i on je sjeo.

A kad ga je uzela za ruku i doznala od njega da je Reginin sin, ona je počela da govori o toj trafikantkinji načinom i glasom tako intimnim, kao da se tu radi o nekoj osobi koja se ni po čemu ne razlikuje od ovih osoba po ovim mračnim sobama.

- Zašto? Zato, jer ljubaka s kanonicima? S biskupima? Kao da »trafikantkinjin« gospodin kanonik Lovro ne dolazi i k njima i kao da se ne tuži djevojkama na tu svoju Reginu, da mu je preskupa!

Slušajući taj promukli, ispušeni glas iz kiselkaste polutmine, kako iz olovnosivog oblaka prljave plahte i vlažnih perina govori o njegovoj mami, gledajući kako tu leži pod njegovom rukom jedan ogroman prijesni ženski trbuh, blijed kao pivnička gljiva, a smrdi na prosti svileni sapun, sve to, i ta neshvatljiva klopka u toj gadnoj kući, i ona mračna i tajanstvena drama u trafici i oko nje, sve se to na Filipa naleglo kao smrdljiva mokra plahta. Osjetivši neizrecivo odvratan vonj, on se istrgnuo onoj blijedoj pojavi i istrčao iz sobe. U trku nije zaboravio da baci za sobom srebrnu forintu i čuo je još zvek srebra na nekakvom staklu.

Na nasipu pod prugom plakao je čitavo to poslijepodne, kao da mu je netko umro.

OD JEDNOLIČNIH, slamom pokrivenih panonskih koliba i košnica, od kobila i krava po livadama i pašnjacima, od uzoranih polja i svinja, od žalosnog droncanja spopala je Filipa duboka i neshvatljiva melankolija: ono njegovo tjeskobno raspoloženje, s kojim je uvijek pristupao najsretnijim ostvarenjima svojih slikarskih zamisli.

Roje se pčele, rokću svinje, tele se krave po štalama, bolesna telad slini u povojima, šumi vjetar pod svježim, mladim grabrovim i hrastovim krošnjama, teški proljetni oblaci plove nad šumama, a Filip putuje na kostanjevečki vinograd poslije jedanaestogodišnje skitnje po evropskim gradovima i sanja o svojoj novoj kompoziciji jednog prijesnog ženskog trbuha u škurom osvjetljenju morbidnog i žalosnog dječačkog doživljaja.

"Jedina stvaralačka stvarnost jesu isključivo prvotna oskvrnuća naših sjetila: čovjek vidi samo onda kad je nešto ugledao. Slikanje nije i ne bi trebalo da bude ništa drugo, nego vidovito otvaranje prostora pred nama, jer ako to nije, nema zapravo smisla. To je inače lijepljenje i priljepljivanje poznatih već i naslikanih slika: kvantitativno umnožavanje već viđenog! To je ono dosadno zimsko zanimanje djece, kada lijepe klebebildere po papiru i razmaču ih mokrim prstima. To priljepljivanje i razređivanje, to su slikarski smjerovi, pravci, škole, a što se to sve njega tiče, kada on ne će da pripada ni jednom slikarskom smjeru, ni pravcu, ni školi. I zato: pitanje toga golog trbuha treba osloboditi njegova ličnog psihološkog balasta akustične i mirisne naravi. Taj trbuh treba intonirati kraftebingovski kriminalno: mora se osjetiti, kako je pod tim golim trbuhom ostala oskvrnuta i zaklana jedna dječja duša!"

Rokću svinje, muču krave, roje se mušice nad gomilama toploga gnoja, mnogo se bijele boje odražava na žitnim plohama od dodira sa svijetlim, bijelim travanjskim oblačnim gomilama, a kočijašu Joži Podravcu je dosadno na boku. Lula mu se ugasla, kobile su pametne i poznaju taj put bolje od kočijaša, "a ovaj čudan svat tu, kraj njega

na zicu, tako uporno šuti, kao da spava. A ne spava, vidi se, nego nečim razbija svoju gospodsku glavu! Ima mnogo kofera: to bi mogao biti cirkusant i švarckinstler! Ili je Židov i to mu je roba u tim škrinjama! Tu su pantljike i češljevi ili svileni rupci za žene!"

Da bi razbio tu dugočasnu šutnju, kada su se spuštali kroz kravoderske jaruge korakom, Jože Podravec počeo je da govori o sebi, o svojima na domu i stvarima oko sebe, kako je bilo s njime! O tome, kako je bio u Americi dva puta, »ali niš koristi cela ta Amerika, da ju vrag stvoril i dal, tam gde je«! Rekli su mu stari i iskusni moreplovci, koji su već nekoliko puta pomokrili onu veliku vodu, neka pazi, jer da će vidjeti divlje jelene gdje plivaju uz lađu. On je stajao na palubi dva dana i dvije noći i nije htio da legne: čekao je da vidi divlje jelene, kako će isploviti iz vode, ali nije bilo ni jednog divljeg jelena! Lađu su njegovu pratile do polovine vode bijele ptice (»bumo rekli, to je istina, to sem videl svojimi očmi«), a onda su joj u susret izletjele crne, američke (»bumo rekli, črne kak pozoji«), i po tome su onda oni mornari na lađi znali da su sada upravo na pola puta.

Jože Podravec bio je ulaner. Služio je kod carske ulanske regimente u Madžarskoj, u Tolni, i u Galiciji, i bio petnaeste kod Dobre Noći zarobljen, a u feldflaši mu je još ostalo pol litre ruma! U Teheranu je bio i u Tiflisu. U Tiflisu su same gole Turkinje, a u Taškentu je prodavao ribe i borio se na devama pod generalom Dutovom protiv onih crvenih Moskovića. Tako se vratio (»bumo rekli - kak bi rekel - bogu hvala«) u Biškupec, dva puta ranjen, dva puta »smrtno bolestan«: ali sad je zdrav, »bumo rekli, niš mu ne fali, a baba mu ima zingericu, i se šlingeraje more sama na zingerici zešlingati skup«!

Slušajući tu jednoličnu i praznu životnu shemu svoga kočijaša, Filip je osjećao spram Jože Podravca neku neizrecivo indiferentnu daljinu. "Dvije stotine milijuna ovakvih iz drva izrezanih kočijaša živi ovdje po ovim livadama od Tihog oceana do ovih panonskih močvara: lica jednaka, ruke jednake, sudbine jednake." "On u mislima slika svoj imaginarni trbuh, spajajući upravo one prijesne i mekane pojase mesa oko kukova i iznad butova u cjelinu poteza, a ovaj tu »bumo rekli kak bi rekli« govori o tome da »mokriti«, a da

čovjek ne pusti vjetra od sebe, to je tako kao ići na ispovijed a da se čovjek ne pričesti."

"Jože Podravec ima zingericu i šlingeraje, a on, Filip, rješava stvari na simboličan način: igrajući se obojadisanim plohama kao formulama, rješavajući zapravo probleme jedne apstraktne, potpuno imaginarne aritmetike. Jako je daleko između njega i ovog panonskog kočijaša: zapravo neshvatljivo daleko! Daleko je između njega i onog kasnosecesionističkog spomenika na kaptolskoj promenadi. I to su dva svijeta. A ona žuta graničarska, erarska, barokna crkva ondje na livadi, i ona je svijet za sebe. Stoji tu kao neka vrsta utvrde u ovom blatu i govori već nekoliko stotina godina ovim Panoncima neke svoje osnovne programe i rezolucije, a bez ikakvog naročitog rezultata; način mišljenja ovih kočijaša nije se ni u čemu izmijenio sigurno već dvije hiljade godina. Taj čovjek pokraj njega na boku bliže je panonskoj prapojavi nego Matisseu! To je marvogojac doslovno, i kako je daleko od tih njegovih žuljavih dlanova do Filipova osjećaja tkanine ili svile među prstima! Sjede tu tako dva čovjeka na boku, ovakav nastrani neurastenik, slikarski sektaš, relativist, fauvist, kolorist, i govore istim jezikom, a to su zapravo dva jezika i dva kontinenta! I ona mramorna žena ondje na šetalištu kao veltanšaung, i ono je kontinent za sebe. I ono čitavo »Veliko Vrijeme«, i ono je plovilo među stvarima kao santa za sebe: jedan čitav svijet otkinula je ta santa i potopila. A ona slavna Bakačeva tvrđava kaptolska i biskupov dvor, i njegov pokojni otac kao sobar biskupov, i njegova majka Kazimiera Valenti, koja se tu iz nepoznatih razloga prozvala Reginom, a bila je trafikantkinja, sada je sve postavljeno u prostoru kao čitav niz svršenih i odvojenih činjenica i sve stoji u nerazmjerima, razbacano i nesuvislo! Prilično je daleko između takve jedne i druge pojave i sve se miče jedno pokraj drugog: nepremostivo, glupo, đavolski zapleteno i žalosno. Ovaj čovjek pokraj njega na boku bio je ulaner i ratnik onog takozvanog velikog vremena. Ljubio je gole teheranske Turkinje, tukao se na devama po azijatskim pješčarama, vidio je opet jedamput logorske vatre toliko razvikanog Valmyja i vratio se poslije dvadeset hiljada kilometara natrag u svoj Biškupec. Taj kočijaš nije ni katolik, ni carevac, ni ruski vojenopljeni! On nije ni rodoljub, ni građanin, ne

vjeruje u boga ni u crkvu, hrvatski je zaboravio, a ruski nije naučio, on ne poznaje nikakve svetinje u rimskom smislu, ni crkvene, ni pravne, preopterećen je smrtnim grijesima u raznim smjerovima, i sigurno je ubio, krivo prisegnuo, sagriješio bludno, a boji se jedne jedine pojave na svijetu kao demona: mjenice! A ipak: kao otrovani štakori i pod njegovim tavanom klopoću dvije mjenice! Zove se Podravec, ima četiri kobile i jednog oldenburškog pastuha, žena mu kuha štrukle, »bumo rekli i šlingeraje šlinga na zingerici«, i tako sjedi na boku, puši lulu, pljucka i čeka morske jelene. Dvije stotine milijuna takvih kočijaša čeka morske jelene i valja se na svojim taljigama od Dona do Blatnje i od Volge do Liaoyanga, i sve se to miče, sve je to zapregnuto, sve to ždere sijeno i izlučuje gnoj, i to se onda u knjigama zove: nacionalna ekonomija."

"Dvije stotine milijuna takvih kočijaša, to su zapravo pristaše nadrealističkog pokreta u najdekadentnijem smislu. Žive u prostoru, koji je prapojava, bez razuma, bez svjetlosti, a sami su još uvijek prapojava tamna i prapočetna! Bez trajanja u vremenu, bez ikakvih pokretnih unutarnjih razloga, zapravo i bez svrhe! Trajanje tvari kao takvo. Zbivanje među stvarima i događajima. Njih uvjeravaju; da su sagrađeni na sliku i priliku božju, i te su empirike gotovo zbunili tom pričom o nadnaravnom podrijetlu. U jednom dijelu svoje egzistencije, u kočijaškom, u sajmarskom, u gospodarskom, oni su zbunjeni i drže se stvari i predmeta, ali i to samo kako-tako i donekle. S jedne strane pogani, prilijepljeni na panonske blatne močvare, gdje gnjiju već nekoliko hiljada godina nepomično, ti Jože Podravci govore o svom oldenburškom pastuhu patetično, kao o polubožanstvu. Oni gledaju u pastuhovo oldenburško spolovilo kao indijski ljudi, kao Kongo i ljudi u tropima: vrlo jednostavno i posve prirodno. Tako prirodno, kao što evropske malograđanske djevojčice mirišu cvijeće: isto tako jedna bestidnost u rimskomoralnom smislu zapravo. Rascvale ruže na djevojačkim stolovima u čašama: simbol vječno spolnog. Ovo, kako Jože Podravec govori o spolu, to je nepokvarena prirodnost biblijska, i njemu je pastuhovo mljezivo sok skupocjen, što ga on prstima skuplja i čuva svaku kaplju, prodavajući je po priskoku, kao njegova žena vrhnje."

"Kakve su to protuprirodne daljine između njega, koji je još kao sedamnaestogodišnji dečko počeo gledati žene na Toulouse-Lautrecov način (a da ni pojma nije imao o Toulouse-Lautrecu), i ove nepokvarene prirodnosti ovoga kočijaša? Kakvo je to razmicanje i udaljivanje, kakvo je to rastenje? Kamo se otrgla takva jedna odvojena čestica kao on, kada se otkinula od okoline, od stanja, od podloge; koja je to tangenta i kamo se putuje tim smjerom? Je li to razdvajanje, rastavljanje ili ludnica? Psihoza u opasnom smislu? Sve je zapravo izgubilo svoj prvotni smisao! Eskimi ili Crnci, kad jedu još toplu i krvavu slaninu nosoroga ili tuljana, grizu prirodno, kao zdrave životinje. Crnački zubi sijeku ono krvavo meso naravno, crnačko žvakanje prijesne slanine vodenog konja je prirodno i njihovo spavanje u mnogoženstvu je prirodno, a gradski ljudi jedu kao bolesne mačke: imaju trulo zubalo, umiru od raka, a o svojim crijevima napisali su debele knjige. Sve je gradsko bolesno i krastavo. I ovih dvjesta milijuna kočijaša već je nagrizeno od grada! Grad znači bezuslovno nezdravo udaljivanje od prirodnog i od osnovne prirodne podloge neposrednog života. A gdje je zapravo podloga neposrednog života i postoji li nešto što bi moglo biti neposredno?"

U tim umornim i pospanim slikama, što su zujale oko Filipove glave kao otrovni komarci, spopala ga strava pred idejom što mu se javlja sada jasnije, a zatim opet mutnije već posljednje dvije godine neprekidno: ideja o infernalizaciji stvarnosti.

"Ideja o tome (paklena i nezdrava ideja, nema sumnje), da pojave u životu zapravo nemaju nikakve unutarnje logične ni razumne veze! Da životne pojave leže i da se odvijaju jedna pokraj druge istodobno: kao neka vrsta paklenog simultanizma na priviđenjima Hieronymusa Boscha ili Brueghela: jedno u drugom, jedno pokraj drugog, jedno nad drugim, u metežu, u bunilu, u nemiru, koji traju od početka. Ogromni čađavi zvonici, sa zmajskim glavama, izbijeljenim vodorigama, mramornim stražnjicama, i debela Karolina, engleski konji, bon jour, monsieur - glas šojke u krletki, a sve se topi kao čokolada u srebrnom papiru, sve se polagano vuče kao taljige Jože Podravca, sve je glupo i močvarno kao Panonija! Goli trbusi, sakrivene drame, bolesna djetinjstva, koja se vuku kroz

jedan čitav život i traju četrdeset godina, sve se to gruda kao oblačna para u beskrajno mnogo varijacija, a onda se sve jednoga dana raspline kao magla i ishlapi kao smrad zahoda: sve jedno neshvatljivo ogromno prelijevanje nečeg što se razlilo u prostoru i ispreplelo kao siti udav, te samo sebe proždire i bljuje i vulkanizira u smoli i u smradu! Raznosmjerno gibanje, zbunjeno previranje tvari, bez osnove i bez ikakvog unutarnjeg smisla: samo od sebe, po sebi hoda i zakapa se, i opet ponovo rađa i izvire, kao voda, kao blato, kao hrana. Kolje se, ždere se, probavlja se, izlučuje se, guta se, giba i putuje, po crijevima, po cestama, po jarugama, po vodama! Na jednome mjestu počinje da vene, na drugom buja kao drač na smetištu, i to je sve, pakleno ustvari, ali mesnato i jako, neiskorjenjivo iz nas. Nema jednosmjernosti ni izgrađivanja, nego je sve isprepletenost prašumska, močvarna, panonska, bezizlazna i mračna. Tu Filipove slike, knjige, studije, eseji o slikarstvu, o problemima boje, o stvaralačkim poticajima svjetlosti, a tamo košnice i slamnate kolibe i spavaći vagoni brzog vlaka! Tu njegove morbidne ideje o ženstvu, a pokraj njega čeka njegov kočijaš na morske jelene. Nekakvi debeli crkveni dostojanstvenici kao astmatični ljubavnici u roketama i ljubičastoj svili, koji rađaju nezakonitu slugansku djecu s trafikantkinjama, male životne prilike, s razornim djelovanjem. Sve sami isprerovani mravinjaci, truli krovovi, gnjili grobovi!" Tako se dronca Filip muzirajući u svojim mislima kao ugljična kiselina u čaši sode u dodiru s kisikom; proces šuman i pjenušav i živčano osvježavan: misliti u slikama i opajati se mnogolikom izmjenljivošću slika.

PROŠLI su kroz kravodersku graju jutarnju: sirov i oštar vonj amonijaka iz gnojnica i staja, mukanje krava i tapkanje goveđih papaka po mokroj cesti, gakanje gusaka po dvorištima, škripa vrata rakijašnice, na kojima se pomolila nečija bucmasta, salovrata tikva s lulom i šubarom, da vidi, tko se to provezao kroz Kravoder? Za one svinjske, zapečene oči svakako događaj neobičan: na jednom fijakeru nekakav stranac s koferima.

"Agent ili novi kotarski pristav u Jalžabetu? A možda i kakva uhoda? Ima sada svakog vraga po svijetu!"

Po oknima crvenile se paprike još prošlogodišnje, u mrežama na kolcima po plotovima sušio se sir, pijevci su kukurikali i koke stravično pretrčavale preko ceste, ispred kotača i između kopita, bilo je vlažno, rosno jutro, a kroz jutarnje oblake sve se jače probijalo toplo travanjsko sunce. Jedno crno ždrijebe, guste valovite uznemirene grive i lijepog oblog vrata, njištalo je veselo trčeći uz Jožinu kobilu, pa se kod ledine odbilo od kola i u suludoj trci udarilo spram zdenca, gdje su momci napajali konje. U koritima ljeskala se voda, čulo se drveno udaranje kablića, metež ljudskih glasova, graja i galop crnog ždrebeta u oblaku prašine, sve je to bilo radosno i puno pokreta, veselo, pomično.

Na kraju sela susreli su dvije opatice.

- Hu, vrag ih dal i stvoril, prihvatio se Joža Podravec za gumb na svom lajbeku, ovih nam baš ni trebalo!

Svaka od časnih sestara nosila je po jednu korpu punu jaja i, sastavši tu nekakvog gospodina u kočiji, obadvije su pozdravile predano i preponizno, jer je to eventualno nepoznati predstavnik vlasti, a pred vlastima dobro je pokloniti se iz vlastite inicijative. "Crkva već dvije hiljade godina nosi ovako pune korpe jaja, a odonda se mnogo vlasti izmijenilo i po gradovima i po provincijalnim kočijama. Ta politika malih učtivosti nikada ne može škoditi."

Te dvije mračne žene s odsjajem sunca na svojim štirkanim kukmama, u svom toledskom kostimu, opet su uznemirile u Filipu njegove slike o paralelizmu zbivanja: ove dvije opatice, sa svojim suknjama i čislima i bizarnim bijelim kukmama, kao dvije čudne, nadnaravne papige, iskrsle su tu preda nj kao dva mračna simbola iz ovog kravoderskog blata. "Stoljeća mogu da žive jedno uz drugo stoljećima, kao dvije strane rase u kavezu: majmuni i papige! Vuku se ove crne žene po blatnim kolibama, kradu marvogojcima i kočijašima pune korpe jaja i odnose ih preko dalekih cesta u svoje mravinjake. Tu leži pethiljadugodišnja blatna Panonija, svinje rokću po njoj, konji ržu, ove antipatične papige kradu Panoncima jaja kao kune, a svaka ima svog viteza i sveca u oklopu kao patrona i nebeskog ljubavnika! Svjetovi jedan pokraj drugog na nepremostive daljine. On, bezbožna zapadnjačka uznemirena bluna, nervčik i dekadent, na kolima Jože Podravca u Kravoderu, a jutro je i proljeće je, i sve se miče, i cvate i pupa, sve se kreće kao ovaj točak što škripi pod njim i gazi novi kolosijek, valjajući se preko tolikih tragova i stopala na cesti, kojom su već bezbrojne gomile nestale u maglama. A sve je zapravo besmisleni kaos!"

Kao zvuk gole srebrne sjekire, kao odjek parne pile, u sjajnoj metalnoj vrtnji oštrobride kružnice, koja u višoj, nadstvarnoj vibraciji našega vremena kao britva siječe i stvari i pojmove, trepereći u svijetlom glasu visokog uzvika, kao »a« u štimgabelu, drsko, pobjedonosno zazvonio je visoko nad Filipovom glavom odzvuk elise i prosuo se kao odjek trube nebeske! "Dva svijeta: London-Bagdad-Bombay u tri dana, i kravoderska rakijašnica s opatičkim korpama punima jaja! Panonsko

blato i civilizacija koja dolazi!"

"Iznad ovih svinjarskih koliba i dudova srebrna aluminijska gitara, s napetim platnenim krilima, leteće glazbalo iznad fijakera Jože Podravca s vrećama i Filipovim koferima. Iznad svega statičnoga i uz blago privezanog, nepomičnog, ogromni modri krugovi svjetlosti, sunca i vedrine! Iznad krovova i krošanja i gromovoda i tornjeva i taljiga, što se vuku kao puž po blatu, škripe pretpotopno, a ne miču se s mjesta - sunčana divna munja!" I tako gledajući u onaj blistavi metalni sjaj, što se micao iznad parcela kao potez srebrnom

kredom preko nebeske ploče, Filipu je došlo da uzme rubac i da mahne letećem stroju na pozdrav! Da mu se javi, kao brodolomac bijeloj sunčanoj lađi, što matematski sigurno plovi u jednu blistavu luku preko svega tog močvarnog i mračnog blata današnje stvarnosti.

DVA mjeseca minula su od Filipova povratka na kostanjevečki vinograd, a po dolinama cvale su već lipe i akacije. Život je gnjilio po tim blatnim jarugama oko Kostanjevca, razlistavao se kao močvara i trunuo kao blatna voda, u kojoj se raspadaju potopljene stvari.

U Blatu prerezala je sebi Mica Trebarčeva pupak srpom rđavim, pak se zapalila sva i umrla u najvećim mukama, a u Blatu se misli, da je tu nevinu smrt skrivila stara Mikleuška. Vidio je dudak Miško, kada se vraćao sa svinjama neku noć iz šume, kako je Šepavi preskočio plot kod stare Mikleuške i otkasao niz cestu. Da li je bio potkovan, to svinjar Miško ne zna, ali da je stara tu noć kuhala vražju krampampulu, to je sigurno: svijetlozelenkast oblak dima pušio se kroz Mikleuškin dimnjak cijelu božju noć. A tu istu noć zaklopila je oči Trebarčeva Mica. I dijete je onda izdahnulo dan kasnije, hvala dragome Bogu. A stvar je jasna: stara Mikleuška je urekla pokojnu Micu, jer nije htjela da pođe za Mikleuškinog ćoravog Frajnu! Pak je netko potpalio Mikleuškin štagalj i štagalj je bogme planuo, a nato je kod njenog susjeda Bolteka krepala krava. Jasna stvar: urok. Pregledao je veterinar Boltekovu kravu i veli: bedrenica. Do suda se dakle ne može, ali što veterinar zna, kada je Boltekova baba bacala žeravku i vidjela jasno u lavoru Mikleuškin obraz! Trebalo bi tu stvar svejedno pročistiti: da se vidi, gdje je pravica!

U Jami su tri vuka navalila na kravu Ribara Lojza i pojeli je, baš na samu svetu nedjelju, o podne. Došli su preko gmajne, a to se nije dogodilo već dugo! Ercercog Franc je onda krenuo na Prajsa šezdeset i šeste, kada su u Jami bili vuci posljednji put po bijelom danu. To nešto znači. Ide glas po selima, smuca se uz plotove pod sumrak, skače preko blatne ceste, šapće pod strehama kad pada kiša, i tako raste glasina o zlim i mršavim godinama, koje dolaze. Kao biblijski konjanici iz tamnih oblaka, tako će se pojaviti gladne godine: na kosturnim crnim kljusinama s nabrušenom kosom i

svjetiljkama mrtvačkim, s grmljavinom, s potresom i kugom; tako dolaze gladne godine. A valjda se i rat opet sprema i mnogo strahota! Na krivoputskom farofu zdrobilo sebi lisasto ždrijebe župnikovo nogu, pak su ga ustrijelili, a na Turčinovu i u Hasanu govore ljudi, da su vidjeli to lisasto ždrijebe plebanuševo kako je protrčalo kroz selo! Na gmajni svetojanskoj vidjeli su ga gdje pase zdravo i živo! U Kolcu je jedan bijesni pas ili kurjak (nesnaga ga potrla!) nagrizao gotovo svu djecu u školskom vrtu i nestao netragom. Javlja se pokojni zvonar Jure: vidjeli su ga neku noć, kako je stražio kraj crkvice batinske. Bila je mjesečina i čulo se dobro, kako vrata od mrtvačnice škripe na noćnom vjetru. Bilo bi dobro zaliti mu grob! Otvaraju se grobovi, javlja se nemir, rastu glasovi: vratio se neko jutro Perekov Jura iz Rusije, a svi su mislili već deset godina da je mrtav i svi ga drže za Lazara; govori se po prelima, da je uskrsnuo od mrtvih. Boje ga se ljudi. Došao neko veče u krčmu kod Siebenscheina i razbio Štijefu Brezovačkom flašom glavu, da mu dokaže da nije mrtav! A šepavi Matija iz Blata kod mosta je bistričkog sastao neku noć jednu crnu kočiju. Sve je blistalo na njoj i zapaljena je imala četiri lampaša: sprijeda dva i straga dva. A nije bilo kočijaša, nego odostraga, na zlatnom federzicu, sjedio je jedan general sa zlatnim gajtanima i crvenim hlačama, u čaku. A tko je to bio? - Rudolf!

- Sam kronprinc Rudolf!

Samo se šepavi Matija toliko prepao od grmljavine (kako su kola preletjela preko bistričkog mosta kao strijela), te se ne sjeća dobro, je li to bio četvoropreg, a sve mu se čini, da prvi lijevi konj nije imao glave.

- E, bogme se pokojni kronprinc Rudolf vozika između Blata i Krivog Puta, a bio je na putu za Toplice, u biskupski dvor, kako po svemu izgleda! To se bogme, po svemu sudeći bumo rekli, zla vremena spremaju!

Pšenica ljetos, bogme, nikako ne pokazuje na dobro, a i zob je sva zarđala od magle. Bolesti kruže, crveni vjetar, kozice, griža, vraštva smrtonosna, a planula je kaptolska šuma i lijepo gorjela tri dana i tri noći. Koliko je tu samo klaftrov planulo, a ako čovjek sebi odreže

bičalo, kaptolski lugari odmah bi ga kao psa iz šlaga. A sada je sve izgorjelo do temelja: bilo je bar veselja za djecu!

Jedan je blijedi čovjek prošao sinoć kroz Kostanjevec. Psi su za njim nanjušili žvepleni trag. Opasni su ovi nepoznati blijedi prolaznici u sumraku! Ili su tati, ili grabancijaši, švarckinstleri! A i vukodlaka ima: hodaju kao živi, samo su im noge pod opankom, bumo rekli; da oprostiju, kozje! Zalili su grob pokojnom Šimunu Vugoreku i tri su mu glogova kolca zabili u glavu, ali on svejedno valja krumpire na tavanu svojoj udovici cijelu božju noć! U kostanjevečkoj šumi nađen je obješen Kranjac, ali je imao šrajtoflin u redu i u njemu tri stotine! Što je sada to? Hajka, tjeralice, uvijek se netko žicom traži: sami lopovi vrve svijetom, kao crvi u crvljivom mesu; sumnja velika i nepovjerenje na sve strane, a i dobro da je tako, jer je čovjek rođen kao lopov!

Poživjeti s kobilama i s mačkama, sa seoskim glasinama, osjetiti hrapav jezik teleta na svome dlanu, gledati biljke kako rastu, iz dana u dan uvijek sve zelenije i sve sočnije, matematski mudro prilagođene maksimumu svjetlosti i sunca, to su sve bili umirujući motivi za Filipovu neurasteniju. Živeći jedanaest godina neprekidno sa surogatima graška, voća, vode, mesa, osjećajući jedanaest godina turobnu udaljenost od pravog graška i od pravog mesa, osjećajući se od sviju životnih neposrednosti izoliran tankom i hladnom pločicom pleha od konzerve (biti i sam u jednoj neugodnoj konzervi bez klorofila i bez kisika), u čovjeku prirodno da se razvijaju elementi potrebe za neposrednostima: kako mora da je dobro brati pravi zeleni grašak u vrtu, ljuštiti mirisne svilene komuške, zarezati nokat u graškovo mliječno zrnje, jesti trešnje s grane i jaje, koje vonja po kokoši a ne po vapnu, pa spavati beskrajno dugo i čuti glas pijevca na krovu od kokošinjca, a ne otrcani glas kaučukove ploče. gdje negdje plače kroz čađavi zid.

Pojave oko Filipa toliko su bile neposredne, toliko istinite i žive, te su ga podređivale sebi svojom golom istinitošću: on je poživio u modrom otvorenom prostoru, punom prave svjetlosti i nepatvorenih mirisa. Čapljin let, klepet rodina kljuna na susjednom

dimnjaku, ljudi što su izlazili preda nj sivi kao iz mulja, sve to pred njim odigravalo se kao čudna, fantastična predstava. Dolaze ljudi, smrde po gnoju, po mulju, po blatu, puni su slame i sijena trave i trnja, a pojma nemaju o unutrašnjosti tijela i duše, sve je za njih samo izvana: mesnato i opipljivo, mekano ili tvrdo. Okorjeli, ogromni, sa svojim konjima i svojim taljigama, sa svojim vinom što izgleda da je pritjecalo iz bezdanih i neiscrpljivih lagava, ti polupijani obrazi u vječnoj polutami između pijanstva i straha, na nepremostive daljine od svega što je gradsko (a opet u nekoj glupoj isprepletenosti s tima najnovijim gradskim uspjesima i strojevima), sve je to Filipu izgledalo kao micanje u zgaženom mravinjaku.

"Postoji mravinjak sa svojim sivim nevidljivim snagama i micanjima, sa svojim višim redom i neshvatljivim stremljenjem, ali je nečiji ogromni papak zgazio to kretanje, i sada se sve nalazi u stravi i u bezglavom neredu. Što da se radi s tim zgaženim seoskim mravinjakom i kako da mu čovjek pristupi? Na koji način? S koje strane?"

Razmišljajući o razlozima seoskog zbivanja, Latinovicz se, sasvim prirodno, gubio u svakodnevnom utilitarizmu: "kako bi bilo da se gnoji umjetnim gnojivom, gipsom ili čileanskom salitrom? Da se ore traktorima, da se ta rasparčana, rasparcelirana zemlja stopi i spoji u ogromne, racionalne (kanadske) plohe, da se digne to dvanaesto stoljeće za dvanaest stotina godina više! Da se rasvijetli sve elektrikom? Zajmovi? Banke? Zadruge?"

Gledao je neke bistrije pojedince, kako se grizu i izgrizaju u jalovoj borbi s tim zadrugama, po vlažnim sivim sobama, gdje obično nema ničeg: vreće gipsa, jedna vaga sa dvije žute mjedene zdjelice, na kojima se važe zadružna galica ili zadružna sol. Knjiga o knjigovodstvu s debelim pečatima, u koju ima uvid svaki odbornik te čitave nedjelje poslijepodne i ne rade drugo nego se natežu i ogovaraju za dva-tri dinara, da ih nije blagajnik prisvojio? "Odbori, pobijanje nepismenosti?"

"Već osamnaest milijuna godina hodamo na stražnjim nogama, a još smo četvoronošci uglavnom svi! I što to znači, znati čitati i pisati, kada pišemo već sigurno dulje od pedeset hiljada godina, a svakih

stotinu godina rodi se po jedan čovjek, koji umije doista pisati, a njega ne čita nitko!"

"Da se organizira kongres vatrogasaca? Spremaju se Kostanjevčani na svečani kongres vatrogasaca, a vojvoda kostanjevečki, postolar i vinogradar Hrustek, ima zlatnu kacigu sa crvenim konjskim repom. Ili da on (lično) pomogne Kostanjevcu svojim koloriziranim platnima, slikanima po programu najmodernijeg fauvizma?" Svaka, pa i najbljeđa pomisao na slikarstvo izgledala mu je u ovim prilikama smiješnom.

"Sjedi masa slikara po velegradovima te razapinju svoja platna u gradskim gungulama, kao pauci mreže: hvataju dolare u metežu novca i robe. Ovdje u Kostanjevcu imalo bi smisla prodavati konjske gunjeve, lonce, petrolejke (a i to ide danas slabo), ali da čovjek slika tu, to je bespredmetno. Kome? Zašto? Fauvizam je ovdje čisti besmisao!"

Slikarsko gledanje uopće nije se javljalo već dugo. Ona kompozicija o golom ženskom trbuhu (kada se provezao pokraj kaptolskih frajlinskih prozora) bila mu je od povratka posljednja slikarska emocija. Izostale su slike, sve je dojmove racionalno izgrađivao: pokrene se negdje jedan neobično zeleni list ili se rasvjeta razlije preko kakve prljave plavkaste stijene, sasvim prozirno goblenski, a on gleda te rasvijetljene odnose ploha mirno, geometrijski, bez uzbuđenja. I novine su dolazile, ali ih nije čitao. Ništa mu nije suvišnije izgledalo nego gradske novine: neke mode, šeširi, nogometi, predstave, izložbe? "Sve ono glasno i nametljivo što grad čini gradom: kakvi glupi nerazmjeri! Ono, što se danas događa po gradovima, ono glupo nagomilavanje robe, nered oko te robe, glupa glasna nametljivost tih privremenih vlasnika strojeva, sapuna, svjetiljaka, to vikanje, ta krv, to svađanje oko tih strojeva, gdje bi se to sve moglo prozvati životom u čovjeka dostojnom smislu? Blud oko usana umornih starih žena, čađavo granje isprepleteno gorućim slovima, prljavi novinski papir, njegov dugogodišnji vlastiti umor usred svega toga sajma. Kao vrapci po smeću i po konjskim jabukama, tako čeprkaju velegradske ženke po smeću sadašnjice, zaraženi krvni sudovi, saksofoni, alkohol, a sve čađavo i prazno."

"A ovdje je vječna, plava, vedra bonaca. Lahor je pomaknuo jedan kruškin list, a iza toga je duga, beskrajno duga tišina. Stolnjak je bijelo-modro isprugan, a stare bidermajerske šalice su intenzivno crvene: kraplak. I sunce se odražava na samovaru kao zvuk prve violine (preslatko za nijansu), a pčela zuji iznad trešanja u tanjiru: sve impresionistički štilleben. Ugodan je opor okus čaja na usni, kada se miješa sa prvim gorkim gutljajima dima, ugodno je ležati u ligeštulu, odmoren, okupan, u sirovoj svili, na blagom talasu jutarnjeg vjetra: zelena trava, pahuljice maslačka na lahoru, mahovinom obrastao krov, loza, vinjage, ruže, a sve je tako ugodno hladno kao rosnata čaša. Sve je puno peluda i vlažnog mirisa zemlje, dobro, tiho, spokojno, jednoličnoplavo."

Pokazalo se, da mu mati ima u Kostanjevcu zapravo dvije kuće: dolje na trgu pred općinom jednu secesionističku jednokatnicu, gdje je u prizemlju ljekarna, a u prvom katu stanuje geometar, i ovu kuću u vinogradu, gdje živi sama u čitavoj zgradi, nad samim Kostanjevcem, na jednom brežuljku, dokle ima od župne crkve blagom, živicom obraslom serpentinom najviše sedam minuta vrlo lagane šetnje.

Ta stara drvena kurija, od pocrnjele hrastovine, obrasla mahovinom, sa starinskim, strmim čađavim krovom, ostala je prazna poslije smrti križevačkog notara i šljivara Letovanečkog i mati ju je kupila vrlo jeftino, kao što je već od prirode sretne ruke za sve materijalno. Uredili su za Filipa dvije sobe pod krovom ili, po frazi njegove majke: na prvom katu. Pod ovim čađavim stoljetnim tramovima, gdje su Letovanečki palili posmrtne voštanice jedni drugima prilično dugo, u tom dragom malom prostoru sa četiri okna, s izgledom na vinograd i na daleka plava brda na jugu, tu se Filip dobro i mirno osjećao. Pred prozorima cvala je lipa, sa cvrkutom lastavica, a u sobi, gdje je spavao, stajala je njihova stara crvena pliš-garnitura, s ovalnim stolom i starim okovanim baršunastim albumom. U toj zlatorezom okovanoj i starinskom kopčom zaključanoj knjizi bilo je mnogo duguljastih, plavih nepoznatih i stranih lica: sve Poljaci s mamine, Valentijeve linije. Sjećao se iz tog albuma neobično živo jednoga gospodina s visokim cilindrom i štapom od ebanovine, kako se desnom rukom dotaknuo

pojastučenog, baršunastog naslonjača s teškim prevjesima. Tu je visila i jedna Filipu nepoznata uljena slika iz četrdesetih godina: mlada žena u bjelini, držeći u ruci svijetloplavu vrpcu svog slamnatog šešira. U sobi, za koju mu je majka rekla da »tu može raditi«, bila je modra salonska garnitura, sa sedefnim intarzijama iz ostavštine starog Letovanečkog, kupljena zajedno s kurijom, a kao glavna dekoracija te sobe: sabor četrdesetosme s banom Jelačićem kao centralnim licem te predstave, sve uokvireno teškim zlatnim okvirom. Taj ban Jelačić, sa svojim saborom, kao nezgrapna slikarska deplasiranost, smetao je Filipa intenzivno, od prvog momenta, ali nije imao snage da zamoli majku da tu sliku ukloni: izgledala mu je ta želja ipak pretjerano samodopadnom, a čuvao se suvišnih razgovora od prvog dana vrlo pomno. Inače je sve izgledalo groteskno, ali ne sasvim neugodno: jedna vitrina s modrim šalicama, zlatnoobrubljeni porculan nebeske, svijetloplave boje, to nisu bili neugodni farbenfleki u ovom prostoru; na tim pastelnim, izblijedjelim pjegama bilo je vrlo ugodno odmarati svoj poluotvoreni pogled, još u polusnu, kada se čuje kako vani zuje pčele, a vjetar se poigrava zavjesom na karniši: jutro je, a ne zna se koliko je sati! Jedna je muha zaokružila preko sobe i nestala u ravnoj tangenti kroz otvoren prozor, a negdje tiho kvoca jedna koka. "Sve je lapidarno, sve stoji na nečemu, sve ima svoju podlogu, ukorijenjeno je, sve ima tri dimenzije. Živeći tako, čovjek bi i sam mogao postati trodimenzionalan: vratiti se natrag do Euklida, razviti se natrag do stvarnog dodirivanja tvari i sam se pretvoriti ponovo u tvar!"

Sanjao je bio neku noć o blijedoj, stranoj i nepoznatoj ženi, i kretao se s tom blijedom ženom jednom strmom ulicom, koja je mogla biti negdje na jugu. A opet, sve je bilo sivo, ljepljivo, nejasno, teško, rasvijetljeno krvavim žaruljama što su izgarale sasvim tamno narančasto, kao da se gase u staklenim kruškama. I mnogo je crnih stupova bilo tu, svi namazani svježom smolom i sve je gorko vonjalo po katranu. Prolaznici, glasni i znojavi, prtili su uz tu strmu južnjačku uličicu nekakav glomazan oklopljeni stroj, kao neku vrstu tenka, mamutski nepokretnog i teškog. Teške, nabrekle ljudske ruke hvatale su žbice na tim okovanim točkovima, nekakvi polugoli lučki barabe vukli su te okovane gvozdene ploče na kotačima i sve je

izgledalo kao demontirani parobrodski kotao, a iz njega su sukljali plameni jezici benzina i palili tim ljudima meso, i kosu, i lice, i to je meso cvrčalo na ognju i tako su svi počeli da viču, digli su ruke, a ta se okovana grdosija od kotla skotrljala niza strminu: Filip je imao osjećaj da ore preko onog grada na terasama i da razvaljuje sve stvari pod sobom kao igračke. Elementarno se skotrljao taj čađavi kotao niza strminu, a upravo u onaj tren zaprepaštene vike Filip je osjećao onu nepoznatu ženu sasvim u sebi i tako mu je izgledalo da treba samo da posegne rukom i da će je uzeti kao naranču s grane. Kada se skotrljala ona grdosija, on se od one vike istrgnuo iz topla klupka i, osjetivši jak, intenzivan bol, probudio se odmah potpuno. Iz tmine kroz četvorine okanaca prodirale su u sobu rujne pruge svijetla: odsjaj je plamena potitravao preko lica Jelačića bana na četrdesetosmaškoj saborskoj slici i vidjelo se, kako ban stoji i nešto govori hrvatskim velikašima i dostojanstvenicima, obasjan intenzivnim rumenilom vatre. Gorjelo je.

- Ogenj, ogenj, vikali su glasovi u tmini.

»Ogenj!« Ta stara zaboravljena riječ probudila je u Filipu jak osjećaj panonske podloge. On ni sam nije znao zašto, ali u taj tren osjetio je neobično jako neku subjektivnu elementarnu pripadnost toj podlozi: osjetio se doma.

I kao da je to sve prirodno, on je, nošen zanosom svoje kostanjevečke pripadnosti i solidarnosti, navukao u brzini na sebe svoje stvari i izjurio u noć. Gorjelo je kod natcestara Hitreca, odmah pod vinogradom, na cesti. Štagalj, štala, ogromni plastovi sijena i kuća, sve je bilo u plamenu. Spasili su blago, samo je bik simentalac ostao u štali. Hitrec je očajno urlikao za tim svojim bikom. »Bik da nije osiguran, njega da izvedu, to je jedino njegovo blago na svijetu!«

Tramovi na krovu štale dimili su se već kao užareni stupovi i radilo se samo o jednoj minuti, i sve će se to stropoštati u lomaču: i rogljevi, i tramovi, i čitava drvena građa planut će kao slama. Bio je perverzan tren. Stajati spram paklene, goruće gomile greda i dasaka i osjećati svoju subjektivnu snagu kako raste do odluke: da se tu ispred čitavog usplahirenog Kostanjevca baci u oganj i da izvede Hitrečevog neosiguranog bika. Poslije je Filip razanalizirao taj

događaj do najneznatnijih detalja: i ono neobično drago, tajanstveno, starokalendarsko djelovanje mile, starinske i zaboravljene riječi »ogenj«, i mračan prekinuti i uznemireni san o čađavu kotlu, koji se stropoštao kao lavina niza strminu (a nije bio zapravo drugo nego podsvijesno doživljavanje nemira, vike i zvonjave požarne), i njegovo nejasno subjektivno traženje pozitivne podloge u kompleksima vlastitih nemira, sve su to mogle biti komponente samoga luđačkog čina: ali što ga je zapravo bacilo u onaj pakao po Hitrečeva bika, to nije mogao da shvati. Prebacio je gunj preko glave i uletio u goruću štalu: u onom sjaju, u vulkanskom blistavom šumu, pod plamenim vatrometom, njemu je pala na pamet misao da bi bik zapravo mogao da ga razdere, a što će se onda dogoditi s njegova dva Modiglianijeva portreta? Nije mislio na svoje vlastite slike, nego na svoja dva Modiglianijeva platna i na to, što će se dogoditi s tim platnima, ako ga razdere Hitrečev bik, koji nije osiguran. Bik je međutim instinktivno osjećao paniku toga momenta i pošao je za Filipom mirno kao dijete. Od Turčinova pa preko Kolca i Batine, od Mračnog do Krivog Puta i Jame pukla je Filipova slava preko noći. On je u ustima narodnim postao onaj gospodin, koji je spasao Hitrečeva bika.

NEUGODNIM vrelom Filipovih novih nemira postala je vlastita njegova majka. Laž je, da je život staraca idila uz odsjajivanje starih politura, prelistavanje uspomena i slatko pričanje u predvečerje uz blagi sjaj mliječnosjajne svjetiljke. Ova stara žena, koja je prebacila šezdesetu, neobično je mnogo polagala na svoj izgled, neprekidno se promatrala u ogledalu i govorila o »svom dobrom izgledu«, kao kakva stara hirovita djevica. Njeno tijelo bilo je već mekano kao spužva, ali u njenim je žilama još uvijek tekla neshvatljivo žedna krv: ona se tužila na trganje u zglobovima, zamatala se preko noći u flanelne krpe, a po danu kretala se u kostimu od sirove svile i u bijelim haljinama i pod narančastim suncobranom. Iz njenih kostobolnih zglobova, iz tog umornog tijela izbijala je zapravo duboka životna snaga, zanos za doživljavanjem, nadarenost životna: veseliti se sporednim sitnicama, niz elemenata Filipovu temperamentu dalekih i stranih. Ona je uživala u kupovanju svakovrsne, pa i najneznatnije robe: svijeća, rozina, sapuna, čokolade. Ideali njenog života postali su paketi, i koliko god je to bilo glupo, njoj su s općinskog trga slali iz dućana robu u naročito zamotanim paketima. Ona se veselila izletima kočijom i priređivanju piknika: u društvu s illustrissimusom Liepachom plemenitim Kostanjevečkim i njegovom sestrom udovicom Rekettye de Retyezát Eleonorom, gospođom banskom savjetnikovicom, ta je žena čitavo ljeto aranžirala jedan piknik bedastiji od drugog! Imendani, rođendani, blagdani i razni crkveni sveci, to je bilo temom njene beskrajno sitničave evidencije, i od oltarske slave Svetoga Roka kostanjevečkog do turčinske Madone ona je znala za rođendan svakoga sveca i svake svetice. U tih sedamnaest do dvadeset godina, otkada Filip nije poživio s tom ženom nikada dulje od pet-šest dana, ona se potpuno izmijenila; iz svog prvog djetinjstva Filip se sjećao te žene kao šutljive, mračne, zatvorene, mrke, nepristupačne, koju nešto iznutra grize, koja nosi u sebi svoju tajnu bolest, a preponosna je da bilo kome što prizna. Blijeda, u

crnini, s mirnim, voštanim izrazom lica, s molitvenikom u ruci, ona je ustajala na rane jutarnje mise zimi i ljeti jednako ustrajno. Ona je klečala u crkvi okrutno hladno i tim svojim klečanjem znala je mučiti Filipa do besvijesti. On se dosađivao (osjećao je kako mu se koljena koče od klečanja, kako je hladan kao crkveni kamen, kako je gladan), a ta je žena klečala nijemo i nepomično i gledala preda se ne maknuvši usnom. I u trafici, prodavajući jedno vrijeme sirove, salamu i sardine (za gospodu od kotarskog suda i kotara), ona nije nikada ni jedamput dala Filipu ni jednog zalogaja, ali ga nije uzela ni sama. A sada, u toj kostanjevečkoj kući čitav dan odzvanjao je kotlić sa šlagom, svi su popluni bili ispunjeni guščjim pahuljama, sve je bilo mekano, pojastučeno, zaudaralo je po vaniliji i po mirodijama, i neobično se mnogo polagalo na kvalitetu jela; sastavljenjem objeda gnjavila je Filipa od jutra do večeri: hoće li kečigu s majonezom ili pečeni ementaler?

Od prvog dana stala je Regina da ga uzrujava: svojim neshvatljivim sklonostima za intenzivne mirise, za toaletne vode, za pomade, za parfeme. Sve te kolonjske flašice i soli po politiranim plohama stolova i noćnih ormarića, ta staračka životna pomagala i kozmetička sredstva: perike, jastučići, podlošci, ulošci za kosu, ukosnice, masti, ulja, boje za uvojke i obrve, sve je to počelo da ga nervira neshvatljivo i neobično živo. Stara se kupala dva puta dnevno, a debela Karolina, koja je kao udovica prešla u njenu službu, masirala ju je poslije jutarnje kupelji po čitavu uru. I ti grijači za postelju, klecala, krunice, svete slike, blagoslovljene vode, ispremiješane sa pomodnim žurnalima i šarenim suludim krpama i krojevima, a kao najgluplja stvar u čitavoj toj suludoj kući: njen francuski grijač za postelju, koji je držao postelju u neprekidnoj mirnoj temperaturi od četrnaest Réaumura, sve je to Filipu izgledalo već od prvog dana vrlo čudnim i problematičnim. Život pod ovim krovom bio je više sličan životu voštanih lutaka nego nekakvom ljudskom stanju. Promatrajući taj u svakome pogledu abnormalni način života svoje majke, njemu se objasnilo da je mučenje u davnom paklu oko trafike bila isto takva infernalna izvrnutost u patnju, kao što je ovo danas u nekakvo imaginarno »uživanje«.

Već prvog dana, odmah još isto veče, iznijela mu je na stol čitav svoj

roman sa presvijetlim Liepachom Kostanjevečkim; ona koja mu nikada u životu ni jedne riječi nije rekla o sebi ni o njegovom ocu, govorila je o presvijetlom Liepachu Kostanjevečkom, bivšem velikom županu i vlastelinu na dobru grofa Uexhuell-Cranensteega, s takvom vehemencijom, puna dva sata, da su joj se oko usana u kutićima zapjenili bijeli mjehurići sline: i koliko srce ima u promjeru, i kako bečki liječnici misle da ne će preživjeti Božića, i kako to stoji s vapnom u njegovim žilama i s talogom šećera, i kako njihov odnošaj traje već treću godinu, a sad da je on navalio »da se uzmu još prije Male Gospe«! Ali ona to ne će da se tako brzo svrši. Prije svega njegovo zdravstveno stanje je upitno u svakom pogledu, a zatim: on ima još i svoju sestru Eleonoru, a ona dobro pozna tu damu, i »čula je od jedne osobe«, da se oni nadaju da će ona prepisati svoju dvokatnicu na Eleonorinu kćerku - što njoj naravno ni u snu na pamet ne pada! (Tu je Filip doznao da osim te dvokatnice u gradu u ulici jednog dubrovačkog isusovca ima i u kaptolskom predgrađu jednu prizemnicu s vrtom do pruge, a ta je porasla u cijeni, jer hoće da je prekupi nekakva petrolejska kompanija, da sagradi uz prugu svoju vlastitu stanicu.)

A zatim je počelo dosađivanje s njenim portretom.

Da je presvijetli Liepach čitao jednu Filipovu knjigu o slikarstvu (i njoj je donio, ali ona nije dospjela dalje od treće strane), da je ona svima najavila, kada se njezin sin vrati iz inostranstva, kako će naslikati njen portret, kako je to prirodno da sin slika svoju rođenu majku (»ako već ne iz umjetničkih, a ono bar iz obiteljskih razloga - sebi na uspomenu«), da on njoj to ne smije odbiti, i tako je konačno razapeo svoje platno i otvorio paletu. Mučenje je počelo.

"Da naslika tu papigu s njenim uloščima i mandarinskom perikom, s njenim umjetnoupletenim bujnim pletenicama, s njenim svijetlim srebrnim ukosnicama, to proždrljivo, pohotno lice s izbočenom gornjom čeljusti, tu sladostrasnu masku, koja ga je rodila, a da ni danas ne zna s kim, on bi trebao da naslika jednu parveniziranu bordelsku madame, koja sjedi pred njim raširenih nogu, prstiju punih prstenja, sa zlatnim lornjonom i zlatnim zubalom, sa svim njenim harnadlama i mastima i grijačima, jednu psihoanalitičku karikaturu trebao bi da baci na platno, a ne portret slikan za

ahcigerjare-ukus velikog župana, presvijetlog gospodina Liepach-Kostanjevečkog! A zatim: gdje da je slika?"

"U prirodi?"

"S narančastim njenim suncobranom u bijeloj sirovoj svili, s panama-šeširom i zelenom vrpcom, u sjeni jabuke, u vrtu? Kod čaja, s modro-bijelim stolnjakom u sjenci uz samovar? U njenom nesretnom Louis-XV-salonu, u onom nemogućem interieuru, koji izgleda kao provincijalni izlog za pokućstvo?"

Počelo je tako njegovo tipično seljenje, ono sitničavo razmišljanje oko same stvari, nemoćno, dekadentno, šengajsterajsko strahovanje pred neposrednim zahvatom u slikarsku materiju. On je o njoj imao intenzivnu ličnu predodžbu, ali ona je bila sve prije nego konvencionalna: kada već ne može da je karikira, njemu je boja njenog mesa (kontrast između njene crne nafarbane kose i tjelesne masti) najbolje odgovarala u bijelom: on bi bio najvolio da je slika pred toaletnim ogledalom u bijelom staromodnom šlafreklu, ali ona o tome, naravno, nije htjela ni da čuje. Ona lično inzistirala je na slici u crnoj svili!

U crnoj svili je tu ženu jedamput davno, prije mnogo godina, neobično intenzivno doživio u onoj čudnoj zlatnoj kavani, kad je čekao na nju čitav dan. Onda je tu ženu prvi put ugledao umornu i staru, a danas, trideset i četiri godine poslije onoga događaja, on je mnogo umorniji i stariji od nje. I koliko god to nije odgovaralo stvarnosti, ona njegova davna spoznaja da je njeno lice klaunsko, bijelo, kao brašnom namazano, sve je više dolazila do izražaja pod njegovim kistom, što je dublje ulazio u sliku. Njeno mačkasto kreveljenje, prenavljanje, njena namještena ljubaznost, protuprirodan, izvještačen smijeh, njena lažljiva pretvorljivost i namještena katolička trećoredaška skromnost, sve su to bile duhovne naslage u koje je prodirao snimajući masku te žene u crnoj svili pred sobom, kao da je posmrtna. Pod osnovnim potezom njegove ruke ostala je ta blijeda maska kao podloga blijedog klaunskog obraza u crnoj svili sa starinskim brošem. Zarezi oko usana neobično strastveni, oči žive, velike, upale, goruće, a pod tim tamnim očima umorni podočnjaci, kao sjenke poroka. A iza toga

jedno umorno lice, nenaravno, neprirodno, lažno, lice zapravo majmunsko, neobične, zgužvane, nervozne fiziognomije. Prva dva dana, dok je to lice bilo još pod koprenom nabačenosti, u floteci prvog poteza, pod masom neizdiferencirane boje, dok su se samo nazirali mutni obrisi, a sve je još izgledalo na konvencionalnu distancu, stara je bila zadovoljna i odobravala je frazama, koje su graničile sa zanosom. Ali poslije, kada je taj kist pod rukom njenog sina počeo sve življe da zalazi pod kožu, kada se pod tim oštrim dlakama rastvarala epiderma kao pod britvom, kada su se rastapale boje pod prodirnom snagom pogleda, ona je pred tim obrazom u crnoj svili na platnu, što je tu nastajao pod rukom slikarskom, postajala sve nemirnijom. Što je taj kist namočen u terpentin sve više skidao s toga lica sve lutkasto, načinjeno, bazarsko, pozersko, onu gustu naslagu šminke pod tim potkožnim tajnama, što se tu sve više, kao pod anatomskim nožem, razrezivalo i skalpiralo jedno potajno, skriveno lice, njena je zlovolja sve više rasla. Ona je postajala nervoznom, nju su počele mučiti njene poslijepodnevne glavobolje; ona je izostajala zbog raznih smetnja, a konačno jednog jutra, prije posla, kada je Filip pušeći svoju prvu cigaretu i sav zadubljen u svoje platno (koje je već počelo da ga privlači) i zaboravio da ga mati čeka, ona je htjela nešto da mu kaže, ali nije dospjela dalje od prvih riječi. Iz nje je provalio plač, grčevito i iskreno.

Filip je htio da se objasni s njom. Govorio je nešto o subjektivnoj stvaralačkoj komponenti, osjećajući kako mu te fraze lažno zvuče, ali ona nije mogla da se svlada, a glas joj je bio ranjav i slomljen.

- Da jedan sin može da gleda svoju majku na takav način, kao njen jedini sin nju, to je žalosno!

Tu je on složio svoje kistove u kasetu, odnio započeto platno u svoju sobu, okrenuo ga iza ormara spram zida, i tako je pri tome ostalo.

KRUG oko presvijetlog Silvija Liepacha plemenitog Kostanjevečkog postajao je sve enervantniji. Ti su ljudi dolazili ovamo pod ovaj kostanjevečki krov kao da je to njihovo vlasništvo i tu su se vladali kao pod svojim vlastitim krovom. I stari presvijetli veliki župan, i njegova sestra, banska savjetnikovica Eleonora, i njena kćerka Medika, i njihov nećak doktor Tassillo plemeniti Pacak-Krištofi, nećak kaptolskog biskupa Silvestra Krištofija, kod koga je Filipov otac služio kao sluga. Filip je gledao te ljude kako žvaču porculanskim zubalima, kako govore o najnovijim homeopatskim metodama liječenja, o veronalu, o glazbi, o spiritizmu, o antropozofiji, i na momente bilo mu je kao da sanja. "Da se između pedeset hiljada krovova on morao da namjeri na ovakav truli krov, i upravo taj truli krov mora da mu je takozvani »roditeljski dom«!"

Presvijetla Kostanjevečka, banska savjetnikovica gospođa Rekettye, bila je gospođa konzervativna u smislu devedesetih godina: njen svijet ostao je svijet staromodnih steznika s ribljim kostima i vazelina kao sredstva za poljepšavanje. Izgladnjela lica, s donjom čeljusti španjolskom, nerazmjerno visoka rasta, u staromodnim bijelim čarapama, presvijetla kretala se pod zvijezdama kao potpuno ishlapjela sjenka, u svijetu neobično slikovitom: u svijetu ljepote koja je vječna, boga koji je neshvatljiv, i kralja Ludviga Bavarskog koji je noću galopirao kroz šume u pratnji bakljonoša, kao furija. Ona se micala svijetom i govorila o Casalsu, o besanicama, o bizarnim spiritističkim seansama, a zapravo je umirala od fiksideje, da nosi u sebi rak. I njen suprug, gospodin banski savjetnik plemeniti Rekettye, i on je umro od raka prije tri godine, čitavih njenih pet posljednjih godina nije bilo ispunjeno ničim drugim nego prisluškivanjem, kako to rak zapravo ždere tkivo gospodina banskog savjetnika i kako čitav ovaj svijet zubi, vjetrova, crijeva i kucanja srca nije zapravo ništa drugo nego jedan gadan i neshvatljiv rak, koji ždere i proždire sam sebe od početka u sve vjekove. Ćelava

od prošlogodišnjeg vrbanca, gospođa banska savjetnikovica nosila je bogatu tamnocrnu periku, a vrat je podvezivala crnom baršunastom pantljikom. Tako koščata i neobično duga, micala se po ovim sobama kao strašilo za ptice. Kao stari gavran, tako je žvakala svoje lijekove i neprekidno govorila o tome, kako umire od raka.

- Ona da to zna, da je njoj svaka minuta odbrojena, jer ona vidi već po svojim modrim noktima da njen rak neprekidno raste. Sve je plaćena prevara oko nje i svi joj ljudi lažu u lice: i liječnici, i posluga! (Mačke su još najsimpatičniji stvorovi na svijetu!) Ona umire, a nitko njoj ne će da prizna istinu! Svi igraju pred njom, a ona sve to prozire i vidi.

Presvijetli gospodin veliki župan Liepach-Kostanjevečki proživio je svoje najsretnije dane u sjaju bečkoga carstva i tako je ostao čitavog života snatreći o onim davnim »nezaboravnim danima, koji se ne će vratiti po svoj prilici više nikada«.

- Sve one divne radosti progutalo je ovo antipatično, gadno, demokratsko, materijalističko vrijeme, a da nikome nije postalo bolje, a ona uzvišena francjozefinska kultura leži - danas - razorena, kao kakav antički hram na Böcklinovoj slici.

Promatrajući ove gadne događaje oko sebe pomalo elegično, presvijetli je u sebi plakao nad razvalinama svojih uspomena, od kojih je najveličanstvenija bila zlatorezom uokvirena pozivnica na previšnji dvorski objed, prigodom previšnjeg boravka Njegova Veličanstva Cara i Kralja u našem glavnom gradu i prijestolnici Kraljevine, godine osam stotina devedeset i pete, mjeseca oktobra. Izrezak iz *Narodnih novina* od četrnaestoga oktobra, gdje su bila štampana lica na previšnjem dvorskom objedu, a gdje je između onih grofova, prinčeva, dostojanstvenika i biskupa i presvijetli gospodin veliki župan Silvije plemeniti Liepach-Kostanjevečki bio isto tako jedno dostojanstveno lice, taj izblijedjeli novinski izrezak čuvao je kao jednu od skupocjenih relikvija s ostalim takvim rijetkostima u pojastučenoj kutiji od ljubičastog baršuna. Slika tog previšnjeg dvorskog objeda u velikoj dvorani banske palače ostala je Silviju Liepachu urezana u mozak neizbrisivo, i njegovo sjećanje ostalo je zapečaćeno tim fantastičnim događajem, kao vosak

previšnjim pečatnjakom s troslovčanim monogramom preuzvišenog carskog imena.

Uz Njegovo Veličanstvo lijevo sjedio je prejasni nadvojvoda Leopold Salvator u odori topničkog pukovnika sa znacima Zlatnoga runa, pa komorni predstojnik, konjanički kapetan plemeniti Szabadhegyi, pa Njegova Preuzvišenost kraljevski ugarski ministar predsjednik barun Bánffy, pa pravi tajni savjetnik, vrhovni dvorski meštar graf Pejacsevich, a s desne strane Njegova Preuzvišenost ban grof Khuen-Héderváry, pa pravi tajni savjetnik, ministar, Feldzeugmeister barun Fejérvári, i u slavnoj sviti grofova, guvernera, ministara, komornika, pravih tajnih savjetnika i vitezova Zlatnog runa, u uzvišenom krugu biskupa i predsjednika banskih stolova, krilnih pobočnika, vrhovnih meštara i dvorskih predstavnika, u onom sjajnom vijencu članova previšnje magnatske kuće i drugih, nižih zakonodavnih tijela, tamo kod previšnjeg stola, uz blistave zlatne zdjele i kristalne posude, sjedio je i veliki župan Silvije Liepach-Kostanjevečki, četrdeset sedmi po redu, između predsjednika kraljevskih ugarskih željeznica von Ludwiga i general-majora grofa Wurmbrandta, kao predstavnik svog lojalnog i vjernog županijskog koransko-glinskog tijela, pred previšnjim vrhovnim meštrom dvorske kuhinje grofom Wolkensteinom.

Između dva dvorska lova, ustrijelivši sto šezdeset i dva gnjetla, sedamdeset i tri zeca, tri divlje svinje i jednu košutu u Konopištu, car je otputovao na Markov trg, da bi se brzim vlakom vratio u Ischl, gdje je zaklao četrdeset i tri jelena i sedamnaest srna, a međutim je kao polubog i nadnaravna pojava dao svoju živu carsku ruku presvijetlom gospodinu Silviju plemenitom Liepach-Kostanjevečkom i, dotaknuvši svojom posvećenom pomazanom jeruzalemskom desnicom ovog plavokrvnog smrtnika, oduhovio ga i posvetio za čitav jedan život!

Sjedi gospodin Liepach-Kostanjevečki nad svojom baršunastom kutijom i prebire po dragim i skupocjenim relikvijama. Broj *Narodnih novina* s njegovim promaknućem na županijskog perovođu višeg plaćevnog stupnja:

Ban Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je imenovati

doktora Silvija Liepach-Kostanjevečkog županijskim perovođom.

Eto odlomka iz jednog davnog, mrtvog vremena, kada je mladi županijski perovođa Silvije Liepach stajao pred vratima tog života, kroz koji je sada prošao, kao kroz niz rasvijetljenih soba, i tako sada lista pismima i požutjelim novinskim izrescima, a sve je ostalo iza njega, kao sumrak iza jahača. Toga dana, dvanaestoga srpnja hiljadu osam stotina i osamdesete, po *Narodnim novinama* umrlo je u domaćim vijestima jedno novorođenče žensko, nekršteno, prezimenom Cerić, od majke služavke iz Mesničke ulice, a kako je dijete po nalazu gradskog fizika moglo biti zagušeno, služavka Marija je stavljena u pritvor, i to je u glavnom gradu kraljevine bio jedini događaj. Grof Uexhuell-Gyllenband-Cranensteeg, general konjaništva, doputovao je u grad i odsjeo u »Svratištu k caru«, a među onim potrošarinama, daćama i najamnim novčićima jedan županijski perovođa spremao se na svoju blistavu karijeru. A kada je bio imenovan velikim županom, *Narodne novine* donijele su čitav članak pod naslovom: Karijera doktora Silvija plemenitog *Liepach-Kostanjevečkog.*

Netom imenovani veliki župan županije koransko-glinske, doktor S. pl. L., rođen je trećega augusta 1856 u Zagrebu od oca Silvija plemenitog Liepacha veleposjednika. Svršivši pravne nauke u Beču, gdje je stekao doktorat, stupio je mladi doktor 1879 kao perovođni vježbenik k obstojaloj zagrebačkoj podžupaniji u političku službu, pošto je odslužio svoju jednogodišnju dobrovoljačku službu kod carske i kraljevske konjaničke ulanske pukovnije broj pet u Virovitici. Iste godine imenovan je podžupanijskim perovođom, godinu dana kasnije kotarskim pristavom, da bi godinu poslije bio imenovan županijskim perovođom višeg plaćevnog razreda, dodijeljenim Kraljevskoj hrvatsko-slavonskoj zemaljskoj vladi. Od toga vremena služio je kod Kraljevske hrvatske zemaljske vlade, gdje je imenovan perovođom prvog razreda, a 1889 tajnikom Zemaljske vlade. U tom svojstvu služio je sve do smrti svoga blagopokojnog oca, veleposjednika kostanjevečkog, kad su ga obiteljske prilike sklonile da se odrekne državne službe i da se posveti upravi svoga gospodarstva, koje je predstavljalo znatan i ugledan imetak. Previšnjim reskriptom od oktobra iste godine ta je ostavka Silvija plemenitog Liepacha uzeta na znanje. Kako je međutim smrću poglavitoga gospodina Lentulaja, opata i narodnog zastupnika

kotara lonjskopoljskog, ispražnjeno mjesto saborskog zastupnika, to se je gospodin doktor Liepach prihvatio ponuđene kandidature, te je na izborima godine 1894 od drugoga decembra jednoglasno izabran zastupnikom u Saboru Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Kao narodom izabrani narodni zastupnik (izabran jednoglasno od sedamnaest izbornika, opaska pisca), *pridružio se naravno Narodnoj stranci, gdje je u klubu počeo da igra jednu od istaknutijih uloga, naročito se markantno istaknuvši u istogodišnjoj proračunskoj raspravi. Uživajući još iz vremena svoje upravne službe zasluženi glas odličnog, korektnog i nadasve savjesnog upravnika, on je sada imenovan za velikog župana županije koransko-glinske, kao osoba naročitog povjerenja Njegove Preuzvišenosti Bana, koji je ovim izborom opet jedamput posvjedočio, da je neobično sretne ruke u odabiranju svojih glavnih suradnika. Presvijetli gospodin Liepach plemeniti Kostanjevečki stoji još u naponu snage, i svojim taktom, svojom neobičnom marljivošću i predanošću službi, on će na svome novom mjestu osvjetlati lice narodu kome služi i zemlji koja ga je počastila takvim povjerenjem.*

»Naročito se markantno istaknuvši u istogodišnjoj proračunskoj raspravi«, ta rečenica *Narodnih novina* bila je ona sitnica, koja je u velikožupanskoj karijeri gospodina Liepacha značila važan preokret. Za te iste proračunske rasprave donio je *Pester Lloyd* jedan članak s potpisom jednog l. p., to jest lonjskopoljskog veleposjednika - »von einem Grossgrundbesitzer aus l. p.«. Nije bilo nikada nigdje rečeno, ali se znalo, da je taj slovima »l. p.« signirani članak napisao kostanjevečki vlastelin, koji je tim člankom - osim svog ukrasnog pridjeva kao »spreman upravnik« - dobio još i indirektan naslov »priznatog autoriteta u ustavnoj nauci«. U tome toliko razvikanom i po jednim opozicionalnim novinama prevedenom članku gospodin veleposjednik Liepach razvio je svoje »ustavnoučenjačke« ideje ovako:

Mi živimo danas u politici o pukih fikcijah. Zovemo zemlju neku Hrvatskom, koja uistinu nije Hrvatska, koja ima to ime istom od konca prošlog stoljeća; zovemo drugu zemlju Slavonija, koja također nije Slavonija, nego koja je, otkako postoji Kraljevina Ugarska, isto onako ugarsko zemljište, kao što je Bihar ili Szabolcs: sastavni dio Kraljevine Ugarske. I s tim pseudonimnim zemljama vodimo pregovore kao država s

državom, prihvaćamo tvrdnje, kojih je ništetnost znanost već davno razložila, kojima protivslove isprave i zakoni i protiv kojih se buni naše pošteno osvjedočenje, osnovano na dokazima priznatih autoriteta iz ustavne nauke.

»Naročito se markantno istaknuvši« tako tim nepotpisanim člankom u *Pester Lloydu*, lonjskopoljski i kostanjevečki veleposjednik Liepach bio je imenovan velikim županom i vrata su mu se otvorila pred najvišim mogućnostima. Da nije postao podban, skrivila mu je njegova supruga Eleonora, koja je prigodom previšnjeg cerclea na građanskom plesu u Hrvatskom Sokolu ostentativno odbila da se oprosti sa svijetlom banicom Margitom Khuen-Héderváryjevom, uvrijeđena zbog aranžmana čitavog tog previšnjeg cerclea, kod koga je ona, kao supruga velikog župana i plemića i sama plemenita Somsich de Galdovo et Turócz, bila po svom subjektivnom uvjerenju zapostavljena u rangu za sedam mjesta. U kolu preuzvišenih, presvijetlih i visokorođenih gospođa, koje su pred Njegovim Veličanstvom trebale da predstavljaju elitu našega građanskog društva, gospođa Somsicheva stajala je po redu dvadeset i četvrta mjesto sedamnaesta, i kada je pristupila preuzvišenoj grofici Khuenovoj, da joj - kao banici - objasni taj očigledni nesporazumak, ova joj nije odgovorila ni riječi, nego je prešla preko njene interpelacije, kao da je uopće nije ni stavila. Stvar je bila jasna. Banica grofica Khuen-Héderváryjeva, grofica Khuenova, iz godine hiljadu trista šezdeset i prve, grofica lichtenberška i barunica novolembaška iz hiljadu petsto sedamdeset i treće, gospodarica Nuštra, Hédervára i Vicze, rođena grofica Teleky, carska i kraljevska patronatska gospođa od madžarske plemenitaške linije, priznate od kralja Sigismunda prije pet stotina godina, stoji na balustradi sa barunicom Ludmilom Teodorom Marijom Gabrijelom Inekeyevom rođenom groficom Deymovom, kćerkom češkoga grofa Franca Paula Marije Zaharije Antona Wenzela Deyma i grofice Marije de la Fontaine i d'Harmoncourt-Uverzagt, i s groficom Julijanom Drašković-Erdödyjevom, suprugom gospodara trakošćanskog, damom reda Velikog krsta sa zvijezdom i kćerkom komtura ad honores kraljevskog bavarskog reda svetog Jurja, Erdödyja Štakorovečkog, i tu pristupa k njoj

nepozvana »so eine hergelaufene Schlawoniterin, und spricht sie an, in einer Art und Weise«[1], da banica i nije mogla drugo nego da joj ne odgovori ni slova. Prije svega: red ovog primanja nije aranžirala preuzvišena gospođa banica, nego veliki meštar dvorskog ceremonijala, a zatim: »Was will diese Person, wer ist sie eigentlich, und was ist eine Obergespansgattin? Lächerlich!«[2]

Kada se poslije cerclea banica opraštala od prisutnih dama i kada je pristupila do »dvadeset i četvrte«, pruživši joj ruku, ova anonimna »dvadeset i četvrta« odbila je da se rukuje s groficom Margaretom, i tako je planuo skandal mnogo veći od spaljenja madžarske zastave.

- Ja sam bio četrdeset i sedmi, a tebi nije dosta ni da si dvadeset i četvrta, uzrujavao se Silvije Liepach, raspravljajući o tome događaju sa svojom ženom, osjećajući sasvim točno svoj brodolom.

Preuzvišeni gospodin ban, koji je velikožupanskim imenovanjem presvijetlog gospodina Liepacha »pokazao svoju neobično sretnu ruku u odabiranju svojih doglavnika«, svršio je s tim svojim doglavnikom poslije te scene vrlo brzo: veliki župan Silvije plemeniti Liepach vratio se na Kostanjevec na božične svetke i sa Kostanjevca se poslije više nije micao. Tu je doživio nenadanu smrt svoje supruge Eleonore Somsicheve oko Duhova pred rat (od upale slijepog crijeva), tu je preživio i svoga jedinca Silvija, koji je pao kod znamenitog konjaničkog juriša pred Rawom Ruskom godine petnaeste, kao poručnik carske i kraljevske Pete ulanske regimente. Dočekao je i to, da vidi jedne oktobarske noći polugol, u svojoj spavaćoj košulji, bez kaputa, u gaćama, kako »nekakvi barabe« pale njegov kostanjevečki krov, kako su došli »nekakvi demokratski korteši« i razdijelili »nekakvim barabama« njegovih četiri stotine jutara najboljih oranica i kako sada prtlja i kuburi na Kostanjevcu prezadužen, u neizvjesnosti, ne će li ga jednoga dana Jakob Steiner jednostavno deložirati i ne će li tako svršiti u grabi kao beskućnik. (Ona teza Filipove majke, da »ovi na Kostanjevcu računaju s njenom dvokatnicom« u ulici jednog dubrovačkog isusovca, nije dakle, po svemu, bila sasvim neosnovana.)

Silvije Liepach-Kostanjevečki nije se više snalazio među događajima i stvarima: shvaćanje životnog tempa polagano je prelazilo njegovu

snagu. Sanjajući tako nad svojim relikvijama i vrijednosnim papirima, on je gledao u blijedoplave tiskanice austrijske srebrne rente i u založnice austrijskog Kreditnog zavoda kao u igraće karte fantastičnih, dalekih i davno izgubljenih igara: "sve te velike i važne stvari danas su bezvrijedne kao izigrane igračke, i što će mu ti papiri s potpisima guvernera i ministara i dostojanstvenika jednog carstva, koji danas vise po ormarima u naftalinu, kao njegova magnatska surka! Koliko se on nagnjavio oko izgradnje velikožupanskog aparata osamdesetih godina, a gdje su sve one mase trabanata, udvorica, slugana, štrebera, aspiranata, kandidata i apsolvenata, koji su u gomilama prodefilirali kroz njegova predsoblja? U kakvim su se tminama ishlapila ona vremena, kada se nad onim kraljevskim prometom i prugama i cestama i uredima pjenio banski šampanjac, kada su se polagali temelji novom nagodbenom upravnom aparatu i kada su doista »nezainteresirani idealisti« htjeli da pridignu tu našu nesretnu »seljačku marvu«."

"Od kolere i od močvara i od poplave na jedan simentalski stepen. A zahvalnost tih krava i te bagaže? Da su mu provalili u dvor i zapalili krov! Eigentlich unfassbar!"[3]

Još kao mladi gentleman i bečki doktor osamdesetih godina, on je mnogo polagao na svoju garderobu. Njegov chesterfield s obrubljenim reverima padao je sa tri linije u struku vrlo vitko; karirane hlače, švedske šiljaste cipele, cilindar, sve prvorazredni bečki posao iz ruku najboljih krojača, sve je to ovoga mladog vlastelina isticalo (vrlo diskretno) kao čovjeka, koji ima smisla za naglašen ali nenapadan potez nošnje. Još i danas je njegov crni paletot iz onog vremena njegov najsolidniji odjevni predmet, a njegovi frakovi, njegov Wales-kamgarn-havelok, njegov peštanski salonrok, sve je to visilo vrlo uredno u ormarima i iznosilo se svake druge nedjelje na vjetrenje, premda je među tim krpama bilo i takvih, koje nije dodirnuo četrdeset godina.

Dolazeći tako gotovo svakodnevno u posjete svojoj prijateljici gospođi Latinovicz-Valenti (Filipovoj majci), u svom svijetlosivom sakou, sa svijetlim krem gamašama, sa štapom od ebanovine, bijelom kravatom i neobično sjajnim okovratnikom i manšetama, on je izgledao kao siva lutka iz čudnog starinskog albuma. Brižljivo

okupan, sasvim sijed, pomno obrijan, još prilično pokretan, on zapravo nije bio lice antipatično, ali Filip nije nikako mogao da se pomiri s njegovom egzistencijom. Prije svega, naslov njegove majke, madame Latinovicz-Valenti, izgovarao je stari uvijek neobično razgovijetno, polagano i ceremonijalno naglašeno, kao da izgovara nekakvo naročito otmjeno i društveno visoko istaknuto ime, očito naglašujući prezime Valenti, kao prezime njenog brata bečkog Feldmarschalleutnanta, koga je on svojedobno lično poznavao i u generalovoj se kući kao gost vrlo ugodno osjećao. A osim toga Filipu je izgledalo, da taj stari poznaje njegovu majku još iz onog mračnog biskupskog vremena, znajući tako o toj ženi mnogo više od njega i promatrajući je iz jedne, Filipu savršeno nepoznate perspektive. Sve je na tom starcu bilo još kako-tako pomadama i mastima prilično zalizano, osim ruku. Ruke toga čovjeka izgledale su doslovno osuđene na smrt. Neobično senzualne, grabežljivo i sebeljubivo uznemirene, ruke toga starog bonvivana pružale su se pohlepno za stvarima, kao da hvataju za životom iz mračnoga već predgroblja; kako je on proždrljivo grijao svoje već beskrvne dlanove na toploj plohi porculanske čajne posude, kako se neugodno doticao Regininih ruku (i u prisutnosti stranih ljudi), kako je strastveno frkao svoje cigarete i, oblizujući se, stavljao ih u svoj cigaršpic od slonove kosti, sve je to na Filipa djelovalo odbojno i enervantno. Njemu je zbivanje u toj kostanjevečkoj kući počelo izgledati sablasnim: tu se odvijala jedna igra nad grobovima i oko grobova, mukla i podmukla, sasvim mutna i nezdrava. Oko nekakvih dvokatnica, loših bečkih viceva, čajeva i večera, igra prikrivena i konvencionalna, koja je pod površinom napukla kao stara posuda, iz koje se polagano cijedi bolesna i gnojna ljudska strast. Stari dolazio bi u predvečerje, još za vrijeme toplog čaja, ostajući onda obično i preko večere do u kasnu noć. Tu se razgovaralo o sazivanju duhova, o pokornosti spram dragog nam Gospodina Boga, o nekoj izvjesnoj, kao višoj staračkoj rezignaciji, kojoj sve ljudske strasti i napori iz njene perspektive izgledaju prilično smiješni. Govorilo se o davnim mladostima i zabludama, o psima, o mačkama i o sluškinjama, o odijelima, o kuhanju i o koncertima. O važnosti pasje probave, o psima uopće i vrlo mnogo, a i o tome, kako je služinčad nezahvalna! O bolestima uha i grla, o neshvatljivim slabostima srca,

o sljezovim oblozima i o dijetama. Sve to učtivo prikriveno i lažno brbljanje trajalo je beskonačno jednolično, a kada bi ono dvoje ostalo samo u sutonu u Regininoj sobi, na njenom pliš-divanu, nad sobom bi se natkrilila duga i nepomična tišina. Vrativši se jednog predvečerja iznenada kući, Filip je prošao na vrtnoj strani pokraj majčina prozora, i kako je povjetarac u taj tren uznemirio zavjesu, on je u polumraku vidio svoju majku gdje sjedi na koljenima toga starca. Pozlilo mu je i još je isto veče htio da se spakuje, ali je onda ipak ostao. Počeo je samoga sebe da svladava u svojim pretjeranostima, a njegova prenadražena stidljivost spram tjelesnih dodira (pa i vlastitih) od početka mu je bila izgledala nezdravom. On se tako uvijek vlastitim razumom morao da prisili, da dotakne svojom rukom tijelo koje žene, s kojom bi stajao u intimnom odnosu, jer se takvih javnih dodira ruke bojao kao naročitih besramnosti.

"Glupo. I život staraca, kao i drugih organizama, nije ništa drugo nego otvaranje tijela i tjelesnog. To je nagon u čovjeku, koji nas goni za produženjem života! Za trajanjem! Za produženjem trajanja! Osuđivati te nagone kod staraca nelogično je, ako ih čovjek ne osuđuje kod mladosti!"

To je bilo razumno, ali inače, po svemu iznutra, on nikako nije mogao da se pomiri s tim starcem. A starac, osjećajući u tome neugodnom došljaku jednoga svog (eventualnog) protivnika, iskazivao mu je naročitu, šarmantnu blagonaklonost. Dva mjeseca pozivao ga je k sebi na kostanjevečki dvor, da mu pokaže svoje knjige, svoju zbirku oružja, svoje obiteljske slike koje bi trebale da se obnove, a on nije dovoljno upućen kako da se prihvati toga posla, i dva mjeseca Filip nije htio da se odazove.

Stari je imao jednu, navodno vrlo skupocjenu kopiju Palma Vecchija, a kako se našla u gradu prilika da je proda, ponovo je zamolio Filipa da dođe i da mu je procijeni. Prvi put od njegova povratka došlo je između njega i majke do vrlo žestoke (i gotovo neukusne) prepirke zbog te slike, a onda je popustio i zaputio se slijedećeg poslijepodneva u dvor.

Taj takozvani kostanjevečki dvor bio je simpatična barokna jednokatnica, sagrađena svojedobno na rubu šume kao stan

Cranensteegova upravitelja dobara, a Cranensteegov Kostanjevec, ogromna zgradurina od stotinu soba, stajao je od Liepachove kurije tri kilometra, podignut na jednom brdu kao tvrđava, sama za sebe, sa svojim mostom i tornjem te neobično širokim horizontom. Liepachovi kupili su tu gospodarsku zgradu sedamdeset i pete u vrlo trošnom stanju, ali obnovivši je i posadivši oko nje jablanove i breze, dali su toj jednokatnici sasvim pristojno lice: s peronom za kočije i s terasom na prvom spratu, ta je kuća izgledala kao kakav ljetnikovac u parku. Stari Liepach dočekao je Filipa šećući se pred nasadima ispred dvorca, objeručke, intimno, kao svog dobrog i dragog znanca, koji mu je tim svojim posjetom iskazao ne samo naročitu čast nego i neobičnu uslugu, i, pošto je sproveo Filipa kroz prizemlje (urešeno starim škrinjama i brokatnim prevjesima i crkvenim svijećnjacima), ispratio ga je na terasu. Tamo je Dominik servirao čaj sa slatkim vrhnjem, tortu od čokolade sa šlagom i dinje, i taj starac u izlizanoj svijetlosmeđoj livreji kavine boje, s ogromnim bijelim rukavicama, plosnatim kao stare kornjače, i ovaj drugi starac u svom svijetlosivom sakou, koji govori Dominiku Ti, a Dominik njemu Presvijetli, taj čaj i taj šlag i te dinje i ta dva starca, sve je to ispalo neizrecivo glupo. Palma Vecchio bio je naravno očajan, a i obiteljski portreti bez neke naročite vrijednosti: kič osamdesetih godina, slikan s pogledom unatrag, da bi se liepachovska loza prikazala što starijom! Knjižnica je bila potpuno bezlična i prazna, sa tri u kožu uvezana godišta *Ephemerides politico-statisticae Posonienses*, kao jedinom rijetkošću za naše prilike. Za jednu nijansu malko pretjerano naglašeno, gotovo svečano, uzeo je stari Liepach jedno u svinjsku kožu uvezano godište toga požunskog informacionsblata i, patetično rastvorivši jednu stranicu, naznačenu ešarpom od teške crvene moarirane svile obratio se Filipu: »Ako Filipa zanima jedan kuriozum, on je tako slobodan i ima čast da ga upozori, ne bi li posvetio pažnju na jednu za Liepachovu lozu tako važnu činjenicu, kao što je bila požunska objava, da su Liepachovi dignuti na čast plemstva godine osamsto i osamnaeste.«

Doista! Pod datumom od godine osamnaest stotina i osamnaeste dne petoga decembra, tu je bilo štampano ovo: MAJESTAS SSMA D. ANTONIUM LIEPACH AD EXC. CAMERAM HUNGARICO-

AULICAM RATIONUM CONSULTOREM OB PRAECLARA ULTRA 40 ANNORUM IN REGEM ET PATRIAM MERITA UNA CUM FILIO ITIDEM ANTONIO BELLICO CONCIPISTA IN NUMERUM R. HUNGARIAE NOBILIUM REFERRE DIGNABATUR.[4]

Na naslovnoj stranici toga požunskoga vjesnika, ispod sivog ocalnog otiska polunage simbolične žene u oblacima s knjigom i krilima na glavi, stajao je kaligrafirani potpis prvoga plemića od Loze Liepachovih, napisan guščjim perom, oštrim, neobično pedantnim potezom: *Antonius Liepach, nobilis in Monarcham et Patriam meratissimus.* Preko toga olovkom, sasvim izblijedjelo, po svoj prilici ženskom rukom, stajalo je: *Flossmann: Tombola potpourri. Seitz: Die Hexe von Boissy.*

"Glupo kao ovaj Tombola potpourri", mislio je u sebi Filip, promatrajući posivjelu štampanu vijest o liepachovskoj plemićkoj povelji, i nije znao što da kaže tom starom plavokrvnom vitezu, kome je sudbina odredila da bude jednim od posljednjih kavalira njegove majke.

Iznad bibliotečnog ormara, u zlatnom okviru pod staklom, stajala je tu na zidu kao oleografija u četvorobojnom tisku reprodukcija znamenite Benczurove slike: »A millenniumi Hodolat«, poklon staleža i redova Kraljevina Ugarske i Hrvatske i Slavonije i Dalmacije pred Njegovim Veličanstvom, madžarskim kraljem, prigodom proslave Hiljadugodišnjice Ugarskog Kraljevstva, u baroknoj dvorani budimskoga dvora. Između te rulje u magnatskim galama stajao je vitez Zlatnoga runa grof Khuen-Héderváry kao dvorski zastavnik Kraljevine, i u ljubičastom preljevu prelatskih i biskupskih plašteva, u poslastičarskom rumenilu brokatnih stijena i kardinalskih rukavica, u lelujavoj stravi stjegova, standarta i cilindara, isticalo se naročito blijedo lice blagopokojne Carice Jelisavete, u crnini, pod baldahinom, i upravo nedaleko od njenih nogu preko poda polegla je i Hrvatska Zastava u patosu hiljadugodišnjeg poklona pred Suverenima.

"Taj senilni gospodin ima u svojoj biblioteci Benczura, a sa mnom hoće da govori o slikarstvu", to je bila jedina impresija koju je Filip

osjećao negdje u sasvim dalekom i nejasnom predjelu svoga mozga; tako je prelistavao *Ephemerides posonienses*, promatrao nekakve tempera-motive na stropu i nije znao što da kaže ovom brbljavom starcu, koji ga je obasipao frazama i priznanjima »da je čitao jednu njegovu knjigu i da je doznao za njegov veliki londonski uspjeh, i da to nije mala stvar biti kontraktualnim crtačem jednog velegradskog dnevnika, a potpuno sam i goloruk progristi se u dalekom inostranstvu do takve pozicije kakvu je Filip uspio da osvoji u inostranstvu«.

Pustio je staroga da se tako muči od neprilike, nešto je i sam mucao, kao da govori s kakvim inostrancem, a onda je iznenada ustao i oprostio se od Liepacha, i sve je ispalo neobično nezgrapno i glupo. Idući kući, imao je u ustima neugodan tek, kao da je pojeo komad starog i pokvarenog mesa.

"Odakle su samo doputovali baš ovamo u Kostanjevec", razmišljao je Filip o Liepachovima, spuštajući se laganom serpentinom od šume spram vinograda na rubu ravnice, koja je već sva plivala u ranom ljetnom večernjem osvjetljenju. "Po čemu se ovakav stari siromah razlikuje mentalno od natcestara Hitreca, na primjer? Natcestar Hitrec ima u svojoj sobi pod tramom isto takvu zlatnouokvirenu sliku u trobojnom tisku, koja se zove: »Aus meiner Dienstzeit«. Da, taj ulaner, na bijeloj kobili, u modroj ulanci, s nalijepljenom svojom fotografiranom glavom, taj cugsfirer Hitrec von k. und k. Ulanenregiment No. 12 Tolna, taj natcestar u propnju na bijeloj kobili s izvučenom konjaničkom sabljom pod grbovima Carstva i zastavama carskim i madžarskim, to je jedna isto tako načinjena lutka, kao i ovaj njegov presvijetli veliki župan sa Benczurovom zlatnouokvirenom legendom u baroknoj dvorani budimskoga dvora. To je sve savršena tmina. I ta bi se tmina mogla rasvijetliti samo nijagarskim vodopadima i falangama nekakvih novih, imaginarnih lica, ali to ne bi smjeli biti Liepachi niti Liepachima slični plemići iz godine osamsto i osamnaeste. To je inteligencija koja zapisuje sebi Tombola potpourri, kao dragu uspomenu na nekakav umjetnički doživljaj, a ima starog livriranog Dominika i igra svoju ulogu kao da se nije ništa dogodilo u svijetu."

Čitavo veče čuo je još staroga Liepacha gdje mu govori, »kako se u

njegovo vrijeme upotrebljavala aromatische Karbolessenz kao univerzalno dezinfekciono sredstvo, kako je caherlin nestao iz prometa, kako je madžarski sistem županijske administracije bio najbolji administrativni sistem na svijetu, pak su Englezi i u kolonijama uveli - molim pokorno - taj madžarski sistem«, i tako se mučio još dugo u noć i nije mogao da usne. Već su se nad šumama stale javljati prve pjege svitanja i prepelica se oglasila u žitu, kada je bacio svoju posljednju cigaretu.

BILA je topla ljetna noć, u punoj mjesečini. Sjedio je Filip do ponoći u kavani »Kod Krune« na općinskom trgu, prelistavao *Daily Mail* i inostrane ilustracije, ispio svoj peti konjak sa sodom i plativši zaputio se u zelenu mjesečinu, u prostor. Osjećao je kako je lagan, kako dobro svladava zemlju pod svojim nogama i kako mu se ide daleko, u tišinu. Imao je tjelesnu potrebu da se udalji od svega ljudskog i da bude sam sa treperećim krošnjama i zelenim tihim daljinama. Jedamput davno, prije dvadeset i tri godine, jedne ljetne noći, isto je tako hodao sam, po ogromnoj bijeloj cesti, a rosa je blistala lijevo i desno od puta, kao staklovina. Bila je topla ljetna noć, mirisalo je sijeno, valcer su plesali dječaci s toplim bijelim djevojčicama. Mirisalo je sijeno, bili su svi pijani: od ljetne noći, i gusala, i polutmine, i mekanih djevojačkih stasova; mladost bistra kao kaplja, sama kao rosa u rosnatoj noći i lagana kao vjetar u noćnim krošnjama. Daljine su bile zelene, prozirne, žitke, a zvjezdano staklo tako usijano, tako fosforno, tako sasvim blizu kao pod rukom. I smijeh, i djevojački glasovi, i tamni obrisi gardedama, sve je to ostalo iza njega: mali grad s balkonima i bakrenim jabukama tornjeva i otvorenim prozorima, na kojima su lepršale bijele zavjese. U tangenti mesa, u zanosu topla tijela, u gibanju po bijeloj mjesečini, uz žubor potoka, uz šum crnih krošanja, gdje se čuo topao lepet krila, on se gibao u prostoru kao usijana gvalja tjelesnog nečeg u sebi, pun glazbe, pun tople blizine jednog dječjeg ženskog tijela, i sam još dijete u djetinjastom ushitu. Tako se otkinuo one noći u svoju fatalnu patnju, u svoj glupi roman s onom naivnom malom provincijalnom guskom, zbog koje je onda prolumpao maminu stotinjarku i proigrao čitavu svoju mladost!

"Kako je čudno to slijepo kretanje u nama, kako su ljudska tijela tajanstveni galvanski stupovi i kako se svi mičemo po nekim mračnim i neshvatljivim zakonima u svome mesu! Krene se tako nešto u onakvom sedamnaestogodišnjem balavcu, otkine se kao

sudbina, i jedna onakva mala mačka, posuta pjegama, onakva plitka, ograničena djevojčica postaje sudbinom, koju čovjek vuče sa sobom čitav život kao mlinski kamen!"

Odbio se tako u mislima od ceste, te hodajući uz potok, kroz mračnu i vlažnu guduru punu zapaha vlage i mokrog slapa, našao se na otvorenom proplanku na rubu hrastove šume. Tu je, u sjeni crnogorice, u sjeni ogromnih tamnih omorika, stajala koliba sa slamnatim krovom, sva bijela kao platno na tratini, obasjana punom mjesečinom, kao polivena vapnom.

Tu je stao. Sve je bilo u krugu nepomično i tiho.

Noćna tmina i osjetljivo lupanje srca u grlu od uznemirenog, uzrujanog hodanja. Kroz sasvim mrtvu zelenu tišinu, iz kolibe, ispod slamnatog krova, gdje je vonjalo kiselkasto po ogromnim kukuruznim hljebovima, po čađavim ćupovima i po dimu ispod strehe, čulo se otkucavanje ure. Tiho, jednolično micanje drvenoga stroja s teškim zarđalim gvozdenim češerom kao utegom na lancu.

Tik, tak, tik, tak.

Tišina i ugodno, mudro, dekadentno protjecanje vremena kao klokot klepsidre. Vapnenobijele četvorine stijena pod slamnatim krovom, dalek žubor potoka i lepet krila jedne ptice, što se probudila u krošnjama, sve je to stajalo pred Filipom kao ogromna, monumentalna emocija. U dalekim zelenim blistavim tkaninama zrele ljetne noći micala su se svijetla nebeska, a Filip je disao mirno i slobodno, osjećajući u svome tijelu sigurnu logiku toga kako mu kola krv i kako kipti u njemu usijano i svježe, neživljeno meso. Osjećao je kako polagano svladava u sebi svoju nemoćnu potištenost i kako mu se vraća emotivna snaga. Danas je, poslije duge stanke, opet naslikao jedno platno. Vraćao se o podne s kupanja na rijeci, kada je primijetio pred ogromnom okrečenom plohom jedne stijene, na suncu, okrenuto spram sunca jedno dijete, kako mu je sjena pala preko stijene, a dijete drži obje ruke vodoravno i svojim dječjim glasom nešto neartikulirano mumlja. Bio je strašan prizor, jer je odmah utvrdio da je dijete gluhonijemo, i to nerazgovijetno vikanje bilo je životinjski grozno. Držeći obje ruke vodoravno, to gluhonijemo dijete, više grlom nego sluhom, imitiralo je glas

svećenički kada pjeva pred oltarom. Ruke su se širile kao da blagoslivlju, ruke su se dizale kao sjena po zidu, kao neke čudne i neshvatljive zmije, tako su puzale te sjene po tom zidu, micale su se kao samostalna stvorenja što se miču gipka, sjenovita, začarana, a dijete je urlalo očajno, kao iza glasa, opsjednuto, suludo, oprženo od sunca, kao u bunilu sunčanice, i sve je bilo više grč nerava, padavičavo priviđenje nego stvarnost. Drhtao je taj životinjski gluhonijemi glas dječji na punoj svjetlosti, treperio je u bolećivim kolutima, širio se u krugu pred punim sjajem suncem polivene stijene, razlijevao se po prostoru, pod krovom, nad tornjem, nad drvoredom i kao dim se pušio pod nebom pritisnut suncem i sparinom. Tako opsjednut tim paklenim priviđenjem, Filip je došao kući, uzeo platno i naslikao to dijete kako urla na podnevnom suncu pred jednim bijelim zidom. Glas toga gluhonijemog djeteta mumljao je nad njegovim platnom kao napuklo zvono, no upravo to prljavo, zgrčeno, kretensko tijelo obasjano suncem, taj stravični grč pred nečim tamnim i gluhonijemim u nama samima i oko nas, to treperenje crvenih glasiljki u grlu gluhonijemog djeteta, to je bacio na platno s takvom neposrednošću izražaja, da se poslije i sam prepao demonske snage svoga vlastitog poteza. Ono gluhonijemo ždrijelo s malim crvenim mesnatim jezikom, ono slinavo micanje gluhonijemih usana i sluznica, ono besmisleno i slijepo mahanje rukama na suncu, a sve pred jednom kao sir bijelom stijenom, to je bio daumierovski motiv, ali mnogo teži od Daumiera! Nije ni ručao slikajući sve do bijele kave i, stojeći sada na mjesečini, u prostoru, među zvijezdama, noćnim pticama i treperećim krošnjama, njega podilaze trnci od uzbuđenja: iz njegovih tuba još teku boje, u njegovim živcima još ima snage i u krvi zanosa! Živi i osjeća, kako je dobro biti živ.

VRAĆALE su se emocije i dolazile jedna za drugom, kao ptice kada se vraćaju iz Egipta, u šumnim jatima. Sjedi Filip u sutonu (u slamnatom naslonjaču pred verandom), gleda u predvečernjem zelenilu lastavice kako kruže oko krova u strmim i smionim krivuljama i misli o tome, kako je život zapravo krvoločan i okrutan kriminal.

"I ta najidiličnija i ljudima tako draga ptica, čije gnijezdo donosi ljudima legendarnu sreću, a djeca već po pučkoškolskim pisankama pišu o njoj zanosne pjesme, ta mala crnokrila ptica, što cvrkuće oko naših tavana i naših tornjeva, ne razlikuje se zapravo ni po čemu od morskog psa. Njen, nama tako dragi i intimni cvrkut, tu, u predvečernjem zelenilu, znači zapravo stravičan signal u svijetu mušica, te ima stvorova, koji strepe pred njenim strelohitrim zamahom krila, kao mi pred tigrovim glasom kada se javlja iz prašume. I tako: neko neshvatljivo rikanje i plivanje, jedrenje, letenje i žderanje, u svemu i oko svega. Morski psi jedu tuninu, a tune se hrane malom ribom, a mala riba jede muhe, a lastavice jedu komarce, a komarci prenose zarazu, i sve se to prenosi i grize po sasvim čudnim zakonima, glupo kao Ezopova basna za djecu. I gljive rastu pod starim hrastovim krošnjama, a ljudi jedu te gljive i onda se grče po tri dana od otrovanja, kao šoštarova Anka što se otrovala u četvrtak i ne zna se, hoće li ostati živa. A krave su bedreničave, i sve je slinavo i šapavo, metiljavo i blatno, sve gnjije u močvari, i sve ima rogove i krzno i dlakavo je i kožom obraslo, samo čovjek stoji u tom životinjstvu gol i mramoran kao helenski kamen, s nekakvim svojim u prirodi nevidljivim i nepostojećim slikama o ljepoti svoga vlastitog tijela i o ljepoti tjelesnog oko sebe. Oko toga golog čovjeka neprekidno treperi nekakav neshvatljiv svetokrug metafizičkog nečeg u nama, i može se gledati na stvari jednosmjerno, uzročno, u krugovima slika koje se rađaju jedna iz druge kao talasi na vodi, kada je netko bacio kamen, a može se

gledati i nadstvarno, kao onaj stari toranj, što sada pjeva na Kostanjevcu svoju staru renesansnu pjesmu o kardinalima i o rimskim crkvama. A onda postoji još i panonsko blato i nad njim zrakoplovna linija: London-Bombay, onda postoji još u svemu tome i on, akademski slikar Sigismund Latinovicz, koji se prozvao Filipom, a potpisuje se Philippe i doputovao je ovamo svojoj majci trafikantkinji, a tamo dudak Miško vodi Sultana, bika natcestara Hitreca, koga je on spasao iz goruće štale, i sve je to prilično nejasno i zapleteno; ako (uopće) ima nečeg jasnog u tome zbivanju, to su slikarske emocije. Formalno svladavanje materije u emotivnim prijenosima, i drugo ništa!"

Sjedi tako Filip u sutonu, sluša rodu na susjednom dimnjaku kako klepeće kljunom kao kastanjetom, kako jasno odjekuju pastirski glasovi s potoka gdje se napaja blago, kako lastavice proždrljivo kruže oko dimnjaka kao grabilice, i osjeća u sebi prelijevanje tih životnih odraza, živo i zanosno. Kruže slike oko njega kao ptice i oko njegova pogrebnog raspoloženja i unutarnjih potištenosti, i oko vinograda i oranica, i šumskih parcela što gasnu u teškom, baršunastom zelenilu starinskog damasta i nestaju u smeđim tkaninama daljine.

Cestom, s onu stranu živice i plota, prošli su vinogradari sa špricom na leđima, a jednome je lula zasjala u sumraku neobično ognjeno, i zacrvenio mu se obraz kao da je skalpiran. Tiho i nečujno nestali su vinogradari u pepeljastoj rasvjeti sutonjoj; u teškim okorjelim opancima, sasvim pozelenjelima od modre galice, kao da su bakreni. Zeleni, bakreni opanci prolaznika, tiho odmicanje sjena u sivim koprenama sa crvenim odsjajem lula, to je ispred Filipa opet prošla jedna slika: jedan akvarel, malo prenježan, gotovo suviše ženkast u preljevima, ali neizrecivo bogat u boji, upravo prepun jedne bolećive ali goruće rasvjete. I sve je oko njega postajalo sve punije slikama: tri zrele breskve na zelenkastom, modrim cvjetićima obrubljenom tanjiru, na crveno-modro ispruganom stolnjaku, obasjane posljednjim rumenilom večeri: paleta bogata koja se gasi u predvečernjem zlatu smiraja. Ustalasane ploče zrelih usjeva na talasu vjetra, kao vibracija tkanina u vodoravnom talasanju, na suknu zagasito tihe, beskrajne vedrine. Krvave ribe, sa neobično

crvenim škrgama, ispred zelenkaste stijene, na zdjeli od starog posivjelog cinka, pokrivene sivim i mokrim listom prljavih vlažnih novina, te se još razabiru rastopljeni natpisi prljavih, crnih okomitih hijeroglifa. I lišće, i granje, i perspektive s bogatim zavjesama sunčanih dana; tihi životi na ispranim stolnjacima, micanje blijedih i bolesnih lica, rasvjete i tišine sutonje, sve je to bilo previranje slikovitosti, a kroz sve to kao kroz zlatno-srebrnu koprenu osjećala su se dva plava uznemirena ženska oka. Ženu je njušio iza svega toga nemira Filip, svim svojim čulima osjećajući, kako to preobilje emocija u njemu budi žena, svojim nervoznim prstima, lomnim stasom i čudnim, neshvatljivim živim pogledom.

Od početka, još od najranijih dana njegove mladosti, žena je bacala Filipa iz najmračnijih potištenosti u ekstazu i iz suludih zanosa u očaj, i on bi puzao na rubu samoubojstva, zgažen i sasvim slomljen kao zgažen puž bez kućice, slinav i blatan i ranjav. Jutarnje mise, pričesti i ispovijedi onih davnih i nestalih kaptolskih dana, sve je bilo natopljeno snatrenjem o ženkama, kao djevojački spomenari mirisima pletenica i maćuhica. I one davne pričesti i ispovijedi bile su već prva svetogrđa i laži, jer se u njima prešućivao najveći smrtni grijeh: zapjenjeno snatrenje o djevojčicama, grešno suludo snatrenje o tjelesnim dodirima i o užicima, koje ta neshvatljivo tajnovita stvorenja skrivaju u svojim krilima. I službe božje i večernji blagoslovi, kada su ti mali ministranti gospodnji mahali srebrom kadionica i nosili zlatnosvilene baldahine i crkvene zastave, sve je to još onda bilo ispretkano bludnim snovima o najvećim tjelesnim tajnama, i te su tajne kao otrovnice puzale po prvim knjigama, po svetim slikama i u prvim intimnim razgovorima po sakrivenim zakucima iza stijena i štagalja. Biskupska crkva i njene sjene, tornjevi kaptolski i zvona blagdanja, između Korizme i Kvaternog Posta, a sve u gnojnoj ravnici, govedarskoj, blatnoj, s njuškama blaga gospodnjeg i grajom marvinskih sajmova, a kroz sve to promiču mali gimnazijalci, sa potajnim izrescima iz kalendara i tajanstvenih molitvenika: tu đavolska prikaza u bludnom klupku s vještицama, tamo zlatovlasa Venera u faustovskoj retorti ili divan akt u trobojnom tisku, ukraden ne zna se gdje i iz kakvog zaključanog ormara, snivajuća gola boginja s labudom, a ruku drži svinutu

neizrecivo zavodljivo ispod pupka.

U preobilju seljačke barbarske ravnice, između gomila kupusnih glavica, tikava, graha, riba, mesa i slanine, u naslagama masnog krvavog svinjskog mesa debelih masnih ribetina, zelja, janjetine, sala, masla, jaja i živadi, živi jedan mali gimnazijalac, koji čitave dane čeprka i traži po pijesku na obali rijeke, ne bi li mu sreća dala, da i on nađe u naplavini i blatu kakav mali brončani rimski kip Afrodite, što spava s uzdignutom rukom iznad bujne frizure. (Jedan je Filipov drug našao golu rimsku Afroditu u pijesku kod kupanja, i to je bio najveći događaj u analima biskupske gimnazije za posljednjih pedeset godina). Čitava atmosfera oko trafike bila je nezdrava, naročito u tjelesnom smislu, te se u nervoznom djetetu, sklonom već od naravi tjelesnim nastranostima, morao taj dodir s ogromnim i mračnim pitanjem tjelesnoga u njemu utanjiti i raznježiti do najtrepetljivijih nemira. Već samo osnovno pitanje, tako delikatno, a tako i neizrecivo zamašno, koje ga je mučilo čitav život, a koje nikada nije imao snage da odlučno postavi, te je za njega ostalo sve do danas neriješeno: tko mu je zapravo otac? Neugodan pramen mirisa duhana iz trafike u Fratarskoj ulici obavijao je sva ta čudna i nejasna zbivanja između njegove majke i raznih prolaznika, na divanu iza zavjese i paravana, što su mu ostala neshvatljiva i nepoznata, zamatajući te tjelesne tajne iz dana u dan sve to misterioznijom koprenom. Oči čitavoga grada, te uznemirene i sitničave oči čitavoga maloga grada nad mračnom i sivom trafikom, nad njegovom majkom, a naročito nad njim, kao djetetom bluda i grijeha, sve je to u Filipu razvilo čudne i bolećive priklone upravo spram toga bludnog i grešnog u nama, tako da je onaj njegov javni bijeg u javnu kuću na kraju Krajiške ulice bio provala jednog jakog karaktera, koji hoće da se pred svima zaprlja blatom iz prkosa. Oko crkve i biskupskoga grada plaze sjene klerika, fratara, opatica, crne se pojave javljaju i nestaju sa biskupskog pločnika, a njegova majka Regina sjedi za trafičkim pultom i trguje cigarama i žemljama, ulaze kanonici, oficiri, kancelisti, kočijaši i razgovaraju s njegovom majkom na način koji Filipa neizrecivo vrijeđa, te ne zna jesu li sve te glasine oko njegove majke paklene izmišljotine ili istina?

A poslije, za onih mršavih i gladnih dana oko pete gimnazije, u

biskupskom sirotištu, na stjeničavoj postelji, sa žednim i suhim grlom, čitave su noći prolazile u besanicama, pune trzaja i bunila. Sivozelenkaste stijene, teške rešetke na okovanim prozorima, crna lakirana raspela s bijeloružičasto oličenim likom Spasiteljevim i čitavi nizovi drvenih svetaca po hodnicima (svetaca nezgrapnih u svijetloplavim togama i crvenim plaštevima sa papirnatim cvijećem u ruci), a Filip leži budan, gleda dosadno i jednolično potitravanje kandila na stropu i sanja o Reziki. Jedina svijetla pojava u čitavoj toj smrdljivoj kući, punoj mučenja i stjeničavih postelja, bila je Rezika. S jakim, nabreklim, kao natečenim, crvenim, mesnatim bosim nogama, Rezika je sa šuštanjem svoje podsuknje i crvenim, iznad lakata zasukanim, ispucanim, masivnim rukama bila san čitavog sirotišta; a pročulo se od prošlogodišnjih maturanata, da nije nesklona ljubavi, te čovjek ne zna gdje ga čeka sreća? "Trebalo bi eventualno riskirati, prokrasti se u blagovaonicu, a kroz blagovaonicu spustiti se liftom, tim pustolovnim putem moglo bi se do Rezikine sobe." Tako je ustao, bosonog, nečujno, odšuljao se do blagovaonice u prizemlju, gdje je kraj ulaznih vrata na zlatnoj konzoli blagoslivljao pitomce biskupskog sirotišta drveni sveti Josip. Hladna i prazna, sa stolovima od meka drva, s prljavim stolnjacima polivenima grahom i prežganom juhom, s razbijenim solenkama i beskrajnim redovima tanjira nanizanima tu već za sutrašnju juhu, blagovaonica stajala je prazna i tamna. Stolac što ga je srušio odjeknuo je glasno, kao srušeno klecalo u crkvi, s muklom i dugom grmljavinom. Tišina. Izvana, iz daljine, čulo se kako negdje plače parostroj na otvorenoj pruzi. Tu su stajali redovi dugih stolova pokriveni bijelim stolnjacima kao lijesovi, a lift je bio zaključan. Kroz pukotine drvene kutije probijala je svjetlost: opatice su već ustale i u kuhinji spremale đačku prežganu juhu.

Svitalo je. Kakve su ono bile glupe, jalove melankolije jednog zapaljenog dječjeg srca, zaključanog u sivoj smrdljivoj zgradurini. Tamo su jeli raskuhanu govedinu (i štakore bi našli u varivu i stare čarape), ogromne plohe dvorišnih zidova bile su polivene kišom, pokvareni žljebovi plakali bi čitave noći, pjege vlage i plijesni puzale su po svodovima prizemnih učionica, gdje su se pušile žute čađave petrolejke, a kao što je onda sanjao o djevojačkim glasovima,

kretnjama, šeširima, pletenicama na neke nedohvatljive daljine, tako je ostao glup do danas. Svi njegovi tjelesni zanosi ostali su nestvarni i uglavnom neostvareni! Sanjati o ženama moglo se u samoćama, po toplim posteljama, ali pri svakom stvarnom tjelesnom dodiru Filip je imao neugodan osjećaj buđenja: u hladnu smrdljivu sobu ustati neispavan i gol, pospan i umoran skakati preko golog kamena, a cijelu noć svirao je vjetar oko zgrade iza zidova, na žicama i po gromovodima. U pari rezanaca ili nad škafom mokra rublja, nemirna kao prikaza, nedohvatna a živa, kroz koprenu polusna, tu je još s njim bila topla Rezika, a sada dolazi stvarnost: dugi hodnici obavijeni mirisom prežgane juhe, prokleta prežgana juha sa suhim crnim kruhom, žalosna jutra, kada je polja prekrio mraz, a Filipa tjeraju na ranu misu, u hladnu crkvu, gdje se dah dimi u gustim loptama i smrzavaju se dlačice u nosu, a sveta se voda sledila u škropionicama. Tu će klečati na hladnom klecalu i poludremovan u kacenjameru jedne bunovne noći prepisivat će matematske primjere, smrznutim prstima, na svijetlu oltarske svijeće. Tajna mesa, nezdrava tajna mesa u gnjilim dječjim tijelima, vani pada mokar snijeg, a iz matematike ga čeka siguran popravak!

STARI Liepach dao je južinu u počast svoje drage prijateljice grofice Orcyval i na tu južinu bila je pozvana i Kazimiera Latinoviczeva sa svojim sinom, a Filip se na najveće začuđenje svoje majke odazvao. On je znao da je pozvana na taj neobično otmjeni sastanak kostanjevečke elite i gospođa Ksenija (kasirica »Kod Krune« ili, kao što ju je sam vlasnik kavane Steiner zvao, »virtšafterica«), Bobočka Radajeva, rastavljena supruga ministra Pavlinića, koja je kod kavanara Steinera preuzela mjesto kasirice prije nekoliko mjeseci. Ta gospođa Ksenija, sa svojom prosjedom kosom, promuklim altom i svijetlim, djevojačkim, vedrim akvamarinskim očima, bila je glavni razlog da Filip nije krenuo iz Kostanjevca još odmah na početku. On je o toj ženi čuo od sviju Kostanjevčana toliko zla i skandala (kako je upropastila nekoliko banaka, kako je uništila i onemogućila svoga supruga ministra Pavlinića, kako je ona jedina kriva što je njen posljednji ljubavnik, advokat Baločanski, pao u zatvor, a Baločanskoga žena se onda bacila iz drugoga kata), da ga je ta tajanstvena, uvijek u crno obučena kasirica počela zanimati. Upoznavši je, njemu je prijalo dolaziti u »Krunu«, razgovarati s njom o najobičnijim svakodnevnostima i disati u njenoj blizini. Njen blagi akvamarinski pogled unosio je u njega neki naročiti mir, tako da mu je sjedenje u »Kruni«, prvi stol uz kasu, s *Daily Mailom* i cigaretom, postalo svakodnevnom potrebom. Na ovu liepachovsku južinu u počast stare Orcyvalove (Ksenijine daleke tetke po majci) gospođa Bobočka je sama upozorila Filipa i zamolila ga neka dođe, da bi se tamo sastali i da će joj time učiniti veliku uslugu. Bilo je pozvano mnogo Filipu nepoznatih ljudi, a od sviju najglasniji bili su Liepachov nećak Tassilo plemeniti Pacak i kćerka Liepachove sestre Eleonore, Medika, udovica artiljerijskog majora. Ta Medika u svakoj drugoj riječi toliko je nametljivo naglašavala svoju obiteljsku pripadnost velikožupanskom imenu ujaka Liepacha plemenitog Kostanjevečkog po liniji svoje visokorođene majke, da je to s jedne strane bilo smiješno, a s druge neugodno. Za nju je pojam

Liepachovske Obitelji bio u tolikoj mjeri u svakom smislu impozantan, kao da bi pripadnost toj organizaciji garantirala, u najmanju ruku, jednu, izvan svake sumnje, oklopljenu sigurnost, kako se tu pod zaštitom liepachovskog imena živi u sjeni teških i okovanih, dvostruko izoliranih gvozdenih blagajna, krcatih zlatom. Od prirode prilično slabo nadarena, ona je živjela još uvijek u sjeni svoje mame, gospođe Eleonore, koja je o liepachovskom stanju imala sliku iz osamdesetih godina: sve su probave u redu (od gospode, od mačaka i od pasa), izgleda za neka naročita pitanja uopće nema, vinograd je urodio dobro, dimnjaci su čisti, a pivnice pune! Crna kava se pravilno kuha u kafemašini. Dominik je priredio domino i karte na crnom stolu, pridolaze nova djeca s modrim liepachovskim očima, doskora će biti svatovi, a za mladog županijskog perovođu Silvija svi su izgledi da postane barun. Zar može biti ljepše perspektive?

Grofica Orcyval (koju su tu pod liepachovskim krovom - ne zna se zašto - zvali kuzinom), rođena de la Fontaine-Orcyval et Doga Ressza od žabokrečkih de la Fontainea, centar toga kostanjevečkog kruga, stara dama od skoro sedamdeset godina, držala se još uvijek dobro i nitko živ ne bi rekao, da joj ima više od pedeset! Bivša gospodarica na majoratima galgócz-tarjanskom, szőllős-monyoro-kerečkom i sárga-sómlóvárskom, vlasnica dvorca i imanja žabokrečkog, pesničkog i grabarskog, nasljednica grada kisasszony-fabaranjskog i donjovaradinskog, ta histerična starica danas je ostala na ulici i putuje kao beskućnica po južinama, konverzirajući s kavanarom Steinerom i trafikantkinjom Reginom kao sa sebi ravnima, ali ipak, intimno u sebi, savršeno izolirana od svega tog pučkog blata, svojom unutarnjom kisasszony-fabaranjskom izolacijom slavnog stoljetnog grba de la Fontaine et Orcyval.

Primivši iznenada neka hitna pisma iz New Orleansa (kamo je još prije godinu dana poslao svoje nacrte za prozore jedne katedrale, a sada je stigao glas da su nacrti primljeni, te je valjalo odmah odgovoriti), Filip je malo zakasnio na tu južinu i tako stigao upravo na nedostojnu i prilično neugodnu scenu.

Već se dulje vremena šaputalo među kmetovima kostanjevečkim, da stari grof Uexhuell-Guillenband-Cranensteeg obilazi po

kostanjevečkom gradu, a u posljednje vrijeme vidjeli su ga oko liepachovske kurije. Jaga, mlada djevojka od devetnaest godina, pomoćna radnica u Liepachovoj vrtlariji, vidjela ga je prošlu noć, kako je prošao pokraj staklenika, pak su je na zahtjev grofice Orcyval pozvali, da im ispriča, kako je to bilo. Grofica se za to naročito zanimala, jer je taj grofovski duh bio njen »onkl«, i nju je dražilo da čuje nešto o prekogrobnim doživljajima svoga dragog pokojnog »onkla«. Filip je stigao upravo na salvu ogromnog smijeha, kada su se svi od srca glasno nasmijali Jagi, koja je stajala u krugu gospode sva crvena, zbunjena, na rubu plača, od sramote i podsvjesnog osjećaja nemoćnog stida. Oborivši pogled i gužvajući svoju pregaču objema rukama, Jaga je ponavljala nervozno da ona ništa ne zna, ali da je sigurno, da je ona grofa vidjela i da drugo ne zna da kaže nego da je gospodina grofa vidjela svojim očima.

- Man müsste sie fragen, wo sie ihn gesehen hat! Sie soll uns genau angeben, wo sie ihn gesehen hat,[5] javila se stara nećakinja toga grofovskog duha Guillenband-Cranensteega svojim visokim piskutljivim glasom, kao krepavajuće pile.

A Tassilo plemeniti Pacak, nećak velikožupanskog kućedomaćina, savršeni lawn-tenisač, osvajač žena, plesač i ljevičar, preuzeo je u tom veselom događaju neku vrstu uloge tumača između mucavog i zbunjenog medija Jage i ovog visokopoštovanog gospodskog društva. On je stajao tik uz Jagu, držeći je za lijevu ruku, da Jagi bude lakše pri tome ispitivanju:

- Prosim vas, Jago, bute spametni! Mi bi šteli znati gdi ste vi vidli pokojnu ekscelenciju? Otprilike da nam rečete gdi je to bilo? Pri glashauzu, pri kapeli, vu dvoru, na ganku, gdi otprilike?

Jaga nije znala da navede ni jedan momenat. Ona je ostala pri svojoj prvoj formulaciji:

- Prosim ih, milostivi gospone, ja sem z mojimi očmi vidla Njihovo Gospodstvo, kak sad njih, ter im drugo povedati nemrem! Kak duha gledati treba, to ja nemrem znati. Kak se to dela, naj se skerbe spametneši ki razmeju!

- Was sagt sie, ich versteh' sie kein einziges Wort[6], opet se javio

grofičin glas, a njena se grlena jabučica maknula pod crnom baršunastom pantljikom, kao da joj je tamo pod kožom nešto živo, pak se miče.

- Sie kann nicht wissen, sagt sie, wie man Gespenster schaut! Sie hat den seligen Grafen gesehen, aber wie man Geister eigentlich schauen soll, für das sollen sich kümmern, die solche Sachen besser verstehen![7]

- Možda bi bilo dobro da nam opiše kostim pokojnoga grofa, javila se sto i sedam kila teška supruga općinskog liječnika, sva crvena od treme, što i ona sudjeluje pri tome duhovitom događaju.

- Jaga, čujte me, prosim vas, gospoda bi štela znati, da nam velite, kak su pokojna ekscelencija bili oblečeni?, sagnuo se Tassilo plemeniti Pacak spram Jage i ljubezno je uštinuo sa dva prsta za podbradak.

- Imeli su dugi surtuk z rukavi, a črlen kak pomagranate, branila se Jaga nemoćnim i sapetim kretnjama, da se otme Pacakovoj nametljivosti, a nije znala kako da ga se riješi.

Grofica je opet nije razumjela ni riječi. - Ich verstehe sie kein Wort[8]. I kao da je gluha, njen piskutljivi glas samo je povećavao Jaginu nervozu. Vidjelo se, da se Jaga počinje osjećati krivom što ne zna njemački.

- Eine Art granatapfelroten Mantel hätte er gehabt mit Ärmeln, Gräfin[9], okrenuo se Tassilo spram grofice s takvom slinavom gestom (dostojnom jednog provincijalnog učitelja plesa), da je Filip, koji je od početka promatrao taj događaj prilično hladnokrvno, osjetio potrebu da stupi iza jorgovana i da ispljuska tog blesana. I stari Liepach se već uzrujao.

- No dobro, Jaga, to je dobro, to ste nam već rekli, sad bi samo šteli znati, gdi je to otprilike bilo, gdi ste vidli pokojnog gospona?

- To ja nemrem znati, milostivi gospone! Ja sem z mojimi očmi vidla Njihovo Gospodstvo, a se je najemput tak kmično postalo, kak da je kašni hmajni ajngel preletel ili pozoj, a se mi se vidi, da je to bilo pri vugorišču! - Wenn wir nur wüssten, was eigentlich dies

unglückliche vugorišče bedeuten soll[10], preokretala je svoje ljubazne oči Medika Liepach Rekettye de Retyezátova, kao da nikada nije čula za tu nesretnu riječ i kao da nije odrasla na tom istom vugorišču!

- Eine dumme Gans! Von der werden wir nicht gescheiter[11], uzrujao se sada glavni govornik i tumač ove spiritističke seanse, Tassilo plemeniti Pacak.

- Jaga, znate kaj ste vi, vi ste jena kmična i bedasta guska, pozoj vas vaš stvoril hmajni! To smo već jenkrat čuli da je bil črlen i hmajni i da je letel, ali gdi je letel, to bi milostiva grofica šteli čuti, je li razmete?

- Pri vugorišču, prosim ih, milostivi gospone!

Filip nije mogao više da se svlada i, osjećajući da je zapravo deplasirano da se on miješa među te bornirane papige, čista simpatija za tu, od stida znojnu i rumenu djevojku njega je potakla i on se umiješao u tu glupost temperamentno i neposredno. Kako je stupio iznenada i neočekivano iza jorgovana, sve je ispalo oštro i mnogo odrešitije, nego što je on bio odlučio.

- Ja mislim, gospodo, da nema smisla da dalje gnjavite ovu siromašnu djevojku! Konačno, ona nije kriva, što gospoda još uvijek vjeruju u duhove! Teško je o prekogrobnim pojavama davati podatke za policajni zapisnik, a ovo, što se s njom stvara, jedno je vrlo neugodno preslušavanje!

Nastalo je iznenađenje, pa kretanje, pak radosno domahivanje, čuđenje i klanjanje, upoznavanje, rukovanje, i tako su se svi sa starim Liepachom složili u tome »dass dieser Menschenquälerei wirklich schon genug wäre, und das es allerbeste wäre das Mädel wegzuschicken«[12].

- Baš mi je drago, maestro, da ste me riješili ove situacije! Baš ste mi učinili veliku uslugu, objeručke ga je prihvatio stari Liepach, prikazujući ga nepoznatim damama i vodeći ga do gospođe Ksenije, »svoga kumčeta, svoje mezimice«, koju je držao na krstu, »svojim vlastitim rukama«, i koju voli kao »svoje vlastito dijete«, i tako se Filip našao uz Kseniju, a bilo mu je sve neizrecivo neugodno.

- Jago draga, od vas se nismo niš navčili! Bu vas Dominik otpelal, fala vam lepa, od vas čovek niš doznati nemre! Hote lepo sad z Dominikom!

- Fala njimi, presvetli, ljubim im ruke ponizno, em znaju kak je! Ja sem rekla se kak sem vidla i znala! Kistijand im ponizno!

Gledajući za Jagom, kako nestaje u Dominikovoj pratnji iza jorgovana, stari Liepach nije mogao da zaboravi one strašne oktobarske noći, kada je sakriven u grabi, u gaćama i košulji slušao kako mu »muži« razbijaju stan, kako zveče razbita stakla, a ispod krova suklja gorući dim. Nije bilo dana, da se nije nekoliko puta sjetio tog neugodnog prizora.

- Ja, ja, das ist unser »liebes«, »gutmütiges« und »intelligentes« Volk! [13] A kada dođu na čovjeka s kosama i sjekirama, to se onda zove »sloboda« i »demokracija«! Zu blöd eigentlich, wo man leben muss! [14]

Njegov nećak Tassilo Pacak osjetio se odmah od Filipova nastupa ugrožen u svom liberalizmu. On je u ovom krugu važio za nekog pustolovnog socijalnog prevratnika i ljevičara, te je imao potrebu da se pred ovim strancem »socijalno« odredi.

- O tim stvarima je naravno prilično teško govoriti akademski, dragi onkl, zar ne? A ako se pravo uzme, u okviru svoga veltanšaunga, ta Jaga i nije tako glupa, kao što se čini. Svakako, jedno treba bezuslovno razumjeti: ona je govorila s nama kao s inostrancima. Eigentlich zwei Welten und zwei Sprachen, die nebeneinander reden![15]

- Tako je, das hast du sehr gut gesagt! Zwei Welten und zwei Sprachen![16] I to je, vidite, gospodo, što u moju glavu zapravo ne ide i što ne će ići dok sam živ: da bih ja, na primjer, s ovom božjom mužačom bio jedno! Kakve glupe fraze o jednakosti? Was für ein demagogischer Schwindel![17]

I grofica Orcyval je mislila da je potrebno da progovori poslije stanke.

- Ich meine, das alles über meinen seligen Onkel hat sie ausgedacht. [18]

- Ali, obratno, puk gleda sablasti! Plebs živi u petnaestom stoljeću! Onda su ljudi još bili vrlo intimni s duhovima! Ja apsolutno vjerujem, da je ona vidjela pokojnoga grofa. Ona se samo nije znala pred nama izraziti! Između nas leži najmanje četiristo godina i prilično je - čini se - daleko sa jedne na drugu obalu!

Slušajući ovog snoba pokraj sebe, kako govori o puku i kako s naročitim naglaskom upotrebljava riječ »plebs«, osjećao je Filip kako mu nadire krv u glavu.

"Konačno! I on sam mislio je o tom istom »plebsu« na isto takav aristokratski način, i on sam svakodnevno osjećao je između sebe i toga »plebsa« distancu i veću od četiri stotine godina, a sada se najedamput osjetio postiđen: do vraga, kako je moguće, da bi on isto mogao da misli o tim pitanjima kao i ovaj snob? On doduše ne osjeća sebe odvojenim od Jage na socijalnu distancu, on ne pridaje riječi »plebs« nikakav socijalni prizvuk, no pokraj svega moglo bi biti, da su to dva snobizma, ali - nažalost - dva neobično slična snobizma!" Osjećao je kako mu se nalila krv u glavu i kako mu na vršcima prstiju izbijaju kapljice znoja. Pod njim počeli su se otvarati ponori!

Doktor, glupi kratkovidni doktor, govorio je svojim dubokim gušavim baritonom, kako je to posve naravno, da Jaga nije ništa vidjela!

- Prekjučer je bila godišnjica grofove smrti, govorilo se o tome među slugama, tipična asocijacija i ništa drugo! Konačno Jaga konkretno nije znala da kaže ništa! Ni gdje je to sve bilo, ni kako je to izgledalo!

Obratno od doktora, Tassilo plemeniti Pacak bio je uvjeren, da je Jaga grofa doista vidjela!

- Da li kao asocijaciju ili materijalno, to je sporedno!

Ona se samo nije usudila da grofu pogleda u lice! On to može savršeno dobro da pojmi: kad običan smrtnik vidi kakvoga mrtvoga grofa gdje šeće po svom parku, prirodno je da sklopi oči i da pobjegne! S mrtvim grofovima ne mogu obični smrtnici voditi konverzacije! Da bi čovjek mogao da konverzira s mrtvim grofom, treba da je u najmanju ruku pretplaćen na Gotha-almanah!

- Sie machen immer dumme Witze, Herr von Patzag[19], osjetila je grofica potrebu da se umiješa, čuvši da je gospodin plemeniti Pacak spomenuo Gotha-almanah.

- Das sind keine Witze, Gräfin! Mein heiliges Ehrenwort![20] Ja vjerujem, da je Jaga vidjela pokojnoga grofa! Grof Uexhuell nije za Jagu obično građansko lice, od koga se može kupiti sedamdeset rali oranice; kada ovakva Jaga vidi jednog Uexhuella, ona se od smrtnog straha prekrije rupcem preko glave. Za Jage (nažalost) nisu grofovi Uexhuelli nikakav vic! Uexhuelli su Jagama sjekli uši kroz pet stotina godina! Das muss man verstehen, meine Herrschaften![21]

- I onda si upravo ti pozvan da braniš te Jage pred historijom, zar ne?, uzrujao se presvijetli veliki župan, kućedomaćin gospodin Liepach, tako da mu je krv jurnula u glavu, a u sljepočicama mu počelo udarati i u svim kucavicama kao bat.

- Je li? Upravo tebe je historija odredila za Jaginog advokata, zar ne? Du bist der einzige, der die Arme versteht?[22] Ti si tu i bio najarogantniji spram nje. Djevojka je posve normalno govorila, dok je ti nisi prvi zbunio. Ti u razgovorima uvijek briljiraš tom svojom pišljivom demokracijom, a u praksi ispreskakuješ ljude spram dolje, da i meni postaje često neugodno. Geh, ich bitte dich![23] Dominik mi se, na primjer, već dulje vremena tuži, da ga tituliraš kao gospodina doktora! Und das ist auch vielleicht nach deinem demokratischen Rezept, was?[24]

- Pardon, oprosti, Dominik i mene titulira kao gospodina doktora, premda sam ga već hiljadu puta molio da me poštedi tim svojim »glupavim doktoratom«. Ja nisam nikakav »doktor«, moja građanska oznaka nije nikakav glupi »doktorat«! Das hat Adolf Loos sehr gut bemerkt, dass dieses ins achtzehte Jahrhundert passende Doktortitulieren gerade so blöd ist, wie wenn man einen Schuster mit: habe die Ehre, Herr Schuster, begrüssen würde![25] To sve spada u staru kramu, gospodo!

- Der Loos, der ist ja ein verrückter Kerl[26], pobunila se grofica de la Fontaine-Orcyval protiv Loosovog autoriteta, u čitavom krugu vjerojatno jedina, koja je čula za ime toga »verrückter Kerla«!

- Dominik ima pravo da se buni protiv tvog postupka, moj dragi! Posluga nije zato na svijetu, da joj se ljudi rugaju!

- Ja Dominika upravo zato ne volim, jer je tako savršen sluga! Ja ne mogu da sebi pomognem, oprosti mi, dragi moj onkl, ali ja sluge uopće ne volim! To se ne slaže s mojim karakterom!

- Dominik ist kein Sluga, er ist mein guter Freund und ich hab' ihn sehr lieb! Er ist ein netter und ehrlicher und sympatischer Mensch! [27], ustala je grofica Orcyval odlučno u Dominikovu obranu.

U centru toga glasnog dvoboja riječima pred čitavim krugom kostanjevečke elite, gospodin doktor Tassilo plemeniti Pacak osjećao se kao hidalgo na opernoj rampi, osvijetljen sa sviju strana žaruljama, s oštrim rapirom svoje superiorne duhovitosti u ruci. Tako je počeo grofici punim glasom objašnjavati, kako između nje i kamerdinera Dominika postoji oklop Gotha-almanaha i kad se ona, grofica de la Fontaine-Orcyval spušta do Dominika da mu bude blagonaklona prijateljica, to je za Dominika, allerdings, samo počast! Kad jedna grofica Orcyval pruža svoju ruku na prijateljski cjelov jednom livriranom sluzi, to je isto tako simboličan događaj, kao kad bi ona heraldička lavica, što sjedi na modrom polju njenog orcyvalskog grba, pružila svoju lavlju šapu na cjelov jednom običnom, plebejskom prolazniku. Ali mi ostali smrtnici, koji nismo tako sretni, te bi nam mjesto krvi u žilama tekao šampanjac kao grofovima, mi imamo pravo, da nas vrijeđaju naročito servilne lakajske prirode, jer smo mi po svojoj vlastitoj prirodi bliži servilnosti od rođenih grofova!

Likvidiravši tako groficu, gospodin Tassilo Pacak posvetio je svoju naročitu pažnju Filipovoj prisutnosti: »kako ga poznaje iz razgovora s jednim svojim prijateljem skulptorom, koji je naročito oduševljen Filipovom neobičnom i daleko natprosječnom, moglo bi se reći, izvanrednom nadarenošću. Kako su takve rijetke i izvanredne, u svakom smislu evropske pojave, kao što je Filip, neobično važne po naš sveopći kulturni razvoj s naročitim obzirom na našu sveopću žalosnu kulturnu, a naročito likovnokulturnu zaostalost, i kako se on raduje, što mu je pala u dio čast i sreća, da je mogao upoznati lično našeg znamenitog maestra!«

Tom svojom lakom, prividno nenaučenom i kao nenamještenom elokvencijom, Tassilo plemeniti Pacak je između svojih riječi prosipao jednu masu imena, citata, podataka, datuma, on je rastvorio tu pred Filipom u dvije minute čitavo skladište dokaza svoje izvanredne načitanosti i kulture, kao manufakturni pomoćnik kada razastire tkanine na pultu pred svojim mušterijama. Spomenuo je Plehanova i Roland Holstovu i to, kako se nedavno pod dojmom jedne svoje amerikanske dobre znanice upoznao s najsuvremenijom literaturom o psihoanalizi, s obzirom na izagrobne, poslijesmrtne probleme. Teozofija, antropozofija, Hodgson, William Crookes, William James, Sir Oliver Lodge: The Survival of Man! Medij u kontaktu!

Gledajući pred sobom tog brbljavca u sivim kamašama s monoklom, Filip je neprestano imao jedan te isti osjećaj: "da tu pred njim stoji nekakav levantinski poludivljak i da ga gnjavi kupnjom najjeftinijih igračaka i ogledala, a on nije došao ovamo da kupi nekakva šarena stakalca od poludivljaka, i nije došao da se razgovara na sajmu s trgovačkim pomoćnicima, i što ga do vraga smeta, i što mu ne vidi u očima, da mu je sve to dosadno i neka ga pusti na miru!" Odbijajući tako nervozno jedan dim za drugim, Filip je gledao u Tassila plemenitog Pacaka ne maknuvši ni usnom ni trepavicom, a ovaj je govorio o unutarnjoj logici forme, o crnačkoj plastici, o suvremenoj ekspresivnosti s obzirom na danas tako modernu aktivističku stvarnost i kolektivizam u umjetnosti, i opet je spomenuo Roland Holstovu i Zamjatina, i tako je to dugo trajalo, a postajalo je sve neugodnije. Sve su oči bile uprte u Filipa i svi su očekivali da će on nešto odgovoriti. Ali Filip nije odgovorio ni riječi; pušio je, odbijao dimove i od vremena na vrijeme pogledao je gospođi Kseniji u oči. Svi su ti ljudi pred njim izgledali kao namazane mesnate lutke, samo su njene oči imale bistar sjaj akvamarina, a trepavice su joj bile tako bujne, tako crne, tako metličaste, te je Filipu izgledalo, kao da su umjetne. Te su se čađave, masne trepavice rastvarale, a iza njih je prosjajivalo plavetnilo, kao da tamo negdje duboko sviće, a sve ostale oči oko te žene bile su mrenave, slijepe, kao kokošje.

"Ljudi su lutke i sjede po raznim civilizacijama kao po izlozima", mislio je Filip promatrajući ovu elitu na liepachovskoj terasi. "Kao

manekeni sjede te lutke po izlozima, a odostraga, u pozadini, nekakvi nevidljivi aranžeri preoblače te lutke uvijek iznova u druge krojeve i u druge običaje, i to se onda zove, a da nitko zapravo nema pojma zašto - »napredak«! Da se sada jedna od ovih prisutnih baba pojavi sa svojim predratnim gnijezdom od čipaka, papendekla, lakiranih trešanja, voća, grožđa, bresaka, s onim pantljikama i ajnlagima i glokenšosima i volanima, svi bi se smijali. A kad bi se za deset-petnaest godina pojavila opet koja od ovih kostanjevečkih girls-imitatorica negdje na čaju obučena po danas najnovijim propisima hollywoodskih šešira, opet bi se svi smijali. Te se ljudske opice smiju same sebi gledajući se petnaest godina unatrag! Sve je to neshvatljivo zapravo! Između bezbrojno mnogo hiljada i hiljada lutaka nađe se od vremena na vrijeme po jedna, koja to žudnim slučajem nije! Ova žena u crnini, na primjer, sa svojom prosjedom kosom i akvamarinskim očima, nije lutka! Ona je sigurno jedan živ i krvav čovjek! Ona puši kao čovjek i njene kretnje su ljudske! Ona je bila ministrovica i upropastila je nekoliko banaka! Govore za nju da je nimfomanka i da je jednog čovjeka strpala u zatvor! Ako netko nije lutka u izlogu, onda o njoj druge lutke iz izloga nikada nemaju dobro mnijenje! Zatvori, ubojstva, blud, razorene blagajne, samoubojstva, brakolomstvo, nevjera, kakve glupo malograđanske predrasude! Ta žena ima smionosti da u ovom smrdljivom provincijalnom zakutku u jednoj mračnoj kavani sjedi za kasom kao kasirica, a jedan otpušteni kažnjenik, paralitik, pacijent, bivši čovjek, vuče se za njom kao sjenka; da nije bila ministrovica, ni jedna od ovih kostanjevečkih činovničkih dama ne bi toj kasafrajli pogledala u oči, a sada svi imaju o njoj svoje uzvišeno mnijenje, ali ipak sjede s njom, jer je bila žena jednog aktivnog ministra!"

Promatrajući starog Dominika kako umorno vuče za sobom svoje plosnate tabane kao pingvin, kako je doktorica proždrljivo obliznula veliku žlicu sa šlagom, kako stara banska savjetnikovica gospođa Eleonora gnjavi veterinarku svojim nevjerojatno dosadnim rakom, Filipu je postalo nesnosno. Osjetio je potrebu da krene. Djeca su geometrova pretrčala ispred terase za paunom i tako u razgovoru i dovikivanju s veterinarovom djecom, pod izlikom da ide da ulovi djeci pauna, on je nestao iza gustog jorgovana i zaputio se kroz park

spram stare hrastove šume iznad dvorca.

Na proplanku u šumi, u krčevini, sjeo je na povaljeno deblo i tu je dugo ostao u mislima. Do nogu ležao mu je zgažen kravljim papcima šumski mravinjak. Ispod trulog hrastovog panja, sprženog gromom, ležao je pred njim mrtvi mravinjak, kao trula, prhka, sasvim porozna stvar, i taj grobni mir nad mrtvom crnom građevinom (u kojoj se nitko nije micao) ispunio je Filipa blagom melankolijom. Tu je nekada stajao voćnjak Cranensteegov i jedna stara žilava jabuka ostala je sama na tom proplanku, crvljiva, siva, bogata crvenim jabukama u teškoj zelenoj krošnji, kao simbolima rane jeseni. Između zelenila crvenjeli su se pojedini plodovi na granama, crveni kao Reginine staromodne šalice za kavu. Na staroj kupini preo je pauk mrežu i spuštao se u pravilnim razmacima na duboku okomicu kao čunj nevidljivog šivaćeg stroja, a sve je bilo tiho. Daleko iza šume dopirao je sopran pastirice i zvuk klepke. Pod proplankom u dolini vijugala se Blatnja između vinograda i livada u dubokom koritu, a u daljini, u pepeljastoj maglici ljetnog sutona, sve jasnije u obrisima rasle su konture gorskih bokova, plavkaste i prozirne kao na japanskom crtežu. U gibanju predvečernjih boja postavljale su se vrbe u dalekoj ravnici jedna za drugom, plastične kao ugljenom osjenčene, a boje su se slijevale u jednoličnu horizontalu nad plastovima sijena i nad dalekim tamnozelenim usjevima. Osjećala se nad proplankom gorka, sumračna ljepota samoće. Udišući taj vlažni šumski sumrak, Filip nije mislio ni o čemu, nego "kako je dobro i mudro ne misliti ni o čemu i mirno udisati taj vlažni šumski sumrak. Sve ostaje na tome: zariti tijelo što dublje u te sumrake i ta svitanja. Osjećati oko sebe klokot vrela i miris raslinja i tako ne misliti ništa. Disati."

Sagnut nad mrtvim mravinjakom, s glavom među rukama, osjetio je na svojoj koži topao dah. Kraj njega, sva u crnini, blijeda, prosjeda, stajala je Ksenija. I kao da je to posve prirodno, sjela je do njega i tako su dugo ostali bez riječi.

KADA je Filip upoznao Kseniju Radajevu, sve je već uglavnom bilo iza te žene. I dva sasvim nesretna, suluda braka, i tragedija s Vladimirom Baločanskim, čovjekom, za koga Ksenija nije zapravo nikada osjećala ništa. Spram tog Baločanskog odnosila se ona savršeno neodređeno, po liniji neke njoj samoj nejasne samilosti, i po liniji te neodređene samilosti ona je u životu tog zbunjenog i nesretnog čovjeka odigrala razornu ulogu. Za svog prvog supruga, doktora Pavlinića, advokata i ministra, udala se Ksenija Radajeva potpuno hladnokrvno, iz interesa, s računom, kao što se tako udaju mnoge građanske djevojke. Ali po svom divljem temperamentu, ona, za razliku od tolikih svojih građanskih vršnjakinja (koje su isto tako po računu mogle da se godinama pomiruju s lažima u svojim bračnim posteljama), nije izdržala u svom lažnom kompromisu i razderala je taj svoj bračni ugovor bez nekog konkretnog razloga, više hirovito nego od stvarne potrebe. Kako je njena rastava braka pala upravo paralelno sa stečajem Kreditne zadruge (kojoj je njen suprug predsjedao kao jedan od najzainteresiranijih kreditora toga zavoda), govorilo se mnogo o tome, da je slom tog novčanog zavoda prouzročila ona sama i predvidjevši katastrofu pravodobno se povukla. Konkretno se o toj stvari protiv nje nije znalo ništa i sve je ostalo kod glasina koje kruže oko čajeva i oko večera, a onda nestanu kao mrlje sa starih krpa.

Advokat Vladimir Baločanski, sin bivšeg odjelnog predstojnika Baločanskog, zaljubio se u tu ženu dječački naivno i savršeno nevino. Od prvoga dana on je njoj bio više dosadan nego zanimljiv, no upravo, odbijajući toga slabića često na nevjerojatno okrutnu distancu, ona ga je fatalno dotukla; moglo bi se reći doista, kao što se govorilo na ulici vulgarno: uništila. Zbog nje je Baločanski pao u teške novčane neprilike, u pronevjerenja većega stila, u krivotvorenja mjeničnih potpisa, a kad je dospio u zatvor, a žena mu se (prilično kukavno i namješteno) bacila osim toga još i kroz

prozor, on je ostao Kseniji Radajevoj kao ostavština jedne drame: ona ga je jednoga dana naslijedila kao pošiljku iz kaznionice. Na njenim vratima pozvonio je slomljen, bolestan čovjek, kratkovidan, bez cvikera, s prosjedom bradom, uzet, u zgužvanom haveloku, s masnim halbcilindrom, i ona nije znala što da počne s njim? Da ga uzme k sebi na stan i na hranu, da pobjegne, da mu se zataji, da ga baci na ulicu, pošto su njemu »zbog nje« jedamput izbacili sve na ulicu? Tako se Baločanski preselio k njoj, a poslije, kad je novaca nestalo, povukli su se ovamo u Kostanjevec, gdje je ona još imala nekakav vinograd s jednom zidanom prizemnicom; kad se i taj vinograd s prizemnicom našao među prizemnicama Steinerovim, ona je uzela od Steinera u podnajam kavanu na Općinskom trgu i tako je ostala za kasom kao kasirica, stanujući danas s uzetim Baločanskim u toj kućici, od čiste samilosti i milosti kostanjevečkog kavanara Steinera. One tri godine, dok je Baločanski ležao u Lepoglavi, proživjela je Ksenija Radajeva furiozno, vjenčavši se civilno s jednim politikantom i ratnim bogatašem i bacajući novac tog veleindustrijalca kao korijandole, te se ne bi moglo reći, nije li već onda, u tom u svakom pogledu nerazumnom i razornom samouništavanju bilo nečeg od samoubojstvene, visokouznemirene, upravo sulude sklonosti spram smrtonosnih užitaka, koji su joj konačno jednoga dana tako žalosno zavrnuli vratom.

U ono vrijeme, kada je Baločanski osjetio u toj ženi svoju sudbinu, Ksenija, koju su tada svi zvali Bobočkom, bila je u dvadeset i sedmoj godini. Imala je duguljastu, meku glavu ruskog hrta, na tijelu neobično nježnog, filigranog rasta. Plavokosa, s dubokim sjajnim očima, ta žena micala je svojim tananim, nepohotno rezanim, oštrim usnama mudro i nervozno: iz slabog, bolećivog rumenila njene vlažne sluznice romonile bi teške i otrovne laži, kao najčistija lirika. Bobočkino tijelo, posuda puna dubokih i mutnih strasti, bilo je androgino, čisto tijelo jedne djevojčice, koja stoji na pragu prvog proljeća. Ona je kao bolećiv cvijet cvala, nagnjila, i njeni mirisi gnjilog i mokrog sijena, njene opijumom poškropljene cigarete, njen gustim dimom omotan napukli alt, sve se to pušilo oko glava naše u prvoj i drugoj generaciji pogospođene gospode, kao najtajanstveniji tamjan. Pretvarati ružne i bolesne stvari u šarm ljubavnog

doživljaja, gnusne i mutne pojave obavijati čarolijom plave krvi, obmanjivati tom plavokrvnom magijom našu pučku gospodu bankire i parvenije, a istodobno ispražnjivati njihove masivne i okovane blagajne, to je bila Bobočkina tajna.

Bobočka bila je plemkinja. U njenom krhkom porculanskom tijelu šumio je krvotok prozirnoplav, kao što su bili prozirni akvamarini njene ogrlice. Ta bujna krv, ljubičasta kao tinta, kojom je pisala svoja fatalna pisma, taj njen čudesni temperament i nemir mesa, sve to bijaše slika uokvirena okvirima od nepatvorenog zlata, i po pričanju ulice dvije su banke: Kreditna zadruga ministra Pavlinića i Jugo-holandsko d. d., završile svoje poslovanje sa stečajnom nagodbom ispod trideset postotaka uložene svote, a sve uglavnom zbog Bobočke i njenih plavokrvnih zahtjeva.

U prvom stadiju rastave s ministrom Pavlinićem, Bobočka je držala stan od devet soba u prvome katu jedne palače u donjogradskom centru, gdje je na zavjesama titrao zeleni odraz drvoreda iz gradskog perivoja, a kroz otvoreni balkon čuo se klokot vodoskoka i žamor večernjeg korza. Tih devet soba bilo je meblirano u nenametljivom empireu, za koji je Bobočka govorila da je iz njene radajevske djedovske kurije, a ustvari kupio ga je ministar Pavlinić u Beču prilično jeftino, na dražbi ostavštine nekakvog bečkog gospodina. Još iz Verboezyjevih vremena svađali su se Radajevi »po obiteljskoj predaji« za »Prava Kraljevine«, a prava slika tog radajevskog rodoljublja bila je ona, kada je Bobočkin pradjed Radaj Ambroz s Turopoljcima svirao čardaš i Rakoczijev marš od veselja nad ilirskim porazom kod restauracije 1847. Radajevi su po »obiteljskoj predaji« stajali uvijek protiv svog vlastitog naroda i od Raucha, prvog nagodbenjaka, pa preko grofa Khuena do običnih plemića Czuvaja i Tomassicha i Rakodczaya i Skerlecza, uvijek je po jedan Raday igrao ulogu prvog madžarskog doglavnika. Rezalo se meso i na malo prodavalo tuđincima, a Radajevi su bili uvijek dobri rodoljubi, doglavnici i dvorjanici tuđinske vlastele, a po »obiteljskoj predaji« govorilo se »da brane Interese i Prava Regni C., S. et Dalmatiae«...

Bobočka je imala u svome stanu čitav pozlaćeni barokni oltar »iz radajevske pradjedovske dvorske kapele«, prerađen u kredencu, te

bi iz tog baroknog oltara svojim gostima točila whisky i pjenušava vina. Nad njenom posteljom visio je portret jednog Radaya u svečanom ornatu stolnobiogradskog biskupa, a u salonu dominirao je Makartov portret tajanstvene gospođe u žutoj svili, navodno bečke plesačice, zbog koje se jedan von Raday ustrijelio. Sve je to bilo namješteno u Bobočkinu stanu zapravo kao u kazalištu, gdje su svjetlucale luči dubrovačkih lukijernara na empire-politurama, gdje su ploče pokućstva bile pokrivene indijskim šalovima, gdje se u dekorativnom polusvijetlu pušilo, pilo i lagalo čitave dane i noći. Lagalo se o glazbi: od Schumanna do Honeggera i Milhauda, i sva su se imena vulgarizirala do savršeno prazne i blesave konverzacije kod čaja ili kod šampanjca. Lagalo se o knjigama, lagalo se o lirici, lagalo se o ukusu i o modi, govorilo se o Ljepoti, kao da je Ljepota naslovna stranica u trobojnom tisku kakvog ženskog pomodnog lista, i tako se lagalo i brbljalo, tako se trošilo mjesečno oko sedamdeset hiljada i tako su se razbila tri braka i propale dvije banke, a sve u nevinim razgovorima o Ljepoti, o Ukusu, o Vječnosti i o Bogu.

JOŠ u Budimu, kad nije bila navršila ni trinaestu godinu i kad se tukla s dječacima kovrčave kose i zdravih zubi, otkrio se Bobočki motiv tjelesne tajne. Ogroman, kao što su ogromne sve tjelesne tajne. Bile su ferije, a Bobočka je ljetovala kod svoje tete. Bila je nedjelja. Mirisale su omorike i zvonila su zvona budimska, a Bobočka, nježna, plava, lagana, s golim nogama, s tvrdim jabučicama na koljenima i nježnim, mekanim zglobovima, ostala je ležeći na rukama baruna Remenyija, ujaka njene tete, barunice Remenyijeve, koja je, udata za jednog von Radaya, visokog činovnika na budimskom prezidijalu, živjela na budimskom gradu, iznad Krvave poljane. Bilo je divno sunčano jutro. Poslije teške olujne noći, zrak je bio providan, sjene, golubovi, zvona. Nikoga nije bilo kod kuće. Svi su otišli na misu osim ujaka i Bobočke. Ona se njihala na njihaljci u vrtu, a barun (stara protuha i kartaš) čitao je novine. Kako se to dogodilo da je pukla karika njihaljke i da je Bobočka pala i razbila čašu, koju je netko zaboravio pod njihaljkom, i sva se raskrvarila, to je ostalo nejasno; ona je zaboravila sve detalje: pala je, razrezala koljeno staklovinom i prilično mnogo je krvi proteklo. Tako krvavu odnio ju je stari barun gore u stan i, položivši je na divan, brisao je vatom i alkoholom njenu krv, a sve se to izgubilo u bunilu čudne omaglice, o kakvoj je Bobočka čitala, ali da se omaglica puši kao dim i da se pri tome tijelo diže kao zrakoplov, iznad svega što je stvarno i tjelesno, o tome nije do onog intenzivnog doživljaja imala pojma. U kasnijem, prilično nezdravom sljepilu tijela, u zanosu nagona i svim tajanstvenim pijanstvima dječje pohote, to sunčano nedjeljno jutro ostalo je Bobočki najintenzivnijom uspomenom iz njene rane mladosti: spuštene rolete, polutmina u sobi, daleka zvona u gradu, miris alkohola i topla dječja krv na koljenu, znojave ruke, plamen u mozgu i u zglobovima, ona slatka nesvijest, od toga što je plakala, što se privila uz ujaka i što ju je ujak dignuo i odnio na divan gladeći joj krvavu nogu svojim tankim od duhana i od alkohola mirisnim prstima.

U sedmom liceju pala je u jak bronhitis i otputovala s majkom na Taorminu. Bila je topla proljetna noć na lađi, a neki berlinski bel esprit, sin carskog bankira, danguba i velegradski vještak u ljubavnim stvarima, objašnjavao je Bobočki gotiku, porculan, govorio joj o zbirci svojih čaša i o zvijezdama. Među užetima, visoko na kljunu bijele lađe, u toploj zvjezdanoj noći pred Taorminom, tu je Bobočka popustila tom nepoznatom dečku, da je zapali u divljem, tropskom, tuberkuloznom, ognjičavom stanju. Taj berlinski mladić bio je doktor, velegradski dekadentni tip, koji je bojadisao obrve i koji je čitava dva dana hodao po palubi s knjigama uvezanim u kožu i sa zlatorezom. On je vrlo pametno i iskusno govorio Bobočki još od Genove o naročitoj tehnici bakroreza, o skupocjenim čašama i o tome kako je živjeti dosadno, ako čovjek ne živi slobodno i inteligentno, kao što žive majmuni po tropskim šumama. Tako su se našle dvije srodne duše na kljunu lađe i, u razgovoru o Symposionu i o ljubavi u Bangovim novelama, sve ono mutno, lažljivo, duboko sakriveno i intenzivno, što se u Bobočki valjalo tri-četiri godine, provalilo je te noći iz nje konačno i elementarno. Lažna sjenka, dekadentna, puna tajnovitosti i bljutavog stida, što se vukla kroz Bobočkine misli kao velo straha i nemira, nestala je one noći iz njene glave, i ona se vratila u kabinu, kao čovjek koji je odbacio od sebe »posljednji balast glupog, sredovječnog odgoja i predrasuda«. Prolazeći preko rasvijetljene četvorine salona, gdje je njena majka igrala bridge, Bobočki je pala na pamet suluda zamisao, da ode do majke i da joj prizna sve što se dogodilo. Ali njene vlastite noge pričiniše joj se u taj mah kao da su od olova, a ta misao tako bizarna, tako nezdrava, da je nastavila svoj put dalje, do kabine u prvom spratu pod palubom.

"To je sve bolesno!"

"A što je uopće zdravo u životu? Sve su to fraze! A onaj mladi berlinski sibarit mogao bi imati pravo! Najinteligentnije žive majmuni po tropskim šumama!" Po užetima lađe svirao je južnjak i lađa se polagano stala valjati: jednolično i dosadno kao da joj se ne će. A Bobočki je postalo mučno. Počele su muke morske bolesti sve do Taormine. Njena majka kartala se do svitanja, a kada se vratila, Bobočka se pričinila kao da spava, s ustima punima gorčine i

krvavim mutnim očima. Kroz otvorenu, žutom mjedi uokvirenu kružnicu kabine osjećao se slan miris talasa i čuo se šum mora. Bilo je lipanjsko jutro, a u ovalu od žute mjedi izmicala su pepeljasta ostrva i gasnuli svjetionici.

VLADIMIR Baločanski, ili kao što se njegov otac potpisivao: Ballocsanszky, bio je pristojno, uredno, dobro odgojeno mamino dijete. Njegova majka, presvijetla gospođa Patricija Ballocsanszka, supruga odjelnog predstojnika, bila je dama, koja je čitav svoj život posvetila savršenom odgoju svoga jedinca. Njen jedinac bio je uvijek prvi u razredu, odlika sa najmanje pet izvrsnih, od prirode nadaren, jasan, otvoren, dobroćudan, pristojan, u jednu riječ: dečko jednog presvijetlog sastavljen od samih presvijetlih superlativa. Njegov interes za slikarstvo bio je visoko iznad prosječnog diletantizma, njegov savršeni engleski izgovor, uvijek ispeglane hlače i nezgužvana kravata, njegove pismene radnje, red na pisaćem stolu i po ormarima, njegov studij u inostranstvu i ispiti, koje je polagao s nadnaravnom lakoćom, sve je to govorilo za visoku karijeru mladoga gospodina, plemenitog porijekla i otvorenog značaja.

Vladimiru Ballocsanszkom bile su dvadeset i četiri godine, kad se kao zamjenik kotarskog predstojnika u Križanovcu zaručio s gospođicom Vandom Dvořak-Agramerovom, kćerkom znamenitog kirurga doktora Dvořak-Agramera, kućevlasnika i bogataša srednjoiličkog. Rođen osamdeset prve, Vladimir je kao vladin tajnik kod odsjeka za unutarnje poslove otputovao prvoga dana mobilizacije godine devetstočetrnaeste svojoj virovitičkoj konjaničkoj pukovniji; otac troje djece, on je proživio u Galiciji sve do polovine sedamnaeste, kada se vratio kao odlikovani konjanički ritmajstor u civilnu službu. Protektorat njegove majke, presvijetle gospođe Patricije, koja je budno bdjela nad svim njegovim mislima punih trideset godina, savršena sreća njegova braka s Vandom Agramerovom, činovnička karijera i potpuna izolacija obiteljskog i društvenog života, sve su to bili elementi koji su ogradili Vladimira Ballocsanszkoga od neposrednosti životne čudnim i nevjerojatnim stijenama od kartona. On je kao zamotan u frankiranoj kutiji, zapakiran po svim pravilima odgoja, određenog činovničkog

pogleda na svijet, u dresuri svojih živaca, sklonosti i temperamenta, putovao svijetom kao primjerak visokog gospodina kraljevskog činovnika, koji se giba i misli po navinutom stroju običaja i takozvanog uvjerenja. Poslije rata otvorio je odvjetničku pisarnu, bacio kapital svoje supruge u industriju, sjeo za zelene stolove ravnateljskih vijeća i tako poživio dalje udobno, uredno i jasno. Ballocsanszky Vladimir i njegova supruga Vanda bili su savršeno sretni ljudi. Njihova djeca, najstariji Vladimir, pak dvije djevojčice Dagmar i Alis, njihov stan od jedanaest soba s troje ženske služinčadi i slugom, posjeti presvijetle gospođe Patricije, propisna ljetovanja u Lovranu i na Bohinju, uobičajeno sezonsko zajedničko putovanje u Beč (»da se malo osvježe od provincije«), solidna industrijalna klijentela i uređeno kućanstvo (»samo osamnaest hiljada mjesečno«), sve se to gibalo tiho i uredno iz dana u dan, iz godine u godinu po programu točnom kao vozni red. U toj lakiranoj, pristojno uređenoj kutiji sve su igračke bile na svome mjestu. Znalo se gdje stoje note s Beethovenovim sonatama, gdje su saldirani računi, što je rekla guvernanta, kada se javila mama Patricija razglednicom iz Salzburga; znalo se, što bi trebalo kompletirati u kućnoj ljekarni, a što u dječjoj garderobi, kako stoji s Alisinim kutnjakom, a kako sa grčkom zadaćom očeva ljubimca i imenjaka. Znalo se u tom životu i za klasike, koji su tim dragim ljudima izgledali dosadni i veličanstveni kao sadrene figure i bakrorezi pod staklom, znalo se da postoji glazba u formi abonmana kod koncertne ili kazališne poslovnice. Kupovali su i slike po Vandinu ukusu, s motivima uznemirene i ustalasane olujne pučine, jedine bure u koju bi se ta mudra i oprezna gospođa znala zagledati poslije večernje svirke klavira, kada je prošlo jedanaest i kad bi ona očekivala svoga supruga da čuje njegov ključ u ulaznim vratima, kako se vraća s kasne večernje konferencije ili poslovnog razgovora.

A onda se kroz tu tišinu prosuo fijuk vjetra. U tom politiranom životu otkucavanja ure, topline sagova i zatvorenih soba, javile se u početku neznatne i jedva vidljive laži, koje su svojom opasnom, upravo termitskom upornošću stale da ruju pod tom idiličnom tišinom, slijepljenom od kartona i caklenog laka. Vladimir Ballocsanszky upoznao je Bobočku i prvi put u životu predao se

jednoj ženi po zakonu svoga tijela, bez razuma i bez logike, prosto po zakonu tijela, kao što se predaju dječaci ispod sedamnaeste: na milost ili na nemilost!

Osjećala se ta nesretna Ksenija Radajeva u pozadini već prilično dugo kao konvencionalna pojava, kao klijent, kao odvjetnička stranka, a poslije stala je da se javlja kao pozvani gost, kao kartaška partija, kao posjet u loži, kao intimna znanica na večernjoj zabavi u restoranu, kao motiv, koji je stao da bruji na svim telefonima Vladimirova privatnog i poslovnog života. Vladimir Ballocsanszky počeo je s Bobočkom kao njen odvjetnik u pitanju njene vrlo zapletene rastave, jer je gospodin ministar prijetio nekakvim pismima, kao dokumentima preljuba, a ta su se pisma kasnije pokazala kao običan advokatski trik.

- Zvala te je danas oko pola pet gospođa Boba!

- Da! Hvala! Nazvala me je u pisarni!

- Pa zar njena stvar još nije uređena? Meni je govorila Tekla, da je to već svršena stvar!

- Da! Radi se o višoj instanciji! Ta su crkvena i ženidbenopravna pitanja vrlo zamršena! A postupnik je staromodan, stvoren u jedinu svrhu da smeta! Stvari, koje izgledaju gotove, mogu iz posve neznatnih razloga biti vraćene u predstanje. To je sve kompliciranо!

- Ja ne znam! Meni ta žena ide na živce! Ona nije dobar čovjek!

Šutnja. Dim cigarete. Nijemo kretanje od prozora do klavira. Stanka. Schumann: Fantazija.

Ili:

- Kamo ideš?

- Imam konferenciju u Palaceu! Jugo-holandsko društvo! Pretkonferencija!

- Mislim da je doktor Klanfar telefonirao, da je večeras kod njega partija! Ti ne ideš onamo?

- To je nesporazumak! Večeras je konferencija za Amsterdam! Uostalom, to su poslovne stvari! Klanfar je mogao da telefonira!

Njega se to ništa ne tiče! Klanfar je tu samo firma! Zbogom, Bibi! Ja idem! Laku noć! Ti samo lezi, nije potrebno da me čekaš!

- A ti se ne ćeš vratiti poslije konferencije?

- Ne znam, dijete! Ako budem morao dalje s gospodom, eventualno i ne ću! Laku noć!

I tako jedan nesporazum za drugim!

- Ja sam naručila auto i preko tog jedinog dječjeg veselja ti sada prelaziš kao da je to sitnica! Djeca te u posljednje vrijeme uopće ne viđaju! Ta tvoja zaposlenost je upravo namještena! Ja ne mogu da ti to ne kažem!

- Pardon, ja sam dogovorio taj izlet uslovno! Što sam ja kriv, da radim? To su sve pretjerane riječi! To je suvišna elokvencija s tvoje strane, draga moja!

- Da, ja se svladavam koliko mogu, ali kada je riječ o dječjem...

- Zbogom!

I tako nesporazumi i rječkanja o tome, »je li kupljena loža po dogovoru ili nije, nije li svejedno, da on pred Vandu i djecu dođe poslije Toske ili da zijeva na Toski, da se on dogovorio, jer nije znao, jer je zaboravio, jer je mislio, jer nije mogao da znade, da je on čovjek poslovan, da radi kao pas za druge čitav dan, da i on ima pravo na svoju partiju i na svoju crnu kavu, da je to minimum«. I tako sitan ljubomor među riječima, nepovjerenje, dim i alkohol. Mnogo dima i mnogo konjaka i whiskyja i čega dosada nije bivalo: pijanstva i grube violencije u pijanstvu. Glasovi po gradu, glasovi oko Bobočke, glasovi oko Vladimira. »Da je bio kod Bobočke na soareji, da je plesao na stolu obučen u kostim španjolske plesačice! Da je viđen s Bobočkom i njenim trabantima u kabaretu onog istog večera, kad je Vandi odbio da ode s njom na koncert nekog francuskog klavirista! Da nije bio u Beču poslovno nego u Opatiji, gdje je Bobočka kupila luksuriozno uređenu vilu! Da gubi na kartama i da baca novce! Da se preopterećuje izdacima i financijalnim obvezama! Da sve to s njim nije dobro ni normalno!« Nemir i nepovjerenje! Sve veći nemir i sve dublje nepovjerenje, i sasvim novi, nepoznati kompleksi

razmišljanja, logični i neobično negativni, čega dotada nikada nije bivalo.

Vanda je u tome trenju stala da razvija masu kombinacija i ona je u svom suprugu počela otkrivati novog, njoj sasvim nepoznatog čovjeka. "Kako nema volje, kako je lažljiv, kako je sve kod njega zapravo osnovano na vanjskoj, papagajskoj formi, kako je sve to prazno i nesolidno i sebeljubivo, zapravo okrutno. Kod njega, naravno. A ona je majka, ona živi za svoju djecu, za ideju jedne uzvišene čistoće svoje vlastite obitelji, u posljednjoj konzekvenciji i za njega. Ona je mučenica i preko nje se prelazi, kao da ona nije čovjek nego stvar. Preko nje se jednostavno prelazi."

U VLADIMIRU plemenitom Ballocsanszkom sve se više javljalo tijelo i tjelesno. "On je zapravo čitavog svog života živio kao u sanatoriju za živčano bolesne, gdje se u interesu pacijenata ništa nije smjelo. Nije se smjelo pušiti, piti, kartati, ljubiti, ludovati, uživati, misliti! Ništa se nije smjelo i sve je bilo propisano po točno određenom rasporedu, kao u kakvoj privatnoj ludnici. Osim te bolesničke jednoličnosti dugogodišnjega dnevnog zanimanja po propisanom programu, osim te očajne, špitalske, pacijentske pokornosti običaju, propisu, principu, što je on zapravo doživio? Mrtvilo volje, dnevnu mnogogodišnju rezignaciju, prividnost neodređene, imaginarne sreće, koja zapravo nije bila nikakva sreća nego ubitačno, filistrozno umiranje svega pozitivnog u njemu."

"Što je on zapravo doživio, ako se iskreno uzme, sve u svemu? Imao je bronhitis i anginu, pio je sljezov čaj. Iščašio je nogu na Duhove u petoj gimnaziji i nosio četiri tjedna nogu u gipsu, to je sve što je doživio! Jedina prava i nepatvorena senzacija njegova djetinjstva to je bila noćna vožnja s njegovim pokojnim ocem u fijakeru na božjakovački vinograd. Ono tajnovito micanje fijakerske svjetiljke po svjetlucavodlakavoj oblini konjskih stegna i butova, to je jedini veliki doživljaj njegova djetinjstva. Ima Bobočka pravo, kada tvrdi, da je najveće prokletstvo našeg suvremenog života ovo sistematsko uništavanje svega, što je u nama neposredno, duboko, fantastično! »Trebalo bi živjeti slobodno, kao što žive majmuni po tropskim šumama!« Potpuno nezavisno od sveg ovog našeg intelektualnog evropskog balasta u nama, tako bi nekako trebalo živjeti, doista! Sramota je, ali je istina, da je prva strana, nezakonita žena, koju je doživio, bila jedna javna djevojka, a to je bilo u Rožnjatovu u Galiciji godine šesnaeste. Bio je svjetski rat, a on je ratovao kao trideset trogodišnji konjanički oficir već dvije godine."

"A ovdje sada ova neobična žena, ta Bobočka; ona znači za njega objavljenje! Tu se iz svega toga dosadnog, uobičajenog,

svakodnevnog može izaći van, tu su se otkrile svjetlije boje i jedna njemu savršeno nepoznata intenzivnost doživljaja!"

"I što mu to govore te glupe fraze o dužnostima »supruga i oca obitelji«? To su mu čitavog života govorili, te glupe fraze o »dužnostima«. I guvernanta sa svojom nesnosnom: occupation quotidienne[28] i njegova mama, koja ga je trideset godina tiranizirala svojom patetičnom ljubavi, i škola i ispiti i zanimanje, sve same ograde! Čovjek trči zapravo zapregnut kao fijakerski konj i što mu to još dovikuju iz kočije da su to »dužnosti supruga i oca obitelji« i dobro odgojenog jedinog sina, da treba da isto tako trči nepromijenjenim kasom, sve do svoga groba prvog razreda, što već stoji kupljen i spremljen u rezervi, za svaki slučaj. Ta on ne će učiniti ništa protiv svega tog aranžmana! Neka mu samo dopuste, da jedan jedini put stane i odahne! On ne želi ništa nego jednu jedinu stanku u tom bezizglednom mučenju!"

"On je od voska, on nema volje, on je hazarder, koji je stavio na kocku sreću svoje djece!"

"To su gluposti! Što je volja? Majmunska imitacija nekih uobičajenih kretnja. On ima volje da »hoće« jedamput nešto neobično! On dosada nije imao volje, da, i sad mu se tek prvi put u životu otkrila kvintesencija te građanske fraze, što zapravo znači »htjeti«. I to što on »hoće«, to nije ni protiv čijeg interesa! To on »hoće« sam za sebe jedan svjetliji interval u ovoj sivoj dosadi, jedan jedini izlet bez pratnje i bez nadzora. Ta on će se vratiti, što su se toliko uznemirili, kao da se on ne će vratiti? Čemu uopće ta pretjerana pažnja za njegovu osobu? To su njegove lične stvari, to ne spada ni na koga! Ljudi su pretjerano nametljivi i bezobzirni! Pogotovo gospođe iz društva, a naročito, ako su još majke! On radi, on zarađuje, on hrani te nametljive i bezobzirne kod svoga vlastitog stola, i čemu taj suvišni nemir i ta nervoza?"

SJEDI tako Vladimir plemeniti Ballocsanszky u baru i gleda kretanje boja i tkanina i ženskog mesa. Kreću se gole plohe ženskih ramena, kreću se suknje i draperije, lica se kreću u zvukovima, giba se šarenilo u ritmu crnačkom, mutnom, sasvim grubom, a Ballocsanszky sjedi u loži, pije jedan cocktail za drugim i gleda Bobu gdje se miče na parketu s nekim njemu stranim i nepoznatim licima.

"Tko su ti mladi antipatični tipovi, s ramenima smokinga skrojenima naglašeno brutalno, kao da se pod tim crnim suknom i plastronima nadimlje sama atletska snaga? Tko su ti anonimni ljudi s gustom, čekinjavom, briljantinom zalizanom kosom, s jakim zubalom i engleskim stiskom ruke? Nekakvi sportsmeni, koji govore o glupim romanima, putuju preko zime na Berninu, piju na litre čaja i tako u cvijeću, u polutmini, razgovarajući se o knjigama i glazbi, ljubakaju s Bobom. Plešu s njom čitave noći, a on sjedi u loži, ispija jedan cocktail za drugim i čeka, da dođe vrijeme umora i svitanja. Da sjedne s njom u auto i da je otprati kući. Sve je to bludno i nedostojno i pustolovno, zapravo gadno i besmisleno i skupo. Mučiti se ovako beznadno, čekati čitave noći, biti mučen, ponižavan, tjelesno iscrpljen, ali osjećati jedno žensko tijelo nad svim ženskim tijelima i dati se mučiti od tog tijela i biti sretan. Ovo ovdje se valja s Bobom po parketu rulja. Tu viču i smiju se glasno žene posljednje vrste, tu blebeću po tipkama i frulama pijani svirači, tu se guraju trgovački pomoćnici s natečenim znojnim rukama i olovnim prstenjem, tu se pleše između kaznenog zakona i skandala, a preko svega toga pleše Boba radosno i nevino kao djevojčica! Tu je zrak gnusno mlak i vonja po prostom sapunu i maslu od kakaa, kelneri hodaju u fraku stegnuti kao lutke, a ober ima zlatnu narukvicu i prsten s topazom, prozirnim kao staro vino. U lak-cipelama, napudrani, tu kelneri uz svirku gitara poslužuju na srebru pijane bludnike, i svaka takva viteška noć Bobine pratnje stoji minimalno hiljadarku."

"A Boba je zapravo nimfomanka!"

"Ne, Boba je najiskrenija i najnevinija žena na svijetu! Ona njemu nije zatajila ni jedan detalj iz svog života! Ni onog mladog madžarskog husarskog oficira, ženskara i grešnika, kome je pala u ruke s osamnaest godina. On je bio i vitez i nitkov, pustolov, i chantageur, ljubavnik i krotitelj, a konačno ju je ostavio u nizu svojih ljubovca i oženio se drugom. Zvao se Németh! Von Németh! Pa onda njen brak s onim antipatičnim karijeristom Pavlinićem i sve one moralne rane, što su poslije toga ostale otvorene? Ona mu nije zatajila nijedan detalj. I onu masu flertova i prolumpane noći po prljavim krčmama, gdje svjetlucaju zvjerske oči pijanih baraba, koji smrde po blatu i po znoju, a iz kovrčave im kose strše slamčice i posušena trava sa sjenika, gdje su prospavali prošlu noć. S takvim jednim tipom, koji je hlače imao vezane špagom, a mjesto cipela poderane kaloše, ostala je pijana u nekakvim kolima u zatvorenom štaglju negdje u predgrađu. Ali to je bio očaj samoće! To se može razumjeti!"

"Dakle, bilo je tu i nesimpatičnih pojava! Lik starmalog patuljka Mukija, koji se s majmunom Bobijem gibao po Bobinim sobama kao neka vrsta dvorske lude: visok devedeset i sedam centimetara, u smokingu, s rukama sićušnim i kožom na njima navoranom, kao što je navorana koža nedonoščadi u špiritu, taj mali Muki skakutao bi po Bobočkinom stanu kao bizarna domaća životinja. Zveketao je zvončićima, igrao se s kameleonom Bibijem, nosio je crvenu harlekinsku kapu i opijao se šampanjcem. Tog Mukija uspjelo mu je odstraniti, ali mala čelistkinja, grbava Eleonora, čudo od djeteta, sušičava, blijeda, bolesna djevojčica, ta je u trajnoj i neprekidnoj Bobinoj milosti, i sve je to mutno i neshvatljivo!"

"I sva ta lica kod Bobočke na njenim večerama i čajevima, sve su to mračne i neshvatljive pojave! Nekakvi ekscentrici, koji piju vino iz ljudskih lubanja, hohštapleri, kojima je jedina briga pitanje rakova i šparge, i to upravo onda, kad nije sezona ni rakova ni šparge. Ljudi, koji čitave dane brbljaju o kravatama i o pomadama, a u posljednjoj konzekvenciji sve je to vrlo skupo, i sve te šparge i artičoke i raci idu na njegov račun. Sijamska večera, što ju je Boba dala u počast svog intimnog druga iz djetinjstva, Larisa, komornog pjevača, koji je

doputovao u naš grad u svom vlastitom RR, ta sijamska večera bila je prilično skupa. Kineske voštanice, malajska majolika, smrdljiva jaja, gnjile ribe, gnjile dinje s majonezom, neke opojne teške mirodije, dim, sve je to platio - konačno - Ballocsanszky, a bilo je sve dosadno i suvišno."

"On nikoga zapravo i ne voli i ne cijeni iz Bobinog društva! Ona suluda grofica Orcyval suviše se često kreće oko Bobe, i što ona tako često dolazi u goste iz Szent Miklósa, pa onda ostaje tu po nekoliko tjedana? A gospođa Angelika Benito-Benitzka, žena s tijelom dječaka, supruga jednog notornog i uglavljenog varalice na kartama, i suviše kompromitirana u svakom smislu, a da bi jedna distingvirana dama uopće mogla da se pojavi javno u njenom društvu! A Boba polazi s tom Angelikom demonstrativno u ložu svako veče! Kroz Bobin salon uvijek prolaze tajnoviti angrosisti parfema i čarapa iz Pariza i Londona, pa onda igraju čitave noći poker, chemin de fer, pa gube, pa dobivaju, ti tajnoviti prolaznici s visokim naslovima i uglednim položajem trgovačkih konzula. Sami nesimpatični ljudi! Tko je samo taj mračni Gruzin, taj hohštapler, doktor Kyriales? Onaj neiskreni tip plemeniti Križovec, Klanfarov advokat, koji nema druge ideje nego da njega izgura iz amsterdamske kombinacije. Pa onda njen kuzen po majci, vitez Urban, savjetnik sanktpetersburškog poslanstva, koji je tako duboko pao, da pod svojim vlastitim potpisom piše po novinama! Ovih dana bio je kod Bobe na večeri jedan kairski hiromant Muharem Abibej, i tu se nešto dogodilo, što je njemu do dana današnjega ostalo zagonetno. Nestalo je Bobine biserne ogrlice. Drugog jutra, kad se to konstatiralo i kad nije bilo druge mogućnosti, nego da se posumnja u tog kairskog hiromanta, Boba ni u mislima nije dopustila te jedine logične kombinacije. Počela je histerično da cvili, kad je on izjavio da će telefonirati policiji! A eto sinoć, on je na njenoj toaleti našao slučajno založnu cedulju jedne bečke zalagaonice na tu bisernu ogrlicu? Kakve su to tajne? Tu je ogrlicu kupio Bobi prošloga Uskrsa u Milanu. Trista dvadeset hiljada! Vila u Opatiji osamsto četrdeset i dvije hiljade. Samo račun kod bodege prošlog mjeseca za sekt i kavijar i druge sitnice dvadeset i sedam hiljada! A jedanaest hiljada abonman za drugu četvrt za sebe i za Bobu, to je

zaboravio. I kod kuće je već u zaostatku za kojih osamnaest-dvadeset hiljada od prošlog mjeseca, a za ovaj nije položio još ništa. Vanda mu o tome nije rekla ni riječi! A put u Beč, a nova oprema, a školarina za malu Eleonoru, koja je po Bobinom uvjerenju velik talent, čudo od djeteta, fenomen glazbene nadarenosti?"

"A Boba zapravo nije dobar čovjek! Ona mnoge stvari izgovara s grimasom, kao da glumi! Njoj često nedostaju najelementarnije slike iz naobrazbe. Prema ljudima, s kojima je iz nekih razloga prekinula, ta žena je potpuno hladna, i daljine između nje i njoj tjelesno indiferentnih ljudi nisu samo neljudske: to su upravo interplanetarne daljine! Neko veče bili su zajedno u operi, a doktor Pavlinić, koji je bio u parketu, s interesom je promatrao svoju bivšu ženu, kako se javno pokazuje sa svojim novim trabantom. To je od strane tog Pavlinića bilo indiskretno, i dokaz njegova vrlo slabog odgoja, ali ona mržnja, s kojom je Boba reagirala protiv Pavlinića, bila je upravo životinjska!

- A odakle dolazi ovakvo jedno opskurno lice da gleda ovamo na ovaj način? - To je bilo rezano golom britvom; a možda onaj čovjek dolje u parketu i nije tako nespretno mislio, kao što je ispalo? Ne, Boba ne pati od hipertrofije srca!"

"A što je slučaj male sušičave Eleonore, ako nije samilost? Ta mala leži po čitave dane, a Boba je dvori kao više biće, Boba bdije uz malu grbavu sviračicu čitave noći, kuha joj limunade, svira s njom, prati je na klaviru, brine se za nju, kao da joj je rođena mati. A što je to, ako nije dobrota srca?"

Sjedi gospodin doktor plemeniti Ballocsanszky u baru i gleda Bobu kako pleše. Kreću se plohe ženskih ramena, kreću se sukna i gole noge, lica se kreću u zvukovima, giba se meso u ritmu crnačkom, a Vladimir plemeniti Ballocsanszky sjedi u loži, pije jedan cocktail za drugim i gleda Bobu kako se miče na parketu.

KAO cvijet od voska, tako se topio Vladimir Ballocsanszky među Bobinim prstima, a od te bolećive i nagnjile rastopine ostala su dva-tri sudbena pečata, kojima su zapečatili njegove stvari: blagajnu, pisaći stol, advokatsku pisarnu i čitavu njegovu slavnu karijeru, na kojoj su mu toliki zavidjeli. Kad se sve već prilično zamračilo, Vladimirova supruga Vanda Ballocsanszka nekoliko je puta počela da govori sa starom presvijetlom Ballocsanszkom, svojom uzvišenom i hladnokrvnom svekrvom o Bobočki, »o tom kriminalnom tipu žene, koja ruje pod egzistencijom njenom i njene djece«, da bi tu trebalo nešto - konkretno - poduzeti i da ona (Vanda) misli »da bi to bila dužnost presvijetle, kao Vladimirove majke«!

Između Vande i stare Ballocsanszke uvijek su postojale nepremostive daljine, i stara dama, koja nikada nije voljela nikog, a svoje snahe nije mogla da podnese od prvoga dana, u tim kritičnim razgovorima, kada bi se bilo moglo još mnogo toga poduzeti u interesu njenog sina, ostala je neizrecivo hladna, potpuno dosljedno pasivna - par distance. Kod takvih tihih scena, kad bi Vanda optuživala Ballocsanszkog sa mnogo razloga, stara je igrala ulogu dostojanstvene svekrve, koja štiti ugled svoga sina spram ove - njoj po krvi i po odgoju - potpuno strane žene.

- Tu se suzama ne da ništa pomoći, drago moje dijete! To su sada one iste godine, u kojima je i njegov otac odjednom počeo pokazivati sklonost spram minderwertig[29] žena, što kod pokojnoga nisam dotada nikad imala prilike da primijetim! Tu treba čekati, i to je jedini lijek u toj stvari!

- Ali to već predugo traje, mama, za boga miloga! Ja sam sama mislila, da bi najbolje bilo tu stvar prepustiti vremenu, ali to se već vuče drugu godinu. Da nemam Dagmar, ja bih znala što da radim, ovako sam vezana i zato mislim, da bi ti bila pozvana da preuzmeš inicijativu! Sinoć je tu bila Tereza i ona me najozbiljnije uvjerava, da

se po gradu govori o Vladimirovom krahu kao o najozbiljnijoj stvari. A on sa mnom principijelno ne će da govori o tome ni riječi!

- Die Männer sind schon so![30] Tu se ne može ništa! Schön ruhig weiter Tee trinken und weiter warten![31]

- Ali ako su ti glasovi o njegovoj ruini istiniti, onda će on upropastiti materijalno i mene i djecu! Tako su gnjile te tihe tragedije između pola osam i osam u sutonu, kod hladnog čaja, u nekoliko riječi.

Njega opet nema, on je opet telefonirao, da je poslovno spriječen, a jutros, kad mu je pomagala kod vezanja kravate, on je bio toliko rastresen te nikako nije mogao da sveže papillon, i kad su je pri tome oblile suze, on ju je pogladio po kosi i nazvao je svojom dosadnom starom guvernantom.

Ballocsanszky, u groznici onih posljednjih dana, ni sam više nije osjećao zemlje pod svojim nogama: imao je neodređen, ali intenzivan osjećaj izgubljenosti. Čitava ta Bobočka u njegovu životu značila je neizrecivo jaku spoznaju, da je živio glupim, patvorenim, krivo postavljenim životom, u nizu blesavih obmana i kulisa, i da nije uspio da prodre do samoga sebe. A ta žena izgledala mu je neshvatljivim elementarnim prodorom do njega samoga, do najbitnijih skrivenosti u njemu samome! Čitavog svog života vukao se među stvarima i prikazama kao plaho, uznemireno, dršćuće dijete, a sada, kad se prvi put osovio i htio da se pokrene kao subjekt, sada je došao u sudar s materijom. S kaznenim zakonom. Nikada se još nije usudio da prizna sebi neke osnovne istine o lažima svog najintimnijeg tjelesnog života, a sada, kad je tek poluglasno i polusneno počeo spoznavati te svoje nemoćne zablude, sada se već kotrljaju lavine i katastrofe. Proživio je posljednje vrijeme u pijanstvu s nekim patuljcima i grbavim djevojčicama, na dlanu toplih ženskih ruku, s muškarcima, koji su pijani cjelivali zlatne ženske cipele, jeli gnjile ribe, smrdljiva jaja, pušili opijum, srkali kokain, i ta sluzava, mjehurasta, nagnjila monstruozna zvijer u njemu osjetila je potrebu, da se rastegne kao ogromna, pretpotopna neman, da poživi, da zaboravi, da pregrize nečiji grkljan, i još se nije ništa ni dogodilo, a već je svemu kraj. Bio je već izdan i uhidbeni nalog, a on je objašnjavao Vandi s višim, sasvim

vrhunaravnim smiješkom, da je to sasvim sporedna sitnica, jer da se on sprema na hitno poslovno putovanje u Holandiju, te će sve te sitnice jednostavno urediti nekakvim pravodobnim transakcijama. Tako su ga i našli detektivi u neredu njegove sobe, između razbacanih akata, razderanih pisama i poluzapakiranih kofera, kako je otvorio vrata ogromnog starinskog ormara i kako sjedi u ormaru kao na pragu svoje kuće i bulji u nered na podu pred sobom. Držao je u ruci Bobinu srebrnu podvezicu i smijao se tihim, višim smiješkom. Ormar, u koji se zavukao, bio je onaj isti, u kome se ustrijelila njegova baka: ušla je u taj ormar, zatvorila za sobom vrata, i tako su je našli drugog jutra, a da nitko nije ni čuo pucnja. Još od ranog djetinjstva taj je ormar privlačio Ballocsanszkog kao duboka zatvorena grobnica.

Vukao se poslije toga po sudovima, po bolnicama, po ludnicama, po zatvorima, a onda se jednoga dana vratio Bobočki i sada sjedi svako veče kod »Krune« pod kasom, i čita novine. Igra šah, piše pjesme i razgovara s Filipom o slikarstvu i o umjetničkom stvaranju.

SUNČANI, žarki kolovoz priklanja se svojim posljednjim danima. Umoran i neispavan sjedi Filip u vrtu pod orahom u sutonu i ne može da se otme neugodnoj praznini, što je počela u njemu rasti posljednjih dana sve mračnije. Ljeto je na umoru, dolazi jesen, zrele kruške padaju sa stabla; opet je jedna pala, odbila se o krov sjenice i otkotrljala u ribiz prelomivši dvije-tri peteljke, i to se čulo, to suho pucketanje mrtvog lišća pod udarom teškog ploda. Rokću svinje iza plota, a mala svinjarica Anica plače poluglasno, neprekidno, tiho, već čitavo poslijepodne: ubola je osa u nogu i sva joj je natekla i plače, a nikoga nema da joj pomogne. Na talasu vjetra od vremena na vrijeme žamor ljudskih glasova i klepet parostroja: to u Kostanjevcu ljudi mašinaju žito. Kroz granje voćaka vidi se u kopreni zapare ustalasana masa oranica ispod vinograda: gluhonijema ogromna zemlja u pepeljastim tkaninama sumraka. Strava među pilićima na dvoru iza kuće, kokodakanje i kvocanje glasno i uznemireno, nervozan lepet krilima, a onda opet tišina. Miris dima ispod mahovinom obraslih krovova vuče se između voćaka pod ogromnom težinom toplih, teških kolovoznih oblaka, i u penetrantno sirovom, oštrom vonju vlažna dima osjeća se glomazna nepokretnost sela i mračnih seoskih krovova. Leži Filip u naslonjaču, spustio glavu duboko nauznak, a u ruci mu je malena brončana Evropa na zadahtanom biku: dječja igračka ili nadgrobni nakit mrtvih panonskih vremena, koja su sagnjila nevjerojatno davno. Gluhonijemi kravar Miško našao je je na paši i dao Filipu: neobično dragocjena filigranska radnja, rađena s najrafiniranijim dekadentnim ukusom sitne plastike, a opet: u potezu kompozicije sasvim jednostavna, upravo monumentalna.

"Stajala je tu na tim istim oranicama cezarska Panonija, s mramornim gradovima, s livnicama i umjetničkim atelijerima, gdje su nadareni cizeljeri svojom rukom stvarali takvu divnu plastiku. Život je kiptio po gradovima, po kazalištima plamtjele su baklje, bilo

je pljeska, vina, klicanja, zanosa. Plauta su igrali glumci i grčke tragedije, a sada mala Anica plače nad tim grobovima i rokću svinje. Samo svinje rokću i pada sumrak i sve leži u sumraku, kao onaj mrtvi mravinjak gore na proplanku: svodovi, građevine, vodovodi, putokazi, kipovi i sumrak, u kome nitko od živih nije u stanju da svojom rukom stvori takvu savršenu igračku, kakvom su se igrali dekadentni mrtvaci tu dolje pod našim nogama."

Stari romantik ideje o kontinuitetu evropske kulture, Filip se snuždio pod dojmom te male brončane figurine, kojom se igra među prstima već čitavo poslijepodne. "Blistala su tu jedamput topla mora, zlatne naranče su dozrijevale na starim, stoljetnim stablima: sretna tišina vedrog neba i bonaca jednog zlatnog, u sebi potpuno zatvorenog vremena. Lađe u bogatim lukama, razapetih jedara po modrim vodama na svim vjetrovima, škripali su jedrenjaci pod teretom cimeta, pšenice, banana, ananasa i grožđa: jedan neobično dobro naslikan tihi život na dlanu rimske Evrope, koja se kupala u tihim zatonima i kretala se po svijetu na brončanom biku, a sve su boje plamtjele svježe kao na pompejanskim freskama. Sada stoji nad tim grobovima blatno pastirsko, govedarsko Kostanjevo, i sve, što se u tom prokletom Kostanjevcu posljednjih trideset godina dogodilo, jeste da je zvonar zasadio krušku. Izvrtali su na Martinovo novi zdenac i lavor su kupili ma sajmu i petrolejku. A postoje nad tim Kostanjevcem visoke gvozdene crvene livnice, ogromna crna kovačnica evropska tutnji svojim nakovnjima i kladivima, traverze, tračnice, plameni točkovi, goruća vretena, večernji ognjevi, a Kostanjevo, tone u sumraku, tu rokću svinje, tu gnjije sve kao zgaženi mravinjak!"

Osjećao je već dulje vremena, kako ga ponovo privlače magneti čađavih gradova: u nosnicama javlja mu se čežnja za mirisom kovina, u uhu nostalgija za grmljavinom strojeva; "u onim tamnim zapadnim ulicama postoji ipak intenzivno kretanje i kao laboratorij sve je obasjano zelenkastim polusjajem novog, suvremenog kamena mudrosti. Mnogo kože je nagomilano po tim gradovima, divljači, tkanina, ruha, svile, sapuna, zlatne potkove baršunastih kazališta blistaju u polusjaju zanosnih tišina, tamo odjekuje ljudska riječ kao glazbalo, a nad svim grme čađave kovačnice i plazi crno remenje!

Što je on tu zapeo u tom panonskom blatu i što on to čeka i što se ne miče?"

Nemir je ulazio u Filipa i postojao je sve intenzivniji! On se oduvijek osjećao osamljen u krugovima svojih emocija i znao je vrlo dobro iz svog dugogodišnjeg iskustva, kako je teško pokrenuti ljude oko sebe do intenzivnosti svojih vlastitih doživljaja. "Čovjek živi u svojim vlastitim zatvorenim svjetovima, ima svoje vlastite ljepote, svoja vlastita živčana razdraženja, intenzivna, a često neobično zanosna (i iskreno lijepa), ali tu ljepotu, tu istinitost svog vlastitog (estetskog) zanosa predati drugima, to je teško, a često i neizvedivo. Upravo: nemoguće!"

"Ljudi su tople, tvrdoglave, sebeljubive životinje! Ljudi uglavnom žive u vonju svog vlastitog isparivanja, i dok uživaju u svom vlastitom gnjiležu, sve, što je od bližnjega gnjilo, to im smrdi."

Kucati, pristupati, posjećivati, nositi, poklanjati neprekidno sebe, a usto biti sretan, što ima netko, tko je blagonaklono sklon da uzme na znanje istinitost naših vlastitih ljepota, to je bila historija Filipova druženja sa ženama. Koliko je tu bilo luđakinja, kratkovidnih lutaka, bezličnih prolaznica, kojima je pristupao Filip od vremena na vrijeme sa svojim preobiljima, a da poslije od svega nikada nije preostalo ništa do neugodno sjećanje na žalosna tjelesna isparivanja, kao na šum kotlića iza zatvorenih vrata. Između tih nepristupačnosti, nepovjerenja i nehaja, ploveći godinama kao intelektualni pustolov bez nekog naročitog smjera, gonjen isključivo svojim vlastitim iskrenim sklonostima za sakrivene i neobične ljepote, Filip je postajao umornim, i sve mu je to već prilično dosadilo. A kada je upoznao Kseniju, ona - kao ni jedna od tolikih žena dosada - znala je, da su upravo ti najprolazniji, najneznatniji, najtrepetljiviji, prividno sasvim sitni unutarnji doživljaji jedina vrijedna pojava u životu! Ona je to znala prodorno, iskreno, nepatvoreno, neposredno da osjeti, i baš to suosjećanje s njegovim vlastitim razdraženim, nervoznim stanjima, to je bilo ono, što ga je k toj ženi tako intenzivno privuklo. Sama ranjava, izubijana, nagnjila i krastava iznutra, ona je osjećala, kakva se katarza skriva u ljepotama, i ona je s njegovim ljepotama poživjela neobično jako i predano, od prvog dana.

Filipova ideja, na primjer, da u nama stanuju drugi kao u starim grobovima, i svi mi da smo samo kuće pune nepoznatih mrtvih stanara, Bobočki je bila neobično bliza i draga. Ona je i sama vrlo često osjećala, kako kroz mutno staklo njenog pogleda gledaju nekakvi drugi, njoj nepoznati obrazi, i, budeći se jutrima, pred svitanje (kad škripe daske na podovima, a nad praznim ulicama plove teški, kišni jesenji oblaci), njoj je uvijek iznova izgledalo da se probudila u nekakav neugodan san, što ga sanja njoj netko nepoznat i tuđ. "Tu hrče kraj nje Baločanski, blijed, upalih obraza, sa svojim debelim metličastim, podrezanim brcima kao kefama, a dva mu prednja zuba fale, te izgleda kao krezubi mrtvac. A s tim krezubim mrtvacem živi ona u niskoj prizemnoj sobici, i brajde su pred prozorom s gnjilim grožđem i crvotočnim lišćem, kiša bije o stakalca, po cesti jedan seljak pokriven gunjem tjera svoju kravu, jutro je, treba ustati! Treba ustati u zelenu kuhinju popločenu crvenom ciglom, treba zapaliti vatru, kuhati kavu, prati tanjire u mlakoj masnoj vodi, i treba otići k Steineru u kavanu za mramornu kasu i tamo brojiti bijele šećerne kockice za prve poslijepodnevne crne kave."

Uznemiren neobično neizvjesnošću svoga porijekla, Filip se gubio u neizmjernim tajanstvenim počecima, i za njega svi su dodiri sa stvarnošću od početka još ostali tajnoviti: polutiho otkucavanje satova, gust miris jasmina, sive plohe stijena u odrazu maglenog svitanja, dodir hladnog stakla na grozničavoj usni, gorak okus vode, što u mlačnim loptama protječe kroz grkljan bolesnički, vlažne kvake i umorno tijelo, sve je to bilo predmetom trajnog Filipova ispitivanja o osnovnim razlozima.

On leži bolestan kao dijete u groznici i razmišlja o tome, kako povorke mrtvih slugu, biskupa, kanonika, pokojnih kamerdinera, nepoznatih prolaznika iz trafike kroz njega putuju kao kroz tunel. O tim prvim svojim groznicama pričao je Kseniji još odmah u jednom od prvih njihovih razgovora pred kavanskom kasom, a ona ga je slušala s neobičnim zanimanjem. O mirisima je govorio u našim toplim nosnicama, o uzbuđenjima naših plahih doticaja, o zaboravljenim zamrlim zvucima (što gnjiju u nama kao sirovi pod staklenim zvonima sluha), a ona je slušala tu jednog stranca, gdje joj

govori o bizarnim, sakrivenim prostorima, o daljinama, o čudnim svitanjima, i u njoj su se otvarali njeni vlastiti prostori, njene vlastite daljine i njena čudna svitanja. Doista! Ona je gledajući portrete svojih baba i prababa po budimskim sobama često razmišljala o tome, kako je i ona samo jedan od tih mnogih radajevskih portreta, da se miče (doduše) živa, ali da spada u one tamnosmeđe prostore sa žutim naslonjačima i tamo da joj je mjesto iznad komode, u zlatnom okviru!

Mrtvaci, nepoznati hipotetični mrtvaci u Filipu bili su sastavljeni od beskrajnih kompleksa najnevjerojatnijih pretpostavaka i fiksideja: biskupi, sluge, stare žene sa gavranima u mračnim sobama, lica iz baršunastog albuma, poljski činovnici u krznom opšivenim bundama, svi su oni vikali u njemu i kretali se oko njegove dječje postelje kao živi! On je poslije već kao odrastao osjećao, kako njegovi nokti rastu sami dalje, sami od sebe, kao nokti na mrtvim rukama u zatvorenim grobovima, a to su nokti tih nepoznatih mrtvaca u njemu i njihova kosa! "Čovjek i nije drugo nego posuda puna tuđih ukusa i užitaka!" Bilo je takvih gledanja u Filipovu životu, kad je bio uvjeren, da on lično, subjektivno sigurno nije vidio ono, što je vidio; to netko dalek i nepoznat u njemu gleda svoje stvari na svoj način. Slušajući zvonjave, kako zamiru nad krajinom u plosnatim krugovima, kao kad se rasplinjuju kružnice kolobara na vodenim ogledalima od dodira ptičjeg, Filip je često mislio o nepoznatom i stranom voštanom mrtvom uhu, koje kroz njegovo vlastito uho sada sluša tu zvonjavu. Dolazile su na njega iznenada, bez ikakva razloga, bolne i neizrecive tuge: to netko ostavljen u njemu tuguje za nečim. Njega (Filipa) nije nitko ostavio, ali on tuguje i sluša zujanje žica telefonskih na krovovima i misli o tome, kako je sve taman prostor pun čudnovatog micanja po krošnjama i noćne daleke grmljavine.

Bobočka nije bila po svojoj prirodi pijanica. Osjećala je ona spram alkohola lično konstantan otklon, ali je toliko toga popila u životu, te je mogla da pije tri noći, osjećajući nejasnu, ali duboku, upravo neodoljivu potrebu, da se napije do besvijesti i da negdje umre u blatnoj grabi kraj kostanjevečkog puta.

"Bog zna, gdje je nekakav Radaj pred njom ostao ležeći u nekoj grabi

punoj kišnice, i njegov vrući i krvavi jezik sada oblizuje njene čaše i neobično je sve ispalo u njenom životu pijano."

Razmišljajući o sebi i o svome trajanju, o svojim počecima i o međama svoje ličnosti, Filip se gubio u mutnim slikama, te nikako nije mogao da se snađe. Doista, izgledalo je tako, kao da kroz naše ruke kulja tuđi život u toplim opipima, a sve te plohe starih igračaka, svi ti drški napuklog porculana, te pukotine pod jezikom na rubovima starih čaša, i pisma, i klečanja, i trzaji, sve to ne će biti ništa drugo nego odgovaranje na stara i davno pročitana pisma, odjekivanje na zaboravljene riječi, sjećanja na stare krivnje i mučenja nad tuđim bezizlaznostima.

Ganjajući se više od dvadeset godina za ženama, za ljepotama, za fikcijama, Filip je svoje sklonosti spram žena i ženstvenosti svrstao u tuđe komplekse: osjećaj prolivene gorčine u bolećivoj samoći, to je njemu izgledalo, da pred raznim ženama uvijek netko drugi u njemu čeka i stoji, a on je lično spram toga zbivanja potpuno nemoćan i posve bijedan. Maternice, koje su njemu lično izgledale da znače ženstvo i materinstvo, te bi se - obično - poslije pokazale kao tople utrobe, o kojima je sanjati jalovo. On uopće nije imao razvijenog osjećaja za životnu stvarnost. Ni opipa za predmete i stvari, ni osjećaja ravnoteže među stvarima. Lelujav i nagnjio kao perunika na vjetru, Filip se bojao u snu riba, mrtvačkih zubala, a naročito: podmuklog sjaja zečje dlake na cilindrima. To su drugi pred njim dodirivali stvari i predmete u rukavicama, a u njegovim se prstima izgubio opip za životnu stvarnost. Strah pred sjajnim crnim cilindrima, taj je jedamput slučajno odgonetnuo u sebi: pričala mu je mati kako je Valentijevima u Poljskoj sve došlo na bubanj, a ovrhovoditelji, koje je njen otac kao dijete gledao, kako bubnjaju nad njegovim roditeljskim domom, imali su visoke dlakave crne cilindre! U dodiru s Bobočkom taj osjećaj subjektivne nesigurnosti o identitetu svoga vlastitog subjekta prilično se slabo javljao u početku. Bila je tiha zelena mjesečina, kad je prvi put osjetio potrebu da zaboravi svoje vlastite nerazmjere i razdrtosti u krilu te žene! Gusta zelena mjesečina, a svi su glasovi bili tihi, kao omotani u krpe. Čuo se kreket žaba iz polutmine, a on je čekao na nju u dnu drvoreda pred malim vodoskokom na šetalištu pred apotekom.

Otkinuo je idući onamo (ni sam nije znao, gdje ni kada) jedan zvončić slaka, i taj uveli cvijetak slaka mrvio je svojim znojnim rukama, a ona je došla i mirisala po sijenu i tako je bila topla kao djevojčica. Govorila mu je te noći o svom djetinjstvu, mnogo i bogato: kako se češljala gustim češljevima, kako je imala tvrdo spletene pletenice, kako je klečala po internatima na ranim jutarnjim misama. Igrala se na mjesečini u sjeni kestenova, a kao dijete naročito se bojala voštanih svetaca pod oltarima u staklenim škrinjama: jedne budimske svetice u zlatnoprotkanom brokatu, a na rukama i nogama usirila se toj voštanoj ženi masna, gusta, crna krv!

U EKSTAZI olujne, sulude Rokove noći taj se njihov san zapalio kao fantastičan vatromet. Sveti Rok kostanjevečki bio je već više od stotinu godina zaštitnikom svih gubavaca i padavičara, ranjenika, luđaka i bogalja između Bikova i Kravodera, od Jame i Turčinova sve do pod Blatnju, a ispod Blatnje do žabokrečkih vinograda. Na taj dan kretale su gomile kolima i pješke, preko šuma i jaruga, da se pomole na koljenima pred drvenim čudotvorcem, za koga se znalo, da je prije dvadeset i dvije godine uskrisio od mrtvih jednu djevojčicu iz Jalžabeta Vidovečkog, kad je već dva dana ležala mrtva od zmijina ujeda. Taj sveti Rok konstanjevečki bio je u svakom pogledu čudan svetac: od vremena na vrijeme micao bi očima, a cvijeće na njegovu žrtveniku nije venulo; vrelo pred lipom na humku kod kapele nije nikada presahlo; ne sjećaju se toga ni najstariji ljudi u čitavom kraju. To vrelo liječilo je i najgnjilije rane, a bilo je čudotvorno za kostobolju, za najteže slučajeve uzetosti: oko vrela uvijek su stršile u zemlju zabodene tri štake, u počast Svecu Čudotvorcu, kao pozdrav od onih, koji su prohodali na Njegovu Čast i Slavu.

Dan svetoga Roka bio je pun sunca, vedrine, rascvalih makova, ustalasanih zrelih usjeva. Svijetla paleta boja razlila se nad hrasticima i nad vinogradima, sve je treperilo bogato i zanosno, pak su Bobočka i Filip odlučili da pođu do Svetoga Roka na proštenje. Bila su to dobra dva sata hoda tihom, zelenom, mirnom bukovom šumom, gdje su stara stabla ćutala u zelenkastom sumraku; vjetar je ljetni nad krošnjama nosio sjemenje i žuna se čula kako kucka po deblima, sad tu sad tamo, kao da diskretno prati šumske prolaznike od bukve do bukve, dajući im uvijek od vremena na vrijeme svoj tajanstveni znak. Krenuvši dosta kasno s kostanjevečkog vinograda, stigli su do Svetoga Roka u predvečerje, kad su se pečenjarske vatre već debelo dimile i sve se cvrljila i pucketala pečena svinjetina na ražnju i po tavama. Javljao se prvi sumrak. Sjene su padale sve

dublje i sve tamnije, a obrazi gušavih podravskih konjušara i govedara, koji su doputovali ovamo sa svojim bređim, sitim, ugojenim kobilama (te se sada bave oko vedrica, ruda i osovina, noseći konjima u naramcima sijeno), lica tih hodočasnika u sivom, pepeljastom osvjetljenju izgledala su kao crvene maske! Jedna pijana žena, s upaljenom, kao krv crvenom od vrbanca glavom, vriskala je i plakala s gorućom voštanicom u ruci, a bubnjevi, berde, klarineti i pleh-muzika vatrogasaca kostanjevečkih s mužarima, sa zapaljenim večernjim oblacima i orguljama, sve se to slijevalo i raslo u pakleni furiozo. Ispod licitarskih jedara i krčmarskih šatora prolijevalo se vino, klokotala je medica s ledom, otvarale se nove bačve svježeg piva, te je u onom kolopletu pečenih kobasica i licitarskih krunica, u pijanoj poganskoj graji oko crkve urlao divlji, prapočetni element: kosmat kao gorila s kočijaškom šapom i trobojnom slikom svetoga Roka za klobukom. Mnogo je diluvijalne, mutne snage bilo u pijancima oko crkve, i u suludoj đavolskoj halabuci trumbeta, kraherla, mužara i litanija meketao je glas poganskoga sajma. Oko male barokne kapelice siromašnog ranjenog sveca čuo se topot kentaurskih kopita i papak kosmate noge nečastivoga; u glasu sljepačkih orguljica, u vici djece, u pucketanju bičeva i djevojačkim kretnjama bilo je sve puno veselog, suludog smijeha, spram onih oltarskih žalosnih, rezigniranih slika nečeg divljepobjedonosnog. Oko jedne pijane stare prosjakinje kikotali su mladi naderani momci i tukli je potkovanim čizmama, a ona se valjala po zemlji i klela se bogom svemogućim, da nije istina, da je noćas na Šimunovim livadama spavala s crnim! »Jesi, baba, jesi, dala si se vragu«, vikali su potkovani mladi debeli kršćani oko te sive grbave pijandure, i ti bogobojazni hodočasnici u crnim, mašću namazanim čizmama i cinoberastim lajbecima tukli su staru nogama i pljuvali po njoj kao po izmetini. U crkvi je bio šekspirski smrad; iznad gustog sivog oblaka od tamjana i oltarskih svijeća blagoslivljao je sa glavnog oltara ove prosjake i duhom siromašne sasvim slabi, diletantski akt Krista, s prozirnom blijedoružičastom uskrsnom standartom u ruci, a do nogu Kristovih klečalo je rudasto malo bijelo janje.

Vraćajući se kući već u gustom sumraku kroz šumu, Filip je Bobočki govorio o svojoj kompoziciji, kako se on već dugo sprema da naslika

Krista, i kako tu sliku Kristovu nosi u sebi već godinama. U glasnom kolopletu puti, usijanih tijela i smrdljive svinjetine, u masnim oblacima pečenjarskog dima i tamjana, Filip se, stojeći u znojnoj stisci pod svodovima crkve među štirkanim podsuknjama i podrigivanjem sitih crijeva, oplodio grozničavim priviđenjem: još nikada mu se nije nijedna njegova slikarska spoznaja javila tako jasno i tako neodoljivo nametljivo, i još nikada nije govorio ni o jednoj svojoj slikarskoj zamisli s takvim zanosom kao tog sumraka, idući s Bobočkom ispod ruke kroz šumu, u kojoj je iz koraka u korak postajalo sve mračnije.

U njegovim riječima rastvarale su se magle, kao da netko razastire koprene, i njemu je postajalo sve jasnije, kako bi trebalo konkretno riješiti tu slikarsku temu, da se pod kistom osjeti prvo konkretno tlo spoznaje, a u perspektivama da se nad stvarima otvore nedogledne vertikale!

- Smrad onih pijanih govedara i dlakave masne stražnjice njihovih debelih kobila, oni potoci gverca i piva, razval mesa i histerično brujanje glasova, ono kosmato talasanje guzova i listova i butina, debelih, masnih ženskih nogu, gležnjeva, zglobova, sukanja, rzanje konja, pohotno micanje pupaka i crijeva i mesa u mesu, to bi trebalo da bude furiozna orkestracija te sulude panonske svadbe, koja pijana urla na brdu oko jednog ranjenog rimskog čudotvorca. Masa truba, masa svjetala, masa boja, kao na sikstinskoj stijeni, u rasapu preobilja golih trbuha, blatnih gnjatova, zgaženih sisa, pijanih vještica! Ta orkestracija dijaboličnog, cotastog, razvratnog, brabantskog nečeg našeg u nama i oko nas treba da bude brueghelovski smeđa, ogromna, trogloditska poplava, što teče pod temom kao olujna pratnja ispod svirke glavne teme; sve to đavolsko, nemansko, zmajevsko, prapočetno, diluvijalno od ovog mutnog blata pod našim nogama, to je samo glavna osnova tkivu te slike, što bi je trebalo rastvoriti kao ogromnu, monumentalnu goblensku zavjesu! Kakav žalostan Krist je ono stajao na oltaru, uskrsnuvši sa svojom svijetloružičastom zastavom nad onim pijanim grbavim babama, kočijašima i marvogojcima! Krist koji bi doista stupio u ovu našu panonsku graju, u ovaj smrdljivi metež naših sajmova, taj treba da se osjeti nad stvarima kao metafizički sudar sa svojim tjelesnim,

pohotnim, mesnatim, poganskim u nama! Taj Krist treba da bude u kretnji pećina, koja se skotrljala sa zvjezdanih vrhunaca, a ne provincijalni, slabo kolorirani crtež, slikan diletantskom tempera-tehnikom!

Stojeći u onoj pijanoj gužvi večeras, Filip je osjetio Krista nad oltarom kao oklopljenog, mramornog, michelangelovskog golog titana, s nogama kao ogromnim tamnim bazaltnim stupovima, a zamah Kristovih pesnica zaurlao je nad tim prljavim govnom kao gola oluja uz zvižduk vjetra oštrog kao britva!

- Te ruke, te božanske, nadzemaljske pesnice treba da se uzdignu nad sve zemaljsko u nama, uzvitlane gnjevnim furiozom, kakav se javlja u mračnim oblačinama za ljetnih predvečerja, kad se čuje daleka grmljavina pred potopom, kad se trese pozitivno tlo pod nogama, i kad je to titansko, astralno, mramorno golo Kristovo tijelo jedini most, po kome se može spasiti čovjek iz blata i smrada. Jedan dan gnjeva u blistavim fanfarama, kao borbeni signal truba pred bitku, kada se vijore zastave na fijuku tanadi, gibanje gudala po čelima i zvonjava harfa, mnogo sive boje, mnogo tmaste tinte, da bi se istaklo ono bijelo mramorno tijelo njegove nadnaravne pojave, a ne štajerski drajfarbendruk za molitvenik glupih sluškinja! Krist nije i ne smije da bude nikakav ahcigerjare blond bidermajerski sanjar s plavim kovrčicama i bradom - à la Alfred de Musset, Krist nije bio nikakav rafaelizirani hermafrodit, o kome sanjaju stare djevice po crkvenim klupama, i trebalo bi donijeti već na jednom platnu pravog Krista samo zato, da se već jedamput zauvijek razbije lažljivost svakog takvog pseudoreligioznog igranja slikarskim kičem i pretvaranja velikih slikarskih zamisli u sajamske oleografije! Baš taj sudar našeg poganskog, panonskog stanja s tim blijedim Čovjekom, kojega su objesili kao tata, a koji je ostao kao obješeni Čovjek suvremenim simbolom sve do dana današnjega, tu vidovitu mržnju toga superiornog Čovjeka, koji je sa svoga križa, s te čudnovate visine (s kakve nas gledaju svi obješeni) spoznao, da se to blato pod našim nogama može svladati samo u granitnim sudarima - to bi već jedamput trebalo naslikati! Onu potpuno praznu bilancu tih dvijehiljadugodišnjih napora, da se od ovih barbara stvore ljudi, a kad tamo njegovi rimski popovi po farofima više su vinogradari i

kravari i bliže stoje svojim smrdljivim babama pod ispruganim perinama, nego Njemu, koji je ostao viseći na vješalima! Nad ovim vješticama pijanim, nad ovim blatnim cestama, gdje mekeću još i danas nečastivi, između tih licitara, pečenjara i crvenih kišobrana, trebalo bi na platnu probuditi sve kosture iz grobova, da ustanu iz tog zahoda, iz te blatne današnje jame smrada! Nad slapovima tih otrova, u uznemirenoj gomili upaljenog mesa, kad su sva lica drvena i glupa kao drveni Fašnik, između pijane đavolske razbacanosti, razdrtosti i tmine, kakva je obavila onu crkvicu večeras na brdu, kistom nad glavama, u anđeoskim visinama, trebalo bi povući jedan zanosni fijuk vjetra: ples nad oblacima, nad otvorenim grobovima! Urlanje pijanih čauša, vijorenje pantljika, topot poplašenih konja, razbijanje čaša, skakanje nad rubom gadnog krvavog zločina, to kao dinamičnu, ustalasanu pučinu trebalo bi razliti preko slike, a iznad svega masu golih ženskih trbuha, prijesnih, bijelih ženskih trbuha, ogromnih kao mlinsko kamenje, tako ogromnih ženskih trbušina masu, da izgledaju kao naduvene đavolske strvine, mješine mrtvaca, oblaci pijanih saturnalija, koje same proždiru svoje vlastito meso, a okrenule su svoju smrdljivu stražnjicu svemu što je zvjezdano nad nama, i sve se puši i dimi i strovaljuje u bezdan!

Iz čađavog, po rastopljenim voštanicama vonjavog sutona, iz narančastotamnog trepetanja svijeća po oltarima, iz opojnog polumraka pred crkvom, gdje se iznad golog ženskog stegna jedne djevojke, koja je bljuvala u grabi, pušio bljutavo mutan eros, iz one krastave sukrvice i gnojavih rana pred svetim Rokom, dimile su se zagušljive Filipove impresije, kao čađav plamen proste svijeće. Te su impresije u riječima Filipovim rasle, i kao sablasti se nadvijale nad ovim čovjekom i nad ovom ženom u mračnoj šumi. Filip je govorio, kako bi na toj slici trebalo, kao na starinskim zavjetnim slikama, na dnu ostaviti baroknu jabuku male crkvice na brdu s lipama i livadama u pozadini kao scenarij, a nad tim, u otvorenom olujnom prostoru, u ognjenim spiralama zavitlati suludo, pijano klupko gušavaca i luđakinja, pijanaca i majmuna, sa gomilama barila i čutura, i ovnujskog mesa, i svinjetine, i kobasica!

- Kako naslikati taj miris pečene svinjetine, graju sajma, rzanje konja,

pucketanje bičeva, kako prikazati onaj barbarski panonski, skitski, ilirski nagon za dinamikom, koji goni pijane kočijaše da tjeraju konje i kola preko trulog mosta i da se sve onda sunovrati u blato s krvavim glavama i polomljenim kostima (a upravo taj naš samorazorni nagon za polomljenim kostima još nije našao svog slikara), to je otvoreno pitanje inspiracije! Treba se odlučiti na posao, skočiti u to otvoreno pitanje, riskirati!

Sve je postajalo mračnije oko Filipovih riječi i, uz daleku grmljavinu po gudurama i po dolinama, u krošnjama se počelo osjećati stravično micanje lišća. On je govorio o spiraloidno zavitlanom, uznemirenom, divljem đavolskom kikotu, što bi trebalo da se zaori kao demonski smijeh nad drvenim svecima (kao negacija naše stoljetne zaostalosti), a okolo njega i njegovih grozničavih riječi u mračnoj šumi, među starim ogromnim deblima, počeo je da urla taj hihot ljetne oluje, koja se prodrla u oblacima kao pretežak teret, što je razderao nebesko platno i sve se rasparalo u razdrtim zavjesama u jedan tren. Filip je govorio o kipućem kotlu strasti i mesa, o tome, kako taj duboki nagnjili dah mesa čeka na dodire svoga bila, kako se oko nas puše još neviđene i nenaslikane slike, samo ih treba spoznati, i to baš u onom grotesknom simultanitetu: kako je sve nepremostivo, razbacano, istodobno, kako nema trajanja u kauzalnom smislu, i nema obrazloženih razloga, nego je sve jedno neshvatljivo kretanje, istodobno, grčevito, čist sudar nagona i strasti, koji se potvrđuju putem tijela, a okolo Filipa, oko njegovih riječi, oko Bobočkine bluze zaurlao je vihor, te je izgledalo da će iskorijeniti čitavu šumu i strovaliti sve to raslinje duboko dolje u gudure, gdje je šumio potok kao ogromna mračna rijeka. U bjesomučnom vodopadu oblačnog prodora, u crnim gustim mlazovima, s polomljenim granjem i letećim crnim lišćem, s mahovinom i poplašenim pijukom ptica, obasjanih munjama, što su udarale sa suludom tutnjavom, kao da se ruše svi kamenolomi i sve pećine s mračnim šumskim hridinama, izgledalo je doista, da su se u zelenim vertikalama gromova podigli neki tamni bazaltni titani, da čupaju stabla, da lome hrastove, da zgaze ta dva mala čovjeka, što su se sklonila pod staru bukvu kao pod jedini zaklon.

- Suche die Buche[32], rekao je Filipu sinoć stari Liepach, gnjaveći ga

kod večere svojim lovačkim pustolovinama i doživljajima, kako ga je negdje u lovu u brdinama ulovila noćna oluja i kako se sklonio pod jednu bukvu po savjetu svoga djeda, iskusnog planinara i lovca.

- Gromovi udaraju u hrastove i omorike, ali ni jedan grom još nije udario u bukvu! Weiche die Eiche, suche die Buche[33], tako je govorio stari Liepach, požunski savjetnik i prvi plemić od loze kostanjevečkih svome unuku Silviju, velikom županu.

Pripiti jedno uz drugo, prokisli, kao jedno golo tijelo, licem uz lice, stajali su pod bukvom i čekali da oluja stane. Filip je govorio o nepreglednoj masi bogova, što svi, od Konga pa do one glupe tempera-varijacije na našim oltarima, djeluju jednim te istim rekvizitom: gromovima. bubnjaju i munjama plaše vjernike. I tako umiru čitave vrste bogova kao životinjske vrste u prirodopisu, a naš čovjek padavičav, krastav, gubav, pleše kosmat i pijan, i grgoćući pije iz barila i tetura krvav, a nitko još nije mogao da ga naslika, i sve će to pojesti tmina, a nitko ne će znati da sve to naslika!

Potpuno sabrana i mirna, u prodoru oblaka, u tutnju gromova, ni trepavkom ne maknuvši, stajala je Bobočka uz Filipa i slušala ga neobično pomno s najvećim zanimanjem, kao da sjede u toploj sobi kod čaja. Osjećalo se, doista, da je istina, što je bila izjavila, kada je nekoliko koraka od njih grom raskolio jedno stablo: da joj je savršeno svejedno, hoće li umrijeti večeras ili sutra!

"I to je baš bilo ono divno u toj stvari: stajati u katastrofi uz jednog čovjeka, koji je smion, a ima iza sebe sve i obračunao je sa svim! S takvom jednom snagom, koja se zanosi njegovom vlastitom snagom, dalo bi se stvarati!"

Sve je to bilo grozničavo one noći i suludo, doslovno katastrofalno, a ta se napetost doživljavanja više nije vraćala. Sivjelo je sve polagano i venulo kao list poslije zapare! Ništa nije naslikao Filip od one poplave zamisli: isprecrtao je nekoliko kartona za nacrt bakroreza, i sve je ostalo nezapočeto u mapi na ormaru. I ništa ne radi, ništa ne čita, nego leži i polagano osjeća tihu grižnju u sebi: od nepomičnosti, od jalove dosade.

"Tako će ga sada pozvati na večeru, pak će se gnjaviti sa starim

Liepachom, onda će se odvući do kavane i ondje čitati novine, čekati Bobu, i sve ne će zapravo imati nikakve prave svrhe! Vući će se prašnom cestom do vinograda, umoran, sa snom na trepavicama, a s teškim i bezdanim bdjenjem pred sobom".

Kod krčmara Šimuneka još su rasvijetljeni prozori. Narančasta svjetlost pada kroz dvije četvorine u gustu tminu: na svijetlozelenkastoj stijeni u žutom svijetlu petrolejke kroz rešetke na prizemnim prozorima vidi se zlatnouokvirena scena Rossinijevog Brijača: Figaro sa Don Basilijem. Švajnfurtergrin-zidovi, a na stolu crveno sočno meso razrezane lubenice, flaše piva, slanina, prljavi tanjiri, čuje se zvek tanjira iz kuhinje, a šepavi Šimunek sjedi zgrbljen nad ladicom i broji novce: večeras se kod njega nešto slavilo. Lepet krilima u kokošinjcu, izdaleka glas sove u šumi, vjetar u krošnjama i onda duga, neugodna tišina. Iz Kostanjevca, dolje odmah pod mlinom, jedan podmukli pucanj, a onda opet sve tiho. Spavaju stari slamnati krovovi, štagljevi i patke po kokošinjcima. Vlažan miris kukuruznih hljebova iz toplih krušnica miješa se s vonjem goveda i gnoja, šušti kukuruzovina na vjetru, tu i tamo kapljica teške kiše, dolazi polagano jesen, a on tu dangubi s nekakvom čudnom gnjilom ženom.

"Što je večeras bila tako nervozna? Odbila se od njega na hladnoneshvatljiv razmak, od prvog dana, kako se pojavio ovdje onaj problematični čovjek. Tko je taj Kyriales? Odakle je doputovao? Žvače svoju englesku lulu, sjedi u oblaku slatkog dima i tako čudno gleda, kao da znade nešto više od običnih smrtnika ljudi. On je stari, dugogodišnji Bobin prijatelj, a gdje se upoznala ta bolesna žena s tim Gruzinom? Grk sa Kavkaza, doktor medicine, pustolov, što je taj čovjek s dugim, od dima žutim, tankim, hladnim prstima? Zašto je doputovao, što radi tu i kamo putuje? Kamo se sve to uopće giba?"

SERGIJE Kirilovič Kyriales, Grk sa Kavkaza, đak pariske Sorbonne, dvostruki doktor, dermatolog i doktor filozofije, koji je u ovoj kostanjevečkoj drami odigrao po ove bolećive slabiće i zbunjene dekadente tako presudnu ulogu, bio je predratni ruski emigrant, a kada se za Ballocsanszkove ere pojavio u Bobinom krugu, doputovao je iz Rige, gdje je radio kao feljtonist u *Rigaer Tagblattu*. Mati mu je bila (navodno) grčka Židovka s jednog maloazijskog ostrva, a otac ruski gardijski Stabsleutnant, Kiril Pavlovič.

Taj stariji čovjek, koji je bio hladan i zatvoren u svakom pogledu, svakako je već navršio pedesetu, ali s njegova lica nije se o tom pedesetogodišnjem nepoznatom životu moglo pročitati savršeno ništa. Mrk i hladnokrvan, crne masti, tamnomodre kovrčave bujne kose, taj doktor Serge (kako su ga svojedobno zvali Bobini trabanti) govorio je sve evropske i levantinske jezike, naskitao se po svim kontinentima, stojeći spram zemaljskih događaja i pitanja na nevjerojatno hladnoj distanci, kao da promatra život iz zvjezdane, staklene daljine. Taj Kyriales posjedovao je spram Filipa neku neshvatljivo uzvišenu superiornost, raspolažući čudnim i neobično opasnim svojstvom: sposobnošću, da razara sve Filipove zamisli, da mrvi njegove istine i zanose, i da sve Filipove tjelesne i duševne snage atomizira u prašinu i u potpuno bezvrijedan pepeo.

Od najranijeg djetinjstva Filip je imao svoje mutne, podređene i mucave komplekse spram raznih lica, s kojima bi se sretao u životu; razne bolećive prirode, po svojoj naravi zapravo inferiorne osobe, histerična, duševno nagnjila, moralno neuravnotežena lica vršila su na nj presudan utjecaj smetnje! Prema raznim fantomima i papigama i prikazama, za koje je Filip znao da su isključivo prikaze i fantomi, osjećao bi bolećiv priklon; osjećajući od tih ljudi neku naročitu, tjelesnu neugodnost (koja je često graničila s nepodnošljivošću), on bi ćutio kako iz tih prikaza izbija ledena mržnja i paklena, bijesna antipatija spram svega, što je njegovo,

lično; no pokraj svega toga nije mogao da se otme nejasnom djelovanju tih razornih utjecaja, upijajući njihove tajanstvene otrove u se kao spužva.

Takav je čovjek bio taj Sergije Kirilovič Kyriales. Otac Sergija Kirilloviča, Kiril Pavlovič, bio je vodenoglavi, slaboumni, salovrati Stabsleutnant, sin kijevskog trgovca suknom i gotovim odijelima, nabuhla lica kao utopljenik, nezdravo blijed kao gljiva iz pivnice, spavajući na svojim debelim bijelim gardijskim kobilama kao nagnjili kvasac, a djed mu je proživio čitav jedan život u mračnoj zabitnoj kijevskoj uličici, u polusvijetlu acetilenke, među gotovim odijelima kao među obješenima, u takvoj strašnoj zelenkastoj rasvjeti, te su sva lica između onog smrdljivog sukna izgledala sluzava kao utopljeničko meso. Iz takve tupe, ćelave, nagnjile, nepokretne loze zapalucala je u mladom Sergiju Kyrialesu iznenada njegova židovska, levantinska krv, i tko zna, ne bi li i on bio svršio negdje kao pijani Stabsleutnant ili slaboumni trgovac gotovim odijelima, da ga događaji nisu zavitlali jedne noći od Sankt Petersburga do Tibeta, a od Tibeta preko sviju kontinenata do Bobočke Radajeve i do Kostanjevca, gdje je jedne kišne noći isto tako furiozno nestao u maglama, kao što se i pojavio. Teško bi bilo reći, da li su svojstva, kojima je tako razorno djelovao na Filipa, bila doista magične naravi, ili je taj odnos bio uslovljen nejasnim sklonostima samoga Filipa, koji se u životu često podređivao raznim manjevrijednim i bolesnim ljudima i ženama, i u takvim nesamostalnim, podređenim stanjima obično doživljavao svoje najteže sudare i lomove.

U odnosu spram toga Kyrialesa Filip je imao osjećaj duboke organske smetnje, gotovo straha. On se u gimnaziji još bio neizrecivo bojao nekih pojava i predmeta, koji su mogli da na nj vrše neugodan, upravo zmijski utjecaj: šešira svoga profesora matematike, na primjer, bojao se on mnogo više nego same matematike ili onog starog sivog bedaka s virđinkama u džepu. Jedan njegov drug, zvao se Anđelko, imao je takve cipele, na primjer, kojih se Filip neizrecivo bojao: još mnogo godina poslije dječačkih tučnjava u sirotištu on bi znao da protrne od straha sjetivši se Anđelkove cipele, one potkovane, grube, blatne cipele, svezane

špagom, bez jezika, sa zelenim soknima! Tako je on od prvoga dana strepio pred tmastim, pocrnjelim Kyrialesovim licem, pred pepeljastim pogledom njegova mutnog, krvavog oka, pred dodirom njegove vlažne, hladne, znojave ruke! Pred tim čovjekom postajao je trenutačno mucav, nije znao da se izrazi, zaboravljao je obično ono najvažnije što je htio da kaže, i sam je odmah počeo sumnjati u svoje vlastite dokaze. A Kyriales nije ni najmanje skrivao svoj uzvišeni stav spram Filipa: on mu je izražavao svoj intelektualni prezir među riječima i direktno u raznim oštrim varijantama, često na vrlo surov, moglo bi se reći, gotovo i neuglađen način.

Kyriales uopće nije vjerovao ni u kakvu naročitu ljudsku sposobnost i nadarenost, a o Filipu, kao slikaru, mislio je porazno. Ne samo što je bio uvjeren da Filip nema nikakva talenta, da je običan brbljavac, koji se obmanjuje velikim riječima, i da ne će stvoriti nikada ništa, on je govoreći o temama iz raznih oblasti iznenađivao Filipa svojom raznoliko izgrađenom, ogromnom i nenamještenom erudicijom, upozoravajući toga nervčika pred sobom na često nepregledne komplekse praznina u njegovoj žalosnoj artističkoj glavi. Riječ »artist« zvučala je u ustima toga čudesnog Grka kao uvreda najteže intelektualne kategorije, a kao dermatolog po struci, on je već odmah, prvo veče, čim su se upoznali, progovorio o građi Filipovih živaca, o njegovoj slaboj i zabrtvljenoj unutarnjoj sekreciji, s hladnom sigurnošću liječnika, koji svom bolesniku postavlja potkožnu, sasvim mračnu i u svakom pogledu bezizglednu dijagnozu o njegovoj neizlječivosti. Rekao mu je nakon nekoliko prvih rečenica (što su ih izmijenili pod Bobinom kasom u Steinerovoj kavani), »da je on, Filip, priroda pasivna, sklon u svakom pogledu precjenjivanju svojih vlastitih podražaja, narav nepostojana, živčano podrovana u svakom smislu, s potpuno jalovim izgledima na poboljšanje i savršeno razorenim centrima volje! Pred Filipom da stoji sasvim sterilna patnja, mnogo riječi, samoobmanjivanje nošeno spolnim poticajima, a eventualno i samoubojstvo! Ali ova posljednja varijanta da nije vjerojatna, jer da je Filip po svojoj prirodi organizam slab i kukavan, a slabe i kukavne vrste u životinjstvu da se obično ne uništavaju: stjeničavo životarenje, u jednu riječ, bez ikakvog izgleda na bilo kakav

uspjeh...«.

O svim tim toplim i krvavim pitanjima govorio je tako oštro, kao gavran kad para ljudsku utrobu i svojim crnim kljunom razvlači po blatu tuđa crijeva! A što je najstrašnije, taj čovjek govorio je gvozdeno logično: svaka njegova pojedina riječ bila je izgovorena jednostavno, lapidarno, s bistrinom zakonika. (On je navodno zajedno s nekakvim poznatim japanskim histologom godinama radio na znamenitim histološkim prerezima i jedan takav znameniti histološki prerez mišje dlake nosio je u znanosti ženski pridjev: kyrialica!) Govoreći s Filipom o bilo čemu, on nije mogao da se ne spotakne o kakvu god sporednu sitnicu Filipovih opažanja te, igrajući se s njime svojim riječima, kao s kakvim zbunjenim, histeričnim, živčano razorenim nedonoščetom, on je imao čudnu, izvanrednu sposobnost, da za dvije-tri minute izlije iz Filipa svu njegovu sadržinu, kao da je izlio čašu vode; Filip bi najednom osjetio samo to, kako je izliven i potpuno prazan.

Poslije takvog noćnog razgovaranja s tim mračnim tipom, Filip nije mogao da spava, ni da misli, ni da čita, ni da govori, i kao da je gluhonijem, mucav, on se osjećao u vlasti toga čovjeka poslije još dugo i neobično intenzivno. Da bi se oslobodio te nejasne i mutne hipnoze, on je trebao da napregne svu svoju moždanu snagu i da se teškim naporom, volje opre tim termitskim prodornim komponentama, što su njegovu prirođenu sklonost spram negacije povećavale tako opasno, te je pod sugestijom tih Kyrialesovih riječi postajao sklon najludim, upravo mjesečarskim konzekvencijama.

Razgovori o slikarstvu, na primjer! Filip je već sam, po svom vlastitom opažanju i po svom dugogodišnjem iskustvu, bio sklon da ne vjeruje u pretjeranu važnost slikarstva kao takvog, ali Kyrialesove riječi o slikarstvu uopće bile su solna kiselina za sve njegove slike. Poslije tih riječi ostajala su pred Filipom samo smrdljiva spaljena platna: vonj stare krpe!

- Što se uopće danas zbiva s tim slikarstvom? To je polupismeno, polumanijakalno, prilično ograničeno i savršeno nestvarno razmišljanje o pitanju: da li je netko postao pravodobno fauvist, da li je netko uzeo matisseovsku paletu sa osmogodišnjim zakašnjenjem

spram nekog drugog, da li je za liniju Courbet-Manet ili za neoklasicizam, kolorizam, neokolorizam, formalizam, objektivizam, to je sve samo svrstavanje u razrede: a, b, c, d, e, f, g, i škole: alfa, beta, gama, delta! Škola gama razred c sa petogodišnjim zakašnjenjem, panonska varijanta polovicom trećeg decenija dvadesetog vijeka, u odnosu spram škole delta razred f, centralnoevropska varijanta s tim i tim utjecajnim sferama! Cezanne, van Gogh da, ali cezanneizam, vangoghizam? Zar je to za vas slikarstvo? Biološka morfologija nas uči, da i u prirodi ima manira i pomodnog ponavljanja, ali nije važno, da li jedno platno stoji između imena Hieronymusa Boscha i Toulouse-Lautreca, između Callota i Dufyja, nego ima li onaj, koji slika, svoje unutarnje lice! A slikarske lubanje danas izgledaju kao lubenice bez mesa: unutarnja bezličnost podređuje se sasvim prirodno stranim utjecajima! Odatle to današnje neinteligentno slikarsko glavinjanje, bez ikakve svrhe i smisla!

Došlo je do toga razgovora o slikarstvu tako, što je Filip spomenuo, kako ga već dugo muči da naslika ulicu u prolaženju. Sve one gnjilokožne, žalosne, sive ljude kako prolaze ulicama, sa svojim bolesnim zubima i dugovima, žilave, ranjave, umorne ljude, kako se vuku čađavim ulicama.

- Ali, molim vas, dragi moj gospodine! Vi gledate ljude gdje prolaze ulicama i onda sasvim isprazno nagomilavate svoja bizarna opažanja, a ta opažanja, nota bene, nisu ni vaša, to su pročitane sitnice, isčeprkane bez reda tu i tamo, sasvim slučajno, i tako, igrajući se riječima, vi mislite da ste nadvladali materiju oko sebe. A ništa niste nadvladali, i nema govora da bi se takvim metodama dalo bilo što učiniti u životu, a najmanje naslikati dobra slika! Kakve su to glupe zamisli, da bi netko naslikao ljude kako sa bolesnim zubima i dugovima prolaze ulicom? To je pseudoliterarno buncanje, ali ne slikarstvo! Što uopće danas znači slikarstvo? Ne ću da kažem: u vrijeme Filipa Drugog, ili ne znam bilo koga sličnog pokojnog manekena, to slikarstvo bilo je još zamislivo kao dvorska dekoracija, kao goblen, ali danas? Jedna pristojna kozmopolitska civilizacija imat će svoje staklene okvire otvorene u stvarnost, imat će parkove i vodoskoke, kao prave, stvarne parkove i prave, stvarne vodoskoke, i

tim sutrašnjim civiliziranim ljudima ne će biti potrebne barokne kulise! Slikarstvo je od početka samo neka vrsta zamjenice stvarnosti! A što će meni danas vaše slike o ljudima, koji imaju bolesne zube i dugove? Čemu te slike? Potpuno su suvišne! Sve kad biste doista i bili slikar i kad biste doista znali slikati! Dugovi i bolesni zubi dosadne su i suvišne pojave u stvarnosti, a pogotovo kao surogati!

Sluša Filip Kyrialesa kako govori o slikarstvu i, kao da čuje svoj najskriveniji glas, gdje mu govori iz utrobe, osjeća, kako taj antipatični čovjek govori istinu, kako stvari tako doista stoje i kako je glupo slikati slike danas, a pogotovo biti nesposoban i manijakalno htjeti slikati surogate! Sama protuslovlja i magle, iz kojih se javlja jedan neugodni glas i formulira njegove vlastite najkrvavije istine! Osjeća Filip kako je u njemu počelo ponovo neko sudbonosno raspadanje, kako se rastvara u inferiornoj nemoći, kao da sanja da se utapa u blatnoj vodi. "Tu njega ovaj čovjek svlači! On vadi iz njega sistematskim redom sve: i njegova zapažanja, i podražaje, i ljepote, i osjećaj životne punoće, prikazujući mu život takvim, kakav život doista jest, i kakvim ga Filip i sam doista i smatra! Kao lutku, tako ga svlači taj čovjek, i on postaje potpuno prazan, kao soba, iz koje su iznijeli sve, jedan komad pokućstva za drugim, i ništa nije ostalo, nego jedna mala istina, što još tiho pucketa na stolu, kao svijeća kada dogorijeva."

POJAM čovjeka bio je za Kyrialesa pojam jedne od najnižih životinjskih vrsta.

- Čovjek je životinja u svojoj pojedinačnoj osamljenosti savršeno tužna, u prirodi, moglo bi se reći, gotovo deplasirana! U stadu živeći već prilično dugo, čovjek je čovjeku čovjek, okrutniji naime od svake druge zvijeri. Bestidna, lažljiva, glupa, zlobna i majmunska zvijer! Najsmješnija među životinjskim vrstama je sigurno vrsta majmunska, a koliko je majmun bliži neposrednom i logičnom životu od čovjeka? Poslije opice (koja u svakom pogledu zaostaje za drugim životinjama), čovjek je životinja najmajmunskija! Ta zvijer je prožderljivija od hijene, jer hijena prežderana strvinom može pokraj smrdljivog mesa da zaspi, dok čovjek, koji se prežderao toliko, da mu se od sitosti diže utroba - još uvijek ždere i, promatrajući oko sebe druge, gladne, sebi slične životinje, oblizuje se zadovoljno. Sasvim tamno je u meni. Bila su neka svijetla, a ta su pogasla! Ne vjerujem u Kropotkinov socijalni instinkt u nama, ni u dobro u čovjeku. Prepolagano se to dobro u čovjeku i iz čovjeka objavljuje! Ne vjerujem u čovjeka kao u životinju, koja bi bila prikladna da se odgoji za neku plemenitiju životinjsku vrstu! Ili je taj tempo tako spor, te sam izgubio svoju strpljivost! Ja sam, dakle, u jednu riječ, postao mizantrop, i to pomalo nervozan mizantrop!

"Koja su to svijetla u njemu bila, koja je češće spominjao da su se pogasla (»da su bila, i to intenzivna«), ali davno? Odakle se odbio taj stranac, taj nepoznati putnik i prolaznik, taj bjegunac i iseljenik, u takav mračan sistem logične mržnje, uvijek spreman da se naruga najpozitivnijim stremljenjima svega, što čovjeka vuče nad životinju? Da li je ta njegova mržnja na sve ljudsko bila njegova prava narav ili samo neka vrsta ressentimenta za stare rane? I gdje je mogao da se raskrvari toliko taj stariji čovjek, te se osjećala iz njega mržnja tako neposredna kao škrgut zubi?"

Bobočka je pričala Filipu o Kyrialesovoj navodnoj tragediji, davnoj,

dječačkoj, kako su mu još prije dvadeset godina Kozaci u Sankt Petersburgu ustrijelili njegovu djevojčicu! Čekao ju je kod oglasnog stupa na randevu, a ona je došla na taj randevu i srušila se krvava! Odnijeli su je u bolnicu i još istu noć je izdahnula od unutarnjeg krvarenja! Od čitavog tog sna da mu je ostao jedan njen kimono s lastavicama i glicinijama, i nad tim kimonom da je poslije toga probdio nekoliko noći tuckajući neprekidno kažiprstom po polituri stola, kao polulud.

"To je bila anegdota stvorena za Bobočkinu fantaziju! Krvava djevojčica i kimono s lastavicama! To da bi moglo biti razlogom takve razorne mizantropije jednog čovjeka, koji već ima iza sebe čitav život? Svakako, Kyriales se još kao student bacio u pokret i u dvadeset i trećoj godini bio je prognan iza Semipalatinska, a poslije u transbajkalske tajge, te se više nikada nije ni vratio u Rusiju. Provukao se preko Tibeta do zapadne Evrope, i negdje u Belgiji ili Alzaciji bio je ponovo suđen na nekoliko godina tvrđavnog zatvora."

Neko veče popili su skoro litru rakije (Baločanski, Filip i on), a taj je Grk pričao vrlo živo i sugestivno o onoj davnoj belgijskoj noći, kad je čekao, da dođu po njega: te noći odvrnuo se njegov životni smjer od pojma »čovjek« - konačno.

- Uznemiren od besanice okretao se po svojoj postelji s jedne strane na drugu i mučio se dugo. Nikako nije mogao da usne. Zapalio je svijeću, srknuo gutljaj vode i slušao sat kako kuca na stolu. Odmiče vrijeme, ruši se jedna minuta za drugom, približava se sudbina, za njim će se zatvoriti teška, okovana tvrđavna vrata, a orni činovnici, njegovi drugovi, prijeći će preko toga na dnevni red, kao da se ništa nije dogodilo! Ti će se malograđanski činovnici revolucije dalje sastajati po krčmama predgrađa, u onim žutim zadimljenim prostorijama, gdje stolnjaci poliveni vinom izgledaju, kao da su krvlju zamrljani. Krvava, mesarska slika zadimljene krčme, u mračnom žutom osvjetljenju, s onim stanovitim fiziognomijama. Ona izbočena ovalna donja čeljust jednoga, oni iglati zubi drugoga perverznog glodavca, mutno, zamagljeno oko ispod stakla trećeg glupana, one rumene, ljubičasto krvave usne četvrtoga, strašna šupljina krezube gubice petoga zlobnog grbavca, to će sve ostati iza

njega. Meketanje suhoparnih glasova kod crvenih stolnjaka pod petrolejkom, a jedan od njih zove se Blum i ima zafitiljen brk i kelnerske geste (uvijek se netko od tih ljudi zove Blum), i oni će preko njega prijeći na svoj dnevni red, a on će ostati ležeći u pivnici tvrđave i slušati štakore kako grebu zidove. Upravo to odvajanje ideje od stvarnosti onih fiziognomija, to je bilo po njega sudbonosno: postoje mnogobrojne ideje o ljubavi spram bližnjega: da bližnjega treba ljubiti kao samoga sebe, na temu te osnovne misli mnogo je rezolucija izglasano za posljednja dva milenija, a fiziognomija ljudska nije se od Neanderthala izmijenila mnogo: progene donje čeljusti, iglati zubi karnivora, pohotne krvave usne zvjerske, sve te životne pojave pretvorljivo, kao ezopovske lije, prelazeći na svoje dnevne redove sindikata ili sinagoga, reklamiraju o evanđeoskoj ljubavi, a pod njihovim dnevnim redovima, kao u grobu, spavaju pokopane sudbine živih osamljenih i nesretnih pojedinaca. On je mnogo godina tako preležao pod nadgrobnom pločom jedne takve dosadne rezolucije, i on sebe ne da obmanjivati nikakvim sredovječnim (skolastičkim) smicalicama! On se već dugo bavi idejom da napiše jezuitsku komediju iz sedamnaestoga stoljeća, gdje bi razvio sve te ideje svoga individualnog pogleda na svijet, ali toliko je intelektualno pošten da uviđa, da je zamisao preogromna, te svakako prolazi kapacitet njegovih sposobnosti. A tako neobično jasno gleda te jezuite oko sebe: i one jučerašnje i ove današnje! Jezuiti u socijalizmu, kakva paklena izmišljotina! Netko prodaje hlačnjake i ogledala, dosadi mu to jednoga dana i postane činovnik revolucije. Sjedi po zadimljenim krčmama, glasa za dnevne redove, radi u jednom novom trgovačkom poslu s političkim dividendama, a stoji na stanovištu, da bližnjega svoga treba ljubiti kao samoga sebe!

- Ljudi su ljudi i sve je ljudsko samo ljudsko, nažalost! A ako i ovo posljednje gibanje ne vodi ničemu, onda ne preostaje ništa. Vi ste dakle za sveopće i neodgodivo uništavilo, suprotstavio se tome mizantropu Filip, lično potpuno pasivan spram svakog socijalnog pokreta.

- Ne, ja nisam za uništavilo! Obratno od toga! Ja samo odvajam vjerujuće od nevjerujućeg! Stepen »vjerujućeg« najniži je stupanj

ljudskoga mišljenja: on se nalazi ispod znanja, mnogo bliže animalnome nego što se misli. A sve velike fraze o čovjeku i o njegovoj budućnosti cvjetaju još uvijek u krugovima vjerovanja vjerujućih! Činovnici sindikata i isusovci po govornicama provincijalnih crkava jedna je te ista stvar! A stvar je u ovome, da postoji nepromjenljivo ista ljudska utroba, a nad tom dvonožnom nezasitnom utrobom da ljudi kao papige žvaču nekakve rezolucije! A čovjek se rađa samo jedan jedini put lično! I pokraj svega što je stvarnost izvan nas objektivna i toliko dugotrajna, te nam se ta dugotrajnost stvarnosti pričinja vječnošću, to se ipak, najmiliji moj, sve doživljava unutar sebe samo jedamput! I tko to ne uviđa, taj bolje da se nije ni rodio! I njega ne vrijeđaju oni pojedinci, koji se nekom samoubojstvenom samozatajnom gestom samouništavaju zbog nekih istina, nego one male papige po oltarima, po govornicama, po uvodnim člancima, koje tu nešto žvaču o rezolucijama, one su mu odiozne! To blesavo ptičje oponašanje tuđih glasova, to mu je odvratno! Tridesettisuća revolucija odvija se dnevno u prirodi. Kada je majmun zapalio prvu vatru, to je bila na zemlji velika revolucija: rodili su se uzrok i posljedica. Zasijati prvo zrno, pripitomiti konja, pa dići kamen polugom, sve su to bile velike revolucije u krugovima neznanja i patnje! Postati od orangutana impresionistički slikar, od riblje škrge vodozemac, od roba kršćanin, sve su to revolucije, samo malo predugo traju i, konačno, što tu ima da se vjeruje? Zemlja je, nema sumnje, okrugla i vrti se oko sunca, ali zato odležati tri godine u jednoj kazemati, bilo bi preglupo! A vidite, ja sam izgubio čitavu svoju mladost za takve kopernikijanske bedastoće o nekim evidentnim i nezanimljivim istinama!

Sluša Filip toga kozera kako govori o teškim i ozbiljnim stvarima s takvom ležernošću, kao da su to pločice domina, što ih tamo kapelan razbacuje po mramornoj ploči iza njegovih leđa kod drugoga stola. "Taj Sergije Kirilovič Kyriales govori zapravo stvari stare i poznate, ali opet toliko je to govorenje sugestivno i, koliko god se ne podudara s konačnim istinama, ono je u biti pravilno. Boba ga sluša s najvećim zanimanjem. Vidi se da uživa u svakoj njegovoj riječi; on je njen stari znanac, a bio joj je po svoj prilici i ljubavnik! (I ovaj tako jako naglašeni negativni stav, što ga taj

stranac zauzima spram Filipova slikarstva, nosi u sebi klicu sakrivenog ljubomora!) Ono, što je govorio o slikarstvu, to je uglavnom točno, ukoliko se Filipa tiče, uglavnom je tako! Ali ovo sve o socijalnom problemu prilično je zbunjeno. Popili su doduše večeras već litru rakije i sada se pojavila nova politra, i popušili su već svaki po trideset cigareta, i dimi se opet nova među prstima, ali ono, što je govorio prije o njegovoj nedorasloj psihozi zakašnjelog puberteta, ono je bilo izazovno! Da čitavo Filipovo razmišljanje o stvarima ne bi bilo drugo nego zakašnjeli dječački nemir s posljednjim proplamsajima spola? A njegova tjelesna građa da pokazuje već prve znakove starosti i time da je taj sudar groteskniji? A po čemu bi ovo sve, što taj Grk priča, bilo tako hiperinteligentno, te se na to ne bi dalo odgovoriti? Jer je dermatolog i doktor filozofije? Jer je sjedio tri godine u nekoj tvrđavi? Uostalom tko zna, da li je on uopće sjedio u toj tvrđavi i tko je taj nepoznati čovjek i odakle je došao? Baločanski odobrava svakoj njegovoj pojedinoj riječi, i on ispada pred tim paralitikom kao slabić i bluna, kojom se ovaj neznanac poigrava kao igračkom! Taj Grk govori o umjetnosti, a zapravo nema pojma o umjetnosti! On govori najopćenitije fraze i laži, upravo kao oni njegovi isusovci! I to je neka tajnovita jezuitska sjenka, odakle se samo doskitao ovamo u ovu krčmu?"

DIM je u krčmi gust i valja se oko predmeta i pojava u sivim oblacima. Ta pljesnivozelena soba, s bidermajerskim prozorima pod dubokim svodovima, s petrolejkama, papirnatim cvijećem i zlatnouokvirenim slikama, koje prikazuju Carmeninu smrt, pliva u žućkastoj smrdljivoj magli, a po zelenom suknu odbijaju se biljarske kugle, i taj odzvuk čiste kosti miješa se sa zveketom čaša, šumom karata i koštanih pločica na mramornim pločama u staru, sivu, pijanu pjesmu provincijalnih kavana. Kapelan, sekundarijus općinske bolnice, doktor Mitternacht, i geometar igraju domina, a netko govori glasno o kapelanovoj zamjernoj snazi, kako je neku noć umrtvio i uspokojio tri poznato vatrene ljubavnice: doktorku, pak zatim odmah suprugu nadinženjera i poštaricu, a i Rezika velečasnog plebanuša isto tako nije ostala kratkih rukava kod te ponoćne pustolovine. Kroz ovaj dim i kiselo vino mekeće sablastan, barbarski smijeh, kakvim se smiju sve krčme po ovim močvarnim šumama, a tu, odmah uz stol kraj kase, Filip govori o »oduhovljivanju materije«.

Filip nije sasvim pijan, ali je ponesen rakijom. Filip je uzrujan. Njegovo unutarnje treperenje visoko je uznemireno, i on osjeća nemir svojih živaca, i to kako taj nemir nadvladava njegovu snagu i kako polagano raste i postaje jači od svakog razumnog otpora. To se vidi i po odbijanju dimova i po nervoznom zavijanju jedne cigarete za drugom. Po sve hitrijem i sve strastvenijem ispijanju jednog štamperla za drugim, po nemiru prstiju, koji se kreću između doze i cigaretšpica, između mramorne ploče i staklenke, od gumba na kaputu do obrva, dodirujući predmete, dotičući se stvari, i opet se grče i svijaju i kreću u sve usplahirenijem lebdenju. Iz te se usplahirenosti javlja polagano strast čovjeka, koji se osjeća povrijeđenim od drzovitog i izazovnog nepoznatog stranca, koji je došao ovamo i koji ga tu u intimnom krugu vrijeđa i muči već nekoliko dana. Bobočka je sjedila na blagajni, nalijevala vaniliju u

punčeve, dijelila bijele kockice šećera (nekome je nalila štamperl Boonekampa, te se, prisluškujući tom razgovoru, preselila k stolu), i tako od vremena na vrijeme ustaje, daje kelneru čaše i naloge, a onda se opet vraća k stolu i prisjeda uz ovu trojicu kod treće politre šljivovice. Večeras se osjeća naročito slomljena, kao pred bolešću. To je umor, kakav se javlja pred slomom sviju snaga, prelazeći polagano u omaglicu i u nemoćnu besvijest. Njoj je dosta toga dima i toga smrada. I tih razgovora i te šljivovice. I ovog njenog bolesnika s kaučuk-kragnom, koji slaboumno kima glavom i veseli se svakoj jačoj frazi Grka, jer mu je taj slikar iskreno i od srca antipatičan, te mu je neobično drago da se našao netko, tko i tome slikaru može da posoli pamet! A Kyriales je pametniji, živci mu još nisu ušli u igru, ali osjeća šljivovicu u glavi i ta ga rakija sve više vuče k sebi. I on je umoran, poderan, i on ima u sebi tihu i duboku potrebu da se smrtno napije i da ostane ležeći u kakvoj blatnoj grabi: "naputovao se dosta, a sad ga tu gnjavi nekakav neurastenik »oduhovljivanjem materije«! Kakvo prokleto »oduhovljivanje materije«?"

- Pustite me, do đavola, s tim otrcanim svojim frazama, molim vas lijepo!

- Vi ne date, da ja svršim svoju rečenicu, vi mi se uplećete u svaku moju pojedinu riječ, tako da to postaje polagano nesnosno! Molim vas, dopustite mi, da se objasnim! Da kažem, što mislim! Ja sam rekao, da postoji u stvaralačkom procesu jedno oduhovljeno stanje, bez koga je nezamislivo...

- Ali, molim vas! Duša je oznaka za jedno izvjesno stanje tijela! Duša je povezana za tjelesno, to je evidentno, to je samo po sebi jasno,

- Pa vidite, da vi meni sistematski ne date da govorim. Niste ni vi valjda na svojim tibetskim studijama pojeli svu pamet? Vi ćete mi ipak (skromno mislim) blagohotno dopustiti, da čovjek naslika jednu sliku, da sjedne, da zaboravi sebe, da donekle u vansebnom stanju naslika jednu sliku, recimo Rembrandt svoju »Noćnu stražu« ili »Sastanak u Emausu«, to je, do vraga, ipak abnormalno u jednu ruku, zar ne, to baš nije tako isključivo tjelesno determinirano, to baš nije samo »izvjesno tjelesno stanje«, to je ipak neka izvanredna i u prirodi vrlo rijetka pojava! Rembrandt je protuprirodna pojava i

nema s tim vašim tjelesnim nikakve veze!

- Da, dobro ste rekli: protuprirodna! Rembrandt je »protuprirodna« pojava, to dopuštam! »Protuprirodna« pojava svakako, ali natprirodna nikako! Ja u čitavom slikarstvu (dopustite mi, da tu mislim i na vaše slike) ne vidim ničeg natprirodnog! Ništa neprirodnije nije hodati na stražnjim nogama, to jest, pardon, obratno sam htio da kažem: hodati na stražnjim nogama isto je tako protuprirodno, kao biti Rembrandt! Upravo: još protuprirodnije! A milijarda i pol dvonožaca hoda na stražnjim nogama. Nalazite li vi u toj pojavi neko natprirodno objavljenje? Ja lično ni najmanje! A naša takozvana »civilizacija« nije ništa drugo nego udaljivanje od prirodnog, pošto je sve što se zove tom »našom civilizacijom« samo popratna pojava toga fakta, da su se neki četvoronošci potpuno protuprirodno osovili na stražnje noge! Protuprirodno je to bilo samo zato, jer je to zasada u prirodi jedini poznati slučaj, ali natprirodno nikako. Ja barem u tome ne vidim nikakvih netjelesnih elemenata. Sve je u nama tjelesno i sve je povezano za tjelesno, i takav jedan Rembrandtov »Sastanak u Emausu« (koji se uostalom tako i ne zove) ne može biti drugo, nego izražaj tjelesnog u nama i oko nas,

- Ali, molim vas, pročitajte, molim vas, što su o tome problemu napisali sami stvaraoci! Svi pjesnici i filozofi sviju vjekova slažu se u tome, da iz pravog umjetničkog djela izbija za obični naš razum neka nerazumljiva sugestivna snaga: to za razum neshvatljivo strujanje iz umjetnina, ta neka viša uvjerljivost umjetničke materije nije materijalne naravi, ili nije isključivo materijalne naravi, i ne da se tako vulgarno objasniti, kao što to najsvakodnevniji materijalisti misle!

- Pardon, molim vas: mislite li vi pod jednim »pravim umjetničkim djelom« iz koga izbijaju nekakve za naš razum - po vama - neshvatljive sugestivne snage »nadnaravnog porijekla« i svoje vlastite umjetničke produkte?

Filip je osjetio drsku zadrtost tog pitanja kao ubod iglom; kao da je uboden u jednu od svojih ozlijeđenih ganglija otrovnim žalcem, on je počeo po svome mozgu da osjeća strujanje izvjesnog neshvatljivo

mračnog nemira, kakav pokazuju zmije na zvuk čarobnjakove frule.

"Tu bi trebalo sada ustati nepokolebljivo na obranu svojih vlastitih stvari i pobiti se s tim nepismenjakom na život i na smrt!" Ali uočivši u maglenom i mutnom krugu svoje vlastito žalosno stvaranje, zaokruživši iznad tih svojih jalovih napora umornim pogledom, on je ukočena jezika i staklena oka zapitao toga Grka posve tiho, uljudno, sasvim pitomo, moglo bi se reći, upravo servilno, kako on to misli?

- Mislite li vi, da su vaše vlastite slike dokaz, da iz umjetničkih produkata izbijaju natprirodne snage? Smatrate li vi sebe adeptom, koji stoji s višim svjetovima u kontaktu, dok to nama, najsvakodnevnijim materijalistima i običnim smrtnicima, nije dano?

Ta je bilo izgovoreno grubo, preko leđa, kao da s Filipom govori nekakav zaprisegnuti tumač pred zelenim sudbenim suknom i da mu prevodi neke njemu nerazumljive pojmove na njegov nepismeni »idealistički« žargon.

"Pa on nije govorio o sebi, nego o Rembrandtu, i to je bilo od njega lično vrlo delikatno, a ovaj tip sve to prilično nedelikatno izvrće na glavu."

- Ne da se o tim neurasteničnim imponderabilijama govoriti pravničkom ili srednjoškolskom logikom. Da su estetske emocije metalogične prirode, to je prva pretpostavka svake estetike: kako bi se dalo inače objasniti, kako je više puta samo jedna jedina pjega boje potrebna, jedan potez kistom ili jedna jedina riječ, pak da se u čovjeku pokrene osjećaj užitka, ljepote, žalosti ili snage, vremena i prostora, i svih životnih potencijala i radosti! Intenzitet tog metalogičnog napona, to neka Kyriales njemu objasni logikom tih svojih »tjelesnih« razloga - ako može!

- Logika! Vi tu riječ izgovarate, moj gospodine, tako suhoparno, kao pravi rođeni artist! A što vi mislite, molim ja vas, što je ta logika? Vi mislite da je logika jedna tvrdo ukoričena knjiga, jedan dosadni sat pred crnom pločom pod raspelom, prozori su otvoreni, a vani se čuju vrapci u krošnjama kako veselo cvrkuću i vesele se svibanjskom suncu? Logika je jedan ciklus tako svijetlih, prozirnih,

staklenih sistema koji sigurno znače najmanje milijardu puta više od raznih vaših slikarskih svjetova i konstrukcija! A zašto, molim ja vas, kompleksi između eleata i Platona do Kantovog pitanja: »Šta je istina?« ne bi bili interesantniji od bezazlene naivnosti jednog Benvenuta Cellinija? Molim vas: ogromni razmaci između čiste i empirijske spoznaje, nedogledan i bez logike nepojmljiv sudar aprioriteta i posterioriteta, mutna masa Kantove Pratvari, do matematske transcedentnosti Pojma o bogu, to nisu srednjoškolske lekcije logike, mili moj! Danteovska disciplina je najprozirnija ondje, gdje je čista tomistička logika! Ni albigenzi, ni luterani, ni jakobinski mediokriteti ne bi, kao epigoni, bez tuđe logike, mogli učiniti ni jednog koraka u svojim takozvanim historijskim ideološkim pokretima! Jeste li kada držali čovječji mozak u svojoj ruci? Jeste li kada osjetili težinu one 1400 grama sive mrene u svojim prstima? Znate li vi, što je ljudski cerebrum? Da ste svojom rukom dvadeset sedam hiljada puta prerezali to ljudsko cerebralno tkivo kao ja, vi biste se bili zamislili i nad drugim funkcijazna našeg mozga, a ne samo nad intuitivnom!

Osjeća Filip, kako iz usta tog nesimpatičnog čovjeka plaze teške riječi, neki ogromni pojmovi kao beskrajne trakavice kako se miču spram njega, kako lebde nad njim, kako mu zamataju glavu kao olovni oblozi i kako mu postaje mučno, kao od otrovnog isparivanja. "A taj tamni čovjek tu pred njim sjedi u gustom oblaku dima, njegove se zapaljene, krvave usne miču kao dvije crvene pijavice i on kroz zube govori o nekakvoj transcendentalnoj dedukciji i o igrama pojmova između Eulera i Newtona i Huyghensa i tako se ironično igra Kantovim staromodnim metaforama »auf den Flügeln der Ideen«, kao da je Kant kao njegov šegrt pisao feljtone s njim u *Rigaer Tagblattu*. O analitici pojmova govori, o transcedentalnosti Prostora i Vremena, u sudaru s fiziološkim eventualijarna, i o tome, kako su barokne filozofske sheme pod konac osamnaestoga stoljeća bile prilično inteligentne forme mišljenja, a da to istodobno i nisu bile: jedna zanimljiva, više glazbenobarokna, muzikalna zamisao, jedan infinitezimalni muzički motiv, što lebdi između sviju sfera, sviju osjeta i sviju zamisli, te sve što prelazi iz sfere jedne logične kategorije u drugu treperi kroz ovaj glazbeni medij »logične«

(barokne) shematike, kao što zvuk jednog instrumenta u svome titranju lebdi u zraku izgubivši već tako svoj materijalni volumen, a, još uvijek odzvanjajući svojstvima tog auditivnog volumena, polagano umire i nestaje kao dim. (»Ali naravno, za sve to treba imati sluha, a za te komplekse gospoda artisti obično misle da ne postoje zato, jer su za te komplekse zvukova od rođenja gluhi!«)."

Masa se riječi miče spram Filipa i on osjeća duboku, upravo organsku potrebu, da se opre toj brbljavoj nametljivosti, kora je vidljivo namještena i bez ikakve stvarne podloge, ali istodobno osjeća, da je opet nesposoban da svlada te nejasne kvantitete nekakvih podataka, njemu nejasnih, slabo poznatih, a opet prividno uvjerljivih, te se lijepe za njegov mozak kao gumiarabikum, i on se već počinje osjećati kao muha na muholovki.

A ovaj mistifikator rusko-levantinski govori o tame, »da čovjek koji se već probio i izrastao do toga, da u svojoj hrptenici osjeća razvojnu liniju sviju vrsta kralježnjaka, i do toga, da osjeća u sebi proces, koji ga je od četvoronožne nijeme životinje podigao u okomicu dvonožnu, i do toga, da osjeća svoj ljudski cerebrum kao kozmičku dominantu, kada osjeća u metamorfozi svog vlastitog embrija sve periode, kroz koje su proputovali svi organizmi od prvotne klice da škrge, a od škrge do vodozemca i do njegova vlastitog cerebralnog tkiva, da takav čovjek onda ima pravo, da se ne da više mistificirati ni od čega, pa ni od umjetničkog misterija! To da umjetnost još uvijek - nažalost - postoji kao nekakav metafizički faktor, to je samo znak zaostalosti! Bilježiti životne podatke danas, u vrijeme behaviorizma, primitivnim simbolima slikovitosti, na mitološki način, alegorično, to je tako zaostalo, kao što su zaostali egipatski hijeroglifi spram bilo koje naše suvremene infinitezimalne formule! I sada mu dolazi tu jedan prosječno nadareni i prosječno naobraženi gospodin slikar, i od Kyrialesa traži da mu 'logikom tjelesnih razloga' objasni misterij estetske emocije! Pjesme i slike mogu se uživati uopće samo u jednoj strašnoj kulturnoj zaostalosti, a kad je već netko tako zaostao, da još uvijek uživa u takvim primitivnim hijeroglifima, to bi bilo teško odrediti, što na njega - lično - umjetnički djeluje (ako uopće djeluje), ali da to nije ništa 'netjelesno i natprirodno' to je sigurno!«

- Prije svega: u nama ima neizrecivo mnogo toga, što je naučeno, taj dril, ta predaja, taj odgoj, te dresirane retrospektive bude u nama sjećanje na razna proživljena stanja naše vlastite ličnosti. Mi se pri tome razmatranju razmatamo kao klupko: unatrag! Gledati samome sebi u otvorenu utrobu, to je osjećaj oduvijek pomalo sentimentalan. Gledati unatrag, to rađa žalobnom rezignacijom prolaznosti i krhkosti. Naše samodopadno i teško »ja« vrlo se rado sjeća »samoga sebe« - otprije. Klasici. Vergilije: Forsan et haec olim meminisse iuvabit. (Tko od nas nije gledao Dantea u kakvim lošim ilustracijama, kako sanja prvi put o Beatriči, a tko od nas pri tome nije mislio na sebe?) Lovorike! Mramorna poprsja! Nema živa čovjeka, koji nije sebe ni jedamput zamislio kao mramorno poprsje. Uglavnom: to su kompleksi romantični, obično povezani s ljubavnim doživljajima. Uspomene. Naše »ja« se pri tome raznježuje. Naše »ja« se vrlo često rastapa u sapunu i u limunadi, a da baš nije uvijek svjesno, da se tu radi isključivo o sapunu i o limunadi. Ima slabih trenutaka u životu čovjeka, kad je svatko, pa i najoporiji od nas, ženkasto raspoložen i godi mu gutati suze! To je dakle istina, to vam dopuštam: postoji izvjesno djelovanje stiha, i to šarmantno, intimno djelovanje stiha i slike. Svi mi smo sanjali u zelenim sutonima i svima nama ostale su nezaboravne neke drage i tihe kretnje dragih i tihih žena. Vidjeti dakle takvu kretnju negdje zabilježenu, to je dragi doživljaj! To i treba da je tako! Kad ne bi bilo toga djelovanja, ne bi bilo doživljaja ljepote uopće. Ne bi bilo tih vaših lirizama, pak, u posljednjoj konzekvenciji, ni poezije, ni slikarstva! Ali odlučno tvrdim, da u kompleksu toga djelovanja nema ničeg netjelesnog, a pogotovo ničeg natprirodnog! Mi odjekujemo na zabilježene tuđe doživljaje odjekom svojih vlastitih uspomena! Naš tjelesni, fiziološki, ako hoćete, u prenesenom smislu, i duševni volumen postaje u takav tren »glazbalo«. Ljudi su stvorili sebi neobično laskav pojam o nadnaravnoj plemenitosti toga »glazbala«, zaboravljajući, da to »glazbalo« nije ništa drugo, nego jedno neobično zapleteno i prilično dugo pomično crijevo s raznim otvorima i privjescima!

- Molim vas, s neukusnostima...

- Jesam li ja odgovoran za životna fakta, što vama laiku izgledaju

neukusna? Ja sam vam dao štoviše jednu upravo transcendentalnu koncesiju, proglasivši naše tijelo glazbalom! Ja nisam tako amuzičan u vašim kompleksima, kao vi u mojima! Ja vam dopuštam, da ima mogućnosti da jedan estetski dojam prevuče preko nas svojim gudalom kao konjskom strunom, i mi odzvanjamo! Ali da bi to odzvanjanje bilo uzvišeno, neshvatljivo ili čak natprirodno, to mi ipak izgleda kao neskromno precjenjivanje naše tjelesne malenkosti i svih ostalih funkcija povezanih za našu malenkost!

Još odmah, kod svoje prve upadice, osjetio je Filip, da je bila deplasirana. "Taj čovjek izgovorio je večeras nekoliko stotina rečenica (dobro je, on se ne slaže s tim izlaganjem), ali, opet, sam način toga izlaganja nije bio tako svakodnevan, te bi trebalo da mu se suprotstavi s tako ništetnom frazom kao što je pojam »neukusnosti!«" Hoteći tako da se ispravi, on je osjetio kako ga je oblilo rumenilo i počeo je da muca:

- Vi ste namješteno grubi u svojim zaključcima i čitavo vaše poigravanje nekim životnim istinama igranje je paradoksima, a sve je to samo jedan neobično brbljavi način! To je vrlo jednostavno; s jednim izvjesnim sistemom, koji nije prividno neuvjerljiv, vi izvrćete smisao stvarima na glavu. To je jedna vrsta najispraznijeg poigravanja riječima, neka vrsta nihilizma, a ništavilo i praznina gotovo da su sinonimi! Za vas ništa na svijetu nema nikakvog višeg smisla!

"Ne govorim dobro", mislio je u sebi Filip. "Na ovo sve nisam mu odgovorio ništa konkretno! Sasvim drugim kapacitetom trebalo bi prodrijeti pod te njegove poglede! Ali kako, na kome mjestu, na koji način? Nije to nihilizam, to Gruzinovo stanovište nije nikakav isprazni nihilizam! Iza svega toga skrivaju se tamne stvari. To nije samo kozerija!"

Sergije Kirilovič Kyriales gleda zbunjenog, živčano podrovanog čovjeka pred sobom i misli o svojim vlastitim živčanim podrovanostima. "Kad bi taj slikarski slaboumnik znao, kako tu s njim razgovara jedan slabić, jedna ruševina od čovjeka, sagnjila stara krpa, kojom ne bi nitko više mogao da otre ničije obuće! On znade, po svom oštroumnom iskustvu staroga dijalektičara, da je najveća

vještina u borbi riječima da se protivnik pobija njegovim vlastitim citatima. Čitati slaboće u mislima svoga partnera i isticati tuđe intimne slaboće, da slabići čuju sami sebe, to je prvo slovo svake dijalektike! A kad bi netko mogao da pročita njegove vlastite misli, kako bi onda sve to ispalo žalosno! Od prvoga dana on je primijetio da taj slikar tu pred njim sumnja u samoga sebe, a naročito u svoje slikarske sposobnosti! I tu ga je onda prihvatio kao pas prepelicu! A sada (kroz maglu rakije pomalo ga i žali) iznervirao ga je, a sve to nema naročitog smisla!"

- Ništa u životu, pa ni u umjetnosti, nema sigurno nekog naročitog, a pogotovo ne - natprirodnog smisla! U našem životu tako je udešeno, da su nam najskupocjeniji trenuci zapravo savršeno besmisleni. Ugodnost izvjesnog živčanog treperenja ne mora imati višeg smisla, ali zato nije manje ugodna! Topla žena, na primjer, čaša vina, cigareta; dim, jesen, šljivovica, u zdravlje, dragi moj maestro, da se kucnemo! Da ispijemo ovu čašu u zdravlje gospođe Bobočke!

Filip se kucnuo zlovoljno i ispio u Bobočkino zdravlje. Ostao je dalje mrk i neraspoložen.

- Vama sve stvari izgledaju prljave kao kožne bolesti! To je neka vrsta dermatološkog pogleda na svijet! Ja nažalost nisam dermatolog!

Sergije Kirilovič nasmije se tiho, jedva primjetljivo, spram unutra, u sebe, u svoje vlastite žalosti!

"To, da je on dermatolog, to je njegova najmanje slaba strana! Takav jedan propali brodolomac zapravo, kao ovaj slikar tu pred njim, takav jedan bivši čovjek zapravo, koji izgleda da nema savršeno nikakva smjera u životu, nego samoga sebe obmanjuje estetskom filisterijom (i tako se čitav život sistematski obmanjuje nekakvim hipotetičnim slikarskim talentom), tu sjedi prosjed, oronuo, s podočnjacima, ispijen, i ne može da vidi samoga sebe u ogledalu, a obmanjuje se »gledanjem« kao takvim i misli da je vrhunaravno vidovit. Kako je to žalosno zapravo! Tu sjedi s ovom kasiricom u smrdljivoj krčmi i brblja čitave noći o djelovanju nečega nevidljivog, o magičnom prestrujavanju, o čudesnom značenju svetoga gorenja u nama, a zapravo se srepio s tom strastvenom i nesretnom ženom i

sada se svi troje motaju u glupom i bezizlaznom klupku, i to je otprilike stanje dijagnoze: status praesens!"

Kao razdrte krpe tako se miču odlomci mutnih i pijanih Gruzinovih rečenica u Filipovoj glavi i on ima potrebu da mu odgovori, samo se ne snalazi pred tom zapletenom problematikom i ne umije da nađe pravu riječ.

"Što je tu taj ignorant nešto mlio o zaostalosti egipatskog pisma? Ima li on pojma o egipatskom slikarstvu? Je li taj hohštapler vidio ikada jednu jedinu egipatsku broncu? Ili one blijedozelenkaste nadgrobne egipatske svjetiljke s prozirnim pločicama od vapnenca s bareljefnim motivima posmrtnih simbola? Kako se samo može govoriti tako u vjetar? On, Filip, možda i jest zakašnjeli romantik, i sve to njegovo gledanje na stvari možda je doista romantično, ali tako isprazno baratati nekakvim otrcanim materijalističkim frazama, koje su uostalom već i u znanosti davno oborene, i u koje vjeruju možda još samo ovakvi bivši, intelektualno otrcani dermatolozi!"

Filip je osjećao, kako bi bilo potrebno da jednim jedinim pokretom ruke zbaci sa stola sav taj zvečeći i zveketavi šum tih otrcanih intelektualnih žetona (kao kakav kup bezvrijednih špilmarki), ali nikako nije mogao da se sabere. Paralelno s potrebom da se opre, javljala se u njemu tiha rezignacija: »što bi čovjek gluhima tumačio glazbu? Nema smisla barbarima objašnjavati orfejske zanose, i što su zapravo orfejske egzaltacije! To sublimno, duboko, u svakom smislu problematično, nepoznato, tajnovito, vrhunaravno, najneposrednije u nama, ta staklena svjetlost još one posljednje srebrne igračke, što nam je ostala kao posljednja radost i posljednja utjeha u ovome blatu, preglupo! To još tumačiti, kao oktaedre od ljepenke, mozgovima, koji pojma nemaju o tajanstvenosti toga ostakljivanja? Čemu? Fascinantnost te tajanstvene igre ljepotama tako je neodoljiva, da se njima već stoljećima neprekidno igraju čitavi kontinenti, rase, kulture, epohe, vremena, i sada će se tu ovakav bezimeni, anonimni »netko« s lulom u gubici iz tog smrdljivog dima pojaviti i sve to pojednostavniti do prezrivog vica! Takav nepoznati »netko« će tu doći i sve će to najkrvavije stremljenje svesti na mehaničko micanje »isključivo tjelesnog« u nama, kao da tog netjelesnog u našim umjetninama nema, kao da to

ne traje danas isto tako i jednako živo u egipatskoj bronci, kao pred sedam hiljada godina, kad je takva bronca još topla ispala iz livnice!" Tako je samo odmahnuo rukom i rekao da misli, »da se takvim vulgarnim materijalističkim frazama ne da savršeno ništa postići! Ni u kom pogledu, ni smjeru! To su sve same mrtve riječi, a život ispod toga traje neprekidno izvirući iz sebe u beskrajnim varijacijama lijepog, neshvatljivo tajanstveno-divnog! A sve to, što Kyriales govori, to su drzoviti feljtoni!«

- Ja sam doduše živio i od feljtonizma, ali ja se nikada nisam ponosio time da sam bio feljtonist! A vi »slikanje« tih svojih feljtona shizofreno proglašujete vrhunaravno-neshvatljivom objavom i mislite da je to »feljtonističko slikanje« takvih vaših šarenih i uljenom bojom namazanih feljtona nadnaravnog porijekla!

- Ja govorim s respektom o nepoznatim i meni nejasnim područjima: ja se nikada ne bi usudio da pred vama govorim o bilo kom pitanju iz područja kožnih bolesti s takvom uzvišenošću, s kakvom vi govorite o slikarstvu! Ja nisam intelektualno drzak zato, jer mi nije sve jasno, u nekakvom mediokritetskom simplizmu, kao vama! Ja ostavljam još nekim pojmovima čistu neoskvrnutost! Ja nisam verbalni materijalist, ni cinik, ni dermatolog! Ako ste vi dvadeset i sedam hiljada puta držali u svojoj ruci nekakav pišljivi prerez cerebralnog tkiva, ja sam dvadeset i sedam hiljada puta drhtao pred svojim platnom! Ja vjerujem u čistoću umjetničke spoznaje, kao u jedinu još čistoću, koja nam je preostala u ovom životinjstvu oko nas! Jeste li me razumjeli? I ja se ne dam vrijeđati, jeste li me razumjeli?

- A vi mislite, da je ovo vikanje sada jedna takva čista umjetnička spoznaja?

- Ali, molim vas, odgurnuo je Filip stol s takvom žestinom, da se prevalila rakija i šećer se rasuo sa tanjurića, a Baločanskom se prolio potok šljivovice u krilo.

"Kakve neukusne gluposti! Samo jalovo gubljenje vremena s gluhonijemima, luđacima i manijacima! Zar ovi barbari imaju pojma o neposrednom gledanju? Zar oni znaju, kako ne treba gledati unatrag, nego naprijed! Neposredno, čisto, oprano, bez ijedne misli

ili primisli! Samo gledati, nenaučeno, ne kroz tuđa stakla, nego u okviru svojih vlastitih emocionalnih mogućnosti: bez prostora, bez vremena, bez uma i bez razuma! A on još nije izgubio od svoje emotivne snage i on neobično živo osjeća, kako umjetnost nije ono što ovakvi barbari misle: otisak ptičje noge u blatu ili voštani odljev! Umjetnost je talenat, a talenat je ono što nenadareni mozgovi ne mogu da pojme. Talenat je snaga, koja se ne da objasniti ničim tjelesnim, ali isto tako ničim duhovnim, i te funkcije talenta su clairvoyantne i stoje iznad običnih funkcija razuma i tijela nedohvatno!"

Vani je nastala uzrujana graja. Čulo se već otprije glasno i pijano kočijaško nadvikivanje, topot čizama, udaranje vratima, pucketanje bičeva, a onda je zajauknuo nečiji glas i odjeknulo je stravično dovikivanje: »Krv, krv!« Istrčali su u tminu. Pred krčmom ležao je jedan foringaš sa cinoberastim lajbekom, rasporene utrobe. Crijeva su se rasula po blatu i neobično crveno pušila se topla krv na sjaju svjetiljke, kojom je netko uzrujano mahao nad ranjenikovom glavom. Ono krvavo pletivo, bujno crvenilo rasporene utrobe, ono ranjavo klupko mesa i topla kraplak-tekućina, što je nakvasila cinoberski lajbek i čizme i zemlju kao tamna zadimljena mlaka, sve je to bilo mutno i sablasno. Čulo se uzrujano rzanje konja. Topla krv u nozdrvama uznemirila je životinje i jedan je kao bijesan htio da preskoči rudo i da se otkine, zvečeći lancima i udarajući kopitima.

- Dobro je to, rekao je Baločanski sagnuvši se nad ranjenika, koji je hroptao u posljednjim izdisajima kao zaklana zvijer, dobro je to! Čemu tu mnogo riječi? Čovjek uzme kuhinjski nož, pa direktno u crijeva! To je najjednostavnije! Mir nichts, dir nichts!

"Što mu to znači, taj njegov kuhinjski nož", sasvim mehanično je pomislio Filip. "Kakav kuhinjski nož?"

Taj čovjek pred njim, na uznemirenoj svjetlosti lampe, bio je blijed kao gnjilo meso. Donja čeljust ovjesila mu se potpuno bešćutno, a pod usnom pjenila se pjena kao da je padavičav.

"Toj je mizeriji pozlilo od rakije", mislio je Filip lično potpuno bistar, kao da nije popio ni kaplje. "Trebalo bi ga odvesti kući i položiti, da ne ostane negdje u grabi. »Mir nichts, dir nichts.« Čudno!"

DVA dana poslije te pijane noći nije Bobočke bilo na kasi; govorilo se da ima anginu. Kiša je padala, spremala se tmurna, žuta jesen te se Filip trećeg večera zaputio da je posjeti. Išao je poprečnom stazom, a na potoku je netko odnio dasku kod lokve, gdje bi napajali krave; tako se Filip vratio natrag i uz ciglanu popeo se do Bobočkine kućice u vinogradu, s dvorišne strane. Nezavješen prozor njene sobice bio je rasvijetljen, pristupio je do stakla: na stolu je potitravao plamen svijeće. Vidio je Baločanskog gdje sjedi kod stola i čita novine, a na postelji se nešto micalo. Nekakvo crno klupko i bijela mrlja golog ženskog tijela: noge, bedra, crveni poplun, a sve je obasjano gorućom svijećom, u polusjeni, mutno, ali nije bilo nikakve sumnje: tamo na onom crvenom poplunu odigravalo se nešto neshvatljivo. Netko u crnini i jedna gola žena u tjelesnom klupku, prizor kao da je skinut sa galerije kakvog sredovječnog zvonika. Jedan od sedam najsmrtnijih grijehova: žena u bludnom zagrljaju s Nečastivim.

Pokucao je.

Od zvuka zvečećeg stakla trgnuo se kao u omaglici, osjećajući da bi mnogo inteligentnije bilo da nečujno nestane, ali već je bilo prekasno: Baločanski bio je već kod prozora i vrlo ljubazno, gotovo namješteno susretljivo, zamolio ga da uđe. Dok je Filip obišao kuću, razgovarajući sasvim odsutno i nervozno s malim crnim Bobočkinim kineskim psom pred ulaznim vratima, scena u sobi nije se naročito izmijenila: Bobočka je ostala u postelji, samo se pokrila poplunom. Pokraj nje na stoliću stajao je lavor za grgljanje, a vrat joj je bio povezan ručnikom. Do njenih nogu, u crnoj svilenoj pidžami, sjedio je mrko i nepristupačno kavkaski dermatolog i frkao cigaretu, a Baločanski je dalje čitao novine, sasvim mirno i hladnokrvno.

Bobočka ga je pozdravila prilično hladno: »kraj takvih prijatelja, kao što je on, mogla bi i da umre, a da ti prijatelji ne bi za nju pokazali savršeno nikakva zanimanja«.

Filip nije znao da li sanja, ili je čitava suluda scena u svjetlosti te lojanice bila njegovo vlastito bolesno priviđenje ("ali netko, tko ima takve halucinacije, to je već pacijent, za boga miloga, u najdoslovnijem smislu te riječi"), i tako se rukovao s Bobočkom, osjećajući, kako ga je oblio talas topla znoja, kao iz parne kupelji. Prsti su mu bili tako mokri da su se zalijepili za polituru stolice, kad ju je podigao od stola i postavio uz Bobočkinu postelju. U zglobovima, u prstima, u koljenima osjećao je grčevito stezanje i bilo mu je, kao da će se onesvijestiti; da nije sjeo, koljena bi mu bila posve sigurno zatajila.

"A ovaj Grk ili Rus, koji li je đavo, sjedi mirno do Bobočkinih nogu i frče svoju cigaretu govoreći o svojim impresijama sa prošlogodišnjeg sicilijanskog putovanja, kao da nastavlja upravo ondje gdje ga je prekinuo dolazak ove Bobočkine neočekivane i u svakom pogledu suvišne vizite."

- Kako je more zapravo ogromna mlaka i što to ljudi nalaze u moru elementarno, to da je njemu neshvatljivo. More je prilično velika (za ljudske mjere naime) količina kisika i vodika, po kojoj se ljudi vozikaju na nekakvim glupim splavima i u tim krčmama na splavima plaćaju mineralne vode i kosano meso mnogo skuplje nego u običnim krčmama na kopnu. Građani putuju ovako na tim splavima, piju na trsku ananas-bowlu, zvekeću srebrom i porculanom, a negdje jedan gramofon svira Sonny-Boy-ariju, i to se onda zove u ljudskom rječniku »da je more elementarno«. Po tim svojim korabljama ljudi vješaju smiješne raznobojne krpe, i tako šarenim tkaninama nakićene splavi predstavljaju »pomorske velevlasti«, a sve to događa se zapravo na jednom izvjesnom kvantitetu izvjesnih tekućih plinova, što su se razlili po jednoj blatnoj lopti. Sjedio je Sergije Kyriales prošle godine na palubi na lađi između Taormine i jednog malog sicilijanskog grada u ruševinama, a kraj njega stajao je jedan isusovac. Ogroman brončani, suncem oprženi kolos (više tip mesara nego isusovca) s debelim, natečenim ručetinama, tako da mu se u glomaznim isusovačkim šapama brevijar izgubio kao mali notes. Stoji tako pokraj njega taj mesnati isusovac, a crveni svileni trak iz crnoga brevijara vijori se kao mala zastava na vjetru, osjeća se slap znoja ispod onog teškog

isusovačkog sukna, i taj vonjavi mesar tu, s brevijarom u ruci, raširio je ruke i divi se veličanstvenoj mudrosti gospodnjoj, koja je stvorila elemente, kao, na primjer, ovo »veličanstveno more«. (Kao da je ta »veličanstvena« mudrost gospodnja šef reklame u kakvoj žalosnoj provincijalnoj poslovnici za promet stranaca!) A poslije, kad su se napili chiantija, i to temeljito, pokazalo se da je taj isusovac znao da priča takve kočijaške kalabreške viceve, kao da je čitao Balzaca,

- Skitao se Kyriales po Siciliji čitavu jesen, a ništa nije doživio. Jedno jedino malo bijelo jare da je sastao na čitavoj Siciliji s bijelom garibaldinskom bradicom i crvenim očima kao u kunića. I jednog malog dečka da je bacio u kotao kipuće bronce u jednoj zvonarnici.

- Bilo je kasno poslijepodne. Stara romanička zvonarnica stajala je u sjeni kamenoloma, obrasla stoljetnim bršljanom i zimzelenom, s ogromnim romaničkim prozorima, a svi su imali masivne rešetke. U zvonarnici je bilo ugodno tamno polusvjetlo, s neobično blagim mirisom vlažne gline. Forma za zvono u mokroj ilovači oblijepljenoj voskom bila je spremljena, a u kotlu pokraj toga kipjela je sumpornozelena masa usijane bronce, sa žarkim potitravanjem uznemirenih narančastorumenkastih preljeva, rasvjetljujući staru crkvu čudnim zelenkastim, fosfornim sjajem. Tu je stajao zvonarov sin, mali devetogodišnji dečko, neobično plah i mekan, sa znojnim prstima, nervozan, sasvim loman kao djevojčica, i pazio na kotao. Ocu da je ponestalo voska i da će doći odmah. Pristupio mu je i počeo s njim razgovarati o posljednjim tajnama. Uzeo ga je za ruku i zapitao ga, da li je na posljednjoj ispovijedi priznao Svoju Tajnu? Malome se znojila ruka, tako simpatično, tako je drago mucao, taj tajanstveno lažni odnos s bogom tog toplog dječjeg mesa, to je bila stvar tako svilena, kao da čovjek drži među prstima toplog svilenog leptira i osjeća na dlanu micanje crne male glupe gusjenice, i ne će da pusti ta naprašena neka krila, i sve to mučenje traje prilično dugo, kad onda dolazi neshvatljivo mračan tren tjelesnog gađenja: pograbio je maloga i bacio ga u kotao! Jedan smrdljivi oblak dima nad usijanom broncom, što se kao lopta popeo pod mračni svod zvonarnice, i cikade pod čempresima, tiho sicilijansko rano jesenje poslijepodne... Cvrčci... Ništa...

Sluša Filip podmuklog Gruzina, kako laže, gleda tu umornu ženu s

povezanim vratom, naloženo je u ovoj prizemnoj izbi kao u paklu, a onaj slaboumnik kod stola šuška novinama. "Što je to sve? A što onda, ako taj tip tu ne laže, što je isto tako moguće? I sve to na toj postelji i oko nje, je li to ludnica? A taj tip govori o tome, da sve ljudske stvari treba promatrati iz tridesetipetog stoljeća retrospektivno, jer tko nije u stanju da gleda na takav razmak, bar iz tridesetipetog stoljeća, taj je od rođenja slijep. Petnaest stoljeća jedan je sasvim neznatni tren, neznatniji od lepeta krila umiruće muhe! A sve to motanje po posteljama, to žalosno micanje naših utroba, sve što se zbiva između žena i muškaraca (i što se uopće može dogoditi između spolova), sve to nestaje pred melankolijom bilo čijeg nadgrobnog pogleda!"

- Stojeći nad stranim grobovima, tako nam je savršeno svejedno, što su ti muškarci i te žene - tamo dolje - među sobom imali! A stajati na razmak od petnaest vjekova od sveg akutnog današnjeg ljudskog, srce čovjeka pri tome promatranju treba da je hladno kao pasja njuška! I kad bi netko mogao da baci svoj pogled u ovu sobu iz daljine od petnaest vjekova, bilo bi mu prilično irelevantno, da li je netko drugi nekog drugog bacio u kipuću broncu i da li je ova žena spavala s ovim ili s onim!

- Govorite li vi to meni, ustao je Filip ponesen temperamentom.

- I vama, i sebi, i svakom, mili moj! Ja ne znam da li vi meni vjerujete, ali ja gledam na stvari iz četrdeset petog stoljeća. Dajem vam na to svoju časnu riječ! A sad ću vam skuhati kavkaski punč, kakvoga još niste pili nikada u životu!

Filip je htio da se oprosti, ali ga nisu pustili, a naročito Boba:

- Kakav je to neprijazan način od njega, najprije ne dolazi čitava dva dana, a sada hoće da se konvencionalno izvuče poslije nekoliko minuta.

Baločanski, kad je čuo da će se kuhati kavkaski punč, sklopio je svoje novine i udobrovoljio se vidljivo, stao se kretati oko Kyrialesa veselo kao mali kuhtić: rezao je limun, otvarao je stari truli ormar, čeprkajući tamo po starim zgužvanim zamotima i papirima, donosio razne flaše iz kuhinje i mirisno korijenje, uopće, kretao se živahno,

pjevuckajući u sebi kao dijete.

Filip je ostao uz Bobu, ali su ćutali bez riječi. Onda je ustao, pošao do stola, uzeo u ruke Baločanskove novine: novine su bile stare, stare već nekoliko godina, čađave, masne, isprecrtane olovkom, slova sva izlizana i rastopljena.

"Što je Baločanski mogao da čita s tog masnog, gnjilog, prljavog papira? I to tako dugo i s takvim zanimanjem?"

Sasvim na dnu kolone među domaćim vijestima bila su potcrtana crvenom olovkom ova četiri retka:

Sinoć je na nalog državnog odvjetništva uhapšen u svome stanu poznati odvjetnik doktor Vladimir plemeniti Ballocsanszky i stavljen u pritvor u uzama Sudbenog stola, na temelju tužbe nekih ovdašnjih novčanih zavoda, koje je doktor B. zastupao kao pravni zastupnik. Istraga je u toku.

Arak »ljermontovčik« što ga je dermatolog skuhao bio je doista izvanredan. Prvu zdjelu ispili su u nekoliko minuta, a, kuhajući drugu, Kyriales je počeo govoriti o smrti. Plavkasti plamenovi gorućeg alkohola oblizivali su njegovo tmasto lice, u sobi bilo je sasvim mračno i sve su stvari potitravale na modrikastom sjaju ognja u staklenoj zdjeli na stolu. Baločanski je zurio u to zmijuljasto micanje plamena potpuno tupo i nepomično, a glas je Grkov bio umoran; kružio je oko Bobočke na postelji i po tamnim kutovima kao umorna čudna ptica, koja bi sletjela, i tako lepeće oko onog Bobočkinog crvenog kimona, oko prašnjavih kutija na ormaru i sve to zamata svojim crnim tkaninama i sve postaje tamnije i mračnije i samo se čuje pucketanje svijeće, a od vremena na vrijeme zarumeni se lula pod Grkovom bradom.

O smrti je govorio Kyriales i o tome, što misle mrtvaci po grobovima o vraćanju na ovaj svijet.

- Neobično topla i neobično intenzivna mora da je pomisao među onim trulim daskama i kravatama i papirnatim jastucima na to: kako bi bilo vratiti se i početi iznova? Ta misao javlja se u pokojnim gnjilim glavama kao mjehur pijanog snoviđenja, ona se kotrlja nad grobovima kao prozirna staklena kugla, a u toj kugli u zelenkastom sjaju puši se ono tajanstveno, toplo, intenzivno nešto, ono što se srče

slatko kao vrući punč i osjeća se kao topla postelja i ugodno je kao okupano tijelo, jedina mjera svega života: životna kap eliksira, što tako toplo kola našim žilama. A sve je pod zemljom tako čudno. Oko grobova ima mnogo staklenog dima što se sledio u čudnim vodoravninama oko mrtvih stvari, i tu se miču misli kao jezici gorućeg punča u staklu: kako da se ostvari ponovno doticanje rana, ponovno micanje i disanje u stanjima u kojima smo bili, ali su nas iznijeli iz njih kao voštane lutke, imendanske torte okićene čipkama od papira, u lakiranim škrinjama, i sve je ostalo oko nas otvoreno kao otvorena rana, a ponovno dodirivanje tih rana, na kojima se usirila krv, bilo je tako slatko! Samo su nam se prsti neshvatljivo ohladili, kao od kamfora, tako su nam hladni prsti, i sve je tako hladno kao led i prozirno kao kalcit i sve je prazno kao mjesto gdje je bolio zub, a sada je sve jezikom izlizano i hladno kao kokainizirano, i rupa je krvava tu i gnojna je rana tu bila, ali sada je više nema, i sve je samo jedan truli zub, koga više nema, i savršeno hladan, mramoran, tuđ jezik. A tu je zub bio na tome mjestu i oteklina i srce u žilama, tu je jedno nezakonito dijete proplakalo svoje djetinjstvo od stida, a sada tako plaču mnoga druga djeca, i sve neprekidno traje u neshvatljivim amplitudama! Od jedne naivne djevojčice postala je bludnica, a netko je ubio ženu i zapalio svoj vlastiti krov nad glavom, a netko ne zna što hoće i tako luta svijetom, i tako to subjektivno titranje traje, i jutra su maglena, dolaze parostrojevi, treba umrijeti, a kada se sve smirilo kao pregažena trula krpa na tračnicama, onda sanjanje počinje iznova u grobovima i u pokojnicima, i oni sigurno sanjaju o rasvijetljenim prozorima i toplim sobama i o tome kako je ugodno imati kišobran i kaloše kada pada kiša i ne biti dužan!

- Jeste li kada stajali pred samoubojstvom?

To pitanje postavio je taj pijani Grk Filipu tako iznenada, da on nije znao što da mu odgovori. Ali Grk nije ni čekao da mu netko nešto odgovori. On je bio sav u krugu svoje vlastite sugestije i, miješajući staklenom žlicom gorući napitak pred sobom, on je ulazio sve dublje u svoje sulude i mračne zavijutke.

- U mozgu samoubojice, u onu sekundu kad ulazi u nepovrat, kipi rasap slika, sjećanja i nagona, koji ga okružuju u onome momentu,

kad je odlučio da se baci pod lokomotivu (primjera radi uzimam takav jedan slučaj prilično neinteligentnog samoubojstva pod kotačima lokomotive), magla je jesenja, mokra, preko mosta klepeće čađavi parostroj, cvili žalosno, a dolje teče blatna voda pod mostom, još je mračno, sviće,

- Ono toplo klupko životnih snaga, što sve nas nosi po svijetu, što se miče u nama, što neodoljivo čini, te se i mi mičemo u tom opasnom micanju sveukupnosti, to klupko crijeva, mesa, topline, uspomena, nagona, ljepote, straha, sve se to steže u takvom mozgu kao školjka i rastvara kao rana: u tom rastvaranju, u tim posljednjim izdisajima, u tome sklapanju zjenica, u onom posljednjem zbivanju prije nego što se konačno spusti zavjesa nad svim, prije onog posljednjeg prijeloma pred nepovratom, u one dvije-tri sekunde događanja, otvaraju se prostori, koji moraju da su isto tako veliki i isto tako intenzivni kao što je bio čitav život onog lica, koje se otkinulo od stvarnosti u nepovrat. To kidanje mora da je ipak bolno! Krvavo! To je kidanje uzbuđenog bunila, groznice i strave pred - ipak - nepoznatim, bolne panike za svime što je bilo toplo, poznato i drago: za kućama, za jelima, za djetinjstvima, u jednu riječ, za svim ugodnostima živaca i mozga, crijeva i kože, tijela i krvi. A ispod toga je smrt: hladna narkoza, kao oblog kamfora, tako hladna horizontala tajanstvene maglice oko pruge, oko lokomotive, oko telefonskih žica, što zuje na vjetru. Pupkovina se rastrgala, zinula je blatna voda i hladna, nepovratna, mirna, dosadna tmina. Dakle, najprije skok pred parostroj, vraćanja više nema, sklapanje zjenica, neobično intenzivna, grčevita pobuna tijela protiv nestajanja, ali ustrajnost te posljednje kretnje nas je već ponijela, ponestaje subjektivne temperature, sve se pričinja hladno, glavinjanje, umor, još jedna jedina pomisao - na što biste vi mislili u taj momenat?

- Ja bih mislio na svoju ženu Bibi, koja je skočila iz drugog kata i ostala mrtva! A kada sam bio na njenom sprovodu i stupao za njenim lijesom, mirisao sam Bobočkin parfem na svome rupčiću i mislio o Bobočkinoj vagini!

Glas Baločanskog zbunio je Filipa neobično. On je kružio po svojim sjećanjima, da otkrije, na što bi on mislio u takav momenat. Tako nije odgovorio ništa, nego upita Grka, na što bi on mislio?

- Ja? Ni na što! Sasvim sigurno ni na što! Ako bih uopće mislio, sigurno je, da bi mi bilo glupo, što se sve to već nije dogodilo davno, davno prije!

- Da, dobro! Sve je to vrlo zgodno i zanimljivo, ponovo se javio Baločanski glasno i agresivno. - Ali tko će meni dati zadovoljštinu?

- Kakvu zadovoljštinu, zapitao ga je Grk, nalivši sebi goruću čašu punča i iskapivši je do dna.

- Kakvu zadovoljštinu? Pa sasvim naravno: zadovoljštinu!

Bobočka, koja je za čitavog tog razgovora ležala nijemo i nepomično pod svojim poplunom kao mačka, sjela je u postelji iznenada, tako da je izgledalo da će se taj truli krevet srušiti. Njen pogled ostao je prikovan na Baločanskom.

Baločanski je ustao i pošao spram Grka:

- Moju zadovoljštinu!

- Kakvu zadovoljštinu, zapitao je Grk Baločanskoga tonom neobično odlučnim, moglo bi se reći surovim.

Baločanski je pristupio Grku s takvom gestom kao da njemu, a naročito Bobočki i Filipu, želi da objasni: nešto od naročite važnosti! Zastavši tako s rukom u zraku, on je na tren ostao ukočen, a onda je odmahnuo, kao da mu je sve to dosadno! Posegnuvši zatim rukom za ormar, skinuo je s njega svoj stari, u slonovu kost uvezani molitvenik i vratio se natrag na svoje mjesto, na divan do svijeće. Rastvorio je tu molitvenu knjigu na jednoj od stranica označenih svetom slikom i, uzdahnuvši duboko, prekrstio se pobožno. »Nescimus horam neque diem«, promrmljao je polutiho, sasvim melankolično, a onda je nastavio sa čitanjem molitava, kao da je u toj sobi potpuno sam.

SVE brodolomno i bespomoćno u svom sadašnjem ličnom stanju Filip je promatrao s uzrujanom nestrpljivošću slabića, koji neprestano kopa po svojim vlastitim tminama sa svjetiljkom u ruci, kao rudar zakopan pod debelim naslagama zatrpanog ugljenika, kad na sve strane bjesomučno ruje za izlazom. On je znao i osjećao jasno, da je zapeo na Kostanjevcu i da bi dobro bilo, da se što prije makne, a istodobno je osjećao i to, da u njemu nema snage, da se momentalno otkine i otputuje u dvadesetičetiri sata. Jednostavno: da uzme foringu i otkotrlja se do kaptolskog kolodvora i tamo se ukrca na prvi vlak! Filipu je postajalo sve jasnije, da je to zapinjanje sudbonosno u svakom smislu: ako je itko od ovih zgaženih ljudi slutio sudbonosnost svakog, pa i najneznatnijeg zbivanja od prvog početka te strastvenoopasne igre, to je bio on lično. U nemiru mesa, utrobe i živaca, on se još nikada nije osjećao tako umorno slabim, tako slaboumno neotpornim kao ovaj put. Bobočka je visokostepeno uznemirila njegovo tijelo, a strah pred svakodnevnom neizvjesnošću njene sudbine, neprekidna sumnjičavost puna klonulosti, prisutnost tog tajanstvenog Grka, koji je uznemirivao i pojačavao njegove gnjile sumnje, sve je to izgaralo u Filipu u povišenoj temperaturi nevjerojatno usplahirenog stanja. Javljale su se pukotine u tim zanosima, nad pukotinama rastvarale su se sve nezdravije snage, krvavo gnjiljenje puti, oganj čulnih zanosa, slabost i neobično često pritajivanje pameti, predavanje snovima, sanjarenje s jakim priklonima živinskog samoljublja, sve je to previralo u njemu i kipjelo kao upaljena gnjila krv. Između žalosnih nemoći i tegoba mesa javljala se u njemu neka sve tiša, ali intenzivnija antipatija prema Baločanskom. Promatrajući tog bivšeg čovjeka kako sjedi kod stola i proždrljivo oblizuje tanjire kao pseto, kako govori o svojoj jedinoj utjehi, a to je »presveta pričest«, kako se izražava u najbanalnijim pseudointeligentnim shemama, njega je spopadala nerazumna nervoza, puna živinske mržnje. Filip nikad nije znao, da bi mogao hladno misliti o smrti bilo koga bližnjeg oko sebe, a,

razmišljajući o svim tim mogućnostima raspleta, njemu se uvijek kao osnovni motiv vraćala ideja o Baločanskovoj smrti kao najbolje rješenje. "Taj luđak da umre kojim slučajem ili da ga jadnoga strpaju u ludnicu, to bi za Bobu bio jedini spas!" On je o tome razmišljao potpuno trijezno, njuškao je oko te smrti sasvim grabežljivo, s hladnom vučjom njuškom, osjećajući pritom da ima očnjake i da bi mogao u danome momentu da razdire živo ljudsko meso. To se javljalo, dakako, samo na momente, a odmah bi se takve zamisli ishlapljivale na bezbrojnim kombinacijama, punim osamljenosti, nemoćnog obmanjivanja pretpostavkama i jalove vrtnje u potpuno zatvorenoj bezizlaznosti. S jedne strane, sva ta masa nemira njemu je izgledala neobičnom i čudnom pojavom prvih znakova starenja, a s druge strane, njemu se vraćala stvaralačka snaga. U posljednjih dvadeset-trideset dana on je naslikao čitav niz platna, nacrtao nekoliko stotina krokija, impresija, akvarela, iz njega su se cijedile slike i navirale kao iz fontane. Da je ta emotivnost izvirala iz njega od čulnog poticaja, da se ta krv uznemirila u njemu od puti i od mesa, da mu se lucidnost gledanja neobično prosvijetlila od motiva, po svoj prilici, isključivo tjelesnih, to je Filipu izgledalo savršeno nevažno. "Svejedno kako i zašto, samo da je ponovo poslije dugog potištenog i jalovog preživanja opet počeo osjećati život kreativno: s gledanjem i stvaralačkim oživljavanjem viđenog u bujnoj slikovitosti." On je naslikao masu zelenih sutona na pustim šumskim proplancima, s dalekim sivim, pepeljastim lancima gorskih bokova, blijedih kao stare japanske litografije iz sedamnaestoga stoljeća. One vinogradare u sumraku, s bakrenastozelenim opancima, u odsjaju gorućih lula naslikao je u ciklusu akvarela: bezbrojne krabulje u polutmini, s gorućom vatrom pred obrazom, kao lica nad grobovima, na kojima se pale svijeće. Svoju mamu, staroga Liepacha, debelu Karolinu, kravara Miška, Bobočku, Baločanskog naslikao je kako sjede kod čaja, u punom sjaju sunca u sjenici oko samovara: stara Regina s illustrissimusom, kao dvije smiješne papige, debela Karolina u centru kompozicije sa svojom natečenom trbušinom i crvenim mesarskim rukama, gluhonijemi Miško i suludi Baločanski, dvije padavičave, demonske, nacerene maske, a Bobočka blijeda, u crnoj svili, natače njemu, Filipu, čaj u svijetlocrvenu šalicu. Sebe je postavio pred taj krug s

paletom i cigaretom u ruci, a na sjenicu, na korijen zelenog bršljana, posjeo je starog, stoljetnog gavrana: sve masno od pastoznog poteza kistom, prenamočeno i prenatopljeno bojom, lapidarno, teško: za jednu nijansu (eventualno) suviše nordijski, malko preproblematično u motivu, ne u fakturi, ali slikano u jednom zamahu, gotovo izliveno u jednom potezu. Sve se pod njegovom rukom u posljednje vrijeme pretvaralo u sliku, i on je pri svakom udisaju osjećao živo, kako je porastao i kako se probio kroz dugogodišnju dosadu i jalovo gledanje kroz siva kišovita okna prema novoj, preporođenoj, bujnoj slikovitosti: prostori prevješeni sivim mrenama jalovih nemoći, prazne sobe pune dima i smrada od cigareta, sjeverne, maglene, čađave daljine, sve je to polagano ostajalo iza njega; on je osjećao, kako se ljušti kao zmija na proljetnom suncu, kako skida sa sebe sve anorgansko, preživjelo, krastavo, kako zacjeljuju stare rane, kako ozdravljuje, a pod tim se brazgotinama javlja bujno, mlado, zdravo tkivo.

Bobočka i sve oko nje stajalo je za Filipa od prvoga dana u znaku mutnih i nejasnih pitanja, i, poživjevši s tom ženom i oko nje nekoliko mjeseci, Filip nije imao pojma, tko je ona zapravo i što se to s njom i oko nje zbiva? U početku izgledalo mu je sve jasno i jednostavno: starija žena, oko četrdesete, brodolomka, prilično nesretna po svoj prilici, kasafrajla u smrdljivoj provincijalnoj krčmi, koja vuče za sobom svog uzetog ljubavnika, isto takvog brodolomca, kao što je i ona sama, događaj sam po sebi dosadan i nezanimljiv! Taj mucavi, kratkovidni paralitik kraj ove žene pregazio je zbog nje građanske okvire svog vlastitog života, ušao je pod pritisak, kome ni u kom pogledu nije dorastao, a sada se vuče po svijetu kao pokojnik, a da još nije ni umro. Od početka, on je stajao spram toga kruga pasivno i sumnjičavo: još u onoj najbanalnijoj fazi prvih dodira riječima i pogledima, Filip je znao da od svega toga ne može i ne treba da nastane ništa važno ni konkretno! On sam sa svojim smetenim živcima, pomanjkanjem svakog jačeg i stvarnog htijenja, s dubokim (manijakalnim upravo) osjećajem isprazne svoje bespredmetnosti, s potpuno nepotrebnim viškom svoje u svakom pogledu prenadražene, živčano podrovane inteligencije, što bi on mogao da doživi tu s jednom kasiricom u Kostanjevcu? Dobro je! On

dolazi svako veče u kavanu, sjeda kod blagajne uz njenu mramornu ploču (pod stakleni ormarić s poderanim leksikonima), čita *Daily Mail*, pije šljivovicu i konjak, puši četrdeset cigareta i gleda micanje crvene kugle na zelenom biljarskom suknu. Tako prolaze kostanjevečke noći, a Bobočka na kasi tucka srebrnim priborom, broji kockice šećera, okreće se od vremena na vrijeme spram kredence iza svojih leđa i natače likere i punčeve, i diskretno se smješka njegovim duhovitostima. U nemiru bdjenja, konjaka, mozga, mesa i krvi, u prisutnosti žene kojoj se pod crnom svilom osjeća zmijoliko i neobično vitko tijelo, u blizini toga tijela Filip odbija dimove i duhovito priča o sebi i o stvarima oko sebe, a Bobočka mu se smješka i šuti. Bobočka je toliko inteligentna da ne govori gluposti, no druge znakove neke naročite inteligencije Filip kod nje nije nikada primijetio: dva-tri puta javili su se motivi, po kojima se dalo zaključiti o pomanjkanju nekih osnovnih temelja naobrazbe, ali, uglavnom, te svoje pukotine ta kasirica vrlo je vješto prikrivala. Da je svršila nekakve kursove po katoličkim pansionatima, to je znao, govorila je više jezika, znala je da o nekim stvarima izriče sudove, kao da su njeni vlastiti (»da Verdi, na primjer, ni po čemu nije slabiji od Wagnera«, ili »da je Munch mnogo više lirik nego slikar«), ali sve je to bilo nošeno šarmom njenog napuklog alta, neobičnom slikovitošću njene prosjede kose i njenog djevojački bistrog pogleda, koji je svjetlucao u onom dimu neprekidno intenzivno, kao diskretni zelenkasti limun.

Drugujući s tom nesretnom i diskretnom damom, Filip je neprimjetno ulazio sve više u krug njenog utjecaja: ona nije bila oduvijek to, što je danas. Po masama fotografija, kojima ga je obasipala, po njenim putovanjima, po interieurima njenih stanova, po njenim psima i konjima i automobilima vidjelo se da nije bila oduvijek samo to; kroz ruke te žene prošle su gomile sagova i knjiga, kipova i slika, i teško okovane krletke s tropskim pticama. Ona je jedrila po grčkim vodama, gledala zapade sjevernog ponoćnog sunca, milijuni, doslovno milijuni protekli su kroz njene prste, i hoće se mnogo moralne, otporne, unutarnje snage, da čovjek ne klone pod teretom ovakve stvarnosti, kakva se slomila danas nad njenom glavom. Simpatija za tu ženu stala se rađati u Filipu upravo

na liniji njene slomljenosti i nemoći. U njenim najintimnijim ispovijedanjima, u pomanjkanju svakog daljeg otpora, u priznavanju njene spoznaje, da uviđa, da je doputovala na posljednju crtu, tu, u slabim i nemoćnim stanjima čovjeka, koji se krvavo znoji u nesavladivostima, tu je Filip počeo osjećati za tu ženu simpatiju, koja je postajala sve intenzivnija. Ali i u tim kompleksima, još na početku, zbivale su se najnevjerojatnije stvari. Jednoga dana, odmah poslije ručka, bila je pasja vrućina, u kavani nije bilo nikoga, Filip je našao u Bobočkinom krilu maloga pikola. Mali se navodno naskalio i ona mu je iščeprkala iglom špranjicu, ali nigdje nije bilo ni igle ni skale, i ona je držala glavu maloga dječaka objema rukama i ispijala ga usnom o usnu tako slijepo, da nije ni primijetila Filipov ulazak. A jedamput je zakasnila na njihov sastanak na proplanku na krčevini, kod starog mravinjaka, gdje su se prvi put sastali poslije one glupe liepachovske južine. Došla je sva zbunjena i zaprljana od mokre zemlje (noć prije toga padala je tiha kiša) i objašnjavala mu je da je pala preko prijelaza na natcestarovim mekotama. A poslije je čuo u krugu liepachovskom (naročito servirano od njegove majke), da su tu ženu vidjeli noću u natcestarovoj mekoti s novim nadlugarom.

A slučaj sa starim Korngoldom? Stari Korngold bio je veleindustrijalac, Bečlija, ogroman astmatičan nosorog od stotinu dvadeset i osam kilograma, koji je u kostanjevečkim revirima imao oko četrnaest parnih pila, te bi dolazio svake druge godine u te svoje šume, na lovački dvorac, što ga je prekupio od turčinskog biskupskog ekonomata još poslije prevrata, i tako se našao jedne noći oko Bobočke. Stari Korngold bio je - navodno - njezin znanac još iz predratnih, radajevskih, budimskih dana (a poslije je njen prvi suprug, ministar, stajao s tim bogatašem u poslovnim vezama) i mnogo šampanjca se prolilo tih noći, a onda je Filipa i Bobočku pozvao jedne subote k sebi u lovački dvorac, u turčinsku šumu, na večeru. U raljama toga Korngolda nestajale su gomile ribljeg mesa, i hladetine, i majoneze, kao u raljama gladnog vodenog konja; sav crven kao rak, znojan, u svilenoj košulji, dišući teško glasnim izdisajima, kao kakav ogroman podvodni sisavac, stari je sjekao debele ploče mesa, lomio led, srkao vino, pušio, dimio, pljuckao i

prilično duhovito pričao o žderanju i prežderavanju.

- Ovo je njegova četrdeset i treća cigareta i faringitis ga peče već sedamnaestu godinu, a gospoda otorinolaringolozi, koji nose na čelu blistava ogledala i ispiru njegov grkljan lapisom i drugim smrdljivim tekućinama, u toj stvari ne mogu savršeno ništa da postignu, ni s njim, ni s tolikim drugim ljudima, koji puše po pedeset cigareta dnevno, a ustvari to pušenje peče, i zapravo smrdi, i odvratno smrdi, i odvratno je u svakom pogledu, a nije ni ugodno, i zašto se zapravo dimi ta trava pod nosom, to ne bi znao nitko da objasni, kao uostalom ni tolika mnoga druga pitanja oko nas i u nama! Na primjer: šparge, ili pastrve, ili crnu kavu, ili konjak, ili čačkalice, sve to prilično prenatrpano, zbunjeno, neuređeno oko nas, što se zove udoban građanski život sa sapunima, zubarima, motorima, automobilima i onim dosadnim sjednicama za suknom presvučenim zelenim stolovima ravnateljskih vijeća, po sobama, gdje obično vise najmodernije bedastoće kao slike.

- Ich mag die moderne Kunst nicht, das alles zusammen ist Dreck und Blödsinn! Sie sind auch ein moderner Maler, was? Haben Sie welche Bilder zu verkaufen, ich kauf sie Ihnen ab! Schreiben Sie mir, bitte nur, die Ware, die Sie mir verkaufen, brauch ich nicht einmal zu sehen! Zwei Tausend Schilling? Ja? Einverstanden? Abgemacht! [34] Pušeći svoju četrdeset i treću cigaretu i grickajući čačkalicu, stari, debeli, salovrati Korngold pričao je o svome salu, o neurednim funkcijama toga svog sala, o špargama, o mesu, o ribama, o svojim šumskim poslovima i o tome, kako je zapravo neshvatljivo, da on nikako ne može da se oduči od toga, da ne grize čačkalicu, to suvišno drvce, za koje takozvani dobroodgojeni ljudi govore, da ga je javno upotrebljavati nepristojno, i njegova žena mu je zbog tih prokletih čačkalica ispila već nekoliko litara krvi!

- A konačno čačkalica nije tako nevina roba, kao što izgleda! Čačkalica ima svoj nepregledno veliki konzum? Nema ni jednog bara, ni krčme, ni vagon-restorana bez tih glupih šibica, te ne bi čovjek vjerovao kakvi teški milijuni leže u ovakvim naoko neznatnim drvcima! U Kanadi i u Finskoj postoje čitave industrije, vodopadi i pilane što dnevno valjaju na hiljade tone tog mirišljivog drva, a sve radi punom parom i prilično je teško kupiti papire, koji

rade s čačkalicama, a stvar je za naše prilike neobično solidna. Evropa ima prilično pokvarene zube i konzumira tu robu spram Amerike mnogo intenzivnije, jer je u Americi konzum čačkalica pao za čitavih 47% otkad je zubarstvo proradilo u pučkim školama obavezno i besplatno za svako dijete u Sjedinjenim državama. Otkad su se tu kod nas industrije nacionalizirale, on, gospodin Generalni Korngold, da je učinio masu napora, da nacionalizira produkciju čačkalica (upravo s gospodinom suprugom milostive gospođe Ksenije on je na tom polju intenzivno radio), i izgledi su dobri (kod nas se ne popravljaju zubi u pučkim školama), ali uspjeha nema.

- Zasad samo teške investicije! Naši ljudi, nažalost, kao pravi barbari još an mas čačkaju žigicama!

Slušao je Filip tu poplavu masnih, prežderanih riječi, grickajući svoju čačkalicu, sasvim mehanički, nervozno. Čačkalica je mirisala po mentolu, a pod oštrim okusom mentola, na samome mesu između dva zuba, osjetila se gorčina jelove smole što se razlila po ustima i po čitavome mozgu, kao da je vjetar zanio jak planinski vonj omorika i dalekih modrih vidika. Osjetivši gorak okus jelove šume, Filip je duboko uzdahnuo i iskapio punu čašu teškog Korngoldovog vina, da zaboravi da mu je to već dvanaesta ili petnaesta čaša, da sjedi tu s nekakvim barbarskim kulturtregerom, nosorogom, i da je pijan. Potpuno je pijan i sve se kreće oko njega u nemirnim krugovima: i Bobočka i ovaj antipatični parveni!

"Kako se ta mješina vlada spram te žene? On nju miluje svojim debelim prstima po nadlaktici, on se po bicepsu smuca oko njenog ramena, on je privukao svoju tešku damastnu stolicu sasvim do njene, a ona se igra vrškom svoje cipele njegovom servijetom, prebačenom preko staračkog koljena. Što je sve to, pijano sanjanje, ludnica, javna kuća? A taj starac tu jauče, da je sve pri kraju, jer da su mu nedavno konstatirali prilično šećera, a i bubrezi da ne rade više kako bi trebalo: ima i bjelančevine! Oko tog starog vodenog konja hodaju liječnici u svojim tajanstvenim burnusima (što izgledaju kao staromodne spavaće košulje) i gledaju toga idiota od sto trideset kila u grlo, u crijeva, u bubrege, u mjehure, kuhaju mu vodu u epruvetama, mirišu je, ima li u njoj karamela, buše mu po

zubima, mjere mu tlak krvi, a on, pripovijedajući o svima tim smrdljivim intimnostima, gladi Bobu po leđima, dodiruje svojim koljenima njena bedra, i sve je to bestidno i glupo, i savršeno pijano! Ta stara astmatična mješina, to crijevo s probavnim smetnjama, to astmatično kosmato biće u oblaku crne kave i duhana, strašno je i ogromno kao gorila, a Boba se smije zvonko kao djevojčica, mjeri mu svojim dlanom tlak krvi na sljepočicama i zove ga »Herr Generaldirektor«! Oni govore o nekakvim svojim zajedničkim davnim izletima na dolomitske glečere, kad je taj nosorog još vozio bicikl, a to je bilo prije njene pariske parafin-kure, kad su mislili da je Boba trudna i da će svome suprugu gospodinu ministru roditi jedinca, a taj jedini zemaljski ideal ministrov uništila je njena pariska parafin-kura!"

Osjetivši da će mu pozliti, Filip je nestao. Njegova je soba bila u drugome katu pod tavanom drvenog dvorca, sagrađenog u švicarskom stilu, sa šarenim stakalcima i jelenjim rogovima. Mučio se Filip čitavu noć i zaspao je, a onda ga je probudio kikot. To je bio Bobin glas. Soba »Herr Generaldirektora« bila je u prvom katu pod Filipovom, i Bobin glas odzvanjao je s balkona. Svitalo je.

"Pa do vraga, gdje se to Boba smije?" Pod njim na balkonu, na drvenoj ogradi sjedi Boba u pidžami, puši cigaretu i smije se, a »Herr Generaldirektor« podvinuo je njenu lijevu nogavicu i gladi je po golom vadlu.

Na povratku kroz šumu, tog istog jutra, došlo je između njih do scene. Ona se smijala savršeno superiorno, da je Filip sulud, da gleda fantome, da bi joj »Herr Generaldirektor« mogao biti ocem! U teškoj prepirci, još neotriježnjen, Filip ju je udario po licu, tako da ju je oblila krv, a sve se zatim svršilo u mokroj travi. Privinuvši se uza nj u krilo, topla kao pseto, Boba je oko svog kažiprsta namatala njegovu kosu i rekla mu neobično intimno, kako su muškarci glupi, te ne shvaćaju, da je za ženu najveći užitak, kada je tuku.

Bilo je tu (dakle) već koječeg i prije dolaska ovoga Grka, ali ona sredovječna, gotička, sablasna scena na Bobočkinoj postelji u prisutnosti Baločanskoga, koji čita novine pri sasvim slabom svijetlu lojanice, ostala je Filipu neizbrisiva. Poslije te sulude pijanke, poslije

onog gorućeg kavkaskog punča »ljermontovčika«, Filip više nije dolazio u kavanu i već su tri dana prošla, a Bobočka se nije javljala. I poslije korngoldovske noći nisu se sastali gotovo čitavu nedjelju, ona je otputovala u grad i vratila se natrag s nepreglednom masom raznih stvari: s najfinijim engleskim tenis-reketom, s malim crnim kineskim psom, sa nekoliko litara kolonjske vode i originalnoga benediktinera, Baločanskom je donijela svilene košulje i kravatu, a Filipu limenu kutiju najfinijih holandskih boja. Bacio joj je te boje pred noge s indignacijom, bio je neuljudan, vikao je na nju i govorio joj neke brutalne istine, a ona je slegla ramenima, pokupila po podu razbacane olovne tube i rekla mu sasvim mirno i sabrano, da je sa »bizarno nedosljednim ljudima vrlo teško drugovati«.

"Imala je pravo. U čitavom tom zapletu ona nije savršeno ništa kriva i tu uopće nema krivnje s njene strane; on je doista »bizarno nedosljedan«. Ako je uopće tko nedosljedan u tom odnosu, to je isključivo i samo on. I što se on toliko uzrujava zbog toga Gruzinca, kao da sam Baločanski nije isto tako otvoreno pitanje? Tko su uopće ti ljudi oko te sulude ženke? Nekakav kavkaski Grk, po majci iz Smirne, po ocu iz Kijeva, Gruzinac, koji je radio kao novinar u Rigi, a sada se vuče po panonskim šumama i ima crnu pidžamu, a kuha punč, kakav je pio Ljermontov kao zaljubljeni mladić u Tiflisu. A Bobočka je Madžarica, Panonka, Međimurka, s nekakvom švapsko-furlanskom i južnoštajerskom mješavinom svoje šljivarske krvi, te ne zna ni hrvatski! A on sam po ocu je nepoznanica, Valentijevi su doputovali u Krakov iz Verone, a u Vilnu priženili se k litavskim djevojkama: njegov otac, kamerdiner Filip, rodio se u Ždali, a mati mu je bila Madžarica iz Stolnog Biograda. Litvini, Ukrajinci, Veronezi, Panonci, Madžari, iz kakvih su daljina, iz kakvih su dalekih neshvatljivih magla doputovala njihova tijela u ovo zadunavsko blato i sada gmižu tu u svojim malim vidokruzima, a krv im kola u žilama i teče. I tko tu može u svemu tome micanju i isprepletenosti biti dosljedan? Imao je pravo neku noć onaj antipatični Grk, da je »narodnost malograđanska predrasuda«. On je opet jedamput - protiv svog boljeg intimnog uvjerenja u sebi - pravdao, da je narodnost subjektivna pojava, spiritualistička, pojam metafizičkog porijekla! On se uopće u posljednje vrijeme suviše dao

uplivisati tim maglenim spiritualizmom! To su krive ove posljednje jalove godine, ove teške čađave godine, kad je čitao glupe knjige! Onaj ga je tip zasuo jednom masom imena (načitan je, ili laže kao da je načitan, ali laže rutinirano), i imao je pravo! Nema i ne može biti dosljednosti ni u postupcima ni u razvoju pojedinaca, a kamo li u tako ogromnim kolektivima, kao što su narodi. A onaj tip nabrojio mu je čitavu literaturu iz kraniometrije, da je narod moždana utvara. »U mozgovima uopće i nema ničeg drugog nego samo utvare. Moral je takva jedna utvara«."

"»Sa bizarno nedosljednim ljudima teško je drugovati«, tako mu je rekla Bobočka. I bila je u onaj momenat uzvišena nad njim sasvim sigurno. On ju je teško povrijedio, a ona mu je savršeno dobroodgojeno sakupljala tube; bila je sasvim sigurno uzvišena nad njim i nad njegovim malograđanskim predrasudama. I to što nije već tri dana išao u kavanu poslije one gruzinske scene, i to je od njega »bizarno nedosljedno«! Što on hoće u čitavome tom kompleksu? Da li je on uopće postavio preda se i kada to pitanje stvarno: što on hoće s Bobočkom? I nije li upravo on, Filip Latinovicz, ono lice koje tu gospođu snizuje do bludnice?"

KOD Turčinova, tamo gdje Blatnja teče ispod željezničkog mosta, našli su pastiri jednog jutra truplo. Bilo je tako izmrcvareno i raskrvareno, da ga nije nitko mogao prepoznati. Papira kod sebe mrtvac nije imao nikakvih i jedino se na unutrašnjoj strani crnog pustenog šešira moglo pročitati, da je taj šešir kupljen kod firme Metropolis Ltd. u Londonu. Dok je glas stigao do Kostanjevca, da je na turčinovečkoj pruzi pregazio vlak čovjeka, prošla su tri dana; kad je Bobočka dospjela do turčinovečke oblasti, već je neznanac bio pokopan. Lula i šešir, i havelok i kravata, kao posljednje pokojnikove stvari, prepoznala je: to su bile stvari Sergija Kiriloviča Kyrialesa. Dala je otvoriti grob. To je bio mučan posao, jer je posljednjih dana neprekidno padala kiša, te se gnojna ilovača natopila vodom, a po kiši kopati bilo je teško. Stajala je Bobočka na groblju, na kiši, čitavo prijepodne, a jedan grobar, golobradi mladić, neobično lijepe, plave, kovrčave kose (oči su mu bile vlažne i sjajno tople), gledao je u nju pobožno kao u svetu sliku. Dao joj je da pije tople juhe iz modre caklene posudice, koja je imala isto tako svijetlomodro emajlirani poklopac; posudica je bila masna, neoprana, sa sirovim vonjem mlijeka, te je sasvim slabo mirisala po dimu. Kad je mladi grobar pio za njom, čulo se kako caklina njegovih zubi tucka o emajl.

Ta blatna škrinja, te krvave krpe, to je bio odvratan prizor! Da! Tu je iz žutoga blata, pod tankom slomljenom jelovom daskom provirivala Kyrialesova ruka, a oko gnjilog zgloba manšeta Baločanskove plave svilene košulje. Tu je košulju kupila Baločanskome ljetos od Korngoldova novca, a Kyriales ostavio je sve svoje stvari kod nje, s time, da će se za nekoliko dana vratiti, samo se presvukao onog jutra prije polaska. Dala je vlastima podatke o identitetu doktora philosophiae et universae medicinae S. K. Kyrialesa, bivšeg izvanrednog profesora carigradske univerze, imena po kome je međunarodna nauka, na njegovu vječnu

uspomenu, krstila mikroskopski prerez jedne dlake, izgnjavila se prilično kod dosadnog i pedantnog ispitivanja prigodom sastavljanja zapisnika, te se vratila u Kostanjevec sva mokra i umorna.

Pokucala je kod Filipa. To je bilo vrijeme njihovih uobičajenih sastanaka, u sobi pod krovom njegove majke, sada u posljednje doba, kada su šume bile mokre, te se više nisu sastajali na proplanku ili pod starom bukvom, gdje su se bili sklonili one burne noći, poslije Rokovog proštenja, na povratku, kada ih je stigao prodor oblaka. (»Suche die Buche, weiche die Eiche!«)

Zamolila je Filipa, da joj oprosti, što mu smeta i dosađuje svojim brigama, ali da ima jednu molbu. Da je odlučila da otputuje, i to najkasnije večeras, i da joj treba novaca do Hamburga.

Filipa je ta vijest o Grkovoj smrti na pruzi i o tom prekopavanju groba tako impresionirala, da je izgubio dah. Steglo ga je u dijafragmi i osjećao je srce, kako mu bije u koljenima i u laktovima. Prihvativši se za glavu, na rubu nesvijesti, on je, trepereći sav kao u groznici, rekao Bobi, da nema kod sebe toliko, ali da može da otputuje s njom sutra do grada, da je isprati, i tamo joj naravno najpripravnije stavlja na raspoloženje sve što ima.

Potpuno siva u licu, ali savršeno hladnokrvna, Boba je odbila njegovu pratnju odlučno.

- Zahvaljuje mu na ljubaznosti, ali ona putuje sama. Nju ne treba da prati nitko. Ona treba taj novac večeras, najkasnije do sedam!

Blagajnik općinski (drug Filipov iz kaptolskog biskupskog sirotišta) obavljao je za njega u posljednje vrijeme njegove novčane poslove; putujući često do kaptolskih kreditnih zavoda, on je bio upućen u Filipove materijalne prilike i kod njega je Filip imao otvoren kredit. Filip joj je predložio ovu varijantu: on će otići k tome svom znancu i donijeti joj sve, što će mu biti moguće da realizira još večeras.

I to je otklonila.

- Ne treba on da se trudi do nje. Ona sada ide za Steinerovu kasu, tamo će ostati do sedam, a u sedam doći će ovamo po novac sama.

Tako su se i rastali.

Blagajnika naravno nije bilo u mjestu: bio je na općinskoj komisiji, a vratit će se tek kasno u noć. Filipove veze s tim Kostanjevčanima bile su vrlo slabe, on gotovo nikoga nije ni poznavao. Kombinaciju s majkom odbacio je odmah, u principu, i tako mu je preostao još jedini geometar. Kod geometra u blagajni bilo je samo devet hiljada, a od toga četiri trebao je predati u polog oblastima. Uzeo je tako od geometra pet hiljada, a sam je imao oko dvije, i tako se vratio kući, složio tih sedam hiljadarki u kuvertu i počeo je svoje bjesomučno kretanje od ormara do ovalnoga stola i natrag do ormara, jaguarski, suludo. Čađavi tramovi nad njegovom glavom, pozlaćena petrolejska viseća svjetiljka iznad stola, onaj glupi Jelačić prijeko nad plavom pliš-garniturom u drugoj sobi, sve ga je to počelo u tolikoj mjeri smetati, te je osjećao potrebu da razbije oko sebe sve nogom. A vrijeme je nepomično stajalo na jednome mjestu, padao je prvi sumrak. Stara Regina dolje u svojoj sobi osjetila je po koracima svoga sina da se gore nešto događa. Odzvanja čitava drvena klijet od njegovih koraka, a on hoda gore nad njenom glavom, odjekuju njegovi koraci u drvenom zdanju, njiše se njena vlastita hengelampa na stropu, i maslinova grančica s macicama od ovogodišnje Cvjetnice ispala je iz okvira Prečiste Djevice, i škropionica se zanjihala, i žbuka se ljušti sa drvenih dasaka na plafonu i sipi kao prašina, a onaj čovjek gore pod krovom neprekidno bjesomučno hoda. Sjedi stara u naslonjaču, pritajila se od strave, a nema snage da se popne uz drvene stepenice i da ga zapita, što se zbiva s njim. A Filip se kreće pognute glave od ormara do stola i od stola do ormara i gleda već trideseti put na svoju uru; vrijeme se zaustavilo i ne miče se s mjesta; još je uvijek četvrt sedam. Već se Miško vratio s kravama i Karolina je kokoši zatvorila u kokošinjac, i vodu su dugo vukli na zdencu, i on je sjeo u naslonjač i tu s glavom u dlanovima ostao jednu čitavu vječnost, a još je uvijek četvrt sedam i ni minutu više.

Zagnjurio je obraz duboko u dlanove, stisnuo je oči, zaronio u neku neshvatljivo mračnu tminu, i tamo između zelenih i crvenih koluta u apsolutnoj tmini, gdje nema ničeg, samo jedan modar jezik gorućeg punča skakuće na rubu staklene posude, tamo Grkov glas progovara iz tmine, »da u onaj momenat, u onaj posljednji momenat

skoka pod parostroj, ne bi mislio ni na što! Ako bi uopće mislio, sigurno je, da bi mu bilo glupo što se sve to već nije dogodilo davno, davno prije!«

"A sve to, to je bilo ono blatno kišno jutro, sa starom čađavom lokomotivom na maglenoj pruzi, i žice su telefonske svirale na vjetru! Boba putuje još večeras, sedam hiljada leži tamo u modroj kuverti na onom pliš-stolnjaku, i krave su se vratile, i kokoši su legle spavati, a još je uvijek četvrt sedam i jedna minuta. Filip ima potrebu da oslijepi, da ogluši, da se pretvori sav u gluhonijemu zrakopraznu tminu, a ovdje je tako mračno, tako zagušljivo, tako sitno kao u kakvoj kutiji, sve je zalijepljeno tim kretenskim slikama, tim hengelampama, tako nisko da bi čovjek mogao glavom da probije krov, tu nema zraka, tu se ne može disati, tu samo čovjeku srce bije u laktovima, pa to je sve nesnosno, hermetički zalijepljeno!"

Ustao se i pošao do malog četvorouglastog okna i rastvorio ga širom. Tiha jesenja kiša klizila je po mahovinom obraslim daščicama kao po starom oguljenom krznu, staklo se zarosilo, vani je plakala siva, žalosna jesen. Po blatnoj cesti vukao se kao sjenka u starom austrijskom oficirskom mantlu jedan slijepac. Imao je harmoniku prebačenu preko leđa i prosjačku platnenu torbu o vratu, tapao je batinom po mlakama, bos, po blatu, njuškajući kao pseto za mirisom topla dima i prisluškujući žamoru ljudskih glasova pod toplim krovovima. Dugo je tako tupo gledao za slijepcem, ona hladna vlaga prijala je njegovim upaljenim bronhijama, gutao je taj kišni sumrak, osjećajući vlagu kako mu kulja po tjemenu niz vrat i kako ga osvježuje kao hladna kupelj. Čuli su se koraci po drvenim stepenicama. "To mu Miško sigurno nosi kakvu staru frulu ili staklovinu. Korumpirao je Miška novcem, kad mu je donio onu malu brončanu Evropu, te taj gluhonijemi kravar misli da je svaka stara stvar kao starina vrijedna da se sačuva."

Na malim jednokrilnim vratima netko je pokucao.

»Čudno! Četvrt sedam i sedam minuta! To ne može biti Boba, to su bili teški koraci, a Miško ne kuca nikada."

Pristupio je k vratima i otvorio ih radoznalo, nervozno.

U onom polutamnom prostoru, obijenom daskama, stajao je čovjek u crnome, s polucilindrom; bilo je sasvim škuro, nije se moglo razabrati tko je.

- Molim, što želite?

- Klanjam se, moj naklon! Oprostite mi, ako vas smetam! Došao sam, da vas vidim! Nema vas već tri dana u kavani, te smo mislili, da niste možda bolesni?

Bio je Baločanski. Kratkovidan, bez cvikera, sa svojim bujnim brkovima, natopljenim vlagom, krezub, izgledao je kao slijep. Zapeo je o prag i pao mu je polucilindar, i kako se ta pustena polutka skotrljala, u onom polumraku, kod otvorenih vrata, sve je ispalo nezgodno.

- Klanjam se! Izvolite! Ništa mi ne smetate! Samo izvolite!

Filip je zapalio svijeću, Baločanski je sjeo u kaputu za stol i ogledavao se po toj maloj, niskoj sobici sa starim tramovima: on još nikada nije bio kod Filipa.

- Ovdje izgleda sve vrlo prijatno, tako nekako intimno. Već dugo nisam bio u intimnoj sobi!

- Pa tako, starinski! Malograđanski, već kako to izgleda obično! Izvolite, zapalite!

- Hvala!

Zapalili su cigarete. Dimovi oko svijeće. Tišina. Na stolu mokar halbcilindar Baločanskoga i Filipova ura, te je svaki otkucaj mehanizma odjekivao od politure glasno, metalno. To su minute počele protjecati bjesomučno brzo; bilo je pola sedam za dvije minute!

Na stolu, obasjana sjajem voštanice, stajala je mala bronča na Evropa na jurećem biku. Baločanski je uzeo u ruke tu malu figurinu, i kod svijetla približio se očima sasvim do tog kipa na nekoliko milimetara, tako da je izgledalo, kao da on tu malu Evropu njuška kao pas. Izgledao je izmučeno, posve sivo.

- Lijepa mala stvar! Neobična! Mi smo u gimnaziji imali sadrene

antične odljeve u hodniku pred razredima. Na jednoj konzoli stajao je Scipio Afrikanski. Meni je najviše imponirao taj Scipio Afrikanski! Imao je glavu savršenog provalnika. Ja sam poslije imao prilike da dođem u svojoj advokatskoj praksi u kontakt s provalnicima (a poslije sam s tom gospodom jeo i prežganu juhu), ali nigdje više nisam našao tako dobro modelirane delinkventske lubanje, kao što je bila lubanja Scipija Afrikanskog! Netko, tko pokolje kao provalnik čitave svjetove, postaje uzornim gimnazijalcima! A netko, tko ubije samo jednog čovjeka, dolazi na vješala. Apartno pravno shvaćanje! Znate, gospodine profesore, svima nama humanistima bio je Rim idealom! Onaj isti Rim, koji je stvarao ovakve divne stvari, kao što je ova mala Evropa! Ali kad je netko došao u životu u priliku, da na svom vlastitom mesu osjeti svu barbarsku, inkvizitornu, kretensku upravo podlost tih rimskih pravnih uređaja, taj je izgubio svaki respekt spram takvih kulturnohistorijskih igračaka! Rim nije bio to, Rim je bio ovo!

Kod prvog dijela svoje rečenice, da Rim nije bio to, on je pokazao Filipu malu Evropu, držeći je na svom dlanu i, odloživši je zatim na polituru, on je upro u sebe kažiprstom lijeve ruke, i tako se počeo tuckati po svom mokrom ibercijeru:

- To je bio Rim, to, što sam ja danas: mnogo zgaženog i popljuvanog mesa! Ja sam gledao te cezaromane, te naše patricije, ja sam jeo kod njihovih stolova! Koliko ovakvih subjekata mora postati to, što sam postao danas ja, ovakva krpa, ovakav bivši čovjek, da jedan Scipius Africanus može ostati na konzoli! Moj gospodine! Die Kunst ist schön, aber das Leben ist ernst![35]

Filip je gledao u tupo, kokainizirano lice Baločanskoga, u njegove duguljaste prste s modrikastim, prljavim noktima, kako podrhtavaju i trepere na rubu pepeonika, kako nervozno stresaju goruću duhan, kako čupkaju po dlačicama izlizane svile na poderanom okovratniku otrcanog masnog kaputa, i nije shvaćao, što je ovaj zapravo imao namjeru da kaže tim svojim Scipionom Afrikanskim, i zašto je došao do njega, i to upravo u ovo doba kad kazalo na uri tako nervozno odmiče, te je već prebacio polovinu sedme i sada se primiče trećoj četvrtini.

Počeo je Filip govoriti o davnim, pokopanim panonskim vremenima. »Kad su po ovim močvarama jurile rimske pošte po kamenitim cestama, a ljudi iz Rima putovali u tople panonske kupke četiri dana. I danas, da sve to kojim katastrofalnim slučajem propadne, te naše slabe, konačne niti telefonskih žica i kartonske korice katastarskih knjiga, pak ako netko bude prekapao ovo naše panonsko blato u dalekoj historijskoj budućnosti, jedino, što će ostati u rukama slijedećih pokoljenja od trajne vrijednosti, bit će ovo iskopano rimsko kamenje: ovakve male brončane Evrope, male grobne igračke i vrčevi i dragocjene igle. Izmjerena tom estetskom mjerom sveukupna naša civilizacija spram antičke umjetnosti ne znači savršeno ništa!«

Filipovim riječima Baločanski nije poklonio ni najmanje, upravo nikakve pažnje. "On se pokrenuo ovamo spontano, iz krčme, u jakom impulsu, da ovdje s ovim čovjekom pročisti neke osnovne stvari, a sada sjedi tu, sabran je u jednom dijelu svoje pameti i sav zaokupljen mislima o glavnoj svrsi svoga dolaska, a ovaj mu tu nešto govori o »rukama slijedećih pokoljenja« i vidi se po svemu, da hoće da ga ekskomplimentira na vrata nekakvim glupim frazama."

- Nije sada riječ o rukama slijedećih pokoljenja, gospodine profesore - nego...

To je povukao oštro, kao nožem, zarezao je u tu svoju rečenicu upravo divlje, a onda je iznenada osjetio, da je preslab da je dovrši, i tako je zapeo.

Filip ga je pogledao s namještenim i rezerviranim pogledom iznenađenja.

Poslije toga prilično su dugo šutjeli i samo se čula ura na polituri kako kuca glasno i brzo.

- Vi ste izvoljeli da nešto kažete, gospodine doktore?

- Da, ja sam imao nešto da vam kažem: a tiče se mene u prvom redu lično! Ja sam došao da vas zamolim za jednu stvar!

- Molim!

- Ja sam došao da vas zamolim da mi učinite jednu uslugu, i to lično

meni!

- Molim, izvolite, ako mogu, vrlo rado, gospodine doktore!

- Naime, kako da se izrazim? Radi se o Bobi!

- Gospodine doktore, molim...

- Stvar je u ovome: ima situacija u životu, kada čovjek...

Baločanski je ućutao ponovo. On nije gledao u Filipa, nego u onu narančastu krunu oko svijećine kružnice svijetlozelenkastog sjaja, što je prskala crvenim odrazima, kao kolut čudne rakete. Taj obruč svjetlosti privukao ga je k sebi, i on je znao, da tu treba da govori o nekim svojim sudbonosnim stvarima, a ta je svjetlost tako savršeno odvojena od svega, i kao iznad svega izgara glasno i miče se u kaplji rastopljena loja kao živa. To je potrajalo prilično dugo, a zatim, kao da se probudio i stupio u novootvorene prostore, rekao je neobično tiho, moglo bi se reći intimno:

- Ja znam sve, što se događa između vas i Bobe!

- Oprostite, to što se događa između mene i gospođe Bobe, to se događa između nas! To na vas ne spada! Vi ste rekli, da ćete govoriti sa mnom o svojoj ličnoj stvari,

- Pa da, između mene i Bobe ima da se riješi jedna moja lična stvar,

- To riješite onda vi lično između sebe i nje, ako mislite da je potrebno! To mene ne zanima!

- Da? To vas ne zanima? Dobro! Onda dobro! E, molim vas, ja sam došao da vam kažem, da ja nikako i ni u jednom slučaju ne ću dozvoliti, da me bace preko palube!

- Kakva paluba? Kakvo bacanje preko palube! Kakve su to šimere?

- Gospodine profesore! Boba je odlučila još večeras da me ostavi! Ona hoće da me ostavi i da pobjegne!

- Ali, molim vas, vi sanjate!

Baločanski se tiho nasmijao, razvukavši usne u kutu tek jedva primjetljivo i stao je da gladi svoje brkove sa svih pet prstiju lijeve ruke. "Preglupo! On je bio u kavani i tamo je geometar kod stola

glasno pripovijedao svima, da je malo prije bio kod njega Reginin sin i da je posudio od njega pet hiljada. Taj novac leži tu pred njim na stolu u kuverti, a to, što mu je Boba rekla, da treba da otputuje u grad, na dva dana, u stvari ostavštine onog ruskog hohštaplera, to je laž! Ona se uopće ne će više vratiti! A sada mu ovaj tip ovdje nešto bunca o tome, da su to šimere i da on sanja!"

- Gospodine profesore, dozvolite mi da vam kažem, da to nisu nikakve šimere, nego to tako stoji! I to sam došao da vas zamolim, da objasnite Bobi, da uzme na znanje, da ni pod kojim uvjetom ne ću dozvoliti da me bace preko palube! To da joj kažete, da to nisu šimere! Zbog te žene ja sam osramotio svoje ime, zbog nje sam ja ostavio svoju djecu na ulici, zbog nje sam ja sjedio u zatvoru,

- Oprostite mi, gospodine doktore, uza sav respekt, što ga osjećam spram vašeg ličnog slučaja, ja ipak mislim, da vi niste bili maloljetni i da ste znali, što činite...

- Molim vas, to su sada samo nijanse! Uostalom, uzmite, molim, do znanja i vi lično, da sam ja odlučio da u ovoj igri postanem subjekt!

- U kojoj igri?

- U kojoj igri, smiješno pitanje! Zar vi mislite, da sam ja postao ovo, što sam danas, da sam svoju vlastitu ženu bacio kroz prozor, da sam se kretenski upropastio zato, da još večeras ili eventualno sutra pođem niz ove blatne ceste, kao onaj prosjak s harmonikom malo prije? Ja ne znam ni to, što zna jedan slijepac: svirati u harmoniku! I tako mene, ovakvog kakav sam, istjerati na cestu, zar je to ljudski? Zar je to kršćanski? I sada, kad sam došao k vama, prvi put otkada se znamo, da vas zamolim da mi učinite uslugu, sada vi tu meni lažete, je li to ljudski?

- Pardon, oprostite...

- Ali, molim vas! Poslije sveg onog bordela tu između nas, sada ću još valjda paziti na svoje riječi? Vi ste večeras posudili od geometra pet hiljada i novac je tu u ovoj kuverti!

S usplahirenošću smrtno ugrožena čovjeka Baločanski je ustao i, kao u nekoj višoj intuiciji, počeo je kucati kažiprstom svoje lijeve ruke po

kuverti s novcem, što je ležala pokraj svijećnjaka:

- To nisu nikakve šimere, to je sve tako! Boba putuje u Hamburg! Ona ima tamo nekakvu prijateljicu, koja drži takozvani bridge room! I ja sam došao da vas zamolim, da vi Bobi objasnite...

- Ja mislim, gospodine doktore, da je poslije svega ovoga svaka riječ između nas suvišna! Ja nemam savršeno nikakve namjere da bilo što objasnim, ni gospođi Bobi ni vama. Izvolite, molim...

Filip je ustao i pošao spram vrata, da ih otvori. Iza dulje tišine Baločanski je uzeo sa stola svoj polucilindar i nekako lagano, bez ikakve smetnje, kao da je skinuo sa sebe neobično težak teret, on se neobično učtivo poklonio:

- Molim! Ja sam vam objasnio svoje stanovište: ja sam odlučio da postanem subjekt! Staro je fizičko pravilo, da se u životu sve giba po liniji otpora! Ja sam vas zamolio da upozorite Bobu, da je u njenom interesu...

Netko je uto na vratima pokucao vrlo diskretno. Držeći svoju ruku već otprije na kvaki, Filip je otvorio vrata. Bila je Boba. Nastala je neugodna, neodlučna stanka, i vrata su se za njom tiho zatvorila. S njenog kišobrana čulo se kako kapa voda; vani je počelo lijevati. Dodirnuvši nemirnim pogledom ove dvije sjene pod niskim stropom, ona nije znala što da kaže. To je potrajalo dosta dugo, a pod strmim stepenicama otvorila su se vrata u prizemlju. Netko se popeo tim drvenim trulim stuba ma pred Filipova vrata, tu je objesio svjetiljku na čavao o stup od ograde, i opet se vratio glasnim koracima natrag. Baločanski je vrtio svoj polucilindar među prstima, a onda, zamahnuvši tim crnim predmetom kao kakvom žlicom, on je Bobočki pokazao na vrata:

- Molim, izvoli, idemo!

- Ja ne idem!

- Ali ovaj čovjek pokazao mi je vrata! Idemo!

- Idi ti! Ja ću doći za tobom!

- Mi idemo zajedno! Ti nemaš ovdje što tražiti! Taj je čovjek mene uvrijedio, idemo...

- Ja ne idem!

- Ti ne ideš?

- Ne, ja ne ću da idem! Nemoj biti dosadan! Čekaj me dolje, za minutu...

- Ni za kakvu minutu, jesi li čula? Momentano...

- Ne ću...

- Ti ne ćeš?

Ova tri sloga Baločanski je zaurlao tako, da su se potresla stakla na oknima. To je bio krik nekoga, tko viče smrtno ranjen, zajauknuvši u onoj tišini iznenada, kao karteča koja pada.

Dolje u prizemlju su se otvorila vrata. Netko je došao k staroj Regini i ona je glasno zvala Karolinu. Filip je stajao uza stol, držeći se desnom rukom daske i nije znao što da radi? "Da baci ovog luđaka kroz vrata, niza stepenice, to je nemoguće, to bi ispalo skandalozno: svi stanari ove proklete kuće prisluškuju, što se tu gore zbiva, a kroz ove trule daske čuje se svaka, i najtiša riječ. A osim toga i stari Liepach je dolje u viziti. Da uđe u bilo kakvo objašnjavanje s tim uzrujanim čovjekom, to bi bilo suvišno: taj tip ionako nije priseban!" Sastao se s nervoznim pogledom Bobinim. Ona je stajala nepomično, griskajući donju usnu do krvi, poniknuvši pokorno, pokunjena i bespomoćna. Tu se, momentano, nije moglo ništa. Svinuvši se u pasu i zabacivši glavu, ona je pristupila do Baločanskoga i izjavila mu odlučno: - Dobro idemo! - Zatim se okrenula spram Filipa, mahnula mu rukom i rekla, da će se vratiti još prije večere.

- Ako ne, doviđenja u kavani kao obično.

I primivši Baločanskog ispod ruke, nestala je s njim za vratima. Čuli su se još njeni i njegovi koraci, kako silaze po drvenim daskama sve niže, a onda je sve postalo tiho. Kiša po staklu i tišina. Filip se dovukao do divana i tamo je klonuo. Osjećao je hladno platno jastučnice na obrazima. Bio je tup. Dotučen.

Dugo je tako kiša tukla o prozore i svijeća je pucketala i ura tuckala na dasci od stola, i Filip, trgnuvši se iz polusna, mislio je da sviće. Ustao je i pošao do stola. Sedam i tri minute.

"»Prije večere«: to znači najkasnije do osam! »Ako ne, onda u kavani kao obično!«"

Zapalio je cigaretu i bacio je odmah. Prošao je nekoliko puta po sobi i opet klonuo na divan. Čuli su se koraci ma stepenicama.

- To je ona!

Kucanje.

To je bila Regina.

- Dobro veče, dijete moje! Spavaš?

- Ne! Što izvoliš?

- Došla sam da te pitam, ostaješ li doma na večeri? Presvijetli je dolje! Imamo zeca s knedlima.

- Ne, najljepša hvala! Večerat ću vani!

- A lampu da ti zapalim, dijete? Ovdje je sasvim tamno!

- Nije potrebno, mama! Ja ionako odlazim za nekoliko minuta! Hvala!

- Pa ipak je bolje, da se zapali!

Tako je stara počela prčkat oko svjetiljke, skinula mliječnobijelu kuglu i zapalila petrolejku mrmljajući nešto protiv Karoline i Karolinine površnosti kod čišćenja svjetiljaka, kako sve čovjek na koncu konca u životu mora uvijek sam! Filip je bio nametljivom upornošću te starice toliko uznemiren, te nije mogao da se svlada.

- Ta čemu palite, kad sam vam rekao da odlazim!

- Da te vidim; ionako te nikada ne vidim! Posljednja dva mjeseca nisi se nikada vratio prije zore: onda spavaš, a noću ja spavam, i tako živimo jedno kraj drugoga i ne vidimo se, kao dva krta,

- O mama, mama, s tim svojim lampama i razgovorima, kako je sve to dosadno! - Ustao je i prošao nekoliko puta sobom. Stara je

pospremala njegove pidžame i sa stolca prenijela njegovo sivo odijelo na klajderštok.

- Je li došla pošta?

- Za tebe ništa! Samo nekakve engleske novine!

- Već sam hiljadu puta molio, da mi se pošta donese ovamo gore! I te novine spadaju u poštu! Ali u ovoj kući nekoga nešto moliti...

- Presvijetli čita te novine. Nisam mu mogla istrgnuti iz ruku. On ako nešto pročita, to mi i pripovijeda, a od tebe čovjek ne može nikada doznati ništa! Pripovijedao mi je presvijetli, da mu je rekao kapelan, da ti slikaš crkvene prozore u nekakvoj amerikanskoj katedrali?

Filip nije znao, što da radi? "Kako da se riješi ove starice? Sedam sati i dvanaest minuta. Prije večere, to znači do osam! To znači da Boba može svake minute da se vrati." Tako je izmislio da se brije.

- Imate li tople vode?

- Imamo!

- Onda, molim vas, budite tako dobri i recite Karolini, da mi donese tople vode za brijanje! I pozdravite presvijetloga s moje strane i recite mu, da ću doći da ga vidim, čim se obrijem!

Tako je postavio na stol svoj veliki necessaire, otvorio ga i počeo na dasku postavljati brijaći pribor. Zatim je sjeo i skinuo kaput i razvezao kravatu. Stara je stajala nepomično, gledala ga s mirnim (gotovo flegmatičnim) zanimanjem, a onda ga ponovo zapitala, kao da mu ne vjeruje, da će se on sada brijati:

- Dakle onda, tople vode hoćeš?

- Da! Molim! Samo zamolite Karolinu, da ne bude kipuća!

Stara je slegnuvši ramenima tiho zatvorila za sobom vrata i čulo se kako tapa oprezno svojim kostobolnim nogama niza strminu od četrdeset i pet stupnjeva.

Filip se ponovo prošetao sobom i zapalio cigaretu. Okus nikotina bio mu je odvratan. Kroz prozore čula se kiša, a kroz kišu jednoličan

i dosadan zveket tamburice. "To sjedi onaj mali kreten Francek na vratima od štale i čitave večeri neprekidno svira u tu svoju prokletu tamburicu." Otvorio je prozor i izderao se u tminu, neka već prestane jedamput, da to nije baš taka ugodno, kao što to Franceku izgleda. Čulo se kroz tamnu zavjesu vode, što se slijevala iz žljebova u kablove pod strehom, kako netko nešto mucavo odgovara.

- Idi do vraga! Od takve tamburice proklete čovjek može prije ili kasnije poludjeti!

Zalupio je stakalcem maloga okna, bilo mu je hladno. Navukao je na sebe svoj kućni kaput i sjeo pred ogledalo. Da se brije, bilo je potpuno suvišno: obrijao se o podne. Ura je pokazivala četvrt osam i tri minute.

»Do osam! Ako ne onda u kavani kao obično.«"

Opet je stao da se kreće, a pred očima gledao je mrtvoga Gruzina, gdje miče zubalom i govori o kranio metriji. »Taj pokojnik ipak je raspolagao neobičnim znanjem. A što je značilo ono, kad je Baločanski izjavio nad zaklanim kočijašem, da je najbolje nožem u crijeva? Ne, Baločanski nije opasan! On je gnjila, kukavna mizerija! Suludi smrdljivac krezubi! Kako je tu samo stao da viče, kao da je u krčmi!" Čuli su se koraci. "To Karolina nosi vodu."

Kucanje.

- Molim!

To nije bila Karolina. Regina se opet sama vratila s toplom vodom.

- Pa rekao sam vam, da zamolite Karolinu! Nije bilo potrebno, da se vi trudite!

- Što Karolina zna, kako treba? Ona jednostavno pusti vodu iz kotlića, pa gotovo! A ja sam tu vodu razmlačila! Nemoj biti tako nervozan, to nije dobro! Na koga si to vikao?

- Na onog kretena s njegovom tamburicom!

- Istina je! Od rana jutra do kasne noći uvijek s tom nesretnom tamburicom! A što ćeš, dijete moje? Netko je i to siroče morao uzeti sebi pod krov! Našli su ga u krpama: sigurno kakvo nezakonito

dijete.

- Nezakonito dijete! Što to znači »nezakonito dijete«? Ima »zakonite djece«, koja su svejedno nezakonita! To se nama samo tako čini, da je nešto »zakonito«, a sve je više-manje nezakonito u našem životu!

- E, vidiš, dijete moje, a to je upravo ono, što ne bi trebalo da bude!

Filip je zapalio cigaretu i krećući se po sobi odbijao je nervozno dimove. Stara ga je pratila pogledom mičući polagano glavu usporedo s njegovim kretnjama, od ormara do stola. "Što se zbiva s tim čovjekom? Rekao je, da će se brijati, a sad će mu se ohladiti voda: sasvim je mlačna." A onda se ipak odlučila, da ga zapita, a što je to bio gospodin Baločanski kod njega?

- A bio je! Šta ja znam?

- Čudilo me, jer otkada si ti tu, to je prvi put da je on došao k tebi.

Filip nije odgovorio ni riječi.

- Siromah! Ja ne znam: meni je toga čovjeka, ne znam zašto, tako žao! On izgleda tako simpatičan, fin gospodin!

- A što vam je na njemu tako simpatično! Njegovi žuti konjski zubi? Ili ona jareća bradica?

- A jesi li ga čime ponudio?

Filip nije znao što da radi? "Da uzme kaput i da izađe na kišu! Nema kišobrana, a vani lijeva." Zaustavio se pred tom staricom i bio je u taj tren neobično grub:

- A što me, vraga, gnjavite? Molim vas, pustite me na miru! Vi ste ionako čuli svaku riječ između mene i onoga čovjeka, pak što sada hoćete, da vam i po drugi put ispričam sve ono, što ste već ionako čuli?

- Sine moj, sine, nije s tobom dobro, dijete moje! Nikada nisi htio drugačije, nego ravno glavom kroz zid!

- Ali, molim vas! Proživio sam ovih svojih četrdeset godina, još deset ću znati nekako da podnesem, a dalje je ionako svejedno!

- Nije to dobro, dijete moje, što radiš! Onaj čovjek imao je sasvim

pravo! Cijeli Kostanjevec ne govori ni o čemu drugom već cijelo ljeto, nego o tebi i o njoj! A ni meni, bogme, to nije ugodno.

- A što vama opet nije nešto ugodno?

- Bog ti budi milostiv, dijete moje! Pak ti se s tom osobom sastaješ ovdje pod mojim krovom i dozvolit ćeš mi, to meni ne može biti svejedno! A, osim toga, ja to govorim i u tvom interesu: to je jedna zla i pokvarena žena! Ona je već nekoliko egzistencija upropastila. Eto, i onaj Rus na turčinovečkoj pruzi, i on je bio jedan od onih, koji su se povlačili s tom osobom, gdje treba i ne treba! Od te žene ne treba se nitko ničemu dobrom nadati!

- Mislite li vi meni, mati, čitati lekcije, onda je bolje da stanete! Ne ću da čujem o tome ni jedne jedine riječi molim! Vi o svemu tome premalo znate, a da biste mogli da sudite!

- Što tu ima da se zna? Dosta je da čovjek gleda stvari svojim prirodnim mozgom: ljudi se zbog te beštije bacaju pod vlakove, sjede po reštima, ti si izgubio svoju normalnu pamet zbog nje - tu nema ništa da se zna...

- Ako ne ćete da izađem, onda, molim vas, ni riječi više, zar ne, molim...

- Ja sam ti mati, dijete moje, i nitko ti nije bliži na svijetu od mene, tko bi mogao da ti bude iskreniji i dobronamjerniji!

- Da! To je istina! Od vas nitko mi na svijetu nije bliži!

Sjeo je na stolicu na drugoj strani stola i zagledao se u tu ženu. Iza svijetloplavog vrča stare petrolejke, u sjaju mliječne kugle, tu sjedi prosjeda gospođa sa svojim bijelim rupcem na leđima, zlatan lanac visi joj oko vrata, a ruke su joj pune prstenja: "to je doista njegova mati! To je ona ista njegova mati, koja ga je gledala svojim hladnim pogledom kroz onaj okovani kotačić na njihovim ulaznim vratima, kad se vratio izgubljen i očajan, a ona ga je bacila na ulicu s glasom punim moralnog zgražanja! I kao onog jutra, kroz dvadeset i tri godine, razmak je između njih ostao savršeno isti: on se vuče s nekakvim nemoralnim osobama, on kompromitira njen pošteni krov, a ona se od njega moralno ograđuje! Preglupo! Kao da ga nije

godinama pustila da skapava gore od posljednjeg psa! Čitavo njegovo djetinjstvo, i ne samo djetinjstvo, nego i on sam, njegov karakter, sve što je bilo važno u njemu i u njegovu životu, sve je to ostalo ozlijeđeno od prvih gnjiloća u kojima je nastajao, i ta žena, zbog koje je proplakao čitave noći, od koje je naslijedio svoju nezdravu krv, ta žena ograđuje se od njega i njoj nešto nije drago, jer je to nemoralno, i jer se to nemoralno događa pod njenim visokomoralnim krovom! Kao da nije za čitavog djetinjstva osjećao radoznale i nemirne oči onog smrdljivog svračjeg zakutka, kako plaze po njemu kao gusjenice, a sve zbog ove popovske - kreature! Kao da nije bila svačija, i tako je i sagradila sebi ovu svoju udobnu i poštenu starost na taj način, i danas sjedi tu pod svojim poštenim krovom i čita njemu moralne lekcije!"

Ustao je i primio se lijevom rukom za zatiljak: javila mu se njegova teška glavobolja. Vjeđe su mu bile teške, kao zalijepljene, a u zglobovima osjećao je olovo. Kopao je dosta dugo po svom necessaireu, uzeo fiolu nekakvog umirujućeg sredstva i ispio zatim dvije čaše vode. Regina je za čitavo to vrijeme sjedila nepomično i pratila svaku njegovu kretnju s najvećim zanimanjem: ona uopće nije pokazivala nikakve namjere da ga ostavi. A kazalo primicalo se trećoj četvrtini osme. Još sedam minuta do tri četvrti. Zapalio je cigaretu i ponovo se uznemirio u kretanju.

- A zašto se ubio onaj Rus?

- Ne znam! Ubio se! To se događa da se ljudi ubijaju! Svaki dan ima po novinama nekoliko samoubojstava!

- Rekao je presvijetli, da je čuo od predstojnika, da je taj Rus bio neobično inteligentna glava: dvostruki doktor i sveučilišni profesor!

Ugurao je svoj lijevi kažiprst između košulje i kravate, i tako je izgledalo kao da će sve to iščupati jednom grčevitom kretnjom.

- Mati, ko boga vas molim, da prestanete već da me gnjavite! Što ste sjeli tu večeras na mene kao čavka? Pustite me, molim vas, da ostanem sam! Zar ne vidite, da sam nervozan?

Regina je ostala hladnokrvna, potpuno sabrana i nije se ni makla.

- Pravo da ti kažem, dijete moje, ja se bojim za tebe!

- A što vi imate da se bojite za mene?

- Pravo da ti kažem, bojim se, da se ova ne prilijepi uz tebe!

- A tko to? Kakva »ova«? Što znači »ova«?

- Pa ova - najobičnija...

- Mati, za boga miloga!

- Ja vidim, ti si naivan, ti nemaš pojma o ženama!

- I vi imate obraza da preda mnom izustite tu riječ?

- Kad je netko slijep, onda je dobro, da mu se otvore oči! A ti ne vidiš, ti si zaslijepljen!

- I vi mislite da ste upravo vi pozvani, da mi u tom pogledu otvarate oči? Vi?

- Da, ja sam ti mati! Ti si moje dijete! A tko ti je bliži na svijetu od mene?

Filip je stupio pred tu ženu, osjećajući kako ga hvata omaglica. On je zateturao, i u taj momenat, ta mu se žena pričinila blijedom namazanom mrljom i glupim brašnjavim klaunskim obrazom u polutmini. Stezalo ga je u grudnom košu, nije mogao da udahne.

- Tako dakle, vi mislite, da ste pozvani, da mi čitate moralne lekcije? I to pod ovim krovom, koji je sagrađen na isto takvom, ako ne još i na gorem novcu, kakav one djevojke zamataju pod svoje čarape? A moje djetinjstvo, a čitav moj porođaj, a trafika, a sve ono u Fratarskoj ulici, a ona baba sa crnim gavranom, a biskupova uloga oko svega toga? Mati, mati...

Regina je ustala i glas joj je podrhtavao:

- Tako govoriti sa svojom majkom, to može samo pokvaren čovjek, koji ne vjeruje u boga!

- Da, gospa Regina, vi ste svoje trgovačke odnose s nebom držali uvijek u vrlo urednom knjigovodstvu: nije svaka od tih žena, nad kojima se vi večeras zgražate, u stanju, da joj kanonici obezbijede starost u kurijama, gdje se onda karta s presvijetlima! Što me sada

gledate, kao da sam poludio? Evo, ja sam navršio četrdesetu godinu, a još ni dan-današnji ne znam, tko mi je zapravo otac! Čitavog svog djetinjstva ja sam se grizao nad tim pitanjem, moja mladost ostala je razorena zbog te tajne, a vi, koji ste svemu tome krivi, vi ćete sada tu večeras meni govoriti nešto s nekakvog moralnog pijedestala?

Filip je osjećao, da je to sve suvišno i pretjerano i glupo, ali nije mogao više da se svlada. On je već bio u kretanju. Drama se stala odvijati. Tamo, na ovalnom politiranom stolu pod stijenom, na baršunastom opšivenom postolnjaku, stajao je onaj zlatnoukoričeni, u baršunaste korice uvezani fotografski album sa zlatnim heroldom. Furiozno, on je u jednom skoku rastvorio taj album, tu historiju svojih paklenih dječjih nemira, i, prelistavajući pred nosom svoje majke po tim starim, blijedim slikama, on je padao u sve veći bijes.

- Na, gledajte te svoje slike, izvolite, pogledajte te svoje divne slike, i onda moralizirajte! Tko su ta lica, odakle su došla ta lica? Odakle je ovaj kamerdiner, ovaj glupi biskup, ovaj kanonik Lovro, što je to sve, moja gospođo? Kakva su ovo gospoda u bundama, ovaj vaš brat Feldmarschalleutnant, i vi u kostimu Kolombine, na plesu bečkog Crvenog križa? Zašto se ja zovem Sigismund, tko su oni Valentijevi, što hoće taj opat Blažene Djevice tu, a ima briljantni krst i meni je davao po krunu, kad sam mu ministrirao? Kakav je ono bio crnouokvireni akt, a vi ste goli ležali tamo na onom oblaku, a ona baba s gavranom, a ovaj nepoznati gospodin ovdje s cilindrom, tko je od tih tipova tu u toj prokletoj knjizi moj otac? Govorite! Što me gledate tako, kao da nisam normalan? Vrag odnio vas, i taj album, i sve ovo zajedno!

Bacio je tu zlatnoukoričenu knjigu s takvom vehemencijom o stijenu, da se rastrgala, a sve se slike rasule po podu i po čitavoj sobi.

Regina se patetično prekrstila, ona je već sebe imala u potpunoj vlasti. Sagnuvši se do poda, ona je počela sakupljati rasute slike i, sastavljajući razderane korice albuma, progovorila je tiho i pomirljivo.

- Bog budi s tobom, dijete moje! Griješiti je ljudski, a najvažnije je, da čovjek progleda, da je griješio i da se pokaje. Ako te je to pitanje toliko mučilo, zašto nisi pitao? Ja te nisam vidjela, sada ima ravno

jedanaest godina, a za slučaj svoje smrti ja sam ti to sve napisala! Ja sam i sama htjela već nekoliko puta da govorim s tobom o toj stvari, ali u posljednje vrijeme nije bilo prilike. A i presvijetli sâm stavio mi je na srce, da to s tobom riješim još prije naše svadbe. Evo, molim, slike tvog oca!

Ustala je i dala mu jednu sliku sa zlatnim žigom budimpeštanskog dvorskog fotografa. Pred renesansnom balustradom od ljepenke, veliki župan u magnatskoj gali, s kalpakom, čapljinim perom i svinutom baršunom optočenom sabljom, a balčak te bazarske demiskinje sav je posut staklovinom: doktor Liepach plemeniti Kostanjevečki godine osam stotina devedeset i pete, odebeo, namazan briljantinom, s punim, nepodbrijanim madžarskim brkom à la Attila. Flossmann: Tombola potpourri! Kraljevski ugarski dvorski fotograf Löwinger. Döbrentey Tér 13. Budapest. Netko je pokucao.

"Osam za tri minute. »Do osam. Ako ne, onda kao obično u kavani!« To bi mogla biti Bobočka."

- Unutra!

Baločanski. Bio je Baločanski.

Već po svome rastu, od prirode nježnog tjelesnog ustroja, a pogotovo u posljednje vrijeme na pragu svoje uzetosti, pod teretom te grozne opasnosti iznutra, što je svaki dan sve više rasla i objavljivala se čas u ukočenosti zglobova, a čas u gluhonijemoj mucavosti, taj čovjek kretao se uopće kao neka vrsta gmaza: on je više puzao, upravo slinavo klizio među predmetima. Ali ovo veče, gore, kako je stupio na Filipova vrata i preskočio ovaj truli prag, izgledao je mnogo slabijeg tjelesnog rasta i, stojeći tako zgrbljen, sa svojim halbcilindrom u ruci, sličio je više na grbavca nego na čovjeka koji hoda uspravno. Poklonio se gospođi Regini uslužno kao sluga, poljubio joj je ruku ceremonijalno i smješkao se pritom mirno i ljubazno, ispričavajući se što smeta, ali da je došao u jednoj stvari, koja nije samo lično njegova privatna.

Regina je pokupila još posljednje slike, uzela korice albuma i zatvorila za sobom vrata. Glasom potpuno tihim, u nevjerojatnom,

gotovo nadnaravnom molu, sasvim prigušeno i jedva čujno, on se okrenuo spram Filipa i ispričao se u ime svoje i gospođe Bobe, da nije mogao da dođe prije, ali da to nije bilo tehnički moguće. Boba da Filipa lijepo pozdravlja i da mu poručuje neka je večeras ne čeka, ona da je spriječena da dođe. Randevu je bespredmetan, a i novci. Ona mu poručuje, da ne putuje!

Filip, još sav pod dojmom one kraljevske ugarske dvorske fotografije, sasvim zbunjen, nesabran, nije u prvi momenat mogao da shvati, o čemu se tu radi.

- Boba ne putuje, Boba otklanja novčanu uslugu, ona je spriječena da dođe, ni u kavanu ne će doći i njega je poslala da mu on to donese kao njenu poruku?

- Da! Ona me je poslala, da je ne biste čekali uzalud! Ona večeras ne će doći! Ostala je doma!

- Kako doma! Večeras ona ima službu u kavani!

- Da, poslije vas idem u kavanu da kažem Faniki, da je zamijeni! Ona će ostati večeras doma! Između mene i nje došlo je do ozbiljnog razgovora, zato nisam ni mogao da dođem prije. Ja sam njoj lijepo objasnio, o čemu se tu radi. Ovako stoje stvari, da ja ne znam svirati u harmoniku, i da nisam pseto!

- A ona?

- A ona je počela plakati! Boba je uopće oduvijek bila dobar čovjek! To i jest ono, što je mene oduvijek k njoj vuklo: ona je samaritanski dobra. Za onu malu sušičavu guslačicu, koju je Boba njegovala dvije godine, svi su govorili da je lezbijka, ali to nije bilo na lezbijskoj liniji, nego na samaritanskoj! Boba ima srca! Ona je oduvijek imala mnogo srca! Oblile su ga suze i glas mu se počeo gušiti u suzama.

Stao je brisati suze dlanovima i masnim rubom polucilindra, ali one su mu se cijedile curkom u brkove.

Filip mu je pristupio:

- Pa dobro, a što vam je rekla?

- Ja sam njoj objasnio kako stoje stvari: Boba, dijete, mi nismo

zvijeri...

- A ona?

- A ona je plakala zajedno sa mnom. Uzela mi je ruku i poljubila me u ruku i rekla mi je, da sam ja jedan jako nesretan čovjek! O, već dugo nije bila tako dobra spram mene. I onda me je poslala, da odem do vas i da vam kažem, da ona ostaje, i da je njoj dobro sa mnom!

Kroz taj šmrcavi, polutihi, prigušeni glas, kroz tu slomljenost, kroz te mokre i slinave, suzama zalivene brkove gledalo je Filipa jedno lice, kao da ga gleda iz nevjerojatne daljine. Taj osjećaj nevjerojatne daljine bila je jedina jaka impresija u Filipu, i njemu je u onom njegovom vlastitom bunilu pala na um jedna vrlo jednostavna misao, da sve to što ovaj prosjak tu govori, nije istina.

- Kako? Boba, koja je još pola sata prije toga htjela da otputuje, sada mu poručuje, da je sve to bilo bespredmetno? Već više od dva mjeseca stoji taj njen put u Hamburg na dnevnom redu! To sve nije jasno! Uzet će on svoj kaput i poći s njim, da čuje nju lično što i kako!

Baločanski se nije ni najmanje zbunio.

- O, molim! Ako mi ne vjerujete, onda, molim, izvolite! Ali ja mislim da je potpuno suvišno, da se trudite po kiši! Ja sam i sam rekao Bobi, da mi vi ne ćete vjerovati. Zato vam je ona sve to napisala!

- Gdje? Što mi je napisala?

- Molim! Izvolite!

Iz svog desnog džepa izvadio je Baločanski zgužvanu cedulju i predao je Filipu.

Filip je pristupio do svjetiljke, da bolje vidi. Bio je to nekakav račun.

DROGUERIE PARFUMERIE

APHRODITE

RAČUN: za preuzvišenu gospođu dr. Pavlinić K. pl. Radajevu

Pod detaljnim računom od -	3.724
parfemi, kolonjske vode, sapuni, mirisne soli, smrekove soli	
pod detaljnim računom od -	3.141
parfemi, sapuni i razne toaletne potrepštine	
pošiljka parfema na H. F., Dresden	1.215
pošiljka parfema na H. F., Dresden	4.375
na račun gospođice E	243
na detaljni račun od -	332
pošiljka u inozemstvo na S., Pariz	4.214
Ukupno:	17.244

Plaćeno. Sa zahvalnošću Aphrodite

Potpis

Tu na čitavoj stranici zgužvanog računa nije bilo ni slova Bobočkinom rukom. A druga je bila potpuno prazna. Filip je primijetio, da mu se nešto prilijepilo za prste. Masno. Vlažno. Dolje, na dnu te slijepe stranice bio je mastan crveni otisak ljudskog prsta, kao pečat. Krv. Pogledao je Baločanskog. Baločanski je stajao nepomičan i gledao ga u oči kao pseto, kad je donijelo aport.

- Šta je ovo? To je prljavo! To nije nikakvo pismo!

Kako je pristupio do svjetiljke, Filip je zaobišao stol i stolicu, da bolje vidi, i tako je između njega i Baločanskog sada stajao stol, a na stolu svjetiljka. Kroz mliječni sjaj svjetiljčine kugle on je vidio Baločanskog samo u obrisima. Odmaknuo je stolicu i pristupio mu je bliže. Sada je tek primijetio da Baločanski krvari. Desna nogavica mu je natopljena krvlju i on stoji u krvavoj mlaci.

- A što je vama? Vi ste krvavi!

Baločanski pokrivši diskretno usne lijevim kažiprstom upozorio ga

je, da ne viče.

- Nescimus horam neque diem, carissime domine!

A zatim se pokrio svojim halbcilindrom, istrgnuo vrata i skočio niza stube. Taj skok i to kotrljanje tog krvavog čovjeka, to je sve već bilo zvjerski. S praga, on se bacio niza stube, preskočio ih možda deset, skotrljao se do prizemlja, kao mesnato klupko, uz bjesomučnu grmljavinu dasaka, tako da se potresla čitava ta drvena kurija u temeljima, i već ga je nestalo u tmini. Bez kaputa, gologlav, Filip je potrčao za njim. Čuo je graju za sobom, lupanje vratima, vikanje njegove majke i Karoline, a pred njim bilo je blato; iz blatne noći tutnjio je topot onog krvavog čovjeka, koji je odmicao u tami kao zvijer pred hajkom.

Trčao je Filip u mračnom jesenjem pljusku, kao da je i sam poludio, a ona zvijer je nestala i nije se čulo više ništa. Pao je u grabu, zatrčao se na bodljikavu žicu pred nasadima na šetalištu, kod općinske kavane počeli su ljudi da viču i da trče za njim, u daljini, iznad ciglane, Bobin prozor gorio je rasvijetljen svijetlozelenkastim sjajem njene svilene zavjese. Krvav, razderan, blatan, mokar kao utopljenik, Filip je utrčao u sobu. Na stolu je mirno plamtjela svijeća. Sve je bilo razbacano, kao poslije teške borbe: jastuci, haljine, knjige, perine, suknje. Na postelji, s objema nogama na zemlji, prebačena preko krevetne daske ležala je Bobočka, sva u krvi: Baločanski pregrizao joj je grkljan. I sve je bilo krvavo: i posteljina i jastuci i njena crna svilena bluza. Oči su joj bile otvorene, te se činilo kao da gleda.

Bilješke

[1] *so eine hergelaufene Schlawoniterin, und spricht sie an, in einer Art und Weise*(njem.) - jedna takva dotepena Slavonka, te joj smeta svojim nemogućim načinom

[2] *Was will diese Person, wer ist sie eigentlich, und was ist eine Obergespansgattin? Lächerlich!* (njem.) - Što želi ova osoba, zapravo tko je ona i što je to biti suprugom jednog velikog župana? Smiješno!

[3] *Eigentlich unfassbar!* (njem.) - Zapravo nepojmljivo!

[4] *MAJESTAS SSMA D. ANTONIUM LIEPACH...* (lat.) - G. Antoniju Liepachu, savjetniku slavnog ugarskog dvorskog računarskog ureda, radi dičnih za kralja i domovinu zasluga tečajem više od 40 godina, udostojalo se Njegovo Veličanstvo dopustiti, da se zajedno sa sinom Antonijem, vojnim bilježnikom, uvrsti u broj plemića Kraljevine Ugarske.

[5] *Man müsste sie fragen, wo sie ihn gesehen hat! Sie soll uns genau angeben, wo sie ihn gesehen hat* (njem.) - Trebalo bi je pitati, gdje ga je vidjela! Neka nam točno naznači, gdje ga je vidjela

[6] *Was sagt sie, ich versteh' sie kein einziges Wort*(njem.) - Što kaže, ja je ne razumijem, ni jedne jedine riječi

[7] *Sie kann nicht wissen, sagt sie...* (njem.) - Ona kaže da ne može znati, kako bi trebalo gledati sablasti! Ona je pokojnoga grofa vidjela, ali kako bi zapravo trebalo gledati duhove, o tome neka vode brigu oni, koji se u te stvari bolje razumiju!

[8] *Ich verstehe sie kein Wort* (njem.) - Ne razumijem je ni riječi!

[9] *Eine Art granatapfelroten Mantel hätte er gehabt mit Ärmeln, Gräfin*(njem.) - Kao da je imao neku vrstu crvenog ogrtača, u boji granatne jabuke, grofice,

[10] *Wenn wir nur wüssten, was eigentlich dies unglückliche vugorišèe bedeuten soll* (njem.) - Kad bismo samo mogli da doznamo, što bi zapravo trebalo da znači to nesretno vugorišče,

[11] *Eine dumme Gans! Von der werden wir nicht gescheiter* (njem.) - Glupa guska! Od nje ne ćemo ništa doznati

[12] *dass dieser Menschenquälerei wirklich schon genug wäre, und das es allerbeste*

wäre das Mädel wegzuschicken(njem.) - da je doista već dosta tog mučenja, i da bi najbolje bilo da se djevojka otpusti.

[13] *Ja, ja, das ist unser »liebes«, »gutmütiges« und »intelligentes« Volk!*(njem.) - Da, da, tako je to s našim »dragim«, »dobroćudnim« i »inteligentnim« pukom!

[14] *Zu blöd eigentlich, wo man leben muss!* - (njem.) - Preglupo zapravo, gdje čovjek mora živjeti!

[15] *Eigentlich zwei Welten und zwei Sprachen, die nebeneinander reden!*(njem.) - Dva svijeta zapravo i dva jezika, koji ne stoje ni u kakvoj vezi!

[16] *das hast du sehr gut gesagt! Zwei Welten und zwei Sprachen!*(njem.) - to si vrlo dobro rekao! Dva svijeta i dva jezika!

[17] *Was für ein demagogischer Schwindel!* (njem.) - Kakve li demagoške prevare!

[18] *Ich meine, das alles über meinen seligen Onkel hat sie ausgedacht.* (njem.) - Ja držim da je ona sve to o mom pokojnom ujaku izmislila.

[19] *Sie machen immer dumme Witze, Herr von Patzag* (njem.) - Vi zbijate uvijek glupe šale, gospodine von Patzag

[20] *Das sind keine Witze, Gräfin! Mein heiliges Ehrenwort!*(njem.) - To nisu glupe šale, grofice, poštenja mi!

[21] *Das muss man verstehen, meine Herrschaften!*(njem.) - To treba razumjeti, moja gospodo!

[22] *Du bist der einzige, der die Arme versteht?*(njem.) - Ti si jedini, koji shvaća tu sirotu?

[23] *Geh, ich bitte dich!*(njem.) - Idi, molim te!

[24] *Und das ist auch vielleicht nach deinem demokratischen Rezept, was?* (njem.) - I to je, po svoj prilici, po tvom demokratskom receptu, zar ne?

[25] *Das hat Adolf Loos sehr gut bemerkt, dass dieses ins achtzehte Jahrhundert passende Doktortitulieren gerade so blöd ist, wie wenn man einen Schuster mit: habe die Ehre, Herr Schuster, begrüssen würde!* (njem.) - Da je to pozdravljanje doktora doktoratom (što zapravo spada u osamnaesto stoljeće) isto tako glupo, kao kad bi čovjek svoga šustera počastio pozdravom, moj naklon, gospodine postolaru, to je već Adolf Loos vrlo dobro primijetio!

[26] *Der Loos, der ist ja ein verrückter Kerl* (njem.) - Loos, ta to je jedna luckasta bluna

[27] *Dominik ist kein Sluga, er ist mein guter Freund und ich hab' ihn sehr lieb! Er ist ein netter und ehrlicher und sympatischer Mensch!*(njem.) - Dominik nije sluga, on je moj dobar prijatelj i ja ga jako volim. On je valjan i čestit i simpatičan čovjek!

[28] *occupation quotidienne* (franc.) - svakodnevno zanimanje

[29] *minderwertig* (njem.) - manje vrijednih

[30] *Die Männer sind schon so!*(njem.) - Takvi su muškarci!

[31] *Schön ruhig weiter Tee trinken und weiter warten!* (njem.) - Valja mirno dalje piti čaj i dalje čekati!

[32] *Suche die Buche*(njem.) - Traži bukvu

[33] *Weiche die Eiche, suche die Buche*(njem.) - Hrasta se kloni, pod bukvu se skloni

[34] *Ich mag die moderne Kunst nicht ...*(njem.) - Ne volim moderne umjetnosti, sve je to zajedno besmisao i smeće! I vi ste, zar ne, moderan slikar, što? Imate li možda na prodaju kakvih slika? Ja ću vam ih otkupiti! Pišite mi samo, molim vas, robe uopće ne treba ni da vidim! Dvije hiljade šilinga? Da? Jeste li sporazumni? Dakle, gotovo!

[35] *Die Kunst ist schön, aber das Leben ist ernst!* (njem.) - Umjetnost je lijepa, ali život je ozbiljan!

Rječnik

abonman (njem.) - pretplata
adept (lat.) - vatreni sljedbenik nekog učenja ili sekte
ahcigerjare (njem.) - osamdesetih godina 19. st.
ahcigerjare-ukus (njem.) - ukus osamdesetih godina (devetnaestog stoljeća)
akvamarin - vrsta dragog kamena morskoplave boje
albigenzi - pripadnici dualističke sekte u Francuskoj, slični bosanskim bogumilima
allerdings (njem.) - u svakom slučaju
amalgam (grč.) - slitina, legura žive s nekim drugim metalom
ananas-bowla (engl.) - piće od vina, šećera i ananasa
an mas (franc.) - masovno
androgin (grč.) - čovjek s muškim i ženskim osobinama
angrosist (franc.) - trgovac na veliko
antropozofija (grč.) - pseudofilozofski pravac, razvio se iz teozofije, po kojemu čovjek može intuicijom spoznati metafizičke pojave
apartan (franc.) - osebujan, čudan, naročit
aport (franc.) - donošenje predmeta i sami predmeti koje donosi pas u lovu
apriori (lat.) - u Kantovoj spoznajnoj teoriji: svojstven razumu prije iskustva, neovisno od iskustva
aromatische Karbolessenz (njem.) - karbolna kiselina (karbol), dezinfekcijsko sredstvo neugodnog mirisa
atila (mađ.) - kratak kaput, mađarska vojna uniforma

bagoš (mađ.) - loš duhan za žvakanje
Banffy, Deszö (1843-1911) - mađarski državnik, preko bana Khuena provodio mađarsku ekspanzionističku politiku u Hrvatskoj
Bang, Herman (1857-1912) - danski književnik, impresionist i

dekadent
bareljef (franc.) - plitki, niski reljef
baril (tal.) - stara tal. mjera za tekućinu
bazalt (lat.) - vrsta eruptivnog kamena koji se koristi kao građevni materijal
bedrenica - stočna bolest; pridjev: ***bedreničav***
behaviorizam (engl.) - pravac u psihologiji kojega je osnovao amerikanac Watson, usredotočen na problem ponašanja (stimulus-reakcija)
belesprit (franc.) - »lijepi duh«, obrazovan čovjek sa smislom za umjetnost
benediktiner - vrsta likera
berda (tur.) - kontrabas
bere (franc.) - vrsta kape, baskijska kapa
Bernina - najviši masiv u Retijevskim alpama
Böcklin, Arnold (1827-1901) - švicarski slikar
bodega (španj.) - trgovina, dućan
bon jour, monsieur (franc.) - dobar dan, gospodine
borniran (franc.) - malouman, umno ograničen; uskogrudan
Bosch, Hyeronimus (oko 1450-1516) - nizozemski slikar, jedan od najvećih fantasta u slikarstvu
brajde - stupovi s letvama ili žicama po kojima se penje vinova loza
bređa - bremenita
brevijar (lat.) - molitvenik, časoslov
bridge room (engl.) - soba za bridž, soba u kojoj se igra bridž
Brueghel Stariji, Pieter (1525-1569) - flamanski slikar, kombinira realno s irealnim u svakodnevnim motivima
burnus (ar.) - veliki vuneni plašt s kukuljicom, kakve nose Arapi

Callot, Jacques (1592-1635) - francuski grafičar
camembert (franc.) - vrsta francuskog sira
Casals, Pablo (1876-1974) - španj. violončelist
catast - bestidan
Cellini, Benvenuto (1500-1571) - talijanski kipar i zlatar; autor poznate autobiografije
cercle (franc.) - skup, krug (ljudi)
cerebrum (lat.) - mozak, veliki mozak

Cezanne, Paul (1839-1906) - francuski slikar, postekspresionist; izvršio veliki utjecaj na slikarstvo 20. st.
chantageur (franc.) - ucjenjivač, iznuđivač
chemin de fer (franc. željeznica) - kartaška igra
chianti - vrsta tal. vina
cikada (lat.) - vrsta velikog cvrčka
cizeler (njem.) - graver, kovinorezar
clair-obscur (franc.) - svijetlo-tamno, stil slikanja naročito izražen u slikarstvu baroka
clairvoyante (franc.) - vidovitost
Courbet, Gustave (1819-1877) - francuski slikar, realist
Crookes, William (1832-1919) - engleski fizičar i kemičar, pronalazač radiometra i vakuumske cijevi
cugsfirer (njem.) - vodnik

čardaš (mađ.) - mađarski ples
čauš (tur.) - glasnik; svat koji uveseljava svatove
čisla - brojanica, krunica

damast (po sirijskom gradu Damasku) - svilena, vunena ili lanena tkanina s arabeskama
Daumier, Honoré (1808-1879) - francuski socijalni slikar i grafičar
diluvij (lat.) - ledeno doba
drajfarbendruk (njem.) - trobojni tisak
Duffy, Raoul (1877-1953) - francuski slikar i grafičar, pridružio se fovističkoj grupi

ekskomplimentirati (lat.) - udaljiti
eleati - pripadnici Elejske škole, starogrčke monističke predsokratovske filozofske škole (Parmenid, Zenon, Meliso)
empire (franc.) - umjetnički stil početka 19. st. (doba Napoleona, odn. carstva)
enervantan - koji izaziva enervaciju, razdraženost
epiderma (grč.) - koža, gornji sloj kože
ercercog (njem.) - nadvojvoda
ešarpa (franc.) - lenta, traka

Euklid - najveći starogrčki matematičar (oko 300. p. n. e.)
Euler, Leonhard (1707-1783) - švicarski matematičar, fizičar i astronom

farbenflek (njem.) - mrlja od boje
faringitis - upala ždrijela
farof (njem.) - župni dvor
fauvist (franc.) - pristaša fovizma, pravca u postimpresionističkom slikarstvu poč. 20. st.
feldflaša (njem.) - čuturica
feldmarschalleutnant (njem.) - podmaršal, podvojvoda
Figaro, Don Basilijo - likovi iz opere *Seviljski brijač*
filistarski - malograđanski, duhovno ograničen
fiola (franc.) - bočica, tuba (s tabletama)
floteka (tal. ***flotezza***) - "u slikarstvu naziv za mješavinu boja, talasanje njihovo, za slikarsku nijansu" (Krleža)
foringe (od njem ***Führung*** - vođenje) - kočija, fijaker; ***foringaš*** - kočijaš, kirijaš
frajla (njem.) - gospođica; prostitutka
fraklić (njem.) - mjerica za žestoka pića, obično 1 dl

galoniran (galon - širit, gajtan) - obrubljen gajatnima
gamaše (franc.) - dokoljenice od kože ili tkanine; nazuvak koji štiti gornji dio obuće
gardedama (njem.) - pratilja mlade djevojke
gazometar - plinomjer
glacis (franc.) - brisani prostor, čistina
glashauz (njem.) - staklenik
glincija - vrsta biljke s ljubičastim cvjetovima ugodnog mirisa
glokenšos (njem.) - ženska suknja u obliku zvona
gmajna (njem.) - javni pašnjak
grabancijaš - po narodnoj predaji đak koji je završio »trinaestu školu« (vilenjačku) i naučio čarati
gumiarabikum - arapska guma, gusta tekućina koja služi za lijepljenje
gurta (njem.) - široka, jaka traka
gverc (njem.) - napitak od prevrelog meda, medica

harnadla (njem.) - ukosnica
havelok (engl.) - vrsta muškog kaputa
helebarda (njem.) - srednjovjekovno oružje, dugo koplje sa sjekirom na vrhu
hengelampa (njem.) - viseća svjetiljka
herold (njem.) - glasnik, vijesnik
hidalgo (španj.) - vitez, plemić; pripadnik nižeg španjolskog plemstva
hiromant (grč.) - osoba koja se bavi gatanjem iz ruke
histolog (grč.) - znanstvenik koji se bavi histologijom, proučavanjem tkiva
homeopatija (grč.) - način liječenja bolesti koji se sastoji u primjenjivanju minimalnih doza onih lijekova koji u većim dozama izazivaju u organizmima zdravih ljudi pojave slične simptomima bolesti koja se liječi
Honegger, Arthur (1892-1955) - francuski moderni kompozitor vlastitog stila
Huyghens, Christian (1629-1695) - nizozemski astronom, fizičar i matematičar
Hygieja - grčka boginja zdravlja

iberciger (njem.) - ogrtač, dugačak jesenjski ili proljetni kaput
illustrisimus (lat.) - presvijetli, titula feudalne gospode
imponderabilija (lat.) - stvari i događaji koji se ne mogu predvidjeti i unaprijed procijeniti
infinitezimalan - beskonačno malen (u matematici)
informacionsblat (njem.) - informacioni list
intarzija (lat.) - ukrašavanje drvenih predmeta umetanjem raznobojnih uzoraka od drugog drveta, metala, slonovače
interpelacija (lat.) - upadica, prekidanje u govoru; prigovor

jakobinci - revolucionarni demokrati iz doba franc. revolucije
James, William (1842-1910) - američki filozof i psiholog, osnivač pragmatizma

kacenjamer (njem.) - mamurluk

kalcit (lat.) - vapnenac
kamerdiner (njem.) - sobar
kancelist - pisar, niži činovnik
karniša (franc.) - prečka iznad prozora za vješanje zastora
karteč(a) (tal.) - artiljerijska granata napunjena mecima koji se rasprsnu kada granata eksplodira
kasafrajla (njem.) - blagajnica
Khuen-Hédervary, Karlo (1849-1918) - hrvatski ban do 1903, nakon toga predsjednik mađ. vlade; provoditelj mađarizacije u Hrvatskoj
kistijand (njem. ***Küsse die Hande***) - ljubim ruku
klaftar (njem.) - hvat (drva)
klajderštok (njem.) - vješalica za odjeću
klebebilder (njem.) - samoljepive slike, naljepnice
klepsidra (grč.) - vodeni ili pješčani sat
kontraktualan (lat.) - ugovorni
korteš (prema tal. ***corteggiare*** - dodvoravati se) - agitator
kozer (franc.) - čovjek koji ugodno pripovijeda, koji umije zabavljati druge, ćaskalo
Kraft Ebing, Richard (1840-1902) - bečki profesor i psihijatar, istakao se radovima o seksualnoj patologiji
kraherl (njem.) - piće od sode i nekih slatkih primjesa
kraniometrija (grč.) - istraživanje lubanje mjerenjem (oblika i veličine) i utvrđivanje karakterističnih crta pojedinih ljudi ili rasa na temelju tih rezultata
kraplak (njem.) - bojani lak
kroki (franc.) - skica, nacrt
kronprinc (njem.) - kraljevski princ, prjestolonasljednik
Kropotkin, Petar Aleksejevič (1842-1921) - ruski političar i znanstvenik, teoretičar anarhizma
kuhtić - pomoćnik u kuhinji
kukma - vrsta kape s perjanicom
kulturtreger (njem.) - nosilac kulture; naziv za porobljivače koji eksploatiranje drugih naroda pokušavaju opravdati misijom širenja kulture (imperijalizam, nacizam i dr.)
kuzina (franc.) - nećakinja, sestrična
Kvaterni Post - post na početku svakog godišnjeg doba
kvintesencija (lat.) - bit, jezgra neke stvari ili pojma

lajbek (njem.) - prsluk
lampaš - fenjer
lapis - popularni naziv za srebrni nitrat; ima veliku primjenu u medicini
lawn tennis (engl.) - tenis na travi
ligeštul (njem.) - ležaljka
livreja (franc.) - uniforma slugu, vratara i sl.
livriran - odjeven u livreju
Lodge, sir Oliver (1851-1940) - engleski fizičar
lorgnon, lornjon (franc.) - sklopive naočale s drškom (ne drže se stalno na očima nego se upotrebljavaju samo kad ustreba
lukijenar - vrsta svjećnjaka (u starom Dubrovniku)
luteran - protestant, sljedbenik Martina Lutera

majolika (tal., prema otoku Malorci) - proizvodi od pečene gline prevučeni neprozirnom caklinom
majorat (lat.) - imetak koji po nasljednom redu nerazdjelno prelazi na najstarijeg člana porodice
mandarin - evr. naziv za visoke kineske činovnike
Manet, Edouard (1832-1882) - francuski slikar, prethodnik impresionizma
Matisse, Henri (1869-1954) - francuski slikar, grafičar i slikar, postimpresionist, jedan od utemeljitelja fovizma
Milhaud, Darius (1892-1974) - francuski kompozitor, jedan od pionira politonalnosti
minderwertig (njem.) - manje vrijedan
Modigliani, Amadeo (1884-1920) - talijanski slikar, poznat po stiliziranim aktovima
moire (franc.) - preliv, sjaj; tkanina s valovitim šarama
Munch, Edvard (1863-1944) - norveški slikar, inaugurator ekspresionizma (*Krik*)
Musset, Alfred de (1810-1857) - franc. književnik, najpoznatiji po zbirci novela *Pisma iz mog mlina*
muzirati (franc. ***mousser***) - pjeniti se
mužar (njem.) - prangija, vrsta topa

necessaire (franc.) - neseser, mali putni kofer ili torba s

potrepštinama za toaletu i sl.

ober (njem.) - natkonobar, šef sale
ocalan - čeličan
occupation quotidienne (franc.) - svakodnevno zanimanje
oldenburški pastuh - vrsta jakih sjevernonjemačkih konja
oleografija (lat.-grč.) - slikanje uljanim bojama
onkl (franc.) - stric, ujak
opica (prema njem.) - majmunčić
ornat (lat.) - svečana svećenička odjeća
ostentativan (lat.) - jasan, očigledan, demonstrativan

paletot (franc.) - muški, najčešće crni ogrtač, strukiran
Palma Vecchio (1480-1528) - tal. slikar
papendekl (njem.) - karton
papillon (franc.) - leptir
par distance (franc.) - ua udaljenost
parvenu (franc.) - skorojević, čovjek koji se probio u privilegirane i bogate slojeve
perovođa - pisar, bilježnik
plastron (franc.) - »prsa« kod haljina i muških košulja
Plaut, Tit Makcije (oko 184-254) - najveći rimski komediograf
plebanuš - župnik
pled (engl.) - veliki debeli šal
Plehanov, Georgij Valentinovič (1857-1918) - ruski filozof, marksist, političar, sociolog i književni teoretičar; osnivač prve marksističke stranke u Rusiji
pneumatik (grč.) - gumeni kotač punjen zrakom
pomagranate (lat.) - granatna jabuka, mogranj
posterioritet (lat.) - u Kantovoj spoznajnoj teoriji aposteriorno je ono što proizlazi iz iskustva
potpourri (franc.) - kompozicija sastavljena od dijelova razl. glazbenih djela
Prajs - Prus, Nijemac
prelat (lat.) - visoki crkveni dostojanstvenik
prezidijal (lat.) - predsjedništvo, predsjedništvo vlade

rapir (franc.) - vrsta dvosjeklog mača
Rauch, Levin (1819-1890) - hrvatski ban (1868-71), vođa mađarona i provoditelj hrvatsko-ugarske nagodbe
reskript (lat.) - naredba, pismeno rješenje najviše vlasti
ressentiment (franc.) - ponovna pojava nekog uglavnom bolnog osjećaja
revir (njem., od tal. ***riviera***) - kraj, područje, okrug
Rigaer Tagblatt - Riški dnevni list (Riga, gl. grad Letonije)
ritmajstor (njem.) - konjički kapetan
roketa (tal.) - kratka bijela košulja katoličkih svećenika koju nose na propovijedi
Roland Holst-van der Schalk, Henriëtte - nizozemska pjesnikinja prve pol. 20. st, komunistica i buntovnica
rondo (tal.) - okrugli nasad u vrtu, okrugljak
Rossini, Antonio Giovachino (1792-1868) - tal. skladatelj opera (*Seviljski brijač*)

saldiran (tal.) - zbrojen, zaključen (račun)
salonrok (njem.) - salonski kaput, svečani crni kaput do koljena
Saturnalije - u starom Rimu sedmodnevni veseli narodni praznik u čast boga Saturna; preteča današnjeg karnevala
Schumann, Robert (1810-1856) - njemački kompozitor, predstavnik romantizma u glazbi, pisao solo-pjesme i klavirske kompozicije
sekt (franc.) - nekoć naziv za prošek, danas za pjenušac (šampanjac)
sekundarijus - drugi liječnik u bolnici, zamjenik primarijusa
Semipalatinsk - glavni grad istoimene oblasti u Kazahstanu
sepija (grč.) - crvenosmeđa slikarska boja koja se dobiva od sipe
servilan (lat.) - ponizan, pokoran
sibarit (po imenu starogrč. kolonije ***Sibaris*** u Italiji) - bonvivan, čovjek koji živi u raskoši i razvratu
simentalac - bik simentalske pasmine
slak - biljni rod penjačica, polugrmova i grmova
soirée (franc.) - soareja, večernje druženje
Stabsleutnant (njem.) - štapski poručnik
standarta (lat.) - zastava, grb, znak
status praesens (lat.) - sadašnje stanje (bolesti)
surka - kraći kaput od smeđeg sukna

Symposion - poznati Platonov dijalog u kojemu se raspravlja o ljubavi

šapav - obolio od šapa, stočne bolesti
šengajst (njem.) - »lijepi duh«, obrazovan čovjek sa smislom za umjetnost
šimera (franc. chimere, grč. Chimaira - mitska neman) - himera, neostvariva zamisao, varka, tlapna
škaf (njem.) - plića posuda za vodu, sa dva uha za nošenje
škrofulozan (lat.) - koji boluje od skrofula, bolesti limfnih žlijezda
šlafrekl (njem.) - kućna haljina, šlafrok
šlingeraj (njem.) - vezivo, vez, čipka
šljivar - sitni zagorski plemić
šnelzider (njem.) - kuhalo, rešo
šoštar (kajk.) - postolar, obućar
šparga - biljka iz porodice ljiljana; pripravlja se i za jelo
špärherd (njem.) - štednjak
šrajtoflin (njem.) - novčanik
štamperl (njem.) - mala čašica za žestoka pića
štilleben (njem.) - mrtva priroda
štimgabel (njem.) - zvučna viljuška
šupertle - vezice za obuću
Švajnfurtergrin - švajnfurtsko zeleno; ime prema gradu u Bavarskoj, poznatom po industriji boja
švarckinstler (njem.) - crnomagijaš, čarobnjak; šarlatan

tajga (rus.) - sibirska prašuma
tambur (franc.) - bubnjar, dobošar
Taormina - grad i ljetovalište na Siciliji
teozofija (grč.) - vrsta religiozne mistike
tepihklopfer (njem.) - alat za isprašivanje tepiha
terpentin - tekuća smola koja se dobiva kao ekstrakt zarezivanjem borova; upotrebljava se za izradu boja i lakova
toledski kostim - kostim časnih sestara toledskog reda
tomizam - smjer u skolastičkoj filozofiji, povezuje Aristotela s kršćanstvom; naziv prema Sv. Tomi Akvinskom, najvećem skolastičkom filozofu

Toulouse-Lautrec, Henri (1864-1901) - franc. slikar i grafičar, slikao scene iz noćnog života i polusvjeta Pariza
trabant (lat.) - pratilac; ulizica, dodvorica
tram (njem.) - greda, potporanj
transcendentan (lat.) - koji prelazi granice iskustva
transvalsko ratište - rat između Velike Britanije i Bura u Južnoj Africi 1899-1902
trogloditi (grč.) - pećinski ljudi, prvobitni ljudi; pustinjaci

ulaner (polj.) - konjanik naoružan kopljem

vadla (njem.) - nožni list
valeta de chambre (franc.) - sobar
vaserica (njem.) - vrsta žemičke
veltanšaung (njem.) - svjetonazor, pogled na svijet
Vergilije, Publije Maron (70-19 pr. n. e.) - starorimski pjesnik, autor *Eneide*
verzal (lat.) - tip tiska, velika slova
vincilir (mađ.) - nadzornik vinograda, vinogradar
virđinija, virđinka - prema am. državi Virginiji, dugačka tanka cigara, savijena oko slamke koja se prije pušenja izvuče
virtšafterica (njem.) - domaćica, kućanica

Zamjatin, Jevgenij Ivanovič (1884-1937) - ruski književnik, satiričar
zingerica - naziv za jednu vrstu šivaće mašine (marke Zinger)

žabo (franc.) - čipkasti nabor na prsima košulje

Bilješka o autoru

Miroslav Krleža

(Zagreb, 7. srpnja 1893. – Zagreb, 29. prosinca 1981.)

Miroslav Krleža, književnik i enciklopedist, po mnogima je najveći hrvatski pisac 20. stoljeća.

Rođen je u obitelji nižeg socijalnog statusa, a o svome će djetinjstvu kasnije pisati u autobiografskoj prozi *Djetinjstvo u Agramu*. Pučku školu i nižu klasičnu gimnaziju završio je u Zagrebu. Od 1908. godine u Pečuhu polazi kadetsku školu, a od 1911. stipendist je vojnog učilišta Ludoviceum u Budimpešti. Godine 1913. napušta Ludoviceum i preko Pariza i Soluna bježi u Srbiju, želeći se kao dragovoljac pridružiti srpskoj vojsci u Balkanskim ratovima. Međutim, srpske ga vlasti sumnjiče da je špijun i protjeruju, pa se vraća u Zemun, gdje je uhićen kao dezerter, te nakon istrage otpušten iz vojske. Potom dolazi u Zagreb, gdje će ostati do 1915. godine kada je mobiliziran. Zbog bolesti oslobođen je vojne službe te se 1916. godine vraća u Zagreb. Inspiriran ruskom revolucijom, revolucionarnim zbivanjima u Mađarskoj i Njemačkoj, postaje sve aktivniji član komunističkog pokreta. Prihvaća i ideje jugoslavenstva, zbog čega u tom razdoblju piše srpskom ekavicom, kao i brojni drugi hrvatski pisci (Šimić, Ujević, Cesarec, Andrić...). Godine 1919. godine zajedno s Augustom Cesarcem pokrenuo je avangardistički komunistički polumjesečnik *Plamen*. Iste godine ženi

se glumicom Belom Kangrga. U to vrijeme piše sedam ekspresionističkih dramskih djela i nudi ih zagrebačkom HNK, no intendant Josip Bach ih sve odbija. Godine 1920. za izvođenje mu je prihvaćena drama *Galicija*, koju na scenu postavlja Gavella, ali je izvedba zabranjena sat vremena prije premijere 30. prosinca 1920. godine, nakon proglašenja Obznane (zabrane komunističkog djelovanja). Prva izvedena drama mu je *Golgota* 1922. godine, s kojom je započeo trajnu suradnju s Brankom Gavellom kao redateljem i Ljubom Babićem kao scenografom. 1923. godine pokreće *Književnu republiku*, dok je godine 1934. pokrenuo beogradski časopis *Danas* kojim izaziva nove reakcije i sukobe, poznate pod imenom *sukob na književnoj ljevici*. Tridesetih godina postaje sve više skeptičan prema komunističkom pokretu, razočaran staljinističkim totalitarizmom i progonima neistomišljenika, a u umjetnosti nametanjem strogih kanona tzv. socrealizma. U to vrijeme stvara svoja najvažnija književna djela (glembajevski ciklus, roman *Povratak Filipa Latinovicza*, *Balade Petrice Kerempuha*) i postaje središnjom osobom jugoslavenske književne scene. Za vrijeme drugog svjetskog rata pod pritiskom je ustaškog režima, ali se zbog prijašnjih sukoba ne priključuje partizanskom pokretu. Poznata je njegova izreka da mu je svejedno hoće li ga ubiti Dido (Eugen Dido Kvaternik, Pavelićeva "desna ruka") ili Đido (Milovan Đilas, partizanski i komunistički vođa, kasnji disident). Pokazalo se, međutim, da mu u NDH ne prijeti opasnost: ustaške vlasti, koje ga cijene kao vodećeg hrvatskog predratnog intelektualca, mu nude suradnju i razne funkcije (intendant HNK, mjesto profesora hrvatske književnosti na Sveučilištu u Zagrebu...), no on to odbija, te se u nekoliko navrata u strahu za svoj život sklanja u sanatorij. Nakon 1945. godine od optužbi ga spašava predratno prijateljstvo s Titom. Osobito nakon raskida sa Staljinom sve više sudjeluje u javnom životu: kao urednik *Republike* (1945), utemeljitelj i ravnatelj Leksikografskog zavoda (1950), pokretač časopisa *Forum* (1962) i dr. U tom razdoblju Krleža je "zarobljenik vlastitih ideala" (V. Bogišić), a u izravni sukob s komunističkim režimom ne ulazi ni nakon što je podržao *Deklaraciju o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika* (1967), iako od tada polako prestaje biti jedan od sudionika javnog političkog života. Bio je suradnik *Savremenika, Obzora, Borbe,*

Jutarnjeg lista, *Hrvatskoga kola, Književnoga juga* i drugih časopisa.

Krleža se u književnosti javlja dramom *Legenda*, koju je 1914. godine objavio u *Književnim novostima*.

U cjelini Krležin golem i raznovrstan opus najčešće se ustustavljuje u odnosu na nekoliko tematskih ciklusa. *Domobranski ciklus* obuhvaća zbirku novela *Hrvatski bog Mars* (1922), dramu *Galicija* (1922), kao i pjesme koje kasnije udružuje sintagmom *Moja ratna lirika*, dok bi *glembajevski ciklus* bio bi određen prozom *Glembajevi* (1932) i dramama *Gospoda Glembajevi, Leda* i *U agoniji*, a *jakobinski ciklus* novelama *Mlada misa Alojza Tičeka, Hodorlahomor veliki, Smrt Florijana Kranjčeca.*

Roman *Povratak Filipa Latinovicza* (1932) svojom formom i sadržajem zaokupljenim umjetnikom i njegovim doživljajem svijeta povezuje hrvatsku književnost sa suvremenim europskim strujanjima (Musil, Proust, Rilke i dr.). Krleža je i autor romana *Banket u Blitvi* (1962), *Na rubu pameti* (1938), *Zastave* (1967).

Krležin lirski opus, raznolik formom i sadržajem, sadrži nekoliko stotina pjesama okupljenih u jedanaest zbirki (*Pan,* 1917; *Tri simfonije,* 1917, *Pjesme I* i *II*, 1918; *Pjesme III,* 1919, *Lirika,* 1919; *Knjiga pjesama,* 1931, *Knjiga lirike,* 1932; *Simfonije,* 1933; *Balade Petrice Kerempuha,* 1936; *Pjesme u tmini,* 1937). U Krležinom lirskom opusu ističu se *Balade Petrice Kerempuha* (1936), djelo u kojem je kajkavskim dijalektom oživio fragmente nestalih života. Autor je autobiografske proze *Djetinjstvo u Agramu* (1952), *Davni dani* (1956), *Dnevnik* (1977), te putopisnim žanrom uokvirenih feljtona *Izlet u Rusiju* (1926).

Impressum

Nakladnik:

Bulaja naklada d.o.o.
Radnički dol 8
10000 Zagreb

tel. (besplatni): 0800/285252
(0800/BULAJA)

info@bulaja.com
www.bulaja.com

Urednik: Zvonimir Bulaja

Dizajn i prijelom: Bulaja naklada d.o.o.

Tehnička realizacija: Bulaja naklada d.o.o.

Oblikovanje naslovnice: Zvonimir Koščak

Za nakladnika: Zvonimir Bulaja

Pri pripremi ove elektroničke knjige uložen je maksimalni mogući trud i pažnja, te su svi uključeni materijali pažljivo kontrolirani, korigirani i testirani. Međutim, Bulaja naklada d.o.o. i autori ne mogu biti odgovorni za bilo kakve štete, izravne i neizravne, prouzročene upotrebom ove elektroničke knjige, odnosno pogreškama u tekstovima (nekompletni, netočni ili oštećeni podaci, greške pri unosu i slično).

Sva autorska prava su pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se

umnožavati, kopirati niti na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova dopuštenja.

ISBN: 978-953-328-280-0

© Miroslav Krleža

Zagreb, studeni 2013.